

RAST

REVIJA ZA LITERATURO, KULTURO IN DRUŽBENA VPRAŠANJA
LETNIK XVII, DECEMBER 2006, št. 6 (108) ISSN 0353-6750, UDK 050 (497.4)

UVODNIK

- Pokrov z lonca vročega ciganskega golaža nam je priletel
v glavo 541 Milan MARKELJ

LITERATURA

- Poezija** Tema in luč 543 Tone PAVČEK
Moj sobesednik – Lučko
Voda 548 Lidija GAČNIK GOMBAČ
Nobena ulica 549 Borut GOMBAČ
Skozi zgoščeno temo
Sipki volan
Gosteje od zraka
Aforizmi Aforizmi 552 Jože SIMČIČ
Proza Aleksandrinka 554 Helena CRČEK
Mlada koža 556 Jože SEVLJAK
Z belimi prti prepasana
Meglena daljava 560 Anica ZIDAR

KULTURA

- Življenjska pot pesnika Lojzeta Krakarja (1926–1995) 568 Rozi MOHAR
Galerija likovnih samorastnikov v Trebnjem 581 Miklavž KOMELJ
Kapiteljska njiva v Novem mestu 597 Borut KRIŽ

NAŠ GOST

- "Keramika je bila vedno moja skrita ljubezen" – Pogovor
z etnologinjo in muzealko Ivico Križ 603 Marinka DRAŽUMERIČ

DRUŽBENA VPRAŠANJA

- Poti k reševanju prostorske problematike romskih naselij 616 Jernej ZUPANČIČ
Regionalni razvojni program 2007–2013 (2) 628 Igor VIZJAK

ODMEVI IN ODZIVI

- Trženje in upravljanje turizma in dediščine v krajinskem
parku Kolpa 640 Marko KOŠČAK
Umetnost in namembnost šole z roko v roki 642 Tatjana PREGL KOBE
Artoteka – kaj je, kako deluje in kaj bi lahko bila 645 Dirk HEIJ
Zaznamuje kulturni utrip Bele krajine 647 Jožef VRŠČAJ
Oda zeleni reki 649 Rasto BOŽIČ
565 človeških usod 650 Tone GOŠNIK
Krhkost raztreščenosti 652 Barica SMOLE
Romana o sodobni Hrvaški 654 Rasto BOŽIČ

SKRITI ZAKLADI KULTURNE DEDIŠČINE

- Poročilo o misijonskem delu v Severni Ameriki (3) 657 Oton SKOLA
Prevod: France BARAGA

KRONIKA

- Avgust – oktober 2006 672 Lidija MARKELJ
Letno kazalo 2006 685 Milan MARKELJ

NASLOVNICA: "Tička", ptička iz kvašenega testa, ki se podarja otrokom - tepežkarjem; etnološka zbirka Dolenjskega muzeja

POKROV Z LONCA VROČEGA CIGANSKEGA GOLAŽA NAM JE PRILETEL V GLAVO

Zgodilo se je v odmaknjeni Suhi krajini, v malem kraju, za katerega je do letošnje jeseni vedel le malokateri Slovenec, a je zdaj njegovo ime v ustih mnogih in postaja skorajda že pojem za še kaj več kot zgolj tako imenovano romsko problematiko. Sloveniji in Evropi se je zgodil Ambrus. Krajan, ki jim je bilo dovolj večletnega konfliktnega sosedstva z romsko družino, naseljeno sicer na svoji zemlji, a v ilegalnem naselju in na vodo-varstvenem območju, ter neučinkovitega ukrepanja državnih organov pri zagotavljanju varnosti in reda, so se odločili zadevo urediti kar sami ter romske sokrajane izgnati. Država je seveda ukrepala, s policijo je zaščitila romsko družino in jo do nadaljnjega preselila na varno. Potem pa se je sprožil plaz ...

S prispodobo bi lahko rekli: odletel je pokrov z lonca, v katerem se je predolgo kuhal eksploziven ciganski golaž, in nam boleče priletel v glavo. Lahko bi tudi rekli: dvignilo se je ljudstvo, da bi vzelo pravico v svoje roke. Ali z besedami varuha človekovih pravic: dogodil se je konec pravne države, in z besedami prizadetih krajanov: nadaljuje se dolgoletno umiranje pravne države na obroke. Lahko bi uporabili težko besedno strelivo, ki ga pri nas z neznosno lahkostjo izstreljujejo foteljski pravičniki in nestrpni borci za strpnost, in rekli: rasizem, fašizem, holokavst, ksenofobija, linč in kar je še takih besed, ki se jim z instant uporabo za vsako figo jemlje njihov grozljivi in iz strašnih zgodovinskih dogodkov rojeni opominjajoči pomen. Lahko bi rekli še marsikaj iz besedne medijske povodnji, ki se je razlila, toda, ali je ta trenutek sploh smiselno še kaj reči? Ali omotični od ambruškega udarca sploh slišimo eden drugega, kaj si pripovedujemo? Vse kaže, da je ta čas komuniciranje ušlo iz okvirov realnega in se dogaja v razumu zatemnjenih sferah dojemanja, hkrati ko je vse bolj tudi očitno, da se z Ambrusom skušajo napajati različni interesi, in to ne v dobrohotne namene.

Ambrus se je zgodil. In se še dogaja. Treba ga bo najprej zares dojeti in neobremenjeno razumeti v vsej njegovi zapletenosti in prepletenosti, kajti zastavlja veliko vprašanj in terja veliko odgovorov, ne enega samega, potem pa premišljeno in dolgoročno naravnano delovati, da se nam ne bodo dogajali novi in novi ambrusi z novimi in novimi, vse hujšimi glavoboli.

Odgovorni urednik
Milan Markelj

DOM

82

RAS

D2007/2439

Vaza, izdelek tovarne Keramika J. Klemenčič v Novem mestu, glazirana beloprstena keramika, 1936, etnološka zbirka Dolenjskega muzeja

Tone Pavček

TEMA IN LUČ

Besedili *Tema in luč* ter ciklus pesmi *Moj sobesednik – Lučko* sta bili "porojeni v enem dihu" in predstavljani 25. oktobra 2006 v Baragovi galeriji v Trebnjem kot otvoritvena beseda za razstavo *Neznani Lučko* Lucijana Reščiča, slikarja, ilustratorja in dolgoletnega likovnega urednika Rasti.

Rekli so mi, naj govorim na tej razstavi Luciana Reščiča. Rekel sem: Saj moram.

In so še rekli: Slike so polne teme. A jaz sem si mislil: Lučko je ena sama luč. Taka, da presvetli tudi od tam, kjer je, od onstran, svojo zgodnjo temo.

Tako začenjam svoje besedovanje o temi in o luči.

Človek vse življenje hlepi po luči, kakor trta, ki hoče zmeraj le k soncu, tipa tudi on, bednik in krona stvarstva, s prsti hrepenenja za žarki, po mavrici, po čisti svetlobi. Saj, od vekomaj, od izгона iz raja, blodi po stranpotih, po goščavi senc in po blodnjakih od Adama in Eve, je to človekova usoda, vendar sta enako močni v njem, da kljubujeta usodi, nenasitna žeja in želja biti kondor – soncu brat.

Lucijan Reščič je bil naš lučni brat.

Lučko smo ga klicali. Prijateljsko, intimno in simbolno. Bil je luč, ki nam je svetila. Bil je luč, ki je ugasnila. In ostal luč. Skozi vse teme, ki se zgrnejo nad človekom, nad zemljo domačo, nad zgodovino, nad usodo in nad življenjem, iz črne teme veselja, kamor gre duša iz telesa, prihaja kot spomin in opomin živim tenak pramen, brljivka, iskra, lučka. In pravi: Nikoli ne ugasne klic, ki vabi k svetlobi, nikoli ne utihne svirel, ki poje o luči, nikoli ne smeš verjeti, da ni za vsem, kar je, nov preblisk, novo odkritje, ko se blaga svetloba upa razlije po hudi poti in priključ svetla dan. In hkrati verjemi, kot je verjel Lučko, da tudi tja, kjer je tema zunaj in znotraj in vsepovsod, pride človek in jo presvetli. In potem sije kot dobrotni ogenj, h kateremu silijo ljudje, da se pogrejejo roke in lica, da ožarijo duše. In potem radoživo živijo ob ognju z ognjem v sebi. Prišel je k njim baklonosec, jim prižgal luč, jih osvetlil in še njih izbral za luč.

Lučko je bil in ostaja ta človek, ki vstopi v sredo naše teme in reče: Luč vam dam, da ne boste v temi. Dajal nam je luč, dajal neprestano in nezadržno, ne da bi pomislil nase in še manj na to, če mu bo kdo od nas kdaj vrnil vsaj malo prometejevskega ognja. Dajal je brez pomisli, da bi, ko razdaja svetlobo, sam ostal teman in v temi.

Tema, pravijo, so njegove zgodnje slike. Tiste, ki jih imamo danes pred seboj in jih je naredil za sprejem na akademijo. Pogledaš in veš, da jih je res slikal v hudem času svojega bivanja na zemlji. Črna nevesta je sedela ob njem, ko je slikal, črni tič iz Tisnikarjeve zgodbe je s kreljutmi mahal nad njim, ko je iskal krik v njegovih prsih izhoda iz zaprte ječe stiske, ko je navdih iskal rešitve v prehodu iz molka v izpoved. Dva angela smrti sta stala ob njem, očetov in malega sinka, tiha, zazrta v njegovo delo, sotrpina in soustvarjalca. In je iz teme prišla svetloba. Temna, črna, vendar še zmeraj svetloba, tista, ki rešuje in odrešuje.

Lučko se je s to črno svetlobo otel. Smrt, večna zmagovalka, je bila takrat premagana.

Zato vam ne bom govoril o smrti. Ne o tisti, za katero pravi pesnik Ivo Brnčič, da je nesmiselna, modrec Miguel de Unamuno pa nasprotno trdi, da je smrt rodovitna. Če je prvi v presenetljivi baladi zapel preroško samemu sebi: "Ko sredi blatnega polja razbit naposled obležiš, nad tvojim grobom burje piš le poje in molči tema ...", je drugi himnično vzklikal: "Blagoslovljena prihodnost moja pretekla, večer jutri v včeraj ... zakaj še drug svet je znotraj tistega, ki ga vidimo, svet, v katerem prede tema in je ves nebo ..." Oba pesnika govorita o temi, a jaz ponavljam in se zatekam k drugemu, kjer tema prede in je napredeni svet ves nebo. Tako se mi prikazuje tudi tema teh zgodnjih Lučkovih slik. Je tema, toda tista, ki jo je napredla ustvarjalna bolečina, da je na temno nebo življenskega trenutka prišla milost. Tista velika, lepa milost, ki jo kakor lepoto lahko rodi samo trpljenje.

Ko v hitenju po cestah, poteh, stezicah, skozi brezpotja in križpotja upočasníš korak, ko se zaveš, da mimobežna naglica prinaša samo izgubo, ko sedeš na breg večera ali mladenič na višino skale poldneva, takrat samo čakaš na to, kar se mora zgoditi. Čakaš, da pridejo tisti, ki jih v podzvesti vedno čakaš: mila ptica, lepa misel, deklica, ki ti je nekoč tako ljubko rekla Ne, da pride sobesednik iz včerajšnjega dne ali iz večnosti. In potem zapoje molk ali spregovori vsebeseda. Na takem postanku nekje, ali na zemlji ali v vesolju, se znova zbratiš s tem ali onim lučnim bratom. Prikličeš ga iz spomina, pokliče te on sam, vaje še iz svoje žive dobe prijateljske prijaznosti. pride, da te ojunaci za nadaljevanje poti in utrdi v tebi zavest o nerazdružni skupnosti živih in mrtvih.

Nocoj je tako z nami Lucijan Reščič. Lučko. Z njim smo ne prvič po njegovm odhodu v ljubi zvezi prijateljstva in bližine. Spet nam daje, kot pač daje umetnik. Da nam sonato, sonet, da nam kip ali sliko, da nam sebe za dušno jed, a to je tudi malo veliko.

Lučko se je zmeraj dajal ves. S temo in svetlobo, ki sta bili v njem. Nocoj gledamo njegove rane slike in vidimo njegove zgodnje rane. Sprejmimo jih, kot jih daje: z zadržanostjo zavesti in odprtostjo srca. In recimo, kakor se reče: Hvala Lučko za ta tvoj dar, za to tvojto temno svetlobo.

Lucijan Reščič: slika brez naslova, olje na platnu

1.

Gledam ga,

*kako hodi potohodec
skoz mrč in mrak in temote,
kako se drži za povodec
svoje vere in svoje samote.*

Gledam ga,

*kako se vzpenja navkreber
skozi pušče in goličave
do najbolj skrivnostnih jeder
svoje in božje narave.*

Gledam ga,

*kako neutruden zbira
v mozaik krš bolečine
in se neizpolnjen ozira
v svoja brezna in v svoje višine.*

Gledam ga

*tja čez. In tudi on me vidi
kot sliko še ne narejeno
in veva, med sni in prividi
počasi postajava eno.*

2.

Vidim ga,

*kako zadovoljen seda
med nove čeri in previse
in v spremenjeni optiki gleda
svoje neizpete zarise.*

Vidim ga,

*kako se pod belo roko
mu stari zaris spreminja,
kako sega čez nebes visoko
in nižje od koreninja.*

Vidim ga,

*kako se čez živo vesolje
kot pisana mavrica boči
in nam kakor poslednje olje
večnost doseženo toči.*

Vidim ga,

*kako jo toči v kelih
cvetov svojega slikoljubja
in nam v čarnih predelih
znova pomenek obljublja.*

3.

Slišim ga,

*govori komaj slišne besede
iz slovarja njih, ki prestali
so suše in moče in bede
in se v poslednji spirali*

*vzpeli v kraljestvo tišine.
Besede so iz prstenega grla,
iz kamna, pepela, iz gline,
a sleherna poje kot vrla*

*vrba nad studenčevo strugo.
Poje hasana ne mizerere,
poje kot vigred z odjugo,
ko v veličastje življenje dere.*

Slišim ga,

*govor ljubeče vznika
kakor izvir spod skalovja
in z govorico ne-bo jezika
začenja misal slavoslavja.*

Slišim ga

*in za njim kot učenec
dušne besede ponavljam:
To je moj trnov venec,
ne sebe, njega proslavljam.*

4.

Čutim ga,

*s pogledom, uprtim vame,
me boža po stari rani
in me s svetlobo jame
poveličane hrani.*

Čutim ga,

*za mano stoji in diha
vame sapo spravne daritve,
kot da piše vrstice stiha
ali zame opravlja molitve.*

Čutim ga,

*roke mi daje na rame
kot v časih stare zaveze,
da mi nemir odvzame
in reši človeške peze.*

Čutim ga

*v dotiku z njegovimi deli,
v objemu brezčasne družitve,
ko je, kot bi angeli peli
evangelij osvoboditve.*

5.

Živim ga

*v besedi in v sliki,
v mirni ostrini zrenja,
v spremenjeni obliki
nadaljevanja življenja.*

Živim ga

*v sanjah in živem spominu,
med rožami v pokrajini,
pri omizju, ob vinu,
v veselju in v bolečini.*

Živim ga

*moža s srcem otroka,
ki mu na hrbet dobe
za božanje dana roka
riše slasti in tegobe.*

Živim ga

*ob zadnji besedi slovesa,
ob zadnji netrgani trti,
ob zadnjem potegu peresa
in ob prezgodnji smrti.*

Živim ga

*v neizdanem volilu,
v toku lepih naključij,
živim v prejetem darilu:
v zmeraj goreči luči.*

Lidija VODA
Gačnik Gombač

KAPLJANJE

*Kljun odpira,
ne da bi zapela.
V kotu sobe
skrita pred pogledi
pije črne kaplje,
ki brez konca
polzijo v skledo.*

*Glina se bo v ognju
raztopila,
če črnilo steče kdaj
čez rob.
Že nad hišo
v plašču iz pepela
čaka črni bog.*

*Ko svetloba
pordeči zavese,
še zadnjo kapljo spije
in vzleti.
S kljunom se oprime
trhle veje
in na vetru spi.*

V VISEČI MREŽI

*V viseči mreži bdeti in jokati.
Le kdaj za hip pogledati v nebo,
da črna luna se pretoči vate
in je na zemlji kakor prej svetlo.*

*Odvzemati vse dolge mrzle ure
iz reke vodo, ki bi stekla čez.
In biti tista, ki leže na produ
postane priča izginotja zvezd.*

PREJA

*Tisti, ki mi je ukazal
biti,
s prejo me pripel,
najtanjšo,
čvrsto kakor žica,
mi bo odpustil,
če pregriznem
nit,
za vedno rečem ne
stopitvi diha?*

*A če nihče mi rekel ni,
naj bom,
čigava preja
se ovija kože,
gub trebuha,
zareže v vence vek,
da slepa
pljuvam rdečo slino,
ki se vleče čez obzorje
kakor svila.*

Borut Gombač NOBENA ULICA

*Slani bombaž se lepi na meča,
v sinkopah korakov je klic na pomoč.
Hlastaje za zrakom trzajo pleča,
tolmuni sopare vrtnčijo noč.*

*Zaman se v ramenih razpirajo krila,
prihodnost je perje, zbito v nogah.
Pretesna za kri boči se žila,
čas divje kljuva po potnih sencah.*

*Nobena ulica ne bo več slepa,
ko vdihnil boš kamniti zrak.
To težko sapo, ki odklepa,
kar je zaklenil tvoj korak.*

*Tam, kjer pokleknila v senco je cesta,
bežni obraz zlil se je s steno.
Nekje na brezpotjih nočnega mesta,
strdek tišine raztrgal je veno.*

*Stopala steptala utrip so srca,
v asfalt se pogreznil je večni tamtam.
Kot da se mrak nikjer ne konča,
visoka tema prestopila je dan.*

*Nobena ulica ne bo več slepa,
ko vdihnil boš kamniti zrak.
To težko sapo, ki odklepa,
kar je zaklenil tvoj korak.*

SKOZI ZGOŠČENO TEMO

*Kot da je budnost čista modrina
dnevne svetlobe, speče v parku.
Kot da je listje obsijala toplina,
skrita pod lubjem in v črnem češarku.*

*Kot da vso noč resaste tačke
z ribnika plivkajo sonce k obali.
Kot da podnevi se gonijo mačke
po vlažnih peskovnikih in med igrali.*

*Neslišno zaškripa v skritem navoju,
ko dvigne gugalnica se pod nebo.
Prosojni otroci v luninem soju
se gugajo skozi zgoščeno temo.*

*Kot da v temačnem grmovju so ptice,
ki s časom čebļjajo in stresajo veje.
Kot da s svetlobo posute stezice
mračni pokrajini netijo meje.*

*Kot da z utripi so tla posejana,
se bela gospa, odeta v črnino,
prav vsako noč od srca nasmejana
odpravi v park z nevidno družino.*

*Neslišno zaškripa v skitem navoju,
ko dvigne gugalnica se pod nebo.
Prosojni otroci v luninem soju
se gugajo skozi zgoščeno temo.*

SIPKI VOLAN

*Na križpotjih prostrane podzemne garaže,
ki skrito spodjeda mestno središče,
se spuščajo sence med mrzle etaže,
da našle bi svoje gluho sidrišče.*

*Po poti, ki vije se skozi spomin,
kolesa v prostem teku medlijo.
Notranjost razjeda modrikasti plin,
nikogaršnji vzdih po šipah rosijo.*

*Neslišno vali breztežni se plaz,
kamor ne sežeta budnost in spanje,
tja, kjer je prostor širši kot čas
in je brezmejnost preozka za sanje.*

*Negibne dlani, bolj krhke od krede,
tisoč smeri drobijo s prsti.
Sito tišine raztresa besede,
sipki volan drsi skozi prsi.*

*Morda pa dosegla bo še to noč
molčeča prikazen nestalnih oblik
šotasta tla, ki z mahom nekoč
košato prekrila grleni so krik.*

*Neslišno vali breztežni se plaz,
kamor ne sežeta budnost in spanje,
tja, kjer je prostor širši kot čas
in je brezmejnost preozka za sanje.*

GOSTEJE OD ZRAKA

*Veter prebira mrežasta polkna,
za šipo zamolklo sliši se stok.
Skozi reže se noč pretipa do okna.
V krčih bo prvič zajokal otrok.*

*Zenica teme se širi s sliko
kot blisk izostrene mlečne svetlobe.
Prostor brez rok objema obliko
telesne sparine v notranjosti sobe.*

Nekdo se rodi v nekem trenutku,
nekdo pa v nekem trenutku umre.
A trenutek je zmeraj trenutek v osnutku,
ker čas se nikoli v čas ne zapre.

*Vzdihi so vse bolj visoki in kratki,
krila razprla pljučna je ptica.
Gosteje od zraka pršijo popadki,
v mazljivi sopari lebdi medenica.*

*Rezko dehteč je vonj razkužila,
ki pljuje po stropu in zloščjenih tleh.
Drgetavo se boči rob spolovila,
prihodnost gosti se nekomu v dlaneh.*

Nekdo se rodi v nekem trenutku,
nekdo pa v nekem trenutku umre.
A trenutek je zmeraj trenutek v osnutku,
ker čas se nikoli v čas ne zapre.

Ko rečeš bog, je vse božje.

Tej družbi nihče več ne drži ogledala; niti steklarji.

Pokažite mi pot in prišel bom na cilj.

Določite mi cilj in našel bom pot.

Pogum je preoblečen strah.

Ljubezniv nasmeh zareže kot najostrejši nož.

Mehkega človeka soljudje najhitreje pohrustajo.

Kje so stari dobri ljudožerci, ki so pojedli samo meso, dušo pa spustili v nebo.

Najboljši prijatelj ve več o meni kot jaz o sebi.

Ljubezen je slepa, če je prava.

Lepota je minljiva, a dokler traja, je očarljiva.

Ženska je kot narava. Nikoli ne bomo spoznali njene zadnje skrivnosti.

Če bi bila moja žena kaj vredna, se ne bi poročila s tako izgubo, kot sem jaz.

Velik človek, veliko slabosti.

Potovanje na konec sveta ne spremeni človeka.

Pes je človekov najboljši prijatelj. To vse pove o človeku.

Za veljaka so ljudje kot pašteta, ki si jo zjutraj namaže na kruh.

V majhni državi so majhne duše doma.

Morala je velika tolsta prasica, ki pridiga vzdržnost.

Usta in zadnjik sta dva dela iste cevi; nekateri ne ločijo med njima.

Mobitel nas povezuje in ločuje.

Ni ga poštenega bogatina.

Med vsemi zajedavci človek naredi največ škode.

Slovenski dobrotniki na dobrodelni prireditvi več požro, kot darujejo siromakom.

Najlepše toalete so na dobrodelnih prireditvah.

Ko dobrotnikovo srce deli, glava računa na nebesa.

Svetilka nima nič od svetlobe.

Malo je čistih namenov.

Dolg jezik, malo miru.

Ko je jezik hitrejši od pameti, glava boli.

Jezik je ostrejši kot sablja. Pokosi največjega junaka.

Vino izpije največjega junaka.

V vinu je resnica, ki boli.

Debela denarnica, malo duha.

Človekoljubi najraje jedo ljudi.

V kopalnici teče voda in zraven postelje zvoni telefon. Glasov iz dnevne sobe ni več. Le še zvok prižgane televizije. Jutro v Heliopolisu. Iztegne roko in pobrskaa za telefonom. Nobenega klica in ura je osem. Pokrije se čez glavo in čaka, da voda v kopalnici utihne. Brenčanje muhe. In telefon zopet zvoni. Smešno, da te mora nekdo vsak dan buditi po telefonu, da se skobacaš v službo!

Vrata kopalnice se odprejo. Vstane, se obleče in gre v kopalnico. Vrata pusti odprta. Kljuka v njih se maje. Umije si obraz in se obriše v ruto. Iz tube iztisne zobno pasto, ki ni njena, in si zdrgne zobe.

Odideta skozi vrata. V dnevni sobi še vedno igra televizija in na kavču nekdo spi. Dva para nog.

Pusti, da vzame prvi taksi. Njej ni treba v službo, zato lahko čaka. Ona nima zmenka z morebitnim snubcem zvečer ob sedmih, zato ji ni treba hoditi naokoli v visokih petah. Ob sedmih osemintridesetletni milijarder iz Avstralije. Ob osmih intervju za novo službo. Potem tisti, ki živi v Holandiji, potem...kdo že pride na vrsto potem? Res verjame v vse to?

Ustavi taksi. Ne mara taksistov, ki se pogajajo za ceno. Ne mara taksistov, ki se pogovarjajo z njo samo zato, ker je tujka in govori nekaj njihovega jezika. In ne mara taksistov, ki jo sprašujejo, kako da pri njenih letih še ni poročena. In tudi tistih ne, ki jo sprašujejo, če ima njen mož doma prijateljice, medtem ko je ona v tujini. Samo tiste, ki so tiho, ima rada. Pol ure vožnje skozi kairsko jutranjo gnečo. Ura vožnje skozi kairsko jutranjo gnečo. Kaj že dela v tem mestu? Kaj naj stori z današnjim dnem?

“Kam boš pa šla tako zgodaj?” ji je rekla, ko sta zapuščali stanovanje.

“V Garden city. Tja, kjer se vrata odprejo ob sedmih.”

Oprosti, ampak jaz hodim spat ob polnoči in vstanem ob sedmih.

Gneča na cesti. Vsak nekam gre. Vsak mora nekam priti. Vsakega nekaj čaka. Vsakega nekdo čaka. Njej ni treba nikamor. Ampak gre. Ker tam nima ničesar početi.

Pride domov in gre pod tuš. Domov? Spije kavo in se usede za računalnik, ki ga ne uporablja nihče razen nje. Piše. Kot je pisala pred sedmimi leti. Pravzaprav se od takrat ni čisto nič spremenilo. Takrat je pisala na papir in zdaj piše na računalnik. To je vsa razlika. Preproge, zavese, vse je isto. In enaka majska tesnoba. Oditi? Kam? Tudi takrat je bil maj. Piše.

“Kdaj boš spet šla, da boš pisala pisma?” so ji rekli, ko se je vrnila. Poglejte! Tukaj sem! Ni mi treba pisati pisem.

“Ampak pišeš tako lepa pisma. Kdaj spet odideš?”

Ura za kosilo. Če si v hiši, se moraš držati določenega reda. Lahko ubežiš, ampak za to moraš imeti taktiko. In včasih se je veliko lažje enostavno spustiti nadstropje nižje.

Ni dobro, če ženska nima otrok. Ni dobro, če so na kupu ženske, ki nikoli niso imele otrok. Ni dobro, če so na kupu ženske, ki nikoli niso imele moških.

Pomije krožnike in zopet piše. Potem ga pokliče po telefonu in on je utrujen. Zakaj tudi ona ni tako zaposlena in utrujena? Piše in danes ne bo šla ven. Prevroče je, da bi šla kamorkoli. Potem gre v kapelo. Maša, zajtrk, kosilo in večerja. Stvari, ki jih ne moreš izpustiti. Lahko,

če si iznajdljiv. Edini dogodki dneva. Če jih izpustiš, moraš imeti v očeh drugih tehten razlog.

Mogoče bo kmalu poklical. Namaže si oči in si obleče kavbojke. Gre na sprehod. Ne more doma čakati, da jo pokliče. Dovolj ima čakanja. Se kdo v tem mestu sploh sprehaja? Kupi si čigumije in potem jo pokliče. Ne bo ga. Utrujen je in gre domov. Ne ve, da je bila to njegova zadnja možnost, da bi jo srečal. Reče mu, naj gre domov in se napi.

Gre domov s praznimi in posušenimi lovkami. Že dolgo ni jokala. Pravzaprav že celo večnost ni jokala. Nad mestom zahaja sonce in hudo ji je, ker odhaja. Dve številki sta, ki ju skoraj pokliče. Nima pomena. Z razsekanim gordijskim vozlom na ramenih se zapletati v nove vozle. Ne pokliče nikogar.

Doma da stvari v pralni stroj. Jutri potrebuje čiste stvari, da jih bo zložila v kovček. Mesto je v temi in tema prinese v Garden city tišino. Sedi na terasi in čaka, da se bo pralni stroj ustavil. V torbi ima cigarete. Ampak v tej hiši ni dostojno kaditi. Niti v temi ne. Obesi perilo, odide v sobo in prižge računalnik. Piše. Poklicala ga bo, naj najde sobo za jutri. Piše. Če bo vse po sreči, bo odletela z letalom v petek. Piše. Ugasne računalnik in izklopi telefon.

Vročična noč je za njim. V sobi je vroče, odpenja si pižamo, razgalja si prsi, da se na njih zasvetijo roji kapljic. Že ponoči je zvonil, morali so ga preobleči, čisto moker je bil, zamenjali so celo rjuho, zdaj je tudi ta vlažna.

V velikem pravokotnem oknu se riše oranžna svetloba nešteti luči mesta. Veliko poslopje se prebujajo. Drobni, neznatni glasovi postajajo vse izrazitejši in vse bolj določljivi. Počasi zahrumijo hodniki, stečejo prvi koraki, zaganjajo se proti vratom, postavajo, kot da so zašli, se znova usmerjajo naprej, tu in tam malo postojijo in se nato vračajo.

Vrata se odpro, s hodnika smukne v sobo neonska svetloba. Z njo vstopajo nenadno, spuščajo se proti posteljam, nekaj jim vtikajo v ušesa, zapisujejo na liste.

- Kako ste spali, gospod? še vprašajo, pa niti ne čakajo odgovora, že hitijo naprej.

V sobo pride sestra. Črnih, zadaj spetih las. Z modrim trakom v laseh.

Skloni se k njemu, tipa žilo. Mlada koža diši kot mandljevo drevo. Lepo napeta je. Na sencih ji nekaj las uhaja izpod traku. Kodrčki se obešajo navzdol in se vsakokrat, ko se skloni, stresejo.

Išče žilo, z roko jo treplja, da bi izstopila, da bi bila bolj vidna.

Prevezuje roko, zabada. Ustnice ji zatrzajo, ko potegne v prazno. Znova nastavlja, pritisne, da zaskeli.

- Hudo boli? pravi in se v zadregi nasmehne. Beli zobje ji zabliskajo kot skalni previs nad modrim nebom.

Poskuša znova. Noge jo bolijo zaradi prisiljene drže, počepne ob postelji. Sliši se, kako se premikajo njena svilnata oblačila, ko se muči še naprej.

- Čisto vas bom prebodla, se opravičuje, lica ji pordečijo.

- Vi kar dajte, pravi in gleda skozi okno. V sinje nebo, čisto se je že zdanilo, v vrh dvigala, v ročico, ki v posebnem zabojniku odvaža sneg s streh.

- Ne gre! pravi in kliče sestro Marijo.

- Čakaj, Nada, reče, ko pride. Starejša je in bolj izkušena. Veš, jaz bi kar s klasično iglo, sem jo najbolj navajena.

Z levico zaobjame roko, mu napne kožo, z desnico vbada, potuje z iglo po žili, se obrača v njej, raziskuje, dokler ne potegne v brizgalko goste, skoraj črne krvi. V vbojno jamico namesti cevčico in jo oblepi z obliži.

- Vidite, si vidno oddahneta obe, zdaj bomo lahko nastavili infuzijo.

Počasi kaplja bela tekočina v žilo, beli mehurčki potujejo po cevki navzgor. Tik, tik teče navzdol, v njegovo žilo, da mu postaja čudno toplo.

Mlajša uravnava dotok, steguje se k stojalu, da se ji dvigne krilo, da se pokažejo zaobljena kolena in se zasveti belina nad pregibom.

- Zdaj bo pa v redu, gospod, pravita. Malo se odpočijte, do vizite vam bo stekla prva steklenička, potem se vidimo. Odpravljata se ven, na hodnik in mu pomahata.

Gleda za njima. V tisti razporek svetlobe, ki prihaja s hodnika, v vrtinec vetra, ki ga delata, v topel zrak, ki zakroži za njima.

Potem se oči namestijo pod blazine vek. Kot bi gnezdele ptice. V

varnem zavetju.

Ko v sobo zaplahutajo bele halje, se vzdrami. Skoraj prestraši se. Tabla s posteljne končnice kovinsko zašklepeta, ko se vanjo zapiči pisalo. Bele glave se sklanjajo, nekaj mrmrajo in si ga ogledujejo. Potem odidejo.

Kmalu za njimi pripeljejo iz operacijske novega pacienta. Oči ima zaprte, še vedno je omotičen od narkoze, čeprav že grabi po rjuhi in jo vleče nase.

Nastavijo mu prvo stekleničko in vse skupaj skrbno zabeležijo.

- Zdaj ne boste več sami, pravijo in mu zarotniško pomežiknejo.

Bela vrata se znova odprejo.

S hodnika kličejo za njim:

- Gospod, obleko obesite v prvo omaro, ta bo vaša.

V sobo pokuka možak srednjih let, z belimi zalisci in globokih, toplih oči. Zatava k postelji v kotu, odpre predal omarice in vanj zлага drobnarije iz žepov, hlače in pulover vleče na obešalnik.

- Zdaj smo pa tu, sede na posteljo in izgubljeno gleda po sobi. Jaz sem Gorazd, se obrne proti njemu, jutri bom pa tudi jaz takle, pokaže na operiranca.

On mu kratko pokima.

- Leon.

Gorazd nadaljuje.

- Kakšen promet je tu v Ljubljani, nimaš kje parkirati! Žena me je odložila pred vrata, zdaj se vozi naokoli in išče parkirni prostor.

- Gospod Gorazd, natikače sem vam prinesla, dokler ne dobite svojih od doma, se prismeje sestra Marija in jih spusti pred njegovo posteljo.

- O, hvala, se ji zahvaljuje in kima z glavo.

Marija pogleda po operirancu in se ustavi pri Leonu. Opazi, da infuzija prehitro teče, pa jo popravlja.

- Kako je, gospod Leon?

- Ne vem, tako me boli glava ...

- Vam bo sestra Nada izmerila pritisk, ga poboža po roki.

Vdano ji pokima in se zagleda skozi okno. Vidi planine, vidi bele snežne vršace, ki se spuščajo v nižje predele, zamazane s smogom in so čisto pri miru.

Ostra bolečina ga zbode pri srcu, da ga obide čudna tesnoba.

Operiranec odpira oči, s prosto roko sega k ustom, najbrž bi rad pil.

Marija mu navlaži ustnice.

- Zdaj še ne smete piti, mu dopoveduje in mu popravlja odejo.

Na vratih se sreča z Nado.

- Pritisk boš izmerila gospodu, ji naroča.

Sede k njemu na posteljo, odpre škatlo z aparatom, namešča mu platno, natika si slušalke in začne z napihovanjem.

Obraz ima rožnato zadihlan, ustnici se ji razpirata kot zreli češnji, njene roke so mehke in voljne. Loki obrvi se dvigajo in spuščajo, ko iz manšete spušča zrak in začenja z novim črpanjem. Gleda v živo-srebrni stolpec, ki se požene nenormalno visoko in se potem počasi spušča.

Roka mu otrplo leži na odeji. Strmi vanjo, v suho, uvelo kožo, v sive dlačice, ki se zvijajo po njenem hrbtišču, v žile, prepletene in izstopajoče, v cefrajočo kožico nad nohti, v pregibe belih, koščenih prstov.

Misli na vsa tista debela, ki jih je premeril, na odpadajoče lubje, na zamolkli zvok votlih štorov, na mlado zelenje, na listje, ki šumi pod nogami, na veter, ki domuje v vejah.

Na izgubljeni svet, na leta, ki so minila in se več ne vrnejo. Na čas, ko ne bo več fantovskih vriskov ne deklškega smeha ne poskočnih polk, vihrajočih kril in zanosnih udarcev s petami. Ko pod brajdami ne bo več sopla topla prst in v temne grozde ne bo več kapljala sladka črnina.

Neznanska bolečina ga skoraj prelomi.

Po hodnikih stečejo. Za belimi vrati se ustavljajo.
Mlada koža pa diši, po vseh hodnikih diši!

Jože Sevljak Z BELIMI PRTI PREPASANA

Za robom, takoj za skalnim previsom, svet prehaja v gozd. Pod njim ležijo njive, prstene jezike molijo predse. Visoko nad vsem se boči modro nebo.

Ženice žebrajo, nizko pri tleh se zibljejo črni klobuki, ko se odpravljajo od hiše. Navzdol po strmini, med polja in njive.

- Si prišel? Tako dolgo te ni bilo! zavzdihne in s palico dregne med stebelca.

Zlekne se v travo, bilko si utrga in jo začne grizljati. Z drugo roko si zaslanja oči, ko počasi izgovarja:

- Dolga pot je za menoj. Ampak ujel sem te pa le.

Pisano ruto vleče z glave, potno čelo si briše z njo.

- Samo da si prišel!

Veter dviga bele liste in jih stresa na pot. Kolesa meljejo pesek, na vrhu klanca voz zavrejo. Zavrto kolo presunljivo cvili, da gre skozi ušesa.

Usta se mu nagajivo razlezejo v nasmeh.

- Si me res pogrešala?

Puli plevel, sklanja se nad vrsto, čeprav jo bolijo noge, skeli jo v hrbtenici in tako nepopisno žge v trebuhu. Počasi se spusti na kolena, končno poleže po razoru, roke pa še vedno nemirno begajo po zelenju.

- Takrat sem mislila, da mi bo počilo srce, končno reče.

- Kdaj?

- Ko si se odpeljal z njo. Stekla sem za hram, se oprijela brun in jokala. O, kako sem jokala!

- Saj veš, da sem se moral. Nosna je bila. Kaj pa naj bi storil drugega?

Lesena proteza mu v kolenu zaškriplje, ko se prevali na drugo stran, na pol ji kaže hrbet.

- Lahko bi bil najin, tiho reče ona.

- Lahko! Pa ni bil!

- Ko si me prvič vzel, ograbljevala sva senožet, se spomniš, si rekel: Zdaj sva ga pa naredila! Pri potoku sem se potem umivala, si gladila zmečkano krilo, v trebuhu pa me je tako prijetno ščemelo. Zavriskal si, koso si dvignil v zrak in me prižet nase. O, bog, mislila sem, da se mi bo zmešalo, tako sem bila srečna!

- Mlada sva bila takrat, mlada. Kaj pa sva vedela o življenju? Pa o mestu, ki je hrumelo tam spodaj in vabilo.

Izpljune košček bilke in leže na hrbet. Beli oblaki potujejo nad zvonikom, prosojne meglice se lovijo med krošnjami.

Kličejo jo od doma. Nestrpno, zahtevno, kot da so že stokrat klicali in ne bodo več ponavljali.

- Teta, boste prišli, da ga popazite? Midva greva na šiht!

Avto zakašlja, vrata se zaloputnejo, kolesa speljejo, da prst leti izpod njih.

Prime se za trebuh, vsa je omotična. Morala bi počivati, zdravnik ji je ostro zabičal: Gospa, ubogajte nas! Vse smo vam pobrali. Zdaj je tam notri praznina, velika rana. Rabi čas, da se zaceli.

- Rabi čas, da se zaceli, mrmra zase.

- Si za pestrno? se ji posmehne.

- Moram pomagati. Saj veš, vsem sem jih pomagala spravljati pokonci, bom pa še tega.

- Dobra duša si, reče in zapre oči. Usta ima čisto suha.

- Počakaj me, pravi.

- Saj, kam pa naj grem?

Pri križu obstanejo, konji zastržejo z ušesi, kopita udarijo po belih kamnih, ko se besede odtrkljajo z rožnega venca.

- Hudič, kako je takrat pela harmonika. Prašne podnice so se kadile, ko smo udarjali s petami. In vino je teklo v potokih, se nenadoma spomni.

- Rad si ga pil, ja. Pa saj si ga tudi zaslužil. Ni ga bilo tako pridnega fanta daleč naokoli.

- Ja, dokler sem lahko delal. Po nesreči pa sem bil samo na pol človek.

Glava mu omahne na prsi, podpre se z obema rokama in sunkovito diha.

- Jaz bi te vzela tudi takšnega! plašno dihe.

- Pri njej nisem bil nič vreden, plane iz njega. Tudi otroke je odvrnila od mene!

Približa se mu, dolgo ga gleda, potem ga nežno poboža po sivi glavi.

- Zdaj si moj! Samo moj!

Pot se prevesi, črni potok se usmeri proti belemu obzidju. Med grobovi stojijo ljudje, bele krizanteme jim odsevajo v očeh. Ko stežejo rjavo streho nad njo, se ustavi tudi kembelj. Zvon še zadnjič zaječi.

Nekdo stopi na kamen in oznani: Zdaj pa domači vse vabijo na malico.

Maj je, poln sonca, toplih južnih sap, vonjav, mladega zelenja in svežih brazd.

Sredi tega razkošja praznuje Grudnova Manca rojstni dan. Petnajsti rojstni dan. Osnovna šola je za njo. Same petice. Odločila se je za gimnazijo. V bogato opremljeni dnevni sobi se gnete veliko gostov. Vrvež narašča. Pesem, ples, bučna glasba. Razgretost. Vriski. Miza v kotu je polna daril, cvetja, vmes so tudi steklenice izbranih pijač. Manca je prikupna, s temnimi nakodranimi lasmi, z očmi, ki so polne sijaja, oblečena v vijoličaste cunjice s čipkami. Podoba pomladnega rožnega popka. Med divjim plesom, ko tal skoraj ne čutijo, se s svojimi sanjami zatekajo nekam daleč, v meglene daljave. Ko se glasba za trenutek umiri, se oglasi zvonec. Rezko, ostro. Manca skoči k vratom. Razigranost se nekoliko potuhne, saj pričakujejo novega gosta. Toliko večje je začudenje, ko se na vratih pokaže z neznanim mladeničem njenih let, vitkim, privlačnim, z zagorelim obrazom. Vsi pogledi obvisijo na njem. Z nasmehom se jim prikloni. S toplim, prijetnim glasom, v njem se čuti primorski naglas, spregovori: »Iščem gospoda Andreja Grudna!«

Neverjetna razgibanost je na njegovem obrazu. Manca zakliče v kuhinjo: »Oče, obisk imaš!« Ves čas pa zvedavo visi na mladeničevem obrazu. Čuda vprašanj se drenja po njej. Kaj bi rad? Le od kod se je vzel? Začudenje raste, preliva se v vznemirjenost.

Med vrati se pokaže njen oče Andrej. Urejen, eleganten gospod mladostnega videza. Manco nenadno dregne presenetljiva podobnost med očetom in mladeničem. Podobnost je tako velika, da ji za hipec zastane dih. Prišlek odločno stopi naprej, predrzno strese z glavo, pohlepno in nezadržno trešči iz sebe: »Iščem gospoda Andreja Grudna! Mislim, da sem ga našel. Rad bi se predstavil. Berto Gruden! Tvoj sin!« Ponudi mu roko. Besede naredijo močan vtis; najprej tesnoben molk, potem pa vzkliki začudenja, mrmranja, vprašujoči pogledi, pa tudi ironični nasmehi v prepričanju, da je mladenič malo zasukan vstran. Besede se jim zdijo spotakljive. Morda je mladenič cirkusant, pa na tak nenavaden način vabi na prireditve.

Mladenič sunkovito diha, visi na Andreju, kot bi se hotel vsesati v njegovo notranjost, jo razgaliti. Še vedno mu ponuja roko, a brez uspeha. Vanj pa z vso ostrino udarijo mamine besede. Kakor daleč mu sega spomin, je spraševal po očetu, si ga želel. Mama pa ga je skoraj vedno grobo zavrnila: »Sine, oče se je izgubil nekje na koncu sveta v megleni daljavi. Najbrž naju ni maral.« Besede so padle v dečka, ga prepredle čez in čez, pognale korenine, rasle in se krepile. Sklenil je, da ga bo poiskal, našel bo tisto megleno daljavo, pa čeprav je na koncu sveta.

Oče Andrej je po naravi vzkipljiv, a zdaj med smehom skoraj mirno spravi iz sebe: »Mladenič, to pa je velika in huda pomota! Še več! Neslana šala! Ni mi do njih! Pozvoniti boš moral pri kakšni drugi hiši! Najbolje bo, da se kar odpraviš na pot!« V ponujeno roko ne seže, na obrazu se mu peha osuplost, okoli ust pa gube, ki se izoblikujejo v porogljiv nasmeh. Mladenič pa se ne da, vztraja pri svojem, pobilisne z vlažnimi očmi in odločno nadaljuje: »Ni pomota! Še manj šala! Resnica je, čista resnica!« Za trenutek utihne, kot bi še nekaj urejal po sebi, si nabiral novih moči. Spet začne počasi, s

poudarkom, med presledki: »December ... Pred petnajstimi leti ... Gospodarski posvet ... Portorož ... Potem nora zabava, prave orgije... «

Andrej za nekaj trenutkov grozeče stisne obrvi, smehlja mu zaigra okoli ust, pa takoj zamre. Strese ga droben drget, glava mu leze med ramena, na obrazu so znojne kaplje. Neodločno spravi iz sebe: »Vse to je bedarija! O tem ničesar ne vem! Norost!«

Mladenič je nepopustljiv: »Dokaz imam! Zgovoren! Prepričljiv!« Široko odpira oči, globoko vzdihne, kot bi hotel s sebe stresti vso težo tega dne. Pogleda pa ne odtrga z Andrejevega obraza. Iz žepa potegne pismo, rožnato pismo, iz njega pa sliko; prav zmagoslavno jo dvigne, kar povzroči v sobi nenavadno začudenje. Na sliki je Andrej z zasanjanim pogledom, z zagonetnim nasmehom. Berto jo obrne s posebnim gibom roke. S tresočim glasom začne z branjem načechkanih besed: »... Zame se je čas ustavil. Rajska noč. Hvala za nežnost, za strast ... Andrej Gruden, Ljubljana.«

V sobi spet brezmejno začudenje, kot bi bili ujeti v zanko. Ne trenejo z očmi. Andrej grabežljivo poseže po sliki. Še enkrat preleti čechkarijo, zmajuje z glavo, razburjen je, strese se, kot bi mu dvomi trgali dušo. Grlo pa je zadrženo. Berto se spet polasti slike. Z obema rokama jo drži. Kot svetinjo. Dragocenost. Stiska jo k sebi. Iz Andreja pa butne: »Fant, v tej zgodbi manjka več členov. Andrej Gruden. V mestu jih je lahko še pol ducata.«

»Ne! Vse je jasno kot solza! Našel sem megleno daljavo, o kateri mi je govorila mama, pa še na konec sveta mi ni bilo treba. Preveril sem. Vem, da si bil tam. Po telefonu sem preveril, tvoja žena je vse to potrdila,« sunkovito meče iz sebe. V Andreju pa že vrejo spomini; grobo ga potiskajo in pehajo v tisti december, v Portorož pred petnajstimi leti. Razburjen je, čudno pomečkan. Da je vse to prišlo na dan! Preklete! Grenak sad! Zagristi mora vanj! Poti nazaj ni!

Tista daljna podoba izpred petnajstih let pa z naglico in ostrino zaživi pred njim. V njem udarjajo in se vrtinčijo besede, posmehljive, žolčne: »Andrej! Andrej! Bil si brez glave, izgubil si pamet. Bila te je ena sama ponorelost; pijan si bil, da bi žabo vikal. Zvoki ciganske glasbe, skrivnostno šepetanje, vročičnost gibov, objemi, poljubi ... Pa tisto telesce v tvojih rokah. Voljno. Mehko. Rajska noč! Ha! Ha! Pozabil si na ženo, čakala te je doma, tri mesece je že nosila tvojega otroka. Nekaj kozarcev vina preveč, pa se ti je utrgalo. Andrej! Andrej! Ko si se prebudil, te je došla resničnost. A ti si bil kot zaprašena, scefrana cunj; vse je rožljalo po tebi. Kakor tat si se plazil iz sobe, iz hotela. V avtu te je dregnila misel na sliko. Zgrabil te je strah, kaj za vraga si načechkal na sliko. Če si še tako vrtal, se ti ni posvetilo. Da bi se vrnil! Ne! In tisto voljno telesce! Dolgo si se žrl, begal te je občutek izgubljenosti. Bežal si pred seboj, pred spomini. Vrgel si se v delo. Čas je počasi delal zate. Tista rajska noč se je odmikala, tonila v megleni daljavi, čeprav se je še ukresala v tebi. Spomin na voljno telesce ti je še razgorelo kri v žilah.«

Andrej s pogledom visi na mladeniču. Od razburjenja zaradi notranjih blodenj ne zmore niti besedice. Stopi korak naprej, kot bi se hotel zaplesti v prepir, v pretep. Tako nenavadno je vse to. Spet se odmakne, kot da išče pravo pot. Obraz mu spreletavajo sence; zdelan je, postaran, zlomljen. Prostora za izmikanje ni. Nasloni se na knjižno omaro. S pogledom zablodi v krošnje brez, kjer se poigrava sonce; ves je zamotan v tisti košček preteklosti, ki ga ne more odriniti.

Vzdušje v sobi je polno pričakovanja, čudenja. Pogledi begajo, se srečujejo. Tesnobna igra, ki pa goste priklepa nase, kot bi srkali čarobni napoj. Tako nenavadno odkritje! Vročičnost narašča, pogovora ni, šepetanje zamre. Čutijo pa, da se je nekaj odkrnilo iz prejšnjega časa, tu se je zasidralo, a vse je kot strela z jasnega. Skrivnostna zadeva. Tiste besede o rajski noči burijo domišljijo. Kdo bi si mislil! Gospod Andrej! Za vse je bil poosebljena poštenost. Kakšna zgodba! Prav filmska! Osuplost raste. Vse bolj pa se vsiljuje vprašanje, kakšen bo konec.

Berto zavzeto spremlja zmedo; dvigne glavo, skoraj zrasle obrvi mu še bolj skočijo naprej; v sebi občuti nekaj kot ugodje, a z grenkim priokusom. Predstavljal si je, da bo srečanje z očetom polno navdušenja, objemov. Sunkovito pa spet butne vanj misel na mamo. Ničesar ne ve o njegovem iskanju. Kako bo to sprejela? Pa je le našel tisto njeno megleno daljavo. Nasmehne se, a v koticih ust se mu zareže otožnost. Pa vendar, razkriti jim mora nekaj besed o sebi, o vroči želji po očetu, o lakoti po njegovi ljubezni. Z rahlo zagrenjenostjo se začne odpirati. Zavzeto prisluhnejo, zadržujejo dih.

»Pred dnevi sem v najbolj skitem koticu mamine omare odkril črno škatlo z zlato obrobo, v njej pa očetovo sliko, zamotano v rdeč žamet. Za hip sem ostal brez diha. Nič več nisem imel miru. Moram ga najti! Ljubljana! To ni nobena meglena daljava. Kar naprej sem skrivaj gledal sliko in prebiral besede, načeečkane na njej. Res je, v prvem hipu sem občutil strah pred očetom, a želja po njem je bila močnejša.«

Za hip utihne; ves vztrepetava v čudni mešanici hladu in vročine. Iz skrajne globine duše se dvigne topla, svetla beseda: »Oče!« Poln tega čustva spet poprime za besedo: »Kako sem si ga želel! Saj mi pri mami ni ničesar manjkalo; razvajala me je. A oče je le oče! Večkrat sem tekkel na samotni kraj ob morju, kamenčke sem metal v valove in klical očeta. Glasovi so se zgubljali v burji. Pri devetih letih sem jo dvakrat pobrisal od doma, iskat sem šel megleno daljavo, kjer naj bi bil oče. Nisem prišel daleč. Sošolci so se obregali vame, da sem uboga para brez očeta; popihal jo je, ker me ne mara. Kako to boli! Večkrat je zašel tudi v sanje; vedno sva se srečevala po pravičnijih gradovih; nikoli pa nisem do potankosti videl njegovega obraza. Ko pa sem držal v rokah njegovo sliko, me je prežgalo od vrha do tal. Na pot moram! Vse bolj pa me je begalo vprašanje, zakaj ga mama ni poiskala. Zakaj je potegnila črto čez preteklost? Portorož ... December ... Divja zabava. Rojstni dan imam v septembru. Vse se ujema. Nobenih dvomov ni. Dosegel sem svoj cilj. Našel sem očeta.«

Vse se strese, saj občuti nekaj čisto novega, omamno svežino; rad bi se dotaknil očeta, mu stisnil roko, se naslonil nanj. A ne more do njega. Naj ga prosi za ljubezen, za stisk roke? Tako odmaknjen je od njega, čudno poparjen. S pogledom še vedno vrta v krošnjeh brez; ne gane se, kot bi ga stiskal čarobni krog.

Besede napravijo na goste izreden vtis. Molče se spogledujejo, nekaj se plazi v njihovo notranjost; počutijo se, kot bi bili omreženi s čarovnijo. Gloda jih misel, kakšen bo razplet. V sobi je vse več tišine, nenavadne, mučne. Nekaj fantov in deklet se z naglico dvigne; iz zatohlosti pohitijo v pomladni dan, poln sonca, vedrih glasov, cvrkutanja ptic.

Bertov pogled se ustavi na Mančini mami Ireni. Kot prikazen iz

nekega drugega sveta stoji ob velikem fikusu. Menda je slišala tiste besede o rajski noči. Da je niso zastrupile. Zgane se iz zamaknjenosti. Z roko počasi drsi po velikih listih. Nenadoma se približa Bertu, skoraj šepetaje zavrti vanj: »Ti si me spraševal o Portorožu?« Prilepi se na sliko, ki jo fant še vedno drži v rokah. Njen pogled je poln prezira, bolečine. Vročina in mraz se pehata po njej; utaplja se v čudnem drhtenju. Kot bi nekdo z bičem švrkal po njej. Nekaj hoče spraviti iz sebe, a glas je ne uboga. Po njej se premetavajo novi in novi občutki. Pogleduje Andreja, zmajuje z glavo. Prebledi. S stisnjenim glasom se med presledki trga iz nje: »Nimam besed ... Slep sem ti verjela, zaupala ... tisto najlepše si posvinjal, poteptal ... Nisi prizadel samo mene, tudi mladim si lahko ubil sanje, lepoto ljubezni. Če je v tebi še kaj duše, si prizadel tudi sebe.« Poseže po sliki, a ji spolzi iz rok. Berto jo prestreže s hitrim gibom kot dragocen zaklad.

V Ireninih očeh se poglobljajo utrinki jeze in bolečine. Prsi se ji dvigajo, kot bi v mislih sestavljala podobe tiste rajske decembrske noči ob morju. V njej se zgane oster občutek, da je nekje za njo temna razpoka, vleče jo vase, sesa, hoče jo pogoltniti. Povsod zatohlost, komaj diha. Vse v njej se megli, drobi, propada. Navzkrižje. Kot bi se vanjo tlačilo nekaj robatega, okornega. Tišči jo k tlom. To popoldne je umazanija poškropila njihov dom, razcefrala utečenost v njem; življenje stresla prav do korenin, vse se je zamajalo. Stisne jo strah, kako bo živela. Kako? V sebi začuti prelom. A že zasliši prišepetavanje, da zaradi tiste decembrske noči ne sme vsega podreti. Živeti mora naprej, čeprav je tako čudno izpraznjena. Ničesar ne more spremeniti. Globoko v sebi pa čuti, da jo življenje peha naprej. V tej zmedenosti pa hlastnejo po njej še babičine besede; na ves glas jih je ponavljala, kadar ji je kaj uhajalo iz rok: »V življenju je že tako: zrnje mora umreti, potem šele žanjemo.« Mar ni tako z njo? Nekaj je umrlo. A veliko lepega je bilo med njo in Andrejem. Naj vse to potone v temi? Ne, že zaradi hčerke ne. Pa tudi zaradi doma, vsa leta ga je ustvarjala, vdihnili mu je dušo. In zdaj je tu še Berto.

Spet se raztegne bolečina, s skrajnim naporom jo odganja. Berto! Našel je očeta, vso pravico ima do njega. V veliko začudenje občuti do fanta nekaj toplega. Navzkrižje v njej pa že razburka težka misel: glas o Bertu bo kot razpenjen val pljusnil med ljudi. Na veliko bodo precejali besede, se prikrito nasmihali v privoščljivosti. Brezizhodnost? Ne! Najti mora pot iz tega labirinta! Kot bi jo zažejalo po pomladi, se pomakne k odprtemu oknu; zablodi v svetlo zelenje brez, potuje vase. V sobi začudena igra oči, vzdih, drobceni šepeti. Bertov obraz vleče poglede. V očeh se mu prepletajo neugnanost, hrepenenje, v rokah pa pohlepen nemir, da bi se dotaknil očeta. Goste, koliko jih je še ostalo, preveva iskrena želja, da bi se mladeniču le odprla pot do očetovega srca. Veter seje skozi okno pomladne vonjave. Nekaj deklet spet zvabi sončen dan, hitro odidejo, mimogrede pomahajo slavljenki in Bertu.

Po Manci se ves čas peha nemir. V prvem hipu jo vse skupaj skoraj iztiri. Njen svet se za hip zamaje. Očetova podoba se manjša, čeprav je z zlatimi črkami zapisan v njej. Še kot dekletce je v svoji vnemi za očeta govorila, da se bo poročila z njim. A zdaj! Njen odnos do očeta je poln zbeganosti. Globoko v sebi čuti otožnost, čez njeno otroštvo sili hladna, lepljiva senca. S pogledom obvisi na

njem. Kot da ni on. Postaran je, prsten v obraz, z vročičnimi očmi. Še huje jo prizadene mamin obraz. Tako stisnjen je, poln bolečine. Po Mancij plažja vročica, lica ji kar gori. V njej se nekaj drobi, trga, joka. Pa še skrb se ji je globoko zajedla v dušo. Stisne jo bojazen, da vse to lahko pomeni med starši razhajanje, ločitev. Ne! Do tega ne sme priti! Na to noče misliti. Mladost pa ne mara teme, meglenih dni, zbeganih misli, brezpotij ... Nenadoma začuti v sebi novo svetlobo, mehko drsi po njej, raztaplja temo. Odstre ji novo bogato spoznanje: brata ima, čeprav ga je spoznala v tako v nenavadnih okoliščinah. Mama ni mogla po njenem rojstvu več zanositi. Zdaj pa brat. Kot bi ji padel z neba. Najraje bi zavriskala. Obvisi na Bertu, skoraj se ji zasmili. Kako dolgo je hrepenel po očetu, še v sanjah se je potepal z njim. A že se zapodi po njej zlobna misel. Zajedljivo ji prišepetava: »Berto je našel očeta. Kaj pa ti? Ga izgubljaš?« Ne! Tisočkrat ne! Do dna jo pretrese. Lepo otroštvo je imela. Prijazen, topel dom, poln sonca. Da bi umrla pravljica. Ne!

V mislih se ji preliva kopica predstav, bežnih kot lesk sončnih pramenov na mlakužah. Zbode jo spoznanje, da oče in mati preživljata težak čas, odtujenost je med njima. A preko vsega zažari nenavadna jasnina: brata Berta mora sprejeti. V sebi občuti toplo čustvo, kot bi zabrnele skrite strune. Smehljaje stopi do njega. Z glasom, v njem se prepletajo prošnje, zadržanost, radost, ga povabi s seboj: »Pojdiva v vrtno uto! Oče in mati sta v hudi stiski. Prizadeta. Vsak po svoje. A sama morata razčistiti med seboj. Potem bova pomagala. Zdaj sva odveč!« Manca se ga nežno dotakne, potegne ga s seboj. Za njima se dvigne še zadnja gostja, Mančina najljubša prijateljica Sara. Čudna, zamotana igra svetlobe in sence, ki se peha po Ireninem in Andrejevem obrazu, jo potisne iz sobe. Dopoveduje si, da nima pravice čakati na razplet. Berto sledi Mancij; presenečen je. Z glasom, v njem še drhti skrb, se počasi odpira: »Hvala ti za prijaznost! Všeč si mi. Ne veš, kako se počutim. V meni raste nekaj novega, valovi lepota, zastrtih čustev ni več. Tudi meglene daljave ni, našel sem očeta, a pot do njegovega srca ni gladka, ni še izhojena.«

Kako mu teče beseda, prav pesniško, premlewa Manca. Nova drobna radost ji zakipi v oči: »Pa še bo! Mama in oče se bosta pogovorila, pozabila, kar lahko pozabita. Babica mi je pogosto rekla, da je treba zakopati vse, kar moramo pozabiti. Na tej poti ti bom pomagala.« Med njima steče živahen, ogret pogovor; ne govorita le z besedami, ampak tudi z rokami; vsa notranjost je v živahnem vrvežu.

»Ne morem razumeti, zakaj je mama očeta tako izbrisala iz življenja. Pustila pa mi je njegov priimek. Ni iskrena z menoj. To me jezi! Tako pogosto sem spraševal po njem. Videla je, kako močno si ga želim. Prav zato sem začel pisati pesmi o ljubezni, hrepenenju, o megleni daljavi ... Kako bo sprejela ta moj korak, moje iskanje?« Za hip se zastrmi v daljavo, kot bi tam iskal pot, tisto pravo brez ovinkov, pot do očeta.

Manca ga pogleduje; čuti, da ji je vse bliže, vse bolj všeč, kot da se poznata že od nekdaj. Berto spet začenja nekako hripavo: »Veliko stvari ne morem razumeti. Mama ima že več let prijatelja. Noče se poročiti z njim; pa je v redu človek. Iskren, dober. Meni je bolj brat kot oči. Povedal se mu, da iščem očeta, da ne bom odnehal. Ponudil mi je pomoč kot ti.«

Vse več iskric je v njegovih očeh. Manca ga pogleduje, polna je

novih občutkov, navezanost nanj se še stopnjuje. Z glasom, polnim vedrine, mu hoče okrepiti upanje: »Prvi korak je napravljen! Na dobri poti si! Če boš potreboval pomoč, bom ob tebi!«

Bertu zagori obraz, stisne ji roko. Šepetaje spravi iz sebe: »Sestra! Moja sestra! Kako toplo je v meni!« S široko odprtimi očmi gledata drug v drugega; nasmešek je vse bolj prisrčen; v obeh pa hlasten trepet, podoben sreči.

Iz ute se jima odpira pogled na okno dnevne sobe, kjer sta Irena in Andrej. Manco in Berta pritegne igra čustev med njima. Andrej se ji počasi približuje, a ona kar naprej vrta s pogledom v krošnjo belih brez, ki drhte v prvem rahlem dihu večera. Ptice še cvrkutajo, kot bi hotele dopovedati vsemu svetu, da je pomlad nekaj najlepšega, prevetri dušo, razdrobi stiske. Andrej ne odneha, roko steguje k njej, kot bi jo prosil za pomoč, za oporo. Potolčen je; pred seboj čuti brezno; boji se, da ga bo pogoltnilo. Dokoplje se do njene dlani. Iz njega se trga: »Irena, čutim krivdo! Pohabljen sem! Saj imam merila za življenje. Za hip sem jih poteptal. Tisti december ... Pa ni bila ljubezen, le podivjanost v ponorelem okolju prazničnih dni, ko se ti v srcu nekaj zgosti. Daj potegni črto čez tisti čas! Več nas je. Berto ... Živimo naprej! Naj bo nov začetek za vse! Oprosti!« Več ne zmore, glas se mu pretrga. S tesnobo, a z upanjem čaka na odgovor; po njem se poganja vročičnost. Irena se počasi obrača k njemu; tako spremenjen je, na bledem obrazu je polno rdečih lis, pogled je vročičen, v dlaneh nemir. Njegova pobitost jo gane, a skoraj z grozo začuti, da se razpoka v njej povečuje. Tega ne sme dovoliti. Mora se zarasti. Dobro pa ve, da sledi ostanejo, lahko se še zasolžijo. Brazgotina na duši. Trda, boleča za vse čase. Ne more pa takoj potegniti črte čez preteklost. Ve, da mora s tem živeti naprej, ohranjati dom, družino, sprejeti Berta. Ne more porušiti vseh mostov. Čas počasi zdravi take prerese. Andrej ji stisne roke, dlani se prepletejo. Nadaljuje se igra prstov, oči, šepetanja, približevanja ... Skozi vejevje brez se prelivajo svetli prameni večernega sonca, stegnejo se do okna, trepetaje drsijo po obeh, kot bi ju hoteli povezati, posrkati sence v duši, zaceliti razpoko.

Manca in Berto čutita, da se ob oknu ustvarja nov svet; najprej je bil načrtan z ostrino, jezo, nestrpnostjo, daljavo med starši, zdaj pa so že rahla zbližanja, kot bi pomlad utirala novo pot. Zato doživljata nekaj čisto posebnega, pri duši jima je slovesno, kaže se pot naprej. Brsti upanje na nov začetek. Berto z zastrtim glasom mrmraje zašepeta: »Težki so ti njuni trenutki, a brez njih ne gre. Tisti december je med njima. Grdo sem butnil v vaš dom. Pa tega nisem hotel. Upal sem, da bo vse ena sama velika radost.«

»Izpolnil si svoje želje. Meni pa si polepšal rojstni dan. Tako nepričakovano sem dobila brata. Najbogatejše darilo!« z začudenjem povzame Manca. Kaj vse se je v tem popoldnevu pehalo po njc: presenečenje, strah, jeza, nemir, skrb, otožnost? Čuti pa, da se vsa ta prepletanja v njej spreminjajo v čisto nov občutek, v nekakšno prazničnost, v posebno nagnjenost do Berta. Nasmešek ji kar ne izgine z obraza. Mladenič se ji zahvali z razigranim smehom. Ob naslednjih besedah pa mu že prhne senca čez obraz: »Na avtobus moram! Zadnja zveza. Škoda! Doma me čaka težak večer. Kako bo mama sprejela vse to? Tako dolgo je živela s skrivnostjo!«

»Prav! Se boš poslovil od njiju?« ga sprašuje Manca; ozre se na okno dnevne sobe; Irena in Andrej sta tesno skupaj. Berto ju

pogleduje z nekakšno prisrčnostjo, po kratkem premolku ji odgovori: »Ne! Dovolj sem že cefral njun odnos, njun svet! Naj se spet najdeta in utirita! Še bom prišel!«

»Prav! Prihajaj! Navadili se bomo drug na drugega. Rekla bi, da je delček tega doma tudi tvoj!« mu odgovarja, a glas ji rahlo trepeta. Še močan stisk roke in adijo. Berto pohiti, a že po nekaj korakih se obrne, pomaha ji; ulica ga hitro potegne v svoje valovanje. Manca obsedi; skozi misli se drenjajo podobe dneva, ki počasi usiha. Kakšno doživetje! V začetku je bila vsa zmedena, tudi sedaj še ni vse v njej na pravem mestu. Petnajsti rojstni dan! Zamišljala si ga je čisto drugače. Za hip se ji zazdi, da so bile le sanje. Ko pa se ozre navzgor na okno dnevne sobe, jo preplavi vrtoglavica; v njej zadrhti pesem. Oče in mama! Tesno skupaj. V objemu. Kot bi prehajala drug v drugega. Sonce vrže zadnjo luč prav nanju; ovita sta v nekakšno čarobno pajčevino, stkano iz drobne, svetle preje.

Večer nasuje še več vonjav, v zraku je šelesenje ptic, zahodna stran neba je vsa prelita z rdečkastim sojem. Manca ne ve, kaj bi s svojo srečo. Občuti nekaj, kar je še najbolj podobno vriskanju. Iz nje plane krik veselja, pretkan s hrepenenjem, ki ga pomlad posrka, raztrosi ga ob oknu, kjer se oba tesno skupaj podajata na novo pot ... Prižge se prva zvezda.

LITERATURA

Rast 6 / 2006

Novoletni okraski, lect, 1957, etnološka zbirka Dolenjskega muzeja

Poslikan krožnik, šentjernejska keramika, žgana glina, okoli 1980, etnološka zbirka Dolenjskega muzeja

Rozi Mohar

ŽIVLJENJSKA POT PESNIKA LOJZETA KRAKARJA (1926–1995)

Lojze Krakar (1926–1995)

Namen pričujočega prispevka je prehoditi življenjsko pot in tudi delo rojaka, slavista in pesnika dr. Lojzeta Krakarja. Zakaj? Predvsem zato, ker je njegov rojstni kraj letošnje leto posvetil spominu na svojega velikega rojaka, ki je luč sveta zagledal pred osemdesetimi leti, natančneje 21. februarja 1926.

»Bela Krajina bi lahko postala naše pred-primorje, naš meran. Zrak je tam tako mil in tako čist in zdrav, da bi ga bilo treba v Ljubljano voziti in na litre prodajati«, je zapisal dr. Niko Župančič leta 1930 in nadaljeval: »Semič je najlepši kraj ob železnici Ljubljana - Reka. Kakor jata belih golobov so se razsule bele zidanice med vinogradi na južnem pobočju Gorjancev. Doli po polju se vije svetla Kolpa. Dva tedna češnjevega cveta za goste iz Ljubljane in Zagreba. Kako krasno bi bilo to! In jeseni: dva tedna uživanja grozdja v Semiču, Drašičah in Stražnem Vrhu! Koliko ljudi bi se pozdravilo za mal denar in si okrepčalo živce v deželici sonca in breskovega cvetja ...«

Da, ravno tu med vinogradi in zidanicami v semiških goricah se je materi Ani in očetu Jožetu rodil prvorojenec Lojze oziroma Slavko, kot so ga klicali domači, prijatelji in znanci, pravzaprav vsi Semičani. Res je zaživel v lepem in idiličnem kraju, vendar je žal že sam v otroštvu občutil, kar je kasneje opisal v pesmi:

*Tu se je bog pregrešil kakor človek
(morda je bil takrat pijan kot človek):
namesto kruha dal ljudem je vino,
namesto doma culo za v tujino.
Veliko kamenja jim dal je in otrok
in polno lačnih ust in praznih rok
in sonca dosti več, kot potrebuje
ga človek, da do groba pripotuje.
(Bela krajina)*

Konec dvajsetih let 20. stoletja se je življenje pod semiško goro po burnih letih prve svetovne vojne in po njej umirjalo. Teklo je v težavah in veselju, spodrseljajih in uspehih. Vrtelo se je okoli občine, šole in cerkve, okoli sejmov, trgovin, gostiln in obrtnih delavnic, okoli gradnje nove šole in župnišča, okoli zidanja prosvetnega, sokolskega in gasilskega doma, okoli veselja, javnih nastopov in parad, pa še nesreč, slabih letin, požarov in svetovne krize, ki se je po letu 1930 vedno bolj zajedala tudi med prebivalce Semiča in okoliških vasi. Mnogi so kljub navezanosti na zemljo tudi med obema vojnama

množično zapuščali rodno grudo. V semiški župniji so bila po večini mala posestva in veliko število »osebejnkarjev«, ki so družino preživljali z delom pri večjih kmetih.

Tudi Krakarjeva družina se z marljivostjo, varčnostjo in trdim delom ni mogla rešiti bede, zato je oče Jožef z zaslužkom v kanadskih rudnikih skušal ohraniti družini dom in nekaj zemlje in jim izboljšati življenje. Vendar je bil to čas krize v tridesetih letih, ko tudi tam ni bilo dela, in je moral čistiti sneg, da je nekaj zaslužil in poslal domačim, da so imeli za sol in za petrolej.

*Torontski sneg si čistil, kot da ne bi
bilo ga tam pod našim kapom meter.
Nam je bila dovolj lopata, tebi
je meril sneg in kruh duš geometer.*
(Oče)

Naporno delo mu je načelo zdravje, zbolel je za tuberkulozo. »Oče se je potem res kmalu vrnil domov – umret ... Mama je ostala brez groša, vsi pa so tuhtali, kako bi me dali kam v šolo. Še najbolj pametno mi je povedal stari oče Jakob: »Ne grizi se. Bo že Bog obrnil tako, da bo prav ...« je zapisal pesnik v *Skicah spomina* 1995. leta.

Mati Ana, ki so jo domači klicali Nanca oziroma Colnarjeva Nanca (njen oče je na semiškem sejmišču pobiral – »colal« pristojbine), in teta Francka, ki je bila šivilja, sta preživljali družino tudi z delom pri drugih vaščanih. Skrbeli sta za ostarelega starega očeta Jakoba ter mladega Slavka in njegovo sestro Angelco. Za tiste čase družina res ni bila številna, vendar so živeli skromno, saj se le od majhne ohišnice ni dalo preživeti.

Šolski prag je prestopil v šolskem letu 1931/1932. Meseca junija istega leta so v Semiču po več kot četrto stoletja želja svečano odprli novo šolsko poslopje s sedmimi učilnicami in z velikim vrtom. V razredih je bilo do 45 učencev. Lojze Krakar je bil s svojimi sošolci prva generacija, ki je znanje nabirala v novi, beli stavbi, ki še danes služi svojemu namenu. Štiri leta je s sošolci preživel veliko lepih in nepozabnih uric, predvsem na poti v šolo in iz nje. Bili so štirje, ne-razdružljivi, »kakor pri vozu štiri kolesa«: Lojze, Žan, Tone in Mirko.

V noveli *Rožic že dosti nabranih imam* se Krakar po več desetletjih vrača v zgodnjo mladost, ko je obiskoval »tisto belo semiško osnovko«, in se spominja svojih prijateljev, dogodivščin in tudi njihove kasnejše življenjske poti:

*»Vstanem, se oblečem in obujem, vzamem torbo, denem vanjo
jabolko pa krenem navzdol po kamniti poti ... Kot zmeraj se mi bodo
pridružili še Žan, Tone in Mirko, potem pa bomo skupaj krenili po
zaraščeni stezi mimo stare, že skoraj razpadle hiše, v kateri živi neka
stara ženica. Samotna ... Za njeno hišo je raslo košato staro smokvino
drevo, na katerem je bilo vsako leto nekaj suhljatih sadežev. Ti so bili
za nas prave slaščice ... Učenje je bilo lepše, če smo mislili malo bolj
na mornarja kot na računanje: naslednji dan se je namreč prva šolska
ura spet začela z računanjem, končala pa navadno z lepopišjem. Toda
tiste lepopišne ure so se včasih končale nelepopišno, kajti pri kapelici
blizu šole so se stekli tisti, ki so šli v spodnji del fare, z onimi, ki so šli
v zgornjega. Zakaj je prišlo do pretepanja, ni vedel nihče. To je pred
šestdesetimi leti pač nadomeščalo današnje zabavne prireditve, ki se
jim reče disko. Namesto kaset in plošč so bili za zabave kot nalašč*

tudi indijanski bojni glasovi iz Karla Maya ...»

Dan, ki sta ga poleg šole zapolnila še delo in učenje doma, so si polepšali z marsikatero izkušnjo: indijansko pipo miru iz suhega smokvinega listja, ki sta mu sledila ukor in cvek iz računstva in lepopisja, ker jih je pri tem užitku odkrila učiteljica itd. Počitnice so preživljali ob nabiranju gozdnih sadežev in si tako prislužili denar za zvezke in knjige. Kakšen denar pa si je prislužil tudi z ministriranjem v farni cerkvi. Njegov sošolec Ivan Škrinjar - Pajtlarjev se spominja: *»S Krakarjem sva šla v šolo leta 1931. Sedela sva skupaj v prvi klopi. Oba sva bila namreč majhna – nizke postave. Oče mu je mlad umrl, bili so revni in verni, zato je Slavko ministriral, da je kaj zaslužil. Bil je zelo »brihten«. Najini sošolci so bili tudi Jule Plutov, Tomc, Grivčeva Francka, Jevanc z Brstovca itd. Učili pa so nas Zdenka Schiller, Alojzij Koren, Marija Vardijan, Albin Razpotnik, ki je bil upravitelj šole itd. Po štirih letih je šel Slavko v Novo mesto v gimnazijo. Videli smo se ob nedeljah pri maši.«*

Učiteljici sta bili strogi in sta radi uporabljali palico. Krakar jo je malokdaj okusil, ker je bil bolj tiho. V šoli sva bila veliko skupaj, tudi na izletih. Največkrat smo šli na Smuk. Kdor je imel denar, se je udeležil tudi izletov po Beli krajini in Dolenjski, ki jih je ob zaključku pouka vsako leto organizirala šola. S sošolci smo si delili hrano. Slavko je rekel: *»Smo kolegi, zato si delimo ...«*

Sošolka Marina Jakša je z njim obiskovala le prvi razred: *»Fantje in dekleta smo sedeli ločeno po vrstah. Slavko je sedel v prvi klopi v prvi vrsti. Bil je droban, bledečen, miren in dobro se je učil.«*

Nekaj let mlajši Peter Henigsman se je tudi družil z mladim Krakarjem: *»Spomnim se, da je bil Lojze v osnovni šoli v Semiču odličnjak. Ko smo bili še manjši in je živel blizu mene, smo dostikrat »cifrali« (metali kovance). Med počitnicami poleti smo pobirali robide, maline in jagode po gozdovih nad Semičem do Mirne gore in še dlje in jih prodali ter si tako zaslužili denar za knjige za šolanje, ker so bili takrat drugačni časi in je bila večja revščina kot danes. Rad je bil v družbi s prijatelji. Njegova mati je bila mežnarca v smuški cerkvi, ker se spomnim, da smo šli dostikrat z Lojzetom in ostalimi prijatelji pogledat, kako je klenkala na zvonove, ko je bilo kakšno žegnanje. Po osnovni šoli je šel v šolo v Novo mesto in po vojni v Ljubljano, zato smo se malo videli, več le med prazniki in med počitnicami ...«* (opomba: mežnarica na Smuku je bila Krakarjeva teta Francka)

Leto 1937 se je globoko in boleče »zajedlo« v mlado Krakarjevo srce. Bolečina ob prezgodnji izgubi očeta je ostala po vseh prehojenih kilometrih, po vseh preživetih urah, mesecih in letih. Pred njim je bil vedno očetov obraz, lice, nekje zadaj?!

*Polnoč je. Junij. Nenadoma srečal sem
na vrtu v mesečini mojega očeta,
kakor takrat, ko se je vrnil iz Kanade,
ne da bi pisal prej – in potem spet nenadoma
odšel od doma k Svetemu Duhu
na semiško pokopališče, kjer z drugimi sanja
še danes o ladjah in oceanih ...*

(Polnoč je. Junij...)

Očetovo mesto mu je delno zapolnil stari oče Jakob, ki ni bil le edini moški in vzornik pri hiši, ampak tudi ponosen ded, ki je ves čas skrbno stal ob strani odraščajočemu in uspešnemu vnuku, mu dajal neko notranjo moč in zato ga je ta cenil in spoštoval:

*In oče moj res je prihajal
vsak Božič dol k meni in dedu
in ded me je z mirom obdarjal
do hipa, ko odšel je ...*

Zadnja leta pred drugo svetovno vojno so bila za Krakarjevo družino kar znosna. Delali so, imeli so za kruh, kakšen dolar je poslala teta Micka iz San Franciscas. Mladi Lojze je večino časa preživel v Novem mestu, kjer je obiskoval gimnazijo. Ravno v teh letih si je začel utrjevati pot v svet, ki ga je v nadaljnjem življenju popeljala daleč od doma. Tudi njegov rojstni kraj je v teh letih pred vojno doživel velik gospodarski in kulturni razcvet. Bližal pa se je čas tik pred drugo svetovno vojno, ko je ozračje v svetu in tudi v Semiču postajalo vse bolj napeto. Luč nad Evropo in velikim delom sveta je ugašala, oblaki so za dolga leta prekrili nebo, pesem ptic so preglasile bombe. Krakarju so iz gimnazijskih let v spominu ostali najgloblje zapisani profesor latinščine in težave z matematiko, ki mu nikoli ni prav dobro šla: »V spominih pa še vedno prijateljujem s profesorjem Petrom ..., ampak je vsakega dijaka izbežal kakor zajčka iz grma in mu vljudno dopovedoval, naj se uči latinščino, kajti z njo tudi navaden zajček lahko postane nadzajček ... Petrove latinščine se sicer nisem bal, trepetal pa sem pred gospo matematiko, ki me je tako preplašila, kakor da stojim pred parkljem, ki spremlja Miklavža ...« (Skice spominov).

Eno šolsko leto je hodil skupaj s Krakarjem v Novo mesto tudi njegov dolgoletni prijatelj Anton Malenšek st.: »1940. leta sem začel v prvi gimnaziji, Slavko pa je bil v peti. Od hiše na železniško postajo sva šla peš in nato z vlakom. Pri njih sem stanoval, saj je bilo iz Malin predaleč. Na vlaku smo igrali »ajnc«. On je bil glavni. Družili smo se s Cirilom in z Metododom Plutom iz Gradca, s sošolci iz Uršnih sel in seveda s Semčarji. Velikokrat smo »špilali ajnc« tudi na Marofu. Slavko je bil »brihten«, hitro se je učil. Meni je bila najtežja italijanščina. On mi je pomagal, saj z njo ni imel problemov. Spominjam se, da je nosil italijanskim vojakom razvijati filme v Novo mesto in si tako prislužil kak denar. Kadar nismo bili pripravljeni na prvo uro, smo šli od novomeške postaje do šole vsi v »stroju«: tri korake naprej in enega nazaj in eno uro tako hodili vsi v šolo. Pravzaprav smo bili vedno na enem mestu. V gimnazijo sem hodil le eno leto in nato ostal doma. Slavkov razred so pa za prvega maja 1942 Italijani odpeljali v zapor, mislim, da v Ljubljano. Menda so vsi protestno stali ...«

Res je, Krakar je bil od druge polovice leta 1942 do osvoboditve aprila 1945 v italijanskih zaporih in nemških koncentracijskih taboriščih (Dachau, Buchenwald), ki so vtisnila »trpek, celo grozljiv pečat«. Takrat, ko je imelo življenje veliko ceno, čeprav med vojno človekovo življenje ni bilo vredno nič. Nagledal se je mrtvih in tudi sam romal do pekla, ko je sam stal pred plinsko celico: »Vem, da sem se zbal kakor takrat, ko me je v Buchenwalchu neki esesovec, ki je moral izbirati jetnike za še hujše taborišče in še težje delo, že skoraj potegniti iz vrste za »nebeško komando« (za smrt), pa sem se mu zdel prešibak

...« (Skice spominov). »Večina jetnikov je opravljala težka dela na prostem. Kdor je to preživel, še danes čuti tisti ledeni mraz in veter, ki sta do kosti prebadala premražene ljudi ... Tudi prehrana jetnikov je služila smrti ...« (Bili so uporni).

Grozo in upanje taborišč je Krakar izpovedal tudi v svojih pesmih, da se zločin ne bi pozabil. To so pesmi obtožb, protesta in celo sovraštva do človeške norosti:

*Tu je zločin dobil sloves obrti
in milijone duš premlel v pepel.*

...

*Pijan od groze klet sem zgodovino
na tem največjem grobu vseh grobov,
jo klet, ker je učila svet zločinov
v imenu novih gesel in bogov, ...*

(Auschwitz)

*Če kazni ni, niti zločina,
Potem naj premine, kar nosi
Človekovo ime...*

(V Buchenwaldu 1960)

Hudo pa ga je v teh taboriščnih časih težilo, pravzaprav duševno ubijalo vprašanje, na katerega ni imel odgovora: »Kako je doma, kaj je z domačimi, so živi itd.?« Iz Italije je še pisal domov, iz Nemčije pa ne. V taborišču je slišal pripovedovati, da je strašna eksplozija v železniškem predoru med Rožnim Dolom in Semičem uničila tudi vse okrog njega, in to prav tam, kjer je stal njegov dom. To ga je ubijalo, pravega odgovora, ali so domači še živi, pa ni imel. Pa so bili, preživeli so mati in sestra, dedek in teta. Tudi njim ni bilo lahko, in to ne le zaradi vseh težav, ki jih je povzročila vojna, ampak tudi zato ne, ker niso vedeli, kje je in ali je še živ njihov Slavko.

»Njegova teta Francka, ki ga je imela silno rada, je nekega dne med vojno šla peš po kolenih do smuške kapelice in molila zanj, za Slavka, in nato nadaljevala do cerkve na Smuku in tudi tam prosila Mater božjo za nečaka. Kasneje, po vojni, se je izkazalo, da je bilo to ravno na tisti dan, ko je Slavko stal v vrsti pred krematorijem ...« je pripovedoval o tem prav neverjetnem dogajanju Anton Malenšek st.

Domov se je vrnil konec julija leta 1945, star nekaj mesecev več kot devetnajst let. Prepotoval je velik del vzhodne Evrope, pri Subotici prestopil jugoslovansko mejo in po približno desetih dneh ovinkaste in utrujajoče poti prek reke Kolpe prišel v Belo krajino in domov. Med vračanjem iz koncentracijskega taborišča pa je bil nešteto krat podvržen različnim šikaniranjem in zasliševanjem. Nič ga ni moglo zaustaviti, utrujenega ga je vleklo naprej: »Se je kaj spremenilo? So vinogradi takšni kot nekoč? So tam še zidanice ...« in ko je sredi noči uspel prepešačiti do rodnega Semiča: »Moj dom! Tam sredi hriba, ki ga osvetljuje mesec: med vinogradi, prav tako kot nekoč. Spodaj in zgoraj sosedove hiše in zidanice. Malo levo železniški predor ... In že sem bil na vrtu pred našo hišo. Res, bilo je kakor nekoč ...« (Skice spominov). Ravno na samem začetku novega dne, na materin god (Ana), po dolgih letih hrepenenja, ko je bil pred tremi leti za Božič zadnjič doma, je zopet lahko objel svojo mamo in po dolgoletnem molku je zaslišal: »Si res ti? Sam Bog te je prinesel!«

Prve mesece po osvoboditvi je Semič nekako onemel, saj ni bilo

več tistega nemira in živahnosti, ki so ga v vsakdanje življenje od
odhoda italijanske vojske vnašali partizani. Sledila je obnova in z
njo velike gospodarske in politične spremembe, ki jih je uvajala nova
oblast. Prav povojno graditeljstvo je imelo strahotno močan vpliv na
Krakarja in je dalo poudarek njegovi poeziji. V zbirki novel *Skice
spomina* je precej ironično in sarkastično opisal povojno politično
vzdušje in dogajanja, v katera je bil tudi sam neprostoovoljno na silo
vpet: »Že v poletju leta 1945, kmalu potem, ko sem se vrnil iz kon-
centracijskega taborišča, sem moral na povelje raznih sanjačev popi-
sovati vojno škodo in dopovedovati osebenjkom ..., kako bodo bogati,
ko dobijo vojno odškodnino ... Za vsako vojno pa pride tudi kakšna
bolezen: tako so ljudje po letu 1945 zboleli za fantazijo ... Kaj ne veš,
da je Jožetu za las manjkalo, pa bi ga krhnili? Kje? Nekje tam zadaj
v roških gozdovih. Kaj živiš na luni, da ne veš, kaj se je tam dogajalo?«

Leta 1946 je uspel z maturo zaključiti gimnazijska leta in tudi že
objaviti prve pesmi. Nato so nastopila študentska, dokaj bohemska
leta v Ljubljani, kjer je študiral slavistiko. Pri triindvajsetih je izdal
svojo prvo pesniško zbirko *V vzponu mladosti*. Sredi aprila leta 1949
je umrl stari oče Jakob, ki je doživel lepo starost 99 let in ki je svojemu
vnuku veliko pomenil:

*Ni bil bogat kot oni v dolini,
a vendar lebdel ni v praznini ...
Sem ga še vreden
tega deda jaz, neveden
učenjaka s šolami? ...*

(Stari oče)

Mlada literarna generacija naj bi se obrti »inženirjev človeških
duš« naučila v okviru Zveze mladih kulturnih delavcev Slovenije, na
konferencah in s pisanjem za Mladinsko revijo, katere izdajatelji so
od njih zahtevali upoštevanje novih kulturnopolitičnih načel. Postali
naj bi državni uradniki. Vendar se ideje socialističnega realizma niso
zakoreninile med mlajše generacije. To se je pokazalo v članku Lojze-
ta Krakarja *Ljubim človeka* v letniku 1948–1949 Mladinske revije.

»Tedaj je namreč Lojze Krakar napadel zvesto po konceptu so-
cialističnega realizma pisano zgodbico Mihe Remca *Ljubim svoj stroj*
in trdil, da mora biti pisateljeva pozornost namenjena ljudem in da
mora biti pisec najprej pisatelj, ne pa politični aktivist ...«*

V študentskih letih si je ustvaril tudi družino in dobil hčerko Božo.
Res, življenje se mu je pravzaprav hitro odvijalo:

*Bojim se, da me kmalu uloviš,
saj se mogoče res lahko primeri,
da me čez leta za seboj pustiš,
če urna boš, kot si bila ta štiri ...*

(Hčerki za četrti rojstni dan)

Domov pod semiško goro se je rad vračal, da si je napolnil srce in
glavo z energijo. Posedanja z domačimi pod »brajdo«, pogovori pred
cerkvijo po maši s prijatelji in z znanci, obujanje spominov z
nekdanjimi sošolci ob kozarčku semiškega in seznanjanje z novostmi
v rodnem kraju je bilo tisto, kar mu je dajalo moči in voljo, da vztraja
v svetu, v katerem se ni ravno najbolje počutil. Svojim domačim in

* Inštitut za novejšo zgodovino
(2005): Slovenska novejša zgodovina
1848–1992, II. knjiga, str. 905, Mla-
dinska knjiga.

tudi kraju je zaupal svojo hčer, ki je prva leta učenosti vsrkavala ravno v tisti beli semiški osnovki kot njen oče. Mati in teta sta denar služili tako kot pred vojno in med njo: s trdim delom doma in pri večjih kmetih. Tudi sestra Angelca je sledila bratu in odšla iskat v svet boljše življenje.

*Mati je bila prva,
ki se je name zjezila
zavoljo tega, čemur pravijo
učeni možje poezija ...*

(Mati)

Krakar je diplomiral pri svojih osemindvajsetih letih iz slavistike leta 1954. Dobrih deset let je opravljal različna uredniška dela pri različnih časopisih (Tovariš, Ciciban), pri RTV Ljubljana in založbah (Cankarjeva), ki pa ga niso zadovoljila. Tudi prevajal je iz hrvaškega, srbskega in poljskega pesništva. Nekaj časa je preživel v Varšavi in v Parizu. Na varšavski univerzi je v letih 1959/1960 študiral polonistiko in 1963 izdal antologijo *Poljska lirika dvajsetega stoletja*, v kateri je predstavil petinpetdeset pesnikov z več kot sto petdesetimi pesmimi. V Varšavi se je družil s pesniki, ki so tako kot on upesnili vse grozote taborišč in upanja, zmage in ponižanja ljudi in narodov med vojno. »Prevajanje poezije je trdo in nepridobitno delo, ki ga bolj kot pičli honorarji poplačajo svetli trenutki ob prevodih, ki se prevajalcu posrečijo ... Nastajala je (knjiga) več let iz nekakšne obsedenosti in ljubezni do poljske književnosti – in končno iz globokega prepričanja, da je poezija trajnejša vez med narodi kot diplomacija ...« (Uvod prevajalca – Krakarja)

Kako težki časi so bili v tistih prvih letih in desetletjih po vojni za ljudi Krakarjevega kova? Za generacijo, ki je bila vzgojena v ljubezni in veri, ki je preživela vojne vihre in padla v povojni čas velike grenkobe, razočaranja in nevere. Posebno »sumljivi« za oblast so bili kulturni ustvarjalci – neposlušna družbena nadlega. Ko se je Krakar vrnil s Poljske, je moral na zaslišanje z utemeljitvijo, da je tam vohunil: »Posebej vsi, ki čečkarije objavljate. Na vsakem koraku izdajate

Dr. Lojze Krakar v krogu svojih najdražjih: prvi z desne L. Krakar, nato mama Nanca, svak, sestra Angelca, teta Francka, hčerka Boža in nečak Zoran; fotografija je last družine Malenšek

državo, ljudstvo in domovino, ne? ...» (Skice spominov). Nenehno je bilo pod drobnogledom tudi njegovo uredništvo in redakcijsko delo. Tudi pravljice v otroški reviji Ciciban naj bi pripovedovale v duhu časa: *»Aha, v družbi teh živalic so bili še nergaški medvedi, ki naj bi predstavljali protidržavni element, pa tudi kozlički, ki so blejali mladini, kako se je treba zaletavati z glavo skozi zid ...«* (Skice spominov). Žal pa je tudi Krakar tako kot številni slovenski intelektualci na lastni koži doživel zaslišanja, sojenja in zapor: *»Sreča je hotela, da dvajset let ravno nisem odsedel, sedel pa sem vendarle ...«* Kako rada se usoda poigra z ljudmi: *» ... mož me je namreč sunil v isto temnico, kjer sem bil že leta 1943 ...«* (Skice spominov).

Odločil se je za pot samostojnega književnika, ki je neutrudno ustvarjal. Pisal je tudi za mlade (*Sonce v knjige*, 1962 in že 1955 *Ponočna potnica*), v dokumentarni knjigi *Od tod so bežale še ptice* (1962) pa je zbral dokumente iz nacističnih taborišč, zato da se ne bi grozote le-teh pozabile in da bi »izpolnil dolžnost do vseh tistih svojih bratov iz raznih evropskih dežel, ki ne morejo več spregovoriti ...«. Leta 1962 je prejel nagrado Prešernovega sklada za pesniško zbirko *Cvet pelina*, v naslednjih letih pa Levstikovo nagrado za zbirko *Sonce v knjigi*, prvo nagrado zagrebškega tednika Telegram za ciklus *Med iskalci biserov* (1964) in Kajuhovo nagrado za poezijo *Umrte, mrtvi* (1965).

Krakar ni bil politik, bil je le njen opazovalec. Samozavesten navzven, na znotraj negotov – trpeč. In takemu človeku oblast ni zaupala, saj je v vsem in vsakomur videla potencialno nevarnost, sovražnika ...

*In spet je, kamor stopiš, mrzel led,
v ledeni led zakameneli svet ...*

*Le redek je, ki dal ti bo besedo,
ko bi mu brata, mater bil ubil,
ko da si ti poklical, nadenj bedo ...
A čas stoji, kot bi obstal za zmeraj ...*

(Zimska nedelja, iz zbirke *Cvet pelina*, 1962)

Leta 1965 je začel iskati nove poti kot lektor za slovenščino na univerzi v Frankfurtu, kjer je preživel dobrih deset let. Posvečal se je tudi pesnjenju in raziskovalnemu delu. Rezultat tega so bile nove pesniške zbirke: *Noč, daljša od upanja* (1966), *Krik* (1968), *Vdanost* (1970), *Predlogi in Izbrane pesmi* (1971). Pisal je številne literarno-zgodovinske razprave ter eseje v nemščini in slovenščini, višek raziskovalnega dela pa je dosegel leta 1970 z doktorsko disertacijo *Goethe in Slovenien* (leta 1972 objavljena v slovenskem jeziku). Ves čas je ostal povezan z domovino in se ni odrekel bogatenju slovenske kulture: *»Ker sem želel biti takrat in želim ostati dalje Slovenec ...«* Leta 1970 je začel snovati zbirko *Lirika svetovnih pesniških klasikov* pri Mladinski knjigi. Na kulturnem področju je bilo po letu 1963 v Sloveniji opaziti bolj sproščeno ozračje, in sicer vse do sredine sedemdesetih let, ko se je zopet pričel »lov na čarovnice« (politične čistke, cenzura, obsodbe in zapiranje intelektualcev, ukinitve izhajanja in izdajanja časopisov, revij itd.). Razna neprijazna politična sumničenja iz domovine so dosegla tudi Krakarja v Frankfurtu. Zopet se je pojavljal njemu že znan scenarij: zaslišanja, maltretiranja, teptanje človekovega dostojanstva in vseh etičnih norm. To brezsmiselno in spre-

vrženo početje ga je psihično zelo »zdelalo«. Pustil je službo v Frankfurtu. Leta 1976 je izšla zbirka *Nekje tam čisto na robu*, za katero je naslednje leto dobil Prešernovo nagrado. Dogajanje doma in v svetu so ga vznemirjala, ga potisnila na rob in mu zagrenila življenje:

*... vsi iz mojega razreda,
ki smo se učili en sam predmet, vojno,
smo popadali iz skoraj vsega drugega:
iz šumenja listja v jesenskem gozdu,
iz peke kruha za velike praznike,
iz življenja metuljev, iz otroškega potepanja
in pomladne brstitve. Tako smo ostali
falirani šolarji, nekakšni smetarji,
ki pometajo nebesa jarim vladarjem.*

(Potrpite, takoj grem, le tole)

Krakarjeva pesem je res glas časa, glas zgodovine, saj se mu je v življenju nagrbilo lepo in grdo in ničesar se mu ni bilo treba izmišljevati. To je bilo njegovo življenje.

In kje je iskal svoj mir? Na sončnem semiškem bregu. Ko človek pride do spoznanja, da je svet res trnjev, ko začuti utrujenost in težke noge, poišče kotiček miru in najde ljudi, ki se izkažejo, ko si ti najbolj na tleh, in začne se nov jutri in nove zgodbe. Krakar se je vračal med službovanjem v tujini domov v Ljubljano k družini in prijateljem. Skočil pa je tudi na vlak in se odpeljal v rodni Semič. Vlak je bil njegovo najljubše prevozno sredstvo. Omogočal mu je neke vrste udobja, miru, trenutke zase, za premišljevanje, branje, verjetno tudi pesnjenje, opazovanje ljudi in sprostitev: »*Tudi vlaki so me vozili vanjo (v prihodnost): vlaki pa so čudoviti izum, ki mi je še dandanes od vsega, kar drvi, najbolj pri srcu. Čeprav vlak ropota kakor kolesa Velikega voza na nebu, ga je vseeno prijetno poslušati. Treba je imeti le dovolj izostrena ušesa, da tista nebeška kolesa slišiš.*« (Skice spominov). Rad se je zapeljal v Belo krajino k mami, teti in starim prijateljem. Potreboval je trdna domača tla:

*Že dolgo nisem doma bil ob času,
ko so cveteli kostanji in vrtnice.
Tam, kjer sem učil in so me učili,
ni najti teh naših hrustavih kostanjev
in senc sliv in ob nedeljah zjutraj
maše in velikega modrovanja, univerze
pred semiško cerkvijo malo čez deveto.
Ne, nisem bil vsako nedeljo tukaj
na tej univerzi, hodil sem po drugih
in vsako uro mi vse bolj manjka
vsaka ura, ki sem jo tu zamudil.*

(Že dolgo nisem bil tukaj ob času)

Njegov dolgoletni prijatelj iz osnovnošolskih klopi Ivan Škrinjar se srečanj z Lojzetom rad spominja: »*Vsa leta po vojni smo se dobili po maši in šli v hotel na pogovor in en kozarček. Slavko je bil družaben, dobre volje in rad je govoril v naši družbi. Obujali smo spomine. Zanimalo ga je vse, kar se v Semiču dogaja, kaj je novega. Tudi ko je bil na tujem, v Nemčiji, se je občasno oglasil tu doma ...*«

»Slavka nisem velikokrat videla. Vem, da je bil v šestdesetih v Nemčiji. Enkrat sem ga srečala v Ljubljani. Bila sem tudi na predstavitvi ene od njegovih knjig v Semiču. Njegovo mamo Ano - Colnarjevo Nanco pa sem kar dobro poznala. Bila je pridna, delavna in zgovorna ženska. Lojzetova sestra Angelca se je poročila z oficirjem in se odselila v Beograd. Tako da sta Nanca in njena sestra Francka ostali sami. Sredi sedemdesetih let je Slavko naredil prošnjo za priznanje posebne dobe za čas internacije. Bila sem v komisiji. Priči sta bila Petričeva - Mihelčičeva Milka in Maks Nampelj. Rok za oddajo prošenj za posebno dobo je sicer potekel že leta 1972, vendar je bilo vse to, kar je zapisal, res in komisija mu jo je odobrila ...« mi je pripovedovala o Krakarjevih Martina Jakša.

Lahko si mislimo, kako vesela in prijetna so bila srečanja, ko se je zbrala vsa družina pod domačo brajdo, od koder je krasen pogled na Belo krajino in stari del Semiča – kot na dlani. Oči se ti ob tej lepoti kar spočijejo, čeprav je kraj vsa desetletja po vojni doživljal spremembe: zgradili so ceste, blokovsko naselje, tovarno Iskra, obrtne delavnice, hotel, stanovanjske hiše ... Idiličnost in dušo pa je Semič obdržal v steljnikih, belem kamenju, vinskih goricah, zidanicah ...

Pod brajdo ob domači hiši v Semiču, od koder se razprostira čudovit pogled po Beli krajini; od desne: Anton ml. in Nada Malenšek, dr. Lojze Krakar in hčerka Boža Krakar Vogel; fotografija je last družine Malenšek

Krakar pa se je vračal tudi takrat, ko ga je prignal kakšen ne prav vesel dogodek. Približeval se je čas martinovanja leta 1973 in rujno vince je že dodobra zorelo v sodih, ko je njegova zaupnica in dobra prijateljica teta Francka pri dvainosemdesetih letih za vedno zaprla oči. Zadnja leta je preživela v Malinah pri prijateljih.

*Tja v hrib nad Semič je pokojna teta
nosila v košu vino, kelih, plašče.
Vse to bilo je že tako domače,
kot je pogreb sredi snežnega zameta ...*
(Smuk)

Leta 1976 je nastopil novo delovno mesto profesorja za slovenski jezik in književnost na FF v Zadru. Nadaljeval je s prevajalskim delom: *Sodobna mongolska lirika* (1979), z literarnozgodovinskimi razpravami in esei ter jih izdal v *Prepletanjih* (1978) in pesnil:

Sporočilo (1978), *Poldan* (1980, izbor), skupaj z I. Minattijem in J. Menartom je izdal zbirko *Pesmi* (1977)...

Časov, ki jih je s Krakarjem preživel ob Jadranu v Zadru in tistih pred tem in po upokojitvi, se rad spominja njegov dober prijatelj Anton Malenšek ml.: *»Zelo dobro sem ga poznal, njega in njegovo življenjsko pot. Ure in ure sva presedela skupaj in se pogovarjala. V Ljubljani je stanoval na Štrosmajerjevi. Bil je nemiren tip. Veliko je potoval, vedno nekaj iskal. Hude ure je preživel tudi med službovanjem v Nemčiji, tisto zadnje leto, ko je bil ubit jugoslovanski veleposlanik Rolović. To ga je psihično kar dobro zdelalo, da kakih pol leta ni bil sposoben za nobeno delo. Gor je pustil službo in šel za profesorja v Zadar. Tudi sam sem bil tam leta 1978 pri vojaki. Večkrat me je obiskal. Okrog leta 1980 se je upokojil. Na nek način je bil nedostopen. Najraje se je družil in pogovarjal z navadnimi ljudmi, med akademiki se ni najbolj znašel in tudi o stroki se z njimi ni rad pogovarjal. Rad je bil med študenti, jim plačal pijačo in se poveselel. Rad je bil v Semiču. Nekoč, za pusta je bilo, smo skupaj z mojim bratom šli v Nemčijo kupovat stroje. Slavko je šel z nami, da bo prevajal. Stanovali smo v Dachau v neki italijanski gostilni in on se je znal z lastnikom edini po italijansko pogovarjati. Bil je zelo razpoložen, hecal se je, plesal, zabaval ... Malokdaj si ga videl v taki luči. Prave štorije smo doživljali tudi pri prestopu meje. Zanimivo je, da ni hotel biti v nobenih organizacijah, društvih, kaj šele v političnih strankah, ki so se ustanovljale v začetku devetdesetih pri nas. »Nič, v kalupe se ne dam,« je večkrat zavrnil razne »ponudbe«. Še pred smrtjo je planiral delo in predavanje, tudi v Južni Ameriki ...«*

O Krakarju zna Tone povedati veliko zanimivega, saj ga verjetno nihče ni tako dobro poznal kot ravno on. Ljudje v domačem kraju so ga sicer poznali, vendar le tako »navzven«, površno. Mnogi so ga ocenjevali in ga še vedno ocenjujejo kot neke vrste posebneža, ki je bil vedno peš, z veliko črno torbo, bolj zase tudi za »šankom« ... Navadni, preprosti ljudje, ki ga niso dobro poznali, so rekli, da je bil pač po svoje »muhast«. Le kaj si je on mislil o njih? Ko je bil v pokoju, je pogosto prepotoval pot med Ljubljano in Semičem. Menda sta mu bili pomlad in jesen najljubši obdobji v letu med semiškimi goricami.

V družbi starega prijatelja; od desne: Peter Malenšek, Anton st. Malenšek, dr. Lojze Krakar, Antonova snaha Marjanca; fotografija je last družine Malenšek

Zadnjih deset let je bilo življenje Lojzeta Krakarja zelo produktivno. Starost mu ni vzela zagona in idej, nasprotno, vse aktivnejši in boljši je postajal. Izdal je še sedem pesniških zbirk: *Romanje v Kelmorajn*, 1986, *Klinopisi*, 1988, *Izbrane pesmi – Selected poems*, 1990, *Pacem in Terris*, 1990, *Hvala ti, življenje*, 1991, *Tu in onstran*, 1993 in že po smrti so izšle *Izbrane pesmi*, 1996.

Za mlade je napisal pravljico v verzih *Prišel je lev*, 1990, ki se začne z verzi:

*Živel je lev. Ta močni lev,
ljudi preplah in strah zveri,
nekoč iz Afrike zašel
je v bela mesta med ljudi.
Ti so ga kajpak ulovili,
kot ulovijo vsako zver,
in s coprnijo spremenili
ga hitro v sliko za okvir.*

Mladim je namenil tudi *Skice spominov*, v katerih se vrača v preteklost, celo v zgodnjo mladost. Tudi prevajal je še, predvsem poljske pesnike. Leta 1991 so mu že drugič podelili Levstikovo nagrado. Njegovega ustvarjalnega poleta ni zaustavila niti smrt matere (leta 1987), ki je kljub težkemu življenju dočakala, kot bi rekli ljudje, lepo starost pri osemnosemdesetih letih. Semičani, ki so jo poznali, pravijo, da je zelo rada pela; tudi takrat, ko je bila v domu ostarelih, si je s pesmijo krajšala dolge dneve.

*... mati, od skrbi zgarana,
je zadremala ob peči
ust odprti, ko da v snu še
bi imela nekaj reči ...*
(Deževen dan)

Kako zaključiti pripoved o pesniku, slavistu, uredniku, novinarju, prevajalcu, literarnemu zgodovinarju in esejistu? Najbolje z besedami njegovih znancev in prijateljev.

»Velikokrat smo »feštali« pri zidanici blizu Krakarjevega doma. Njegova mati je bila dobra pevka. K nam na Trato je večkrat hodila pomagat, ko so bili moji starši živi. Lojzeta se najbolj spomnim, kako je v hotelu v prvi sobi sam za mizo sedel ali pri šanku. Deloval je kot samotar, še boljše svobodnjak, ki si je še družbo sam izbral. Kadar sva se tako dobila pri kozarčku, nisem imel šans, da bi jaz dal za rundo. Nazadnje sva se videla prav v hotelu. Hotel sem ga zapeljati do doma. Vedno so ga Pecljevi – Malenškovi peljali in sva šla mimo njih. Med potjo mi je predlagal, da bi se tikala, jaz pa nisem mogel. No, čez nekaj dni je pa umrl, tako da ga res nisem imel več priložnosti tikati. Spomnim se, da sva šla mimogrede še k njegovi sestri. Kot da bi se poslavljala ...« mi je ravno tako za gostilniško mizo pripovedoval Stezinarjev – Žgajnarjev Anton. Res zanimivo, vraževerni ljudje bi rekli »prav čudno«, saj se je nekaj podobnega kot Stezinarjevemu Tonetu prigodilo tudi Malenškovim v Malinah. Slavko jih je obiskal dober mesec pred smrtjo: »Rad se je oglasil pri nas. Tudi žena Mara. Ona je vozila avto, on ne. Veliko smo se pogovarjali. Celo v Nemčiji sem ga enkrat obiskal. Spraševali smo ga, kdaj in kako lahko toliko pesmi

ustvari. Pa je rekel, da mu velikokrat privrejo prave besede sredi noči, se mu nekaj »zašajna«, pa hitro vstane in zapiše. Zadnjikrat je bil pri nas za vse svete leta 1995, za božič je pa umrl. Ja, veliko je pretrpel ...« sta rosnih oči obujala spomine Anton st. in njegova žena in dodala: »Zadnja leta svojega življenja je pri nas živel in umrla njegova teta Francka. Kako ga je imela rada in kako dobro sta se razumela ...«

Svoj mir je želel na domačem pokopališču, ki leži ob vznožju sončnega semiškega brega.

*Vesel moj dom je. Ko se pozlatijo
v jesenskem soncu semiške gorice,
so lepe kakor pravljичne kraljice...*

Moj rodni dom – bogat, čeprav si gmajna!

*Moj rodni dom! Za vse, kar nosim v sebi
po tej sivini zemlje od mladosti,
za vso ljubezen in ves krč bridkosti,
dolžan sem skromno hvalo tudi tebi.*

(Vesel moj dom je ...)

Vri in literatura:

- Enciklopedija Slovenije (ZV: 5)
- Slovenska književnost, Leksikon Cankarjeve založbe
- Slovenski veliki leksikon (2004), ZV: 2, Mladinska knjiga, Ljubljana
- Slovenska novejša zgodovina 1848 – 1992 (2005), ZV: 2, Mladinska knjiga, Ljubljana
- J. Dular (1971): Semič v Beli krajini
- J. Dular: Bela krajina in njeni ljudje
- L. Krakar (2006): Ob poti rastem in sem poln prahu, Mladinska knjiga založba, Ljubljana
- L. Krakar (1995): Skice spominov, Tiskarna Novo mesto Dolenjska založba, Novo mesto
- L. Krakar (1991): Hvala ti življenje
- L. Krakar (1990): Prišel je lev
- L. Krakar (1988): Klinopisi
- L. Krakar (1986): Romanje v Kelmo-rain
- L. Krakar (1980): Poldan
- L. Krakar (1975): Nekje tam čisto na robu
- L. Krakar (1973): Brinje
- L. Krakar (1971): Izbrane pesmi
- L. Krakar (1964): Med iskalci biserov
- L. Krakar (1963): Poljska lirika dvajsetega stoletja
- L. Krakar (1962): Od tod so bežale še ptice
- L. Krakar (1983): Bili so uporni, vodnik po koncentracijskih taboriščih in zaporih, Koncentracijsko taborišče Buchenwald, Ljubljana

Ustni viri:

- Henigsmann Peter, Semič (Vavpča vas)
- Jakša Martina, Semič (Vavpča vas)
- Malenšek Anton st., Semič (Maline)
- Malenšek Anton ml., Semič
- Stezinar Anton, Semič (Trata)
- Škrinjar Ivan, Semič (Kašča)

Kako radi smo ga imeli in koliko smo ga cenili in razumeli pa mi, njegovi rojaki? Koliko ga sploh poznamo? Večina žal zelo malo ali sploh ne. Kulturno društvo Orel že deset let prireja meseca februarja Krakarjeve dneve in si skupaj z občino Semič prizadeva, da vsestransko in raznoliko delo velikega rojaka ne bi šlo v pozabo. Toda ali je to dovolj, nas je le toliko zadolžil? Tako vendar ni mogoče dovolj spoznati veličine pesnika, ki je ponesel ime Semiča v širni svet in v svojih pesmih izrazil vso predanost rodnemu kraju. Zato moji dragi rojaki – Semičani in Slovenci, če hočete spoznati resničnega, pravega Lojzeta Krakarja, vzemite v roke njegove pesmi. Pri pisanju pripovedi o rojaku – pesniku me je namreč vodil tudi cilj spodbuditi čim več ljudi k temu, da bi posegli po njegovih pesmih. V začetku bo morda težko, ker so številne za neukega človeka lahko nekoliko zahtevne. Ko pa se vživite, vam marsikateri pesnikov verz postane blizu, vaš, naš in pred vami se odvija ne le njegova življenjska zgodba (v kateri so ga marsikateri pomembne življenjske prelomnice prehitele), ampak tudi vaša, naša – semiška, slovenska, človeška ...

GALERIJA LIKOVNIH SAMORASTNIKOV V TREBNJEM

1.

Galerija likovnih samorastnikov v Trebnjem je bila ustanovljena leta 1971 in ima vsako leto obsežnejšo stalno likovno zbirko. Nastala je kot rezultat dejavnosti Tabora likovnih samorastnikov, ki je bil prvič organiziran leta 1968. Zamisel tega tabora je bila plod srečanja lokalne pobude (Janez Gartnar, Ciril Pevec, Adolf Grum idr.) z zagrebškim novinarjem Gerhardom Ledićem, znanim zbiralcem in popularizatorjem del naivne umetnosti.¹ (Gerhard Ledić in Nebojša Tomašević, eden najpomembnejših hrvaških strokovnjakov za naivno umetnost, sta bila formalno člana umetniškega sveta trebanjskega tabora še v devetdesetih letih, toda dejansko sta nehala sodelovati pri organizaciji že veliko prej.) Tabor se je prvo leto imenoval *Tabor slovenskih naivnih umetnikov*, se naslednje leto preimenoval v *Tabor slovenskih naivnih in ljudskih slikarjev in kiparjev*. Leta 1974 se je imenoval *Tabor slovenskih likovnih samorastnikov Jugoslavije*, od naslednjega leta naprej pa *Tabor likovnih samorastnikov Jugoslavije* (novo ime je samo povzelo dejansko stanje, saj so že na »slovenskih« taborih sodelovali tudi naivni umetniki iz drugih jugoslovanskih republik). Ponovno je bil preimenovan leta 1992, in to v *Mednarodni tabor likovnih samorastnikov* (novo ime je spet povzelo že obstoječe stanje; širše mednarodno sodelovanje se je namreč razvilo že v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja).

Poleg odseva političnih sprememb lahko vidimo v spreminjanju imena tudi rastoče ambicije prireditve, ki pa je ne glede na to svoj višek dosegla že v sedemdesetih in na začetku osemdesetih let, potem pa je začel njen pomen upadati. Na prvem taboru so sodelovali pionirji slovenske naive, Viktor Magyar, Polde Mihelič, Nikola Mlakar, Vlado Perežnik, Jože Peternelj, Konrad Peternelj, Anton Plemelj in Anton Repnik ter Hrvat Franjo Vujčec. (Zanimivo je, da od tedaj že uveljavljenih umetnikov, ki so izšli iz naive, nista sodelovala Jože Tisnikar in Jože Horvat Jaki. Jaki je sodeloval pozneje, Tisnikar pa se je v tem času že odtrgal od konteksta naive.) Že naslednje leto se je število udeležencev skoraj podvojilo, leta 1976 je bilo 30 udeležencev, leta 1977 pa 40, kar pričuje o hitrem razmahu prireditve. Od leta 1971 je tabor spremljala vsakoletna razstava, imenovana *Salon likovnih samorastnikov Jugoslavije*, na kateri so se predstavljali tudi pomembni naivni slikarji, ki se niso udeležili taborov in jih ni v stalni zbirki, med drugimi Ivan in Josip Generalić. Ti Saloni so bili kot posebno pomembni dogodki obeleženi s posebno slovesnimi otvoritvami pod pokroviteljstvom visokih predstavnikov socialistične oblasti. Zadnji Salon je bil leta 1984, potem pa je bila prireditev iz finančnih razlogov ukinjena. V tem obdobju pa so se v Trebnjem zvrstile tudi številne samostojne razstave posameznih avtorjev (med njimi nekaterih najboljših slikarjev hrvaške naive, kot so Franjo Mraz, Ivan Rabuzin in Ivan Lacković–Croata; vsi trije pa so bili tudi udeleženci trebanjskega tabora). V povezavi z dejavnostjo tabora je nekaj časa izhajala tudi periodična publikacija *Samorastniška beseda*, predhodnica

¹ Izčrpnjši pregled historijata trebanjskega tabora glej v: Dušan Štepec, *Tabor likovnih samorastnikov v Trebnjem*, *Rast* IX, št. 3., 1998, str. 241 – 251. Nekaj podatkov v pričujočem prikazu povzemam tudi po seminarski nalogi istega avtorja, na osnovi katere je nastal njegov članek; dostopna je v knjižnici oddelka za umetnostno zgodovino na FF v Ljubljani.

2 XV. Tabor likovnih samorastnikov
Jugoslavije, 1. –10. 7. 1982, Trebnje
(katalog, brez paginacije).

3 Prim. Galerija likovnih samorast-
nikov Trebnje, 1978 (katalog, brez
paginacije).

4 Marijan Tršar, *Sodobnost, Kriteriji
za presojo umetniške kvalitete »samo-
rastnikov«*, *Sodobnost*, XVIII, 1970,
str. 84–87.

5 Tomaž Brejc, *Za naivno slikarstvo
(Tisnikar in Jaki)*, *Mlada pota*, III,
1966, št.8.

KULTURA
Rast 6 / 2006

današnje dolenske revije *Rast*. Dejavnost tabora z vsemi spremljajočimi prireditvami je poskušala prebiti mrtvilo globoke province, Trebnje je spremenila v zanimivo lokalno kulturno žarišče, ki je kmalu začelo navezovati tudi mednarodne stike. Dejavnost tabora je bila v jugoslovanskem kulturnem prostoru deležna široke popularizacije, utemeljene tudi v preferencah kulturne politike samoupravnega socializma.

Ugledni češki udeleženec trebanjskega tabora Jan Hruška je izjavil: »*To, kar je za vernike korana Mekka, je zame in ne samo zame Trebnje z galerijo naivne umetnosti.*«² V enem od otvoritvenih govorov je Zoran Kržišnik označil Trebnje kot »*eno izmed evropskih središč naivne umetnosti*«. Ocene o mednarodni pomembnosti tabora, izrečene v Trebnjem ob svečanih dogodkih, so bile včasih tudi zelo pretirane. Medtem ko je Milan Kučan v otvoritvenem nagovoru 30. tabora leta 1997 označil Trebnje kot »*pomembno kulturno središče Evrope*«, je bil dvajset let pred tem, torej v času največjega razcveta tabora, s svojim govorom na svečanem zboru bistveno bolj stvaren Bogdan Osolnik, ko je pomen tabora zelo ustrezno opredelil takole: »*Veseli smo, da postaja naš Tabor priložnost za taka mednarodna srečanja, čeprav nimamo pretenzij in iluzij, da bi Trebnje lahko postalo nekakšno mednarodno središče samorastništva. Svet je preveč pester in različen, da bi ga na katerem koli področju mogli utesnjevati z uveljavljanjem in vsiljevanjem nekakšnih centrov. Čeprav ima jugoslovanska naiva velik ugled v svetu, želimo samo to, da bi se v Trebnjem umetniki iz Jugoslavije srečevali tudi z ustvarjalci iz drugih dežel, zlasti prijateljskih, in da bi prek njih spoznavali življenje in vrednote drugih, da bi tudi to prispevalo k medsebojni ustvarjalni bogatitvi pa tudi k mednarodnemu zbliževanju.*«³

Ob vsem tem pa je presenetljivo, da je slovenska strokovna javnost delovanje tabora v glavnem ves čas bolj ali manj ignorirala, čeprav je s strani stroke pri organizaciji tabora sodeloval na primer tudi Zoran Kržišnik, ki je prispeval tudi nekaj zapisov v razstavnih publikacijah. Dejavnost tabora je z izjemo ene seminarske naloge do danes ostala brez resnejše umetnostnozgodovinske obravnave in v takšni situaciji so se vse bolj izgubljali tudi kriteriji za vrednotenje bogate zbirke trebanjske galerije; tako je tej zbirki v nekem trenutku celo grozilo, da bo ukinjena in raznesena naokrog. Razlog za takšno stanje je tudi v načelnem podcenjevanju naivne umetnosti v slovenski umetnostnozgodovinski stroki. (Z izjemo Tisnikarja, ki pa ni obravnavan kot pojav naivne umetnosti, saj izstopa iz horizonta, ki ga je začrtalo delovanje slovenske naive.) Značilno je, da je eden zelo redkih resneje zastavljenih strokovnih prispevkov o naivi na Slovenskem prišel izpod peresa slikarja. V mislih imam članek Marijana Tršarja v *Sodobnosti* 1970, ki je ob slikarstvu Antona Repnika poskušal opredeliti tudi ključne stilne komponente naivnega slikarstva: videl jih je v kombinaciji posebne vrste realizma, ekspresionističnega hotenja in simboličnega opažanja, povezanega z dekorativnim principom.⁴ Omeniti pa je vredno tudi, da je še pred tem, leta 1966, načelen razmislek o naivnem slikarstvu napisal tudi mladi Tomaž Brejc.⁵

Razlog za takšen odnos do naivne umetnosti v Sloveniji je po svoje sicer razumljiv: v nasprotju s Hrvaško, kjer si zgodovine slikarstva dvajsetega stoletja ne moremo predstavljati brez vloge naive, je v Sloveniji naiva vedno ostala le obrobni pojav, čeprav ima nekaj kvalitnih slikarjev. In trebanjski tabor, ki jo je poskusil afirmirati, je bil

sicer ustanovljen v trenutku, ko je jugoslovanska naiva žela največjo mednarodno slavo, vendar obenem tudi v trenutku, ko je bila kot pojav že v zatonu in se je po drugi strani že začenjala tudi komercializirati.

Pričujoči zapis ni zastavljen kot poskus zapolnitve vrzeli v strokovni literaturi, ampak prej kot opozorilo na to vrzel. Ob navedbi nekaterih najpomembnejših informacij o trebanjskem taboru in galeriji bom poskušal zastaviti nekaj izhodišč za razmislek o delovanju tabora in z njim povezano institucionalizacijo slovenske naive kot kulturno-zgodovinskem pojavu, obenem pa bom poskušal podati nekaj izhodišč za ovrednotenje galerijske zbirke, v kateri so sicer zbrana dela zelo različne kvalitete – toda če jo presojamo po najboljših delih, je glede na majhnost kraja pravo presenečenje. Treba je poudariti, da ta zbirka zlasti iz obdobja sedemdesetih let minulega stoletja poleg najboljše reprezentacije slovenske naive vsebuje dela večine tedaj aktivnih najboljših jugoslovanskih naivnih slikarjev, pa tudi nekaj kvalitetnih del tujih avtorjev. Domnevam, da bi lahko pozorna proučitev del, ki se skrivajo v depojih, odkrila še kakšen prezrt biser.

2.

V zvezi z umetnostnozgodovinskim opredeljevanjem »naivne umetnosti« se poraja neko protislovje že v samem izhodišču.

Že samo sklicevanje na »naivnost« meri na neko izvornost, neposrednost, spontanost, tudi nereflektiranost. Prav tako druga poimenovanja, podana s strani kritikov, s katerim je ta umetnost na začetku dvajsetega stoletja stopila v javnost: »slikarji Svetega srca«, »popularna umetnost«, »slikarji instinkta«, »laični slikarji«. Oto Bihalji Merin, ki je ogromno naredil za mednarodno popularizacijo jugoslovanske naive, je o naivcih napisal, da so »ustvarjalci zunaj zgodovine in stilov«. ⁶ (Obenem je poudaril povezavo naivne umetnosti z ljudsko umetnostjo, otroškimi risbami in risbami duševnih bolnikov.)

Toda po drugi strani je naivno slikarstvo zgodovinsko določen pojav, katerega afirmacija je bila vezana na modernistično senzibilnost, delno celo na avantgardistične težnje po samoproblematizaciji umetnosti (tako so čudovitega Gruzince Nika Pirosmansvilija odkrili ruski avantgardisti). Ta senzibilnost je v odporu do skrepenelega akademizma meščanske umetnosti devetnajstega stoletja pripeljala do odkrivanja alternativne umetnosti v stilno hibridnih likovnih delih nižjih družbenih razredov; tako piše Rimbaud v *Sezoni v peklu* o svoji ljubezni do »*les peintures idiotes*«. To ni bila ljudska umetnost, v kateri bi lahko romantiki iskali izraz z naravo spojene »duše ljudstva«. To je bila izrazito urbana, hibridna likovna produkcija, katere aktualnost je bila ravno v notranji napetosti med arhaično učinkujočimi elementi »ljudske« stilizacije in senzibilnostjo industrializirane družbe. (Retropektivno je bilo mogoče ob fascinaciji s takšnim slikarstvom na novo odkrivati tudi nekatere starejše pojave na robu zgodovine umetnosti; tako nekateri pregledi naivnega slikarstva vključujejo tudi vznemirljive severnoameriške samouške slikarje s konca sedemnajstega, iz osemnajstega in devetnajstega stoletja, tako imenovane *limners* – najbolj znan je vizionarski Edward Hicks, ki je s svojimi mogočnimi slikami zanosno evociral pomiritev med človeštvom, naravo in bogom.)

Naivno slikarstvo kot zgodovinski pojav pa je nastalo šele iz srečanja med temi pojavi in modernizmom, pri čemer je prihajalo do

6 Prim. Oto Bihalji Merin, Nebojša-Bato Tomašević, *Enciklopedija naivne umetnosti sveta*, Beograd, Jugoslovanska revija, 1984, str. 21–23.

7 *Ibid.*, str. 509.

zanimivih interakcij; v odnosu do modernistične senzibilnosti naiva ni bila samo objekt, nad katerim so se modernisti navduševali v kontekstu splošne fascinacije s »primitivizmi«, ampak so začetniki naivnega slikarstva srečanje z modernizmom na različne načine vpisovali v lastno produkcijo. To velja zlasti za genialnega »carinika« Henryja Rousseauja (1844–1910), »Kolumba naivnega slikarstva«, kot ga označuje *Enciklopedija naivne umetnosti sveta*⁷, ki je bil v aktivnem stiku z najpomembnejšimi predstavniki modernizma od Mallarméja in Apollinaira do Picassa in Delaunaya. (Zanimivo je, da je ta domišljije polni in neznansko poetični slikar vsaj tako globoko kot generacije naivnih slikarjev inspiriral mnoge pesnike: od Apollinairea in nadrealistov do Alejandre Pizarnik in Jureta Detele.) Nekoliko mlajši André Bauchant, slikar, ki je znal vse, kar je videl, spremiti v »mitske« vizije, obžarjene z magično svetlobo, je imel stike z Le Corbusierom in naredil je inscenacijo za balet Stravinskega itd. Pojav Hlebinske šole na Hrvaškem je bil vezan na kontekst tedanje hrvaške levičarsko obarvane socialnokritične umetnosti in na perspektivo razrednega boja. V javnosti je prvič nastopila, vključena v dejavnost skupine *Zemlja*. Podpirala jih je leva inteligenca in zanje se je v 30. letih navdušil tudi beograjski krog nadrealistov. Urugvajskega naivnega slikarja Gorkija Bollarja, ki je z eno sliko zastopan tudi v trebanjski zbirki, pa je odkril znameniti konstruktivist Joaquín Torres-García (ki je poleg svojih značilnih konstruktivističnih del slikal tudi figuraliko pod močnim vplivom naivnega slikarstva); Bollar se je za nekaj časa celo pridružil njegovi delavnici. In tako dalje.

V času med obema svetovnima vojnoma se je naivno slikarstvo še posebej razširilo v Franciji, Italiji in na Nizozemskem, pojavljalo pa se je tudi v Severni in Južni Ameriki. Po drugi svetovni vojni se je širitev naivnega slikarstva kot priznane umetnostne smeri nadaljevala in zajela vse celine, pri čemer je naiva zlasti v Evropi začela zapadati tudi v komercializacijo. Nekateri značilni slikarski prijemi, ki so bili pri Rousseauju plod neznansko intenzivnega boja za formo, so se spremenili v skrepenele dekorativne obrazce. V kontekstu naivnega slikarstva so še vedno nastajale tudi sijajne slike, toda kot pojav je naiva v nasprotju z bližino modernističnega in celo avantgardističnega radikalizma, s katerim je bila povezana njena začetna uveljavitev, vse laže postajala tudi zatočišče sentimentalne in nostalgичne antiintelektualistične mitizacije »spontanosti«, »izgubljene narave«, »prvin-skosti«, »otroške nevednosti« in podobno. Precej drugačna situacija je bila zlasti v tako imenovanem »tretjem svetu«, kjer se je naiva v času po drugi svetovni vojni pogosto povezovala s perspektivo razrednega boja. Ni naključje, da je na primer v Bihajli-Merinovi enciklopediji kot pisec sodeloval tudi sandinistični revolucionar, pesnik in katoliški duhovnik Ernesto Cardenal, ki si je v času svojega ministrovanja v sandinistični vladi prizadeval tudi za spodbujanje razmaha naivne umetnosti.

(Značilno je, da je trebanjski tabor od sredine sedemdesetih let naprej posvečal posebno pozornost sodelovanju s slikarji iz neuvrščenih dežel »tretjega sveta«; ko je leta 1976 gostoval slikar Momodou Ceesay iz Gambije, je na otvoritvi razstave posebej poudaril povezavo med NOB in osvobodilnimi gibanji v Afriki⁸, o delu Alija Guedochija pa je Bogdan Osolnik na svečanem zboru Tabora 2. julija 1977 dejal, da je »prinesel s svojimi deli tudi pričevanja o herojskem boju alžirskega ljudstva in njegovi revoluciji«.⁹)

8 Prim. *X. tabor in IV. salon likovnih samorastnikov Jugoslavije*, Trebnje 1977 (katalog, brez paginacije).

9 Katalog Galerija likovnih samorastnikov Trebnje – Jugoslavija, 1978.

10 Več podatkov o Hlebinski šoli glej v katalogu: Vladimir Crnković, *Umjetnost Hlebinske škole / The Art of the Hlebine School*, Hrvatski muzej naivne umjetnosti, Zagreb 2005.

11 Navajam po: Boris Kelemen, *Naivno slikarstvo u Jugoslaviji*, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb 1977 (brez paginacije).

12 Bogdan Osolnik, *Ob jubileju tabora*, v katalogu: *X. tabor in IV. salon likovnih samorastnikov Jugoslavije*, Trebnje 1977 (brez paginacije).

Jugoslovanska naiva kot umetnostno gibanje, katerega logika je določila tudi ustanovitev in delovanje trebanjskega tabora, je imela v tej konstelaciji prav posebno mesto.

Medtem ko je francoska naiva nastala v urbanem prostoru, je jugoslovanska izšla iz ruralnega okolja in delno tudi iz neposredne naveze na ljudsko umetnost. Ta povezava je razvidna tudi iz enega od zgodnjih poimenovanj trebanjskega tabora. (Ruralna izhodišča je imela tudi naiva v nekaterih drugih evropskih deželah, na primer v Sovjetski zvezi, Romuniji, Madžarski Češki – čeprav je bil eden začetnikov češke naive, sijajni Robert Guttman, izrazito urban slikar, ki je upodabljal življenje judovske skupnosti.)

Izhodišče za formiranje jugoslovanske naive kot organiziranega umetnostnega gibanja je bilo delovanje tako imenovane Hlebinske šole (imenovane po vasi Hlebine v Podravini). To poimenovanje se je prvič pojavilo potem, ko sta Ivan Generalić in Franjo Mraz (ki je pozneje sodeloval tudi na trebanjskem taboru) leta 1931 v Umetnostnem paviljonu v Zagrebu razstavila nekaj svojih del na tretji kolektivni razstavi skupine Zemlja (ustanovljene leta 1929), ki jo je vodil Krsto Hegedušić.¹⁰ Generalić in Mraz sta bila slikarsko nadarjena preprosta kmečka mladeniča, ki jima je Hegedušić postal slikarski in idejni mentor. Njuno odkritje je bilo v skladu z idejnimi izhodišči skupine Zemlja, ki so bila izrazito antielitistična; »zemljaši« so si prizadevali za demokratizacijo umetnosti, katere ustvarjanje ne sme biti privilegij vladajočih razredov. Hegedušić je leta 1936 napisal: »'Zemlja' je, ko je izpostavila primer Generalić, hotela pokazati ravno to, kako nadarjenost ni vezana na razred in ni privilegij enega razreda, da pa sta njen razvoj in izživljanje odvisna od socialnega položaja določenega razreda v določenem obdobju razvoja.«¹¹

V navezavi na takšno pojmovanje naivne umetnosti so se pozneje izoblikovala tudi idejna izhodišča trebanjskega tabora (prim. formulacijo Bogdana Osolnika iz govora ob desetletnici tabora, »da kultura ni le privilegij bogatih«).¹² V začetnem obdobju delovanja trebanjskega tabora je Hegedušić občasno tudi sam sodeloval pri trebanjskih prireditvah.

Kljub ruralnim izhodiščem (ob katerih so lahko Generalićeve biografije spet obnovile znani mit o rojstvu umetnosti iz duha narave, kot ga je uvedla renesansa; čudovito nadarjeni Generalić je kot svinjski pastirček s sabo nosil svinčnik in papir in v trenutkih predaha risal, kar je videl – tako kot v otroštvu Giotto, ki je pasel ovce) pa je bilo delovanje zgodnjega Generalića in Mraza pravo nasprotje spontane instinktivnosti, saj je v izhodišču sprejemalo oblikovne principe, kakršne je poučeval akademski profesor Hegedušić. (Generalićev značilni osebni slog se je docela razvil šele pozneje, ko se je osamosvojil od Hegedušića.) Hegedušić je v katalogu za trebanjsko Svet naivnih leta 1969 izrecno napisal, da je postavil temelje slikarskemu načinu hlebinske šole on sam: »Temelje hlebinski slikarski šoli sem položil jaz; dal sem ji ne samo ime (8. 9. 1931), ampak tudi idejno-likovni profil, ko sem poučeval kmete že od prvih začetkov njihovega svobodnega ustvarjanja.«

Naiva je torej v tedanjem jugoslovanskem kulturnem prostoru nastopila kot segment tedanje aktualne likovne usmeritve. V času ekonomske krize in obenem napol fašistične diktature je imela močno družbenokritično noto, ki je razvidna tudi iz motivike zgodnjih Generalićevih in Mrazovih slik, ki so tematizirale socialno problematiko

13 Prim. Milčec Komelj, *Kronika Marjana Pogačnika o zaljubljenih v umetnost*, Ljubljana, Logos, 2005, str. 526.

na vasi z jasnimi levičarskimi idejnimi poudarki. Kmalu se jima je pridružil starejši Mirko Virius, ki je med drugo svetovno vojno umrl v koncentracijskem taborišču. S svojim neprizanesljivim opazovanjem, s katerim je znal deskripcijo vsakdanjosti spremeniti v ostro analizo družbenih razmerij, in s svojo monumentalno stilizacijo je avtor nekaterih najboljših slik hrvaške naive. (Nekaj njegovih risb je bilo posthumno razstavljenih tudi v Trebnjem na razstavi *Svet naivnih* leta 1969, ki jo je organiziral Gerhard Ledić.) Potem ko je bila leta 1935 skupina *Zemlja* policijsko prepovedana, so omenjeni slikarji v letih 1936–1940 razstavljali s skupnim nazivom *Hrvatski seljaci slikari*. Delovanje Hlebinske šole je postajalo široka kulturna akcija (kot je dejavnosti v Hlebinah in okoliških vaseh slikovito označil pokojni Marjan Pogačnik: »v vsaki tamkajšnji vasi so pričeli vsi nekaj 'cimprati'«)¹³ in slikarjem ter ljudskim kiparjem so se pridružili tudi kmetje – književniki, ki so izdajali svoje zbornike in brali svoje angažirane pesmi na otvoritvah razstav. Pesmi pa je pisal tudi Mraz.

Leta 1938 se je središče naivnega slikarstva prebudilo tudi v vojvodinski vasi Kovačica pri Pančevu, kjer je slikala skupina kmetov slovaške narodnosti. Eden od pobudnikov te »šole« je bil Michail Bireš, ki je s poznejšo sliko Pastir zastopan tudi v trebanjski zbirki. Prav tako je še v tridesetih letih nastala »šola« v Oparici v Srbiji, ki jo je ustanovil Janko Brašić, prav tako zastopan v trebanjski zbirki.

V ta čas pa sodi tudi najzgodnejše delovanje začetnikov slovenske naive, ki ni bilo organizirano, ampak povsem samouško in samohodsko. Tako je leta 1939 naredil svoja polna dela – poslikave na stenskih krožnikih in panjskih končnicah – mladi Polde Mihelič iz okolice Kamnika, ki je bil pozneje tudi med udeleženci prvega trebanjskega tabora. Toda tu še ni šlo za naivno slikarstvo v smislu določene usmeritve in zavestne odločitve. Po vojni se je Mihelič vpisal na ljubljansko likovno akademijo in šele potem, ko mu niso dovolili vpisa v drugi letnik, je začel razstavljati kot naivec.

V Sloveniji je naivno slikarstvo zares zaživel šele v atmosferi kulturne politike po drugi svetovni vojni, ki je bila naivi izrazito naklonjena, saj je v njej videla eno od možnosti premoščanja prepada med kulturo in množicami oziroma med »producenti« in »konzumenti« kulture. (Trebanjski tabor in galerija sta nastala v kontekstu sistematičnega ustanavljanja galerij naivne umetnosti: leta 1955 je bila ustanovljena galerija samoukov v Kovačici, leta 1960 v Svetozarevu, leta 1963 v Uzdinah, leta 1968 v Hlebinah, leta 1971 v Zlataru, leta 1972 v Šidu, leta 1975 v Sanskem Mostu itd.) V tem času se je tudi uveljavilo poimenovanje »naivna umetnost«, ob katerem pa se je v Sloveniji zlasti v sedemdesetih letih razširilo tudi poimenovanje »samorastništvo«, ki je po eni strani širše, po drugi strani pa ni brez družbenoangažiranega pridiha, saj zbuja asociacijo na znano predvojno revolucionarno novelo Prežihovega Voranca.

V takem vzdušju je na Hrvaškem zaživel drugo obdobje Hlebinske šole, ko so se okoli Generalića, ki je zdaj sam postal mentor, zbrali mlajši kmečki slikarji, med njimi: Franjo Dolenc, Franjo Filipović, Dragan Gaži (zastopan tudi v trebanjski zbirki), Ivan Večenaj, Mijo Kovačić, sin Ivana Generalića Josip Generalić in drugi. V Hlebini je spet začel prihajati tudi Hegedušić. (Ivan Lacković–Croata v šestdesetih letih v svet umetnosti ni vstopil prek Generalića, ampak neposredno prek Hegedušića.) Slikarji so se od socialnokritičnega realizma vse bolj preusmerjali bodisi v idiliko bodisi v ekspresio-

Ivan Lacković Croatia: *Cvetoča livada*,
olje na steklu, 450 x 400 mm, 1977

nistične tendence in fantastiko. Razmah naive pa v tem času nikakor ni bil vezan samo na Hlebinsko šolo. Od naivnih slikarjev, ki so na Hrvaškem začeli slikati takoj po vojni, naj omenim le mizarja Rabuzina, ki se je s svojimi skrajno subtilnimi sanjskimi svetlobnimi pejzaži razvil v enega pomembnih hrvaških slikarjev dvajsetega stoletja, in rustikalno »primarnega« šoltanskega ribiča Evgena Buktenico (dela obeh slikarjev so tudi v trebanjski zbirki).

Leta 1952 je bila v Zagrebu ustanovljena stalna galerija »kmečkih slikarjev«, ki je prerasla v današnji Hrvaški muzej naivne umetnosti (in ki vključuje tudi dela slovenskih avtorjev). V petdesetih letih se je začel tudi prodor jugoslovanske naive v mednarodni razstavni prostor – Ivan Generalić je leta 1953 prvič samostojno razstavljal v Parizu, leta 1958 pa je bil uvrščen na reprezentativno razstavo *Petdeset let moderne umetnosti* v Bruslju. Leta 1955 je Jugoslavija sodelovala na III. mednarodnem bienalu v São Paulu z razstavo *L'Ecole de Hlebine*. Tako je svetovni prodor jugoslovanske naive sovpadel s procesom mednarodne institucionalizacije svetovne naive kot ene od smeri slikarstva dvajsetega stoletja; leta 1958 je bila velika mednarodna razstava svetovne naivne umetnosti v Knokke-Le-Zouteju v Belgiji, leta 1961 pa svetovna razstava naivne umetnosti v Baden-Badnu. Na obeh razstavah je bil namenjen prikazu jugoslovanske naive pomemben delež.

Na zamisel o ustanovitvi trebanjskega tabora je vplivala želja po organizacijski povezavi in spodbudi delovanja dotlej razpršeno delu-

jočih slovenskih naivcev (Zoran Kržišnik je ob desetletnici tabora zapisal, da so bili v nasprotju z drugimi jugoslovanskimi naivci slovenski naivci »nekakšna ilegala« – in tabor naj bi presegal takšno stanje),¹⁴ toda bistvene spodbude so prihajale iz širšega jugoslovanskega konteksta, ki je bil odlično predstavljen tudi v Sloveniji.

Delno so bile povezave s tem kontekstom vzpostavljene že v letih pred ustanovitvijo trebanjskega tabora. Kot posameznik je stike z drugo generacijo Hlebinske šole vzdrževal prezgodaj umrli učitelj Viktor Magyar, eden najbolj nadarjenih slovenskih naivcev, ki je tudi vplival na nastanek zamisli o centru naive v Trebnjem. Na ravni motivike, stila in slikarske tehnike pa sta se na Hlebinsko šolo močno navezala Konrad in Jože Peternelj iz Žirov, pri katerih pa je v nasprotju z izhodišči Hlebinske šole kmečko življenje sicer prikazano kot samozadostna idila z domala veseliškim vzdušjem. Oba sta med najpopularnnejšimi slikarji slovenske naive; uveljavila sta se zlasti s svojim občutkom za neprezahtevno pripovednost.

Prva razstava naivnega slikarstva v Sloveniji z naslovom *Naivni umetniki Jugoslavije* je bila v Ljubljani leta 1957 (šlo je za prenos razstave, ki je bila pred tem v Beogradu). Sledila ji je razstava del iz zbirke Gerharda Ledića v Kostanjevici leta 1962 z naslovom *Svet naivnih*. Leta 1968, torej že v letu ustanovitve trebanjskega tabora, je bila prav tam postavljena razstava jugoslovanskega naivnega kiparstva. Že v petdesetih letih so se pojavile tudi prve samostojne razstave slovenskih naivcev; prej omenjeni Polde Mihelič je imel na primer prvo razstavo v pasaži ljubljanskega Nebotičnika leta 1958. Ustanovitev tabora je sovpadla s splošnim stopnjevanjem zanimanja za naivo v Sloveniji – v Krškem je bila samostojna Lackovičeva razstava, na Mirni Magyarjeva razstava, v vili Bled na Bledu pa ponovno razstava iz Ledićeve zbirke, ki je bila najobširneje predstavljena junija 1969 v Trebnjem; ta predstavitev je bila torej že zamišljena kot nekakšen model za spodbuditev lokalne iniciative. Po besedah Gerharda Ledića je bila to dotlej »najobsežnejša in najpopolnejša razstava vseh pripadnikov hlebinskega kroga od začetkov do naših dni.¹⁵« V katalog je svoj zapis prispeval tudi Hegeđušič.

Lahko rečemo, da je slovenska naiva zares zaživela šele v šestdesetih letih, torej v času, ko je bila v jugoslovanskem prostoru že docela institucionalizirana, in prav tako v času, ko je tisto življenje, iz kakršnega so zajemali slikarji Hlebinske šole, z naraščajočo urbanizacijo in industrializacijo začelo izginjati. Zanimivo je, da v nasprotju z nekaterimi najpomembnejšimi hrvaškimi naivci začetniki slovenske naive večinoma niso bili kmetje: Magyar je bil učitelj, prav tako Mihelič, Anton Plemelj upokojeni major, Anton Repnik iz Mute na Koroškem, ki je začel slikati leta 1959 in je imel prvo samostojno razstavo leta 1965, delavec v železarni, Greta Pečnik iz Pirana, slikarka radoživih in živobarvnih fantazijskih podob z mitičnim nadihom, pa je gospodinja.

Najizrazitejši slikar, ki je v Sloveniji izšel iz naivne umetnosti in se je uveljavil že pred ustanovitvijo trebanjskega tabora, je bil Jože Tisnikar. Vendar njegovo izrazito osebno slikarstvo, obsedeno s smrtjo, presega siceršnjo kvaliteto slovenske naive, predvsem pa iz nje izstopa s svojimi netipičnimi vsebinskimi poudarki, tako da se izmika temu, da bi ga klasificirali kot naivno, čeprav ga najdemo tudi v nekaterih pregledih naivnega slikarstva. (Med naivno slikarstvo bi ga veliko lažje uvrstili, če bi kot merilo uspoštevali najboljše dosežke

15 Prim. katalog razstave *Svet naivnih*, Trebnje 1969 (brez paginacije).

svetovne naive.) Značilno je, da Tisnikar nikoli ni sodeloval s Trebnjem. Pač pa je v trebanjski galeriji s svojimi slikami zastopan Jože Horvat–Jaki, slikar divje, pravljичne fantazije.

Med najpomembnejšimi slikarji slovenske naive moramo omeniti vsaj še Zlato Volarič, Borisa Lavriča, Francija Lesjaka, Milana Dvoršaka, Janeza Sedeja in Borisa Žoharja, ki se je popolnoma posvetil motiviki kurentov, od kiparjev pa Petra Jovanoviča, ki sodi med pionirje slovenske naive, Frančiško Petelinšek, Janka Dolenc in Sandija Leskovca.

Za največji del naivne umetnosti na Slovenskem so značilni idiličnost, dekorativnost in pravljичna fantazijskost. Če bi hoteli v slovenski naivi iskati socialnokritična izhodišča, ki so bila značilna za nastanek hrvaške naive, bi bil morda temu v svojem začetnem obdobju še najbližji Repnik, ki je začel slikati – podobno kot Tisnikar – iz terapevtskih nagibov. Značilni so že naslovi njegovih slik: *Tepež milih, Žalostni ljudje, Pod težo življenja, Tu imaš za svoje delo, Revno upanje, Ljudje iz sirotišnice, Iz hiralnice*. Sam slikar je izjavil: »Gledal sem delavce, kako se mučijo pri delu, in tudi sam sem delavec. Sicer rišem izključno delavske in kmečke obraze prstene barve in začudenih oči, v katerih je tudi kanček žalosti. Najraje upodabljam socialne motive. Zakaj rišem sive obraze? To so obrazi zemlje, s katero se moji ljudje ubadajo vse dni in katera daje življenje. Sprva sem risal svetle, ožarjene od ognja v tovarni ...«¹⁶ Vendar so te slike, ki pogosto učinkujejo kot nekakšne alegorije, narejene na način, ki je z leti postajal vse bolj shematičen, in tudi vzdušje na teh slikah je vse bolj izgubljalo ostrino in se spreminjalo v anemično vdanost v usodo. Značilen je naslov ene od slik iz trebanjske zbirke: »*Kaj smo, kaj hočemo*«. Načelno bi ga lahko razbiral na dva načina: bodisi kot programsko samospraševanje prebujajoče se samozvesti teptanih ljudi, ki hočejo uveljaviti svojo voljo, bodisi kot tipičen vzdih resignacije, inercije in defetizma – »kaj hočemo, saj ne moremo ničesar spremeniti«.

Ko ocenjujemo pomen tabora za slovensko naivo, moramo ugotoviti, da je dal dotlej razpršeni dejavnosti posameznikov pomembno institucionalno podporo. Prav v organizaciji Trebnjega so bile že kmalu omogočene tudi razstave slovenske naive v tujini; tako so slovenski naivci leta 1976 sodelovali na *XVII. mednarodnem salonu slikarstva Paris Sud*. Zanimivo pa je, da ni dejavnost tabora nikoli ustvarila lokalne »šole« kot nekatere podobne institucije v Jugoslaviji (čeprav je v katalogu mednarodnega festivala naivne umetnosti kustos Alain Michon zastavil vprašanje, ali bo postala Slovenija eno novih žarišč naivne umetnosti, in mimogrede postavil celo docela neutemeljeno tezo, da se je leta 1991 razvil nov tok naivne umetnosti v Sloveniji, ki priča le o nepoznavanju problematike¹⁷). Trebanjski tabor je ostal kraj periodičnega srečevanja posameznikov.

3.

Franjo Mraz, soustanovitelj Hlebinske šole in po drugi svetovni vojni tudi politični funkcionar, je v knjigo obiskov v Trebnjem 3. septembra 1971 napisal: »*Po zamisli organizatorjev in po pozitivnih izkušnjah lahko pričakujemo najboljšo akcijo na področju naivne umetnosti, ki je bila začeta pri nas.*«¹⁸

Beseda »akcija« ni izbrana naključno. Vsaj v nekaj besedah je treba spregovoriti tudi o simbolni vlogi trebanjskega projekta v širšem ide-

16 Prim. Peter Breščak, *Obrazi, ožarjeni od zemlje, Delo*, 7. IX. 1968.

17 Prim. katalog *Festival international d'art naif*, 1996/97, Musée d'art naïf de l'Île de France, str. 6-7.

18 Prim. *X. tabor in IV. salon likovnih samorastnikov Jugoslavije*, Trebnje 1977 (katalog, brez paginacije).

ološkem kontekstu kulturne politike samoupravnega socializma sedemdesetih let. Brez tega konteksta nam bi namreč razmah naivne umetnosti v povojni Jugoslaviji ostal težko razumljiv.

Šlo je za prizadevanje po decentralizaciji kulture, ki jo je v Sloveniji spodbujalo delovanje Zveze kulturnih organizacij, ki naj bi posredovala kulturo množicam in ustvarila kulturna žarišča tudi v najbolj oddaljenih krajih, kar pa je bilo povezano s širšim prizadevanjem po družbeni uveljavitvi »delovnega človeka« tudi na področju kulture. V jugoslovanskem samoupravnem modelu, ki se je načelno odpovedal administrativnemu interveniranju v umetnostno sfero, je bila načrtno izdelana strategija preseganja nasprotja med proizvajalci in porabniki na področju kulture in protežiranje naivne umetnosti, je bilo razumljivo kot eden zgledov tega preseganja. Kot je o trebanjskem Taboru v *Komunistu* leta 1970 pisal Matija Murko: »naj postane Tabor eno od delovišč, na katerih se podirajo včasih navidez neuničljive pregrade med umetniško ustvarjalnostjo poklicnih umetnikov in samoukov«¹⁹.

19 Matija Murko, *Ne samo vzgojni pomen*, *Komunist*, 21. avgusta 1970.

Idejno izhodišče za takšno akcijo je najjasneje opredelil *Program Zveze komunistov Jugoslavije*, sprejet na VII. kongresu ZKJ v Ljubljani. V njem je začrtano prizadevanje, da naj bi umetnost in kultura na splošno postala zares last ljudstva in da naj bi kulturno ustvarjanje dobilo množično podlago, pri čemer je posebej poudarjeno »spodbujanje kulturno-umetniške dejavnosti in iniciative najširših ljudskih množic«.²⁰ Dejavnost trebanjskega tabora je bila razumljena kot eden zglednih primerov takšnega spodbujanja, in ni naključje, da je prvo veliko zlato plaketo tabora leta 1978 prejel Josip Broz Tito.

20 *Manifest Komunističke partije i Program Saveza komunista Jugoslavije*, Komitet konferencije organizacije SKJ u JNA, Split (brez letnice), str. 290.

V skladu s takšno orientacijo so bili zastavljeni tudi poudarki v govorih političnih funkcionarjev, ki so se udeleževali slovesnih otvoritev trebanjskih prireditev. Kot tipičen primer naj navedem odlomek iz govora Staneta Dolanca leta 1971, v katerem je ta tabor razumljen kot pomemben dejavnik v »samoupravni preobrazbi kulture« v smislu integracije kulture in umetnosti s celoto »združenega dela«: »Naša samoupravna socialistična družba bide danes zapleten boj, katerega neposredni cilj in osnovna misel je še bolj drzno in odločno razvijati začete procese, ki peljejo k splošni osvoboditvi dela, delavskega razreda in človeka. Kultura in umetnost

Franjo Mraz: *Kosilo*, olje na steklo, 345 x 490 mm, 1972

21 *Komunist*, 11. julij 1971.

sta močni orožji tega človekovega boja, ki celo predpostavlja, da se kultura in umetnost razvijata kot integralni del revolucionarne preobrazbe družbe in da se sami osvobajata še močnejših pritiskov cehovske in etatsistične zavesti, da bi postali lastna sila delavskega razreda in delovnega človeka.» V nadaljevanju govornik poudarja, da umetnost in kultura »zadovoljujeta naraščajoče kulturne potrebe našega delovnega človeka – samoupravljalca, ter da razvijata njegovo kulturno delo in življenje [...] Demokratizacija kulture in umetnosti, če smo že sprejeli ta pojem, pa seveda pomeni tudi to, da še bolj širimo množično kulturno-umetniško ustvarjalnost, samoizražanje delavcev, mladine, občanov, skratka, vseh članov naše družbe [...]».²¹

Pri tem pa je bilo presenetljivo, kako sta lahko v takšni konceptiji sovpadli radikalna revolucionarna retorika in domačijska samoza-dostnost – kako so se tu pravzaprav zlahka pomešale tendence po spreminjanju sveta in nostalgичna idealizacija obstoječega, idejni avantgardizem in folklorizem. Recepcijo jugoslovanske naive v po-vojnem obdobju bi bilo zelo zanimivo proučiti tudi s tega vidika.

Vsekakor so v preveč poenostavljenem razumevanju »podiranja včasih navidez neuničljivih pregrad« prežale tudi resne nevarnosti nivelizacije in odsotnosti kriterijev vrednotenja, kar bi v končni kon-sekvenci lahko pomenilo nevarnost zniževanja kulturne ravni v smislu nekakšne ruralizirane obnovitve idej proletkultovstva. (V tem lahko navsezadnje vidimo simtpom ene ključnih konceptualnih aporij jugo-slovanskega samoupravnega socializma, ki je ob deklariranem druž-benotransformativnem radikalizmu v marsikaterem pogledu aktiviral tudi številne predmoderne dejavnike – čeprav je bil, to je z današnje časovne distance vsekakor potrebno priznati, z vsemi svojimi aporija-mi vendarle eden najresnejših in najpomembnejših revolucionarnih družbenotransformativnih poskusov v Evropi dvajsetega stoletja.)

Razumljivo je, da so takšne tendence že zgodaj naletele na kritične odzive, ki pa so v odnosu do naivnega slikarstva povečini ostali na ravni ideološkega boja in pri tem ignorirali slikarske kvalitete najbolj-ših stvari, ki so tam nastajale. Tipičen primer je članek Nika Goršiča *Vsi naivci sveta* v *Mladini* 25. avgusta 1975, kjer piše: »Vprašanje je, koliko je pametno z razstavo v taki obliki še vztrajati, pa čeprav je to šele tretja, kajti propagiranje večine ustvarjalcev, za katere ni značilen niti simpatičen amaterizem, ampak prav pretresljiv diletan-tizem, je nespametno početje.« Take besede so zvenele zelo provoka-tivno, a takoj ko si pogledamo sezname dotedanjih udeležencev, vidi-mo, da so zelo depasirano temeljile predvsem na apriornem podcenje-vanju naivnega slikarstva.

Jure Mikuž je v programskem članku, objavljenem v prvi številki revije *M'Ars* leta 1989, nastopil proti zadušljivim razmeram v slo-venski kulturni politiki in je mimogrede izrazito ironično omenil tudi »svetovno znani in pomembni tabor naivcev, ki je dokazoval, da nismo naivni samo pri nas, temveč tudi v ljubem nam tretjem svetu«.²² Ta ironizacija (navsezadnje zapisana v času, ko je tabor že začel stagni-rati) je bila formulirana v kontekstu več kot upravičene zaskrbljenosti nad provincializmom slovenskega kulturnega prostora, ki ga je Mikuž v tem članku na več mestih odlično apostrofiral; toda po drugi strani je tudi sam zapadel v nekatere v bistvu provincialistične predsodke, ko je zagovarjal misel o »ustvarjalni eliti« kot edinem možnem nosilcu umetnosti in v imenu elitizma z ironizacijo že vnaprej blokiral spraševanje o možnostih povezave družbene transformacije s prebuditvijo

22 Jure Mikuž, *Zakaj časopis?*, *M'Ars*, 1, št. 1, 1989, str. 2.

individualnih ustvarjalnih energij v vsakem človeku. O teh energijah je na primer v devetnajstem stoletju s čudovitim utopičnim žarom razmišljal umetniško skrajno senzibilni Henry David Thoreau. Mislim, da pomen prizadevanja za demokratizacijo pogojev za umetniško delovanje, prizadevanja, da umetniško ustvarjanje ne bi bilo privilegij takšnih ali drugačnih elit, v katerem je bilo glavno ideološko izhodišče razcveta jugoslovanske naive, nikakor ne more in ne sme biti odpravljen z elitistično ironizacijo. (Res pa je, da se je v osemdesetih letih takšno prizadevanje v Sloveniji mnogo radikalneje kot v institucionalizirani trebanjski naivi manifestiralo v oblasti neljubih alternativnih gibanjih in urbanih subkulturah.)

4.

Preostane nam še, da čisto na kratko opozorimo na kvalitete trebanjske likovne zbirke. Ta zbirka, kot smo že omenili, še vedno nastaja in se vsako leto dopolnjuje z novimi deli udeležencev tabora. Njeno kvaliteto jedro pa tvorijo zlasti slike iz sedemdesetih in delno iz osemdesetih let, ko je bila jugoslovanska naiva, katere dela v zbirki prevladujejo, še v relativnem razmahu, poleg tega pa je organizacija tabora potekala v sodelovanju z najboljšimi jugoslovanskimi poznavalci naivne umetnosti.

Zbirka obsega že skoraj 1000 del več kot 200 avtorjev iz približno 35 držav. V njej so dela, ki so nastala v obdobju delovanja tabora, torej iz časa, ko je v mednarodnem kontekstu naivna umetnost kot organiziran zgodovinski pojav že prestopila svoj zenit. Vendar pa so s svojimi poznimi deli v zbirki med drugim zastopani tudi nekateri pionirji jugoslovanske naive: že omenjeni Franjo Mraz, Michail Bireš in Janko Brašič.

Posebej bomo omenili samo nekaj izstopajočih avtorjev in del – z zavestjo, da bo več enako zanimivih avtorjev in del ostalo neomenjenih.

Irene Invrea: *Divji prašiči*, olje na platnu, 500 x 600 mm, 1981

23 Seznam vseh del v galeriji 1. 7
2005, Center za izobraževanje in kul-
turo Trebnje.

Poseben pomen trebanjske zbirke je seveda v tem, da je to najboljša zbirka slovenske naive. V njej imajo svoja dela naslednji slovenski avtorji: Adi Arzenšek, Koloman Beznec, Janko Dolenc, Milan Dvoršak, Hamdija Hadžić, Goran Horvat, Jože Horvat - Jaki, Mirko Horvat, Alojz Jerčič, Peter Jovanović, Olga Kolar, Drago Košir, Boris Lavrič, Irena Lejla, Franci Lesjak, Sandi Leskovec, Viktor Magyar, Polde Mihelič, Stane Novak, Greta Pečnik, Jože Peternejl - Mausar, Konrad Peternejl - Slovenec, Vinko Pevcin, Anton Plemelj, Liza Podpečan Lik, Irena Polanec, Ciril Povše, Andrej Prah, Nataša Prestor, Edvin Puntar, Anton Repnik, Janez Repnik, Lucijan Reščič, Petar Ristić, Marko Skok, Rudi Stopar, Jože Svetina, Janez Šepec, Franc Tavčar, Jože Volarič, Zlata Volarič, Dare Zavšek, Herman Zigfrid in Boris Žohar.²³ Posebno dobro – z devetnajstimi deli – je zastopana Greta Pečnik, katere eruptivno in domišljije polno slikarstvo je danes vse preveč pozabljeno. Njena slika *Mati zemlja* me spominja na upodabljanje *Pacha-mame* v Peruju, ki se ga radi lotevajo tudi tamkajšnji naivni slikarji. *Plavi razgovor* Viktorja Magyarja, občutljivega, četudi k dekorativni shematizaciji nagnjenega slikarja, ki se mu je vse, kar je videl, prikazovalo spremenjeno v skorajda magična znamenja, je gotovo med slikarjevimi najbolj dognanimi deli in med lepšimi slikami slovenske naive sploh. Kot slikarja, ki ga lahko prištevamo k naivi le v določenem segmentu njegovega opusa – v »naivno« stilizacijo se je preusmeril po precej drugače orientiranih začetkih – je na tem mestu vredno omeniti Lucijana Reščiča, ki ga je nekoč Kristina Brenkova označila kot »poeta - risarja«. Njegov *Sveti Jurij* iz trebanjske zbirke je ena njegovih najsubtilnejših slik.

V trebanjski zbirki je le slovenska naiva obširneje zastopana tudi s kiparstvom. Posebej je treba omeniti dela Sandija Leskovca z bližnje Mirne; Leskovec je bil eden redkih naivcev, ki je dejansko deloval v trebanjski okolici. Med kiparji iz drugih dežel, zastopanimi v zbirki, je treba omeniti Đorda Krečo iz Bosne, ki se v svojem delu, osredotočenem na velike zgodovinske teme, opira na ornamentalno lokalno tradicijo, in Dragico Belković iz Srbije.

Ključni in slikarsko posebej kvaliteten del zbirke pomenijo dela jugoslovanske naive, zlasti hrvaške.

Soustanovitelj Hlebinske šole Mraz je zastopan s tremi deli iz časa, ko se je ponovno vračal k svojim začetkom, le da je svet svoje mladosti zagledal v novi magični presvetlitvi. Pri Lackoviću, ki je zastopan z izvrstnimi slikami v manjših formatih, naj posebej omenim *Cvetočo livado* iz leta 1977 s tipično podravinsko motiviko dreves, na katerih gnezdijo srake – ta motiv je pozneje razširil v eni svojih najlepših slik, hranjeni v Muzeju naivne umetnosti v Zagrebu. Od Hlebinske šole so kvalitetno zastopani še Branko Lovak, Dragan Gaži, Franjo Vujčec, Milan in Mato Generalić ter Stjepan Ivanec. Med najlepšimi slikami v zbirki sta dve olji Ivana Rabuzina, o katerem je Oto Bihalji-Merin napisal, da je dosegel »kontemplativno duhovnost, ki se dotika meje abstrakcije, ne da bi zapustila naravo«, in da je došel do »nekega ornamentiranega raja«.²⁴ Njegova *Pomlad* daje najprej vtis, da gre za vrsto cvetočih dreves, za katerimi se odpira pogled na griče, presijane s svetlobo; potem pa opazimo, da je tudi spodaj nebo in da so ti griči oblakast privid, ki lebdi na cvetočih drevesnih krošnjah. Ali pa je vmes reka? Vse ostaja skrivnostno in očarljivo dvoumno. *Ribič* in *Deklica s psom* sta značilna primera okornega monumentalizma Evgena Buktenice, potopljenega v mediteransko svetlobo. Z

24 Prim. Oto Bihalji Merin, Nebojša-Bato Tomašević, *op. cit.*, str. 54.

Matija Skurjeni: *Vitez*, olje na platnu,
540 x 370 mm, 1971

25 Prim. *ibid.*, str. 536.

dvema slikama je zastopan tudi Matija Skurjeni, ena najbolj nenavadnih osebnosti hrvaške naive, izredno nežen in izredno samotni slikar, »ilustratorsko« zatopljen v sanjske motive, ki so ga tako vznemirjali, da je ponoči vstajal in si jih skiciral.²⁵ Morda se mu je na ta način porodila tudi zamisel za trebanjskega *Viteza*. Omeniti je treba še slike Marice Mavec-Tomljenović, rojene v Sloveniji, pa Josipa Kopričanca – njegovo rahločutno podobo srečanja med dečkom in veliko sinico, ki v kljunčku prinaša šopek, Bruna Paladina z značilno otoško motiviko, Antuna in Branka Bahuneka, Marije Balan, Josipa Pintarića z nenavadno sugestivno groteskno stilizirano simbolično podobo iz kmečkega življenja *Deset zapovedi*, Tomislava Petranovića s fantastiko, ki se ponekod spogleduje z nadrealizmom, in Petra Grgeca. Posebej izstopa njegova slika *Ples konj* iz leta 1970, v kateri je s tihim in občudujočim pogledom poetično nakazano tuje in skrivnostno notranje življenje konjev.

Od slikarjev iz Bosne je z več slikami zastopan Pero Mandić, ki ga fascinirajo magične dimenzije starih časov; posebej naj omenim sliko *Kmečki upor*. Pristrčna je slika *Zbor golobov*, ki jo je malo pred smrtjo naslikal Đorđe Dobrić. Golobi so bili njegov stalni motiv, toda vsega skupaj je naslikal samo kakšnih petdeset slik. Značilen predstavnik »šole« iz Sanskega Mosta je Petar Mandić.

Omenili smo že Michaila Bireša, soustanovitelja »šole« iz Kovačice. Poleg njega so iz te »šole« v trebanjski zbirki zastopani še Jan Sokol, Martin Paluška in mlajši Jan Knjazović. Vse te slikarje povezuje upodabljanje življenja slovaške etnične skupnosti v Vojvodini. Zelo kvalitetno je s petimi deli zastopan Vojvodinec Dragiša Bunjevački, velik občudovalec Rousseauja. Cirkuska motivika na njegovih slikah je posledica osebnega doživetja, saj je sedem let preživel kot cirkusant, potem pa je nastopal tudi kot potujoči muzikant. Njegove slike so s svojo prostorsko organizacijo polne hrepenenja po brezmejni svobodi. Od vojvodinskih slikarjev so v trebanjski zbirki tudi slike Jana Husarika, Tivadarja Košuta in Anujke Maran.

Od srbskih slikarjev je s kar enajstimi slikami zastopan Dušan Jevtović s svojimi odličnimi, trdno grajenimi mnogofiguralnimi prizori, ki ne skrivajo kompozicijskih vplivov bizantinske umetnosti. Omeniti je treba še Čedo Spasića in Savo Stojkova z zelo bizarnimi verističnimi portreti.

Kvalitetno so zastopani romunski naivci, med njimi Vasile Frunzetea, eden najpomembnejših romunskih naivcev, Michail Cherechecheu, član znane romunske slikarske družine, in Emil Pavalescu.

Italijanski naivci so redni gostje italijanskega tabora. V trebanjski zbirki po kvaliteti izstopa Irene Invrea iz Torina, ki se je udeležila XV. tabora leta 1982. V zbirki je njena slika *Divji prašič* iz leta 1981. Gre za eno najboljših italijanskih naivnih umetnic, izredno subtilno slikarko, ki se je osredotočila ravno na slikanje živali, običajno spojenih s čarobnim pravljичnem vzdušjem sanjsko stilizirane narave. Med italijanskimi naivci, ki obiskujejo trebanjski tabor v zadnjih letih, pa je treba omeniti vsaj Giugliana Zoppija.

Trebanjskega tabora se je večkrat udeležila Nemka Jutta Borchert in pustila v Trebnjem več svojih značilnih minuciozno naslikanih podob, ki občasno učinkujejo že kar sladkobno. Najraje upodablja vestfalska mesta, polna radoživega vrveža in s starinskimi fasadami, kakor se jih spominja iz otroštva.

Jan Hruška iz Moravskega je bil več let med najzvestejšimi obiskovalci trebanjskega tabora in med največjimi zaljubljenici vanj. Zastopan je kar z enajstimi slikami. Preden je začel slikati, je bil drogerist in gojitelj vrtnic. Njegovo slikarstvo, ki je v marsičem blizu tradiciji ljudske umetnosti, dosega »pravljичne« učinke z živimi barvami, nanesenimi na platna v drobnih, ornamentalnih potezah.

Od slikarjev iz bolj oddaljenih dežel je izredno zanimiv Momodou Ceesay iz Gambije, ki se je tabora udeležil sredi sedemdesetih let, s slikarstvom, polnim radoživega erotizma. Posebno zanimiva je *Dajalka*, na kateri se dogaja metamorfoza ženske figure v pokrajino. Omenimo naj še Alija Guedochija iz Alžira z očarljivo *Lepotico* in Mehmeda Soua iz Tunizije z *Uročevalcem*. Dela Gonzala Endara Crowa iz Ekvadorja imajo pridih magičnega realizma. Učinkovito je naslikan *Karneval* Joséa Madalene iz Brazilije. Izrazit je tudi Japonec Ryoichi Kono z napol abstraktnimi kolorističnimi dekorativnimi kompozicijami. In nikakor ne smemo pozabiti na že omenjenega Gor-

kija Bollarja iz Urugvaja, ki se je v sedemdesetih letih preselil v Amsterdam. V trebanjski zbirki je njegova slika *Štirje navdušeni*.

Po izrednem zagonu v začetnem obdobju delovanja tabora lahko zlasti v času od osamosvojitve Slovenije naprej v delovanju tabora beležimo latentno krizo, ki je gotovo povezana tudi z upadom jugoslovanske tradicije naivnega slikarstva, pa tudi s shematizacijo in komercializacijo večjega dela evropske naive. Tudi raven slovenske naive je precej upadla. Med novejšimi tujimi udeleženci je največ predstavnikov italijanske naive (Gigliano Zoppi, Antonio Protto, Guido Vedovato); posebej pa je treba omeniti Francozinjo Francine Genot s pravljično elegantnimi in prefinjenimi prizori, minuciozno izrisanimi kot ilustracije.

V devetdesetih letih je zbirko doletelo opaznejše mednarodno priznanje; na svetovni razstavi naivne umetnosti *Insita '94* v Slovaški narodni galeriji v Bratisavi je prejela častno priznanje za nacionalno zbirko. Odmevna pa je bila tudi razstava izbranih del iz zbirke leta 1996 v muzejskem centru naive v Vicquju pri Parizu.

Že iz tega bežnega pregleda je očitno, da gre za izredno zanimivo zbirko, ki v strokovni javnosti še ni naletela na zadostno pozornost. Ta bežni pregled naj bo razumljen predvsem kot opozorilo, da zbirka še čaka, da bo zares pozorno ovrednotena.

KAPITELJSKA NJIVA V NOVEM MESTU

Poročilo o delu na prazgodovinskem grobišču v letu 2006

Uvod

V času starejše železne dobe (8. do 4. stoletje pr. n. š.) se je na Dolenjskem izoblikovala močna halštatska skupina, za katero so značilna utrjena višinska gradišča, obsežna gomilna grobišča z bogatimi grobnimi pridatki ter taljenje in predelava železa, ki je v tem času predstavljalo strateško surovino.

Dolenjska je v 1. tisočletju pr. n. š. z bogatimi površinskimi ležišči zelo kakovostne limonitne železove rude omogočala tedanjim prebivalcem dokaj lagodno življenje. Večina prebivalcev je živela v utrjenih naseljih, ki so obvladovala prometne poti, ki so potekale po okoliških dolinah, pobočja pod naselji so bila prekrita z gomilnimi grobišči, ob katerih pa so ležala še večja železarska predelovalna območja, kjer je potekalo taljenje železove rude. Železo je bilo dokaj iskano tržno blago in njegovi pridelovalci so se z lahkoto vključili v evropsko trgovino, ki je prinašala bogat zaslužek in povezovanje tako s prebivalci v Alpah, s prebivalci Panonske nižine, kakor tudi s tedanjimi, visoko razvitimi in civiliziranimi Grki in Etruščani.

Blagostanje tedanjih dolenjskih prebivalcev se odraža v njihovem obrednem načinu pokopavanja in verovanju v posmrtno življenje. Ob smrti so pokojnikom v grob priložili vse tiste predmete, za katere so menili, da bi jih pokojnik utegnil potrebovati v posmrtnem življenju. Tako so pokojnikom kot popotnico priložili v grob lončeno posodje s hrano in pijačo ter statusne simbole pokojnika – orožje in dele opreme v moške grobove ter nakit v ženske grobove.

Na Dolenjskem so posamezne družine nasule velike, nekaj metrov visoke ter 10 do 30 m široke, v tlorisu okrogle zemljene gomile, v katere so pokopavali pokojnike v lesene krste. Ker so te mogočne gomile iz 1. tisočletja pr. n. š. vidne še danes, so bile ob koncu 19. in v začetku 20. stoletja tarča starinokopov, ki so z bogatimi grobnimi najdbami želeli napolniti vitrine večjih muzejev, ki so v Evropi začeli nastajati sredi 19. stoletja. Tako so tudi prve arheološke najdbe iz Novega mesta odšle na Dunaj v prirodoslovni muzej, kasneje pa še v Ljubljano. Šele po ustanovitvi Dolenjskega muzeja v petdesetih letih 20. stoletja so najdbe iz Novega mesta ostajale doma.

Eden večjih starejšezeleznodobnih centrov je bilo tudi Novo mesto. Utrjeno gradišče je ležalo na današnjem Marofu, največje gomilno grobišče pa se je razprostiralo na bližnji Kapiteljski njivi. Na Kapiteljski njivi v Novem mestu so prva arheološka izkopavanja potekala ob koncu 19. stoletja, ko je dolenjski starinokop Jernej Pečnik tu izkopal dve še dobro vidni zemljeni gomili, gradivo pa poslal v dvorni muzej na Dunaj. Do intenzivnega njivskega oranja v osemdesetih letih 20. stoletja je to najdišče ostalo „pozabljeno“, le vsakoletno poljsko obdelovanje je gomile ploščilo in ravnalo. Vse do osemdesetih let 20. stoletja, ko so se na površini njive pojavili številni arheološki ostanki in je tedanji kustos Dolenjskega muzeja Tone Knez začel z zavarovalnim izkopavanjem, ki poteka še danes.

Na hribu z ledinskim imenom Kapiteljska njiva smo do sedaj izkopali 194 žganih grobov iz pozne bronaste dobe (10. do 8. stoletje pr.

n. š.), petindvajset gomil z več kot 600 skeletnimi grobovi iz starejše železne dobe (8. do 4. stoletje pr. n. š.) ter več kot 700 žganih grobov iz mlajše železne dobe (4. do 1. stoletje pr. n. š.). Po prvotnih domnevah, da je grobišče obsegalo vrhnji, izravnani del hriba in merilo do 20.000 m², dosedanje raziskave kažejo, da se grobišče širi še po pobočjih in meri več kot 50.000 m². Vsakoletno oranje je velike zemljene gomile popolnoma sploščilo, tako da danes niso več vidne in je zato nujen sistematičen izkop celotne površine grobišča. Rezultati, ki jih s tem delom pridobimo, so neprecenljivi tako v strokovnem smislu kakor v prepoznavnem, saj je danes Novo mesto v zavesti prebivalcev pa tudi drugih Evropejcev že kar sinonim za bogato arheološko preteklost in našo neprecenljivo dediščino. Množica bogatih arheoloških najdb odtehta tudi vložena sredstva in napore ekipe, ki z vsakoletnim delom bogati naše védenje in poznavanje skupne evropske dediščine.

Kapiteljska njiva v Novem mestu – prazgodovinsko grobišče

Z arheološkimi izkopavanji na Kapiteljski njivi v Novem mestu smo letos pričeli 3. aprila. Trajala so do konca meseca julija. Prva dva meseca nas je nekoliko oviral dež, drugo polovico junija in ves julij pa je zaznamovala velika vročina in izsušena zemlja. Delo je opravila do petnajstčlanska ekipa delavcev kopačev, restavratorjev za arheološke predmete, dokumentalistov in arheologov.

Delo v letu 2006 je potekalo na zahodnem robu arheološkega najdišča, kjer teren pada proti zahodni strani. V naravi je bila tu ohranjena zemljena terasa, od katere se je teren dokaj strmo spustil proti zahodu. Debelina izkopa je variirala tako, da je na skrajnem severozahodnem delu segala skoraj tri metre globoko, kar je za razmere na tem najdišču dokaj presenetljivo. Že ob začetku terenskega dela smo naleteli na prve grobne lise **gomile XVIII**, ki je v premeru merila 13 do 14 metrov. Gomila je vsebovala 32 skeletnih grobov različnih dimenzij. Grobovi so merili od 60 x 40 cm (grob XVIII/12) vse do 330 x 120 cm (grob XVIII/20). Med njimi, v geometrijskem centru, je ležal tudi centralni grob, obdan s kamnito oblogo, vanj pa je bil „presenetljivo“ vkopan še žgan žarni grob. Vsi grobovi so bili skozi nasutje gomile, ki ni bilo več ohranjeno, vkopani v sterilno osnovo hriba, na katero je bila gomila nasuta. Grobovi so segali do 60 cm globoko v sterilno osnovo, nad njo pa je ležal še 60 do 120 cm debel sloj rjavosive zemlje. Polnilo grobnih jam je bilo temnejše sivorjave barve, pogosto pa smo opazili tudi sivozelene pasove gline, ki so ostanek kemijsko spremenjenih lesenih desk, ki so sestavljale krste oziroma lesene zaboje, v katere so bili položeni prazgodovinski pokojniki. Zemlja na Dolenjskem je zelo agresivna, zato so vsi organski ostanki v grobovih razkrojeni, ohranijo se le pasovi druge barve in strukture zemlje, uničeni pa so vsi leseni, koščeni in usnjeni deli. Kot pridatki v grobovih so se ohranili lončeni, stekleni in kovinski predmeti, pa še ti so dokaj poškodovani in neredko tudi uničeni. V gomili XVIII nas je najprej presenetilo majhno število grobnih pridatkov, predvsem pa njihova velika starost. Arheologi ugotavljamo, da so gomile uporabljale posamezne družine skozi daljše časovno obdobje, lahko tudi več kot 400 let (od 8. do 4. stoletja pr. n. š.). Grobove v gomili XVIII opredeljujejo najdeni kovinski in lončeni predmeti v čas 8. in le delno tudi 7. stoletja pr. n. š. Našli smo bronaste in železne ločne, dvoankaste in vozlaste fibule ter bronaste lasne

Poškodovana lončena posoda, okrašena z bronastimi gumbi iz centralnega groba gomile XVIII; foto: Borut Križ

Bronasta čolničasta fibula z vrezanim okrasom in lončeno vretence v grobu 2, gomila XVIII; foto: Borut Križ

Dvojna, okrašena lončena posoda z ročajem in lončena vretence v grobu 16, gomila XVIII; foto: Borut Križ

obročke in nekaj čolničastih fibul. Med lončenim gradivom prevladujejo vretenca za prejo in tkanje ter črno žgane lončene posode, izjema pa je dvojna, okrašena posoda iz groba XVIII/16. Vsi ti predmeti časovno sodijo v začetek halštatskega obdobja, popolnoma pa so odsotni predmeti razvitega in poznega halštatskega obdobja (6., 5. in 4. stoletje pr. n. š.). Strokovno je to zelo pomembna ugotovitev, ki kaže, da je družina, ki je nasula in uporabljala to gomilo, intenzivno živela v začetku starejše železne dobe, pozneje pa je izumrla. Majhno število grobnih pridatkov je razumljivo, saj je to še vedno čas razvoja halštatske družbe in ne njen višek, ki nastopi v 6. in 5. stoletju pr. n. š. Večina grobov je vsebovala pridatke, ki so značilni za ženske grobove (vretenca, lasni obročki, zapestnice, fibule), le grob XVIII/15 je vseboval značilne moške pridatke – železno sulično ost in tulasto sekiro. Dokaj zanimiva je skoraj popolna odsotnost jantarnega in steklenega nakita, ki je v ženskih halštatskih grobovih sicer bogato zastopan. Vendar je stvar dokaj logična, saj vsi grobovi, ki smo jih raziskali v tem letu, sodijo v najzgodnejše obdobje starejše železne dobe, v čas, ko družina najvišjega razcveta še ni dosegla. Gomila XVIII je vsebovala tudi centralni grob (grob XVIII/32), ki je meril 200 x 120 cm in je ležal v središču gomile. V grobni jami, ki je bila izkopana v sterilno osnovo hriba, je bila lesena konstrukcija (zaboj), ki ga je razen na dnu obdajala kamnita obloga, ki je segala 70 cm v višino. Le na jugovzhodnem vogalu je obloga skoraj v celoti manjkala oziroma pojavljali so se le posamezni kamni. Ugotovili smo, da gre na tem mestu za naknadni vkop v kamnito konstrukcijo, ki ga običajno povzročijo plenilski in roparski posegi. Naše presenečenje je bilo toliko večje, ko smo v tem delu groba naleteli na množico žganine, prežganih kosti ter na sicer razbito lončeno žaro, ki je značilna za starejše obdobje – za pozno bronasto dobo. V žganini so ležali še lončeno vretence in dele poškodovanega železnega predmeta. V zahodnem delu groba je na tleh stala lončena posoda z bronastimi aplikami, ki je doslej edina tovrstna posoda v Novem mestu, podobne pa poznamo še na nekaterih najdiščih v Sloveniji in časovno sodijo na skrajni začetek starejše železne dobe. Tako imamo v primeru centralnega groba v gomili XVIII dva grobova, ki nam kulturološko nakazujeta dve vrsti pokopavanja, ki sta v nekem ožjem časovnem obdobju potekala vzporedno. Poznobronastodobni žgan žarni pokop in zgodnježeleznodobni skeletni pokop s pripadajočimi predmeti in nenavadno zaporedje pokopa, kjer je skeletni železnodobni pokojnik položen v zemljo pred poznobronastodobnim. V arheološkem smislu je situacija nekoliko nenavadna, vsekakor pa razložljiva in tudi logična

Severno, tik ob gomili XVIII, je ležala **gomila XIX**. Po legi grobov sklepamo, da se je dotikala oziroma celo naslanjala na gomilo XVIII. Ker teren na tem mestu močno pada proti severozahodni strani, se vsi grobovi gomile XIX niso ohranili, tako da manjka venec grobov na severozahodni strani. Ohranilo se je sedem grobov, trije grobovi najdb niso vsebovali, v ostalih štirih pa smo poleg lončenine našli tudi bronaste predmete. Grobovi so podobnih oblik in velikosti kot v gomili XVIII, ponovno pa nas je presenetila velika starost predmetov v grobovih, ki tudi to gomilo postavljajo v najzgodnejša obdobja starejše železne dobe.

Zahodno od gomile XIX je ležala še **gomila XX**, ki se je dotikala tako gomile XIX kakor tudi gomile XVIII. Doslej smo izkopali štiri

Centralni grob s kamnito oblogo in okrašeno lončeno posodo, grob 32, gomila XVIII; foto: Borut Križ

skeletne grobove, število pa najbrž ni dokončno, saj se gomila razteza tudi zahodno izven našega izkopa v letu 2006. Teren zelo pada proti severozahodni strani, tako da je bila tudi ta gomila nasuta na pobočje. Po dosedanjih spoznanjih je v premeru merila okoli deset metrov. Tudi tu lončenina in bronaste fibule sodijo v začetna obdobja starejše železne dobe, pa tudi grobovi so v tlorisu pravokotnih oblik in podobnih dimenzij kot v gomilah XVIII in XIX.

V letu 2006 smo izkopali tudi štiri grobove **gomile IX**, ki smo jo začeli izkopavati že leta 2000. Tako se je sedaj venec grobov na severni strani te gomile zaključil. Tudi v teh grobovih smo našli sledove lesenih krst ali zabojev. Grobovi v tlorisu pravokotne oblike merijo od 125 x 60 do 260 x 100 cm in so bili do 60 cm globoko vkopani v sterilno osnovo hriba. Vsebovali so lončene posode in vretenca, bronaste zapestnice, obročke in fibule ter koščene jagode ogrlic. Tudi to gradivo preliminarно lahko postavimo v starejši del starejše železne dobe. V letu 2006 smo raziskali še en grob **gomile I**, ki je s tem v celoti izkopana in vsebuje 79 skeletnih grobov.

Na severovzhodnem delu izkopnega polja se razprostira žarno plano grobišče pozne bronaste dobe (10. do 8. stoletje pr. n. š.). To obdobje imenovano kultura žarnih grobišč je značilno za vso srednjo Evropo, poimenovano pa je po žganih žarnih grobovih, ki na Dolenjskem vsebujejo velike lončene žare pokrite z latvicami. V letu 2006 smo izkopali devet žganih žarnih grobov, ki so vsebovali večje, masivne lončene žare (povečini so bile poškodovane z oranjem), ki so vsebovale žganino, oglje in prežgane kosti, vmes pa so bile še drobne modre steklene jagode. Grob 192 KŽG je vseboval lončeno žaro, ostanke latvice, lončeno vretenca in modre steklene jagode – nekatere z belimi očesci. Žara v grobu 190 KŽG je imela na trebuhu ledvičaste ročaje, žari v grobu 191 KŽG in 186 KŽG sta bili okrašeni s plastičnim, razčlenjenim rebrom.

Že med arheološkim izkopavanjem smo del lončenega gradiva oprali in očistili. Po končanem terenskem delu smo območje izkopa zavarovali, del profilov, kjer bomo z delom nadaljevali v naslednjih letih, pa smo zasuli, da jih ne bo poškodovala zimska zmrzal.

Sv. Nikolaj ali sv. Miklavž, slika na steklu, 19. stoletje, etnološka zbirka Dolenjskega muzeja

**Marinka
Dražumerič**

»KERAMIKA JE BILA VEDNO MOJA SKRITA LJUBEZEN«

Pogovor z etnologinjo in muzealko Ivico Križ

Ivica Križ

Ivica Križ je s svojim strokovnim delom v novomeškem Dolenjskem muzeju zaorala ledino na etnološkem raziskovalnem in razstavnem področju. Na ljubljanski filozofski fakulteti je leta 1980 diplomirala iz etnologije in arheologije ter se istega leta kot pripravnica-kustosinja za etnologijo zaposlila v Dolenjskem muzeju, v katerem je danes kot muzejska svetovalka vodja oddelka za etnologijo. V muzeju je uredila stalno etnološko zbirko, rezultati njenega raziskovalnega dela pa so bili predstavljeni tudi na številnih poglobljenih razstavah, na katerih je širila poznavanje dolenjske materialne kulture. Pri tem se je usmerila predvsem na raziskovanje različnih obrti, zanemarljiva pa ni niti drugih področij človekovega ustvarjanja. Za razstavo o dolenjskem lončarstvu Od antičnega vrča do majolke je leta 1997 prejela Valvasorjevo priznanje, ki ga podeljuje Slovensko muzejsko društvo, ter priznanje novomeške raziskovalne skupnosti, za razstavo Medičarstvo in svečarstvo na Dolenjskem pa ji je Mestna občina Novo mesto leta 2002 podelila Trdinovo nagrado.

Ivico Križ odlikuje natančno in sistematično muzejsko delo, dostikrat povezano tudi s terenskimi raziskavami. Na njih pridobiva ustne informacije in zbira predmete, s katerimi dopolnjuje muzejsko gradivo. Pri tem ji je v veliko pomoč soproig in muzejski sodelavec Borut Križ, ki ima nemalo zaslug tudi za to, da je prišla v Novo mesto. Ker sta oba muzealca, je njuno strokovno delo pogosto prepleteno z osebnim družinskim življenjem. To se mora pogosto prilagajati službenim obveznostim, zato sta bila tudi oba otroka, hote ali nehote, večkrat vključena v njune terenske razskave. Za Ivico Križ je družina zelo pomembna, pri tem pa družinsko življenje in strokovno delo uspešno združuje v kar zavidljivo celoto.

- V Novo mesto in Dolenjski muzej si prišla kot mlada in obetavna diplomantka etnologije leta 1980. Zanimivo je, da si po eni strani nasledila predhodnike, ki so v muzeju pokrivali področje etnologije, po drugi strani pa prekinila dolgoletno pomanjkanje etnologov.

Pred mano je bila ob koncu petdesetih let 20. stoletja v Dolenjskem muzeje kot etnologinja zaposlena Danica Zupančič, ki pa ni ostala dolgo. Za njo je v sredini sedemdesetih let v muzeju kot etnolog nekaj let deloval Janez Bogataj. Ko sem 1. septembra leta 1980 kot kustosinja-pripravica za etnološko zbirko prišla v muzej, pa je bila vodja etnološkega oddelka gospa Ložarjeva, dolgoletna muzejska delavka.

Marinka Dražumerič
 »KERAMIKA JE BILA VEDNO
 MOJA SKRITA LJUBEZEN«
 Pogovor z etnologinjo in muzealko
 Ivico Križ

V naročju sestre Jožice leta 1955

Zgoraj: s prijateljico Natašo Trtnik
 pred Šubičevo gimnazijo

Desno: s sošolci na maturitetnem ple-
 su v Festivalni dvorani leta 1974

je tudi uvedla v samostojno muzejsko delo. Sta dolgo sodelovali?

Ko sem prišla v muzej, sem se morala najprej seznaniti z muzej-
 skim delom. Mislim, da smo bili med študijem premalo pripravljani
 na delo v muzejski hiši, ki ima svojo specifično. Gospa Slavka Ložar-
 jeva mi je pomagala z nasveti skozi vse moje pripravništvo, sicer je
 bil moj uradni mentor Janez Bogataj. Zelo dobro sva se razumeli. V
 tem obdobju je ravno pripravljala razstavo in knjigo o novomeških
 gostilnah in gostilničarjih. Gospa Ložarjeva je imela veliko znanja
 in izkušenj. Zelo dobro je poznala delo v muzeju, saj je začela delati
 v muzeju že v prvih letih po ustanovitvi. Njeno delo se pozna na
 vseh oddelkih. Od leta 1977 pa je skrbela za etnološki oddenek. Ker
 je rojena Novomeščanka, mi je veliko pripovedovala tudi o življenju
 v Novem mestu v preteklosti. Leta 1981 se je upokojila, vendar sva
 sodelovali še naprej, tudi še sedaj.

- Etnologijo na Dolenjskem pa si spoznavala že med študijem.

Z Dolenjsko sem se resnično srečevala vse obdobje mojega
 študija, tako etnologije kot arheologije. Prvič sem se z Dolenjsko
 srečala kot udeleženka terenske ekipe poleti leta 1976, ko smo štirje
 študentje etnologije v okviru terenske prakse pod mentorstvom Jane-
 za Bogataja popisovali mline in žage na reki Mirni ter njenih pritokih.
 V tej skupini so bili še Majda Viktorovski, Andrej Dular in Boris
 Mravlje. Leta 1978 pa sva s kolegico Majo Zaletelj, mentor je bil
 ponovno Janez Bogataj, na Trški gori pri Novem mestu raziskovali
 vinogradništvo. Ta tema je potem prerasla tudi v moje diplomsko
 delo Vinogradništvo in vikendarstvo na Trški gori. Leta 1979 sem
 se v Šentjerneju udeležila mladinskega raziskovalnega tabora, ki ga
 je organiziralo gibanje Znanost mladini. Bil je interdisciplinaren in
 je vključeval tudi etnologijo in arheologijo. Takrat sem bila že
 mentorica skupini, ki je raziskovala mline in žage na potoku Kobila.
 Med študijem sem za dr. Marjana Slabeta s kolegom z arheologije,

Marinka Dražumerič
»KERAMIKA JE BILA VEDNO
MOJA SKRITA LJUBEZEN«
Pogovor z etnologinjo in muzealko
Ivico Križ

Jožetom Omanom in Ireno Mirnik, risala arheološke predmete v Dolenjskem muzeju z najdišča Pristava pri Trebnjem. Nekaj malega sem risala tudi pri arheologu Tonetu Knezu. Sodelovala pa sem tudi pri izkopavanjih v Zloganju pri Škocjanu in na Medvedjeku, obe je vodil arheolog Danilo Breščak z Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine iz Novega mesta. Ves čas študija me je nekako vleklo na Dolenjsko, najprej stroka, nato pa tudi srce.

- Pri tvojih prvih korakih na terenu ne moremo mimo etnologa Janeza Bogataja.

Janez je odličen mentor in pedagog. Naučil nas je sistematičnega dela in pomembnosti dela na terenu, učil nas je tudi popolnoma tehničnih veščin od fotografiranja do risanja, predvsem pa nas je navajal na delo v skupini. Z njim je povezano tudi moje kasnejše delo v Dolenjskem muzeju. Leta 1982 sem sodelovala pri postavitvi njegove razstave o mlinih in žagah v zgornjem toku reke Krke v galeriji Dolenjskega muzeja. Pred razstavo istega leta pa smo Andrej Dular, Boris Mravlje, Marinka Dražumerič in jaz skupaj z njim pregledali in ponovno fotografsko dokumentirali vse vodne objekte od izvira Krke do Žužemberka in obenem evidentirali tudi predmete za razstavo. Eno od mojih fotografij, portret mlinarja Zajca z vnukinjo, je Janez izbral tudi za predstavitev na plakatu za razstavo.

V študentskih letih pred tržnico v Marakešu

Pri mlinu na Migolici ob popisovanju vodnih objektov na Mirni leta 1976. Prvi z leve vodja, etnolog Janez Bogataj, in študenti: Andrej Dular, Ivica Anžič, Majda Viktorovski, Boris Mravlje

Marinka Dražumerič
 »KERAMIKA JE BILA VEDNO
 MOJA SKRITA LJUBEZEN«
 Pogovor z etnologinjo in muzealko
 Ivico Križ

Zgoraj: na arheoloških izkopavanjih na Mostu na Soči leta 1977

Zgoraj desno: skupina dijakov in mentorjev na raziskovalnem taboru Znanost mladini v Šentjerneju, leta 1979

- Toda tvoja prva samostojna razstava je bila posvečena enemu od segmentov ljudskega likovnega ustvarjanja.

Moja prva lastna samostojna razstava leta 1981 je bila posvečena slikam na steklo iz fonda Dolenjskega muzeja. Muzej hrani dokaj veliko zbirko slik na steklo, večina od njih izhaja iz nekdanje zasebne zbirke Florijana Kolenca iz Irče vasi in je bila odkupljena že v času ravnateljavanja Janka Jarca. Nekaj slik za razstavo smo si sposodili tudi od zasebnih lastnikov na Dolenjskem, predvsem od dr. Trenza v Šentjerneju. Ta fond je bil takrat sploh prvič razstavljen. Ko sem pripravljala razstavo, sem v muzeju našla dokument, da je bil pri nakupu Kolenčeve zbirke izražen pogoj, da bo zbirka razstavljena v muzeju. Tako smo s to razstavo po dolgih letih pogoj izpolnili. Del slik na steklo pa je bil potem vključen tudi v stalno etnološko razstavo v Ropasovi hiši. Ljudska umetnost me je vedno privlačila, mogoče tudi zaradi tega, ker sem želela vpisati študij na akademiji za likovno umetnost.

Spodaj desno: pri Borutu doma po poroki leta 1981: sedita (z leve) Ivičina mama Ivana Anžič in Borutova stara mama Hedi Bergman, zadaj (z leve): Ivičina sestra Jožica Anžič, Iviča, Borut in Borutova mama Hedi Križ

- Ljudska umetnost je delno povezana tudi z obrtmi, ki se ukvarjajo z oblikovanjem gline. Toda ko si prišla v muzej, ta še ni imel postavljene stalne etnološke zbirke, zato je bila to prioriteta tvojega dela.

Takoj ko sem prišla v muzej, so stekli pogovori o stalni etnološki razstavi, ki je dotlej v muzeju ni bilo. Naša želja je bila, da bi predmete iz etnološke zbirke, shranjene v depoju, čimprej razstavimo. V Dolenjskem muzeju je bila namreč velika stiska s prostorom, zato je bil ves etnološki fond shranjen v depoju in ni bil na ogled. V Ropasovi hiši je bila prej postavljena stalna razstava NOB. Z dograditvijo novega muzeja se je Ropasova hiša sprostila in namenili so jo etnološkemu oddelku. Stavba, nekdanja meščanska stanovanjska hiša, v kateri naj bi postavili stalno etnološki zbirko, je imela velike probleme z vlago in statiko. Hišo je bilo zato potrebno najprej sanirati in prenoviti, utrditi njene temelje, urediti kapilarno vlago v stenah, položiti nove tlake. Toda že med postavljanjem zbirke se je izkazalo, da je v pritličju vlaga v zidovih še vedno premočna. Zato smo razstavo postavili samo v prvem nadstropju. Leta 1982 sem rodila otroka, dvojčka, delo na postavitvi se je zaradi tega upočasnilo in podaljšalo do leta 1986.

- Je bilo za stalno etnološko zbirko v muzejskih depojih zadosti predmetov?

V depojih je bilo zbranega kar nekaj gradiva, ki so ga zbrali že moji predhodniki, pa vendarle je bilo potrebno za izpeljavo zastavljenega koncepta razstave dodatno zbrati še precej predmetov. Zato je bilo za stalno postavitvev potrebnega še precej terenskega dela. Tako smo popolnoma na novo pridobili opremo za lončarsko delavnico, predmete za predstavitev poljedelstva in živinoreje, nekaj tudi za predstavitev šeg ter mer. Večji problem pa je predstavljala konservacija predmetov. Muzej ni imel lastne konservatorske delavnice. Zahtevnejše posege na nekaterih predmetih so opravili v Restavratskem centru v Ljubljani, čiščenje in zaščito manj zahtevnih, predvsem lesenih predmetov pa smo morali opraviti kar sami v muzeju.

- Kako so ljudje na terenu sprejeli vaše delo, so bili pripravljeni odstopiti predmete?

Na Dolenjskem sem imela na terenu ves čas zelo dobre izkušnje. Ljudje so bili vedno pripravljeni pomagati, posredovati informacije in odstopiti predmete. Nekateri predmete smo morali seveda odkupiti, veliko pa so nam jih odstopili brezplačno. Morda je prav, da ob tej priliki omenim gospoda Martinčiča iz Šmalčje vasi, ki je Dolenjskemu muzeju podaril celotno opremo očetove tkalske delavnice.

- Pri postavitvi stalne zbirke si sodelovala tudi z arhitektom oblikovalcem.

Oblikovno zasnovo stalne etnološke razstave in delno tudi obnove hiše je Dolenjski muzej zaupal arhitektu Borutu Simiču, s katerim sva zelo dobro sodelovala. Mislim, da je delo odlično opavil. To je bilo tudi moje prvo sodelovanje z oblikovalcem. Z arhitekti, ki delajo na Dolenjskem kot oblikovalci, smo odlično sodelovali tudi pri kasnejših postavitvah razstav, na primer z Jovom Grobovškom, Gregorjem Gutmanom, Juretom Kocuvanom in Majjo Rudolf Markovič.

Marinka Dražumerič
 »KERAMIKA JE BILA VEDNO
 MOJA SKRITA LJUBEZEN«
 Pogovor z etnologinjo in muzealko
 Ivico Križ

Z otrokoma, dvojčkoma Anžetom in Špelo

Otvoritev razstave Slike na steklo leta 1981

- Po postavitvi stalne zbirke si nadaljevala s tematskimi razstavami. Pri tem si se najprej usmerila na območje nekdanje krajevne skupnosti Šentjernej, ki si jo spoznala že v letih študija, pa tudi na raziskavo obrti.

V projekt Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja, ki je potekal na oddelku za etnologijo Filozofske fakultete in ga je vodil profesor dr. Slavko Kremenšek, sem se vključila že prej. Prevzela sem občino Novo mesto, a sem se omejila na krajevno skupnost Šentjernej, ki je danes samostojna občina. S študentkami etnologije smo opravile več terenskih raziskav, ki so mi pomagale že pri stalni postavitvi zbirke. Leta 1989 sem v muzeju pripravila razstavo Etnološka podoba Šentjerneja. Pri tej razstavi smo k sodelovanju pritegnili Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Novo mesto. Borut Križ in Marinka Dražumerič sta predstavila rezultate arheološkega izkopavanja v župnijski cerkvi. Z razstavo smo nato gostovali v osnovni šoli v Šentjerneju. Nadaljnje raziskave Šentjerneja sem potem

Marinka Dražumerič
»KERAMIKA JE BILA VEDNO
MOJA SKRITA LJUBEZEN«
Pogovor z etnologinjo in muzealko
Ivico Križ

usmerila predvsem na področje lončarstva. V okviru projekta Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja sem raziskovala skupaj s skupino štirih študentk etnologije tudi v krajevni skupnosti Škocjan, ki je danes prav tako samostojna občina.

- Lončarstvu na Dolenjskem si kasneje posvetila tudi veliko in odmevno razstavo, ki jo je spremljal obsežen katalog.

Študij lončarstva je prerasel v specialno temo. Leta 1995 smo v muzeju postavili monografsko razstavo Od antičnega vrča do majolke, ki je presegla meje krajevne skupnosti Šentjerneje. Na njej smo predstavili več segmentov lončarstva, vse od antike, zgodnjega in zrelega srednjega veka, poudarek pa je bil na lončarstvu Šentjernejskega polja v 19. in 20. stoletju. Pri tej razstavi sem sodelovala s strokovnjaki iz drugih ustanov: z arheologinjo dr. Vido Stare iz Narodnega muzeja, ki je predstavila lončenino in pečnice iz srednjeveškega Otoka pri Dobravi, z Zavodom za varstvo naravne in kulturne dediščine iz Novega mesta, saj je arheolog Uroš Bavec predstavil keramiko, najdeno ob izkopavanjih na območju nekdanjih ribnikov pri kartuziji Pleterje, dr. Vereno Vidrih Perko, ki je predstavila antično keramiko z dolenjskih najdišč, in etnologinjo Ljudmilo Bras, ki je prispevala članek o lončarstvu na Slovenskem. Sama pa sem pripravila predstavitev lončarstva na Šentjernejskem polju v 19. in 20. stoletju. Z dr. Naškom Križnarjem, vodjem Avdiovizualnega laboratorija pri ZRC SAZU v Ljubljani, smo posneli tudi dokumentarna videofilma s predstavitvijo lončarskega dela v delavnici Pungerčar v Šentjerneju in Sejem na Slinovcah pri Kostanjevici z lončarsko stojnico. Oba sta bila na ogled ob razstavi. Razstavo in katalog je oblikoval Jovo Grobovšek.

- Obrtem sta bili posvečeni še dve tvoji veliki razstavi. Tako si leta 2000 si predstavila danes skoraj pozabljeno medicarstvo in svečarstvo na Dolenjskem, pet let kasneje pa še pečarsko in kemičarsko industrijo v Novem mestu.

O medicarstvu in svečarstvu je razmišljala že Danica Zupančičeva. Takrat je muzej že pridobil nekaj gradiva, predvsem lesene rezljane modele za lect in voščene votive iz delavnice novomeškega svečarja Franceta Murna. Leta 1959 je Danica Zupančičeva o tej temi tudi pripravila manjšo razstavo. Žal pa ne vemo, kaj vse je obsegala, saj ni o njej ohranjene nobene dokumentacije. Tik pred mojim prihodom je muzej odkupil kompletno Murnovo delavnico z vsemi preostalimi

Otvoritev razstave Etnološka podoba
Šentjerneja leta 1989

Marinka Dražumerič
»KERAMIKA JE BILA VEDNO
MOJA SKRITA LJUBEZEN«
Pogovor z etnologinjo in muzealko
Ivico Križ

kovinskimi modeli za izdelovanje lecta, drobnim orodjem za izdelavo lecta in sveč, tudi napravo za izdelovanje vlečenih sveč in drugo. Zato se mi je zdelo prav, da to temo razširim na celotno Dolenjsko, dopolnim zbrane predmete in jih nadgradim z detajlnimi raziskavami po terenu in arhivskih virih.

- Z zadnjo razstavo o pečarski in kemičarski industriji v Novem mestu, ki si jo postavila leta 2005, pa si se znova vrnila k oblikovanju iz gline.

Razstava je bila logično nadaljevanje lončarstva, keramika pa je bila ves čas moja skrita ljubezen. Prvo pobudo za to razstavo je dal nekdanji ravnatelj muzeja Peter Ivanetič, ki je takrat, ko je posodil predmete za razstavo o lončarstvu, omenil, da bi bilo dobro na samostojni razstavi predstaviti tudi tovarno keramike v Novem mestu. Začela sem zbirati pečnice, tudi če nisem vedela zagotovo, ali so nastale prav v novomeški Keramiki. Tako se je še časoma ustvaril v muzeju manjši fond pečnic. Vendar pa takrat še nisem prišla do arhivskega gradiva, saj je bilo to še v tovarni v Bršljinu. Ko pa so tovarno Keramika zaradi preselitve na novo lokacijo podirali, smo dobili v muzej sporočilo, da je v tovarni precej arhivskega gradiva ter starih mavčnih modelov in da bi bilo pametno, da se to ohrani. Seveda smo takoj reagirali. Odšli smo na ogled in pogovor k direktorju tovarne, gospodu Stepanu Krsniku, ki je dovolil, da predmete prevzame Dolenjski muzej. Tako smo pridobili modele, tovarniški arhiv pa je prevzel Zgodovinski arhiv, Enota za Dolenjsko in Belo krajino.

- Je takrat pridobljeno gradivo tudi dopolnilo tisto, ki ste ga že imeli v muzeju?

Čeprav smo v muzeju že od leta 1999 načrtno iskali izdelke novomeške tovarne keramike, pa do razstave nismo imeli niti enega nje-nega dekorativnega ali uporabnega predmeta. Zato je bilo potrebno navezati stike s potomci nekdanjih lastnikov Klemenčičev in Appétovih, nekdanjimi delavci in njihovimi potomci ter tudi drugimi, ki so hranili izdelke. Pri pregledovanju arhivske dokumentacije pa se

Ob podelitvi Valvasorjevega priznanja
leta 1997 v Narodni galeriji

NAŠ GOST
Rast 6 / 2006

Marinka Dražumerič
»KERAMIKA JE BILA VEDNO
MOJA SKRITA LJUBEZEN«
Pogovor z etnologinjo in muzealko
Ivico Križ

je vse lepo zlilo in dopolnilo v celoto. Določili smo lahko celo avtorje posameznih predlog za pečnice kot tudi dekorativne in uporabne predmete. Pri keramičnih plastikah so bili to nekateri slovenski likovni umetniki, kot so Dana Pajnič, Srečko Kotar, Julij Papič, pri pečnicah pa različni modelarski ateljeji, tudi iz tujine, še največ atelje Karla Jelineka iz Celovca.

- Razen velikih razstav si pripravila tudi nekaj manjših, a zelo odmevnih razstav.

Kmalu po lončarstvu sem pripravila manjšo razstavo o novomeških amaterskih fotografijah v prvi polovici 20. stoletja. Žal nisem mogla predstaviti vseh, ker sem imela na voljo malo prostora. Po medičarstvu pa sem pripravila razstavo o igračah z naslovom Nazaj v otroški raj. Igre in igrače na Dolenjskem. Igriv naslov sem izbrala zato, ker so mi kolegice, zlasti oblikovalka Maja Rudolf Markovič, omenjale, da imamo v muzeju vedno dolgočasne, resne naslove razstav. Razstava je bila zelo odmevna predvsem pri majhnih otrocih in mlajšem občinstvu. Te je v muzejih vedno premalo, s to razstavo pa smo jo pripeljali. Takrat sem prvič v življenju videla, kako je fantiček očeta na dvorišču muzeja nagovarjal, da bi šla pogledat igračke v muzej.

Levo: na razstavi Medičarstvo in svečarstvo na Dolenjskem z novomeškim županom dr. Antonom Starcem

Desno: sprejemanje Trdinove nagrade leta 2002 iz rok župana Mestne občine Novo mesto dr. Antona Starca

- Pri vsem povedanem imaš gotovo v načrtih tudi nove razstave, s katerimi boš znova navdušila strokovno javnost in novomeške prijatelje muzeja.

Vsako leto 1. junija odpremo razstavo iz depojev Dolenjskega muzeja. V letu 2008 načrtujem manjšo razstavo o rezbarstvu na Dolenjskem. Na njej bomo predstavili lesene rezljane izdelke in amaterske rezbarje, vsi predmeti pa bodo vezani na depoje našega muzeja. Za leto 2010 pa imam v načrtu veliko razstavo o koledarskih šegah in navadah na Dolenjskem, s katero se bom usmerila na področje nesnovne kulturne dediščine. Pri svojem delu opažam, da ljudi zelo zanima specifična dolenjskih šeg in navad, a jim žal o tem ne moremo

Marinka Dražumerič
 »KERAMIKA JE BILA VEDNO
 MOJA SKRITA LJUBEZEN«
 Pogovor z etnologinjo in muzealko
 Ivico Križ

kaj dosti povedatii. Raziskava bo zajela celotno območje Dolenjske, ki ga pokriva Dolenjski muzej, to je mestno občino Novo mesto ter vse občine, ki so bile nekdanj v okviru občine Novo mesto ter občine Trebnje. V terensko delo želimo ponovno pritegniti tudi študente etnologije in kulturne antropologije. V prihodnosti bi rada raziskala in pripravila razstavo še o opekarstvu na Dolenjskem, ki bi bila nekakšen logičen zaključek keramičnega cikla, ki bi tako segal od lončarstva preko industrijske keramike do gradbene keramike. Dolenjska ima veliko nahajališč za oblikovanje primerne gline in tudi kremenčevega peska, ki sta bila v preteklosti pogoj za nastanek vseh prej omenjenih dejavnosti. Tudi stalna etnološka zbirka bi si počasi zaslužila temeljito prenovu. Kaj bo realizirano, pa ni odvisno samo od mene. Etnološki kustodiat je samo eden od oddelkov Dolenjskega muzeja. Zaradi prenapolnjenosti depojev nas čaka delna preselitev muzejskih predmetov v Bršljin, v prostore nekdanje tovarne Novoteks. Veliko dela pa bo tudi s prenosom obstoječih podatkov v računalniško dokumentacijo.

Z lončarji po otvoritvi razstave od antičnega vrča do majolke

Ob otvoritvi razstave Pečarska in keramična industrija na Dolenjskem: Zdenko Picelj, dr. Damjan Prelovšek, Ivica Križ in mag. Boštjan Kovačič, župan Mestne občine Novo mesto

Pred avlo Dolenjskega muzeja z Jurijem Kocuvanom in Gregorjem Gutmanom, oblikovalcema razstav Medičarstvo in svečarstvo ter Pečarska in keramična inudstrija

V obdobju mojega delovanja v Dolenjskem muzeju sta pri meni opravila pripravniški staž Tanja Roženberger in Mitja Gros, žal pa nikogar nismo mogli zaposliti. Zato si v prihodnje želim, da bi se vendar našel denar na Ministrstvu za kulturo ali v Mestni občini Novo mesto za zaposlitev še enega etnologa v Dolenjskem muzeju.

- Oba z možem sta kot kustosa zaposlena v Dolenjskem muzeju, tako da je povezano tudi vajino strokovno delo, pri katerem večkrat sodelujeta.

Z Borutom sva veliko delala in še delava skupaj, bil mi je v oporo pri strokovnem delu. Ker nimam vozniškega izpita, mi je ogromno pomagal pri terenskih raziskavah. Veliko je fotografiral tako za razstavne kataloge kot tudi za muzejsko dokumentacijo. Tudi sama sem mu pomagala pri njegovih razstavah, korekturah. Seveda pa nisva vedno enakih mnenj. Spoznala sva se že med študijem. Naša generacija etnologov in arheologov se je v študentskih letih veliko družila, ne samo pri predavanjih, ampak tudi v prostem času. Skupaj smo opravljali študijske in strokovne naloge, hodili pa tudi na zabave, na primer na pustovanje, silvestrovanje. Tako smo dobro poznali delo drug drugega. To, da si z možem skupaj v službi, je včasih zelo koristno, včasih pa zelo moteče. Kakšna strokovna razhajanja lahko prerasejo v družinski prepir, domov lahko prinašaš tudi kakšne stresne službene situacije.

- Strokovno delo obeh je vezano na teren, ki se dostikrat ne zaključijo kot osemurni delavnik. Kako sta ga lahko usklajevala s skrbjo za otroka dvojčka?

Včasih je bilo težko usklajevati delo in družino. Borut je imel vedno zelo veliko terenskega dela. Moje delo zunaj delovnega časa je moralo velikokrat malo počakati, saj je imelo Borutovo delo na arheoloških terenih prednost. Ko sta bila otroka še majhna, je nekdo moral skrbeti za družino, saj je Borut pogosto ostajal na terenu do večera. S terenom, predvsem arheološkim, so bili povezani tudi naši družinski izleti ob sobotah in nedeljah. Tako sta otroka spoznala Dolenjsko predvsem preko najinega terenskega dela. Ko sta bila otroka še majhna, so veliko pomagali Borutova mama in stara mama, pa tudi moja mama in sestra, ki sta pogosto prihajali v Novo mesto. Z Borutovo mamo sva se dobro razumeli. V Novem mestu mi je nudila tudi prvi dom, čeprav takrat, ko sem prišla v Dolenjski muzej, z Borutom še nisva bila poročena.

- Dom v Bergmanovi hiši je bil tvoj prvi dom v Novem mestu. Preden pa sta se z Borutom vrnila na novomeški Glavni trg, je bilo še nekaj selitev.

Moje življenje v veliki meri zaznamujejo selitve. Že kot otrok sem se s starši selila po Ljubljani. V šolo sem začela hoditi v Črnučah. Ko sem bila v drugem razredu, smo se preselili na Prule, nato sem hodila na klasično osnovno šolo Prežihovega Voranca. Svoj prvi novomeški dom sem dobila pri Borutovi mami na Glavnem trgu, kjer smo živeli tudi kot mlada družina. Ko sem leta 1982 pričakovala otroka, je bil Borut na služenju vojaškega roka v Ljubljani. Zaradi rizične nosečnosti sem zadnja dva meseca preležala v Kliničnem centru, kjer sem tudi rodila. Boruta pa so kmalu potem predstavili v Benkovac. Zato sem z otrokoma ostala najprej pri mami na Prulah, nato pa pri sestri na Glinškovi ploščadi. V tem obdobju sta mi obe

Marinka Dražumerič
 »KERAMIKA JE BILA VEDNO
 MOJA SKRITA LJUBEZEN«
 Pogovor z etnologinjo in muzealko
 Ivico Križ

veliko pomagali. Ko se je Borut vrnil, smo se skupaj preselili v blok na Ulici Majde Šile. Od tam smo se leta 1986, ko sem postavljala stalno zbirko, preselili v stanovanje na Koštialovi. Takrat, ko sem postavljala razstavo o medicinarstvu in svečarstvu, pa smo se iz Koštialove selili nazaj na Glavni trg. Pisarno in depoje sem nekajkrat selila tudi znotraj muzeja. Etnološki depo v Ropasovi hiši je že davno prenapolnjen, zato so nekateri predmeti shranjeni v različnih stavbah Dolenjskega muzeja, nekaj prostora nam je zanje začasno odstopil tudi Zavod za varstvo kulturne dediščine, Območna enota Novo mesto v gospodarskem objektu pri Grmskem gradu. Kot vse kaže, se selitvam tudi v prihodnje ne bom mogla izogniti, saj nas v prihodnje spet čaka selitev predmetov v nov skupni depo.

Na muzejskih stopnicah s kolegicama
 mag. Mojco Račič Simončič in Tanjo
 Tomažič poleti 2006

Otvoritev razstave Nazaj v otroški raj
 leta 2002

SREČKO KOTAR: Trikraljevski koledniki, izdelek tovarne J. Klemenčič, glazirana keramika, 1938, zasebna last; foto: Borut Peterlin

Jernej Zupančič

POTI K REŠEVANJU PROSTORSKE PROBLEMATIKE ROMSKIH NASELIJ

Uvod

Na Dolenjskem sodi romska tematika med vselej aktualne teme. Številne občine s prisotnim romskim prebivalstvom se pogosto srečujejo s težavami, ki se zdijo težko rešljive. Občasni incidenti opozarjajo na akutnost problemov, in čeprav imamo tudi primere dobrih praks, solidnega sožitja in uspešne družbene integracije, so ti bolj osamljeni otoki v povprečju številnih, že kar standardnih težav, s katerimi se srečujejo prvenstveno prebivalci v neposrednem stiku z Romi ter različne strokovne službe in institucije na lokalnih ravneh. V zadnjih nekaj letih je prišlo do vrste resnejših konfrontacij in konfliktov, v katere je na koncu morala poseči tudi vlada¹. V daljšem prispevku na straneh revije Rast (št. 95, oktober 2004)² so bili podrobneje predstavljeni temeljni problemi romskih naselij. Bivalni standard je namreč eno od glavnih izhodišč in pogojev uspešne družbene integracije Romov. Posebej smo izpostavili tudi nevarnost odprtih konfliktov, če ne bo resnejših ukrepov zoper očitno naraščajočo konfliktnost nekaterih skupin Romov ter odpiranje konfliktov na krajevno ter občinsko raven. Slednji pogosto nimata na razpolago ne sredstev ne institucionalnih možnosti za reševanje nekaterih odprtih problemov. Sicer se utegnejo konfrontacije stopnjevati ter prehajati v odprte konflikte. Oktobra 2006 je počilo v Ambrusu; kriminalno dejanje je dobilo neslutene politične razsežnosti. Po eni strani je ta pojav velik anahronizem: prav v letu 2006 je vlada RS pričela pripravljati poseben zakon o romski skupnosti. Slovenija je prva evropska država, ki sprejema tak krovni zakon, kljub sorazmerno majhnemu številu romske populacije. Po drugi strani poteka v državi vrsta projektov in programov – in ne brez uspeha. Na rešetih so se znašli tudi mediji: če je različne interpretacije vzrokov in ocene posledic mogoče razumeti, pa je docela nerazumljiva v posameznih primerih neverjetni obrati v opisovanju dogodkov (nekaj primerov navajamo v naslednjem poglavju).

Vlada je bila prisiljena reševati zaostreno krizo. Primer pa nas na drugi strani sili k bolj dolgoročnemu, strateškemu razmišljanju o reševanju problemov na stiku Romov in ostalega prebivalstva. V kontekstu zaostrenih odnosov v primeru Ambrusa se zrcalijo (ponovno!) kot ključni prav problemi lokacije ter funkcije romskih naselij. Zato bomo v nadaljevanju tem vprašanjem odmerili nekoliko večjo pozornost.

Od incidenta do krize

Pred dvema letoma (pomladi 2004) so bili predstavniki iste romske naselbine vpleteni v odprt konflikt pri Krki: s strelnim orožjem je bil

1 Gre predvsem za štiri primere: dva na novomeških šolah; streljanje na Krki in posledični protest domačinov pred parlamentom (pomladi 2004) ter zadnji incident v Ambrusu.

2 Zupančič J., 2004, Prostorski problemi romskih naselij na Dolenjskem in v Sloveniji, Rast, št. 95, letnik 15, 5/2004, str. 511-524

3 Zupančič, 2004, str. 510

4 V oddaji Trenja na POP TV (maj 2004). Grožnje s smrtjo so bile izrečene pred kamerami tudi dve leti pozneje (Trenja na POP TV, 2. november 2006). Časopis Mladina je objavil tudi fotografijo prekrizanih avtomatskih pušk na hiši (Mladina, 44, 28. 10. 2006, str. 2). Grožnje in celo streljanje na mimovozeče avtomobile ni bila redkost (domačini na POP TV, 2. 11. 2006)

5 Po prvem poročilu (Bojan Rajšek, Delo, 23. 10. 2006) so ju napadli Romi in to tudi s strelnim orožjem. Kasneje so poročila govorila zgolj »s kolom po glavi« in o krivdi zgolj »civila« R.Č., ki je živel več let z njimi (Delo, 24. 10., str. 2, in še drugi mediji). Gre torej za očitno prizadevanje kako Rome prikazati predvsem kot žrtev; pri domačem prebivalstvu je to delovalo zelo negativno.

6 Več v www.delo.si (citirano 27. 10. 2006 in 28. 10. 2006).

7 Gre za tri pravnomočne odločbe Inšpektorata RS za okolje in prostor, Enota Ljubljana iz leta 1999 ter eno odločbo istega organa iz leta 2001. Po sklepu odločbe mora lastnik zemljišča na svoje stroške podreti objekte in območje spraviti v prvotno naravno stanje, sicer to stori pristojna služba na stroške lastnika.

8 Hahonina K., S kolom po glavi, Mladina, št. 44, 28., 10. 2006, str. 27.

9 Delo, 27. 10. 2006, str. 1.

10 Število članov romske naselbine ni povsem jasno in niha med 25 in 40 oseb. Najpogosteje se omenja 25 do 30 oseb.

11 Trampuš J., 2006, Humano preselejevanje, Mladina, št. 45, 4. 11. 2006, 19-21; prispevek sodi med značilne »navijaške« članke. Razlogi, zakaj je do incidenta in vseh posledic prišlo, se preprosto ne omenjajo. Kriva je v prvi vrsti vlada, ki dopušča pogrom lokalne večine nad nemočno manjšino. Na naslovnici tega časopisa so kapuce Ku-klux-klan (teh simbolov ni bilo nikjer). V medijih je bilo še več sorodnih zapisov, ki jih zaradi pomanjkanja prostora ne omenjamo.

12 Šonc R., 2006, Varuh človekovih pravic, Mag. št. 45/2006, 32-34. Prispevek opozarja na sporno internacionalizacijo primera reševanja krize v zvezi z romskim naseljem pri Kuželjevu. Varuh človekovih pravic naj bi ravnal mimo zakona in v tesnem sodelovanju z opozicijsko LDS in Foruma za levico.

13 Minister Zver za Delo, sobota 28.

ranjen domačin³. Sledil je odmeven protestni shod pred parlamentom v Ljubljani, ki je sprožil številne polemike v medijih, a nobenega resnega ukrepa. Pred letom dni (2005) so se pri (istem) romskem naselju »našli« sodi z nevarno kislino. V medijih so Romi povsem odkrito govorili o pripravljenosti na uporabo avtomatskega orožja⁴. Svarilnih znakov je bilo tudi sicer dovolj, zato ob krizi v primeru Ambrusa (oktober 2006) ne moremo govoriti kot o sporadičnem pojavu, ki je naključno dobil tolikšne razsežnosti. Dejansko gre (kot smo poudarili pred dvema letoma tudi v primeru incidenta pri Krki) le za kulminacijo latentnih konfliktnih potencialov. Brutalen organiziran napad na dva prebivalca Ambrusa⁵ je sprožil silovit odziv krajanov, očitno sitih več kot desetletja praznih obljub in pa – kar ne smemo prezreti – dejansko ogroženih. Romi so se pred pritiskom morali umakniti. Odziv predstavnikov vlade je bil do odločnega nastopa krajanov zelo negativen⁶; ti so namreč zahtevali odselitev Romov s sicer strogega vodovarstvenega pasu neposredno nad zajetjem regionalnega suhokrajinskega vodovoda na izviru Globočec. Nadomestnega vira pitne vode preprosto ni na razpolago. Že v letih 1999 do 2001 so bile izdane odločbe zoper romske črne gradnje na sicer njihovem zemljišču⁷, vendar niso bile nikoli izvršene. V napetih odnosih, ki so se vzpostavili po incidentu, so Romi sami izražali pripravljenost zapustiti svojo (sporno!) lokacijo⁸, če bi dobili nadomestno zemljišče. Domačini so oblikovali posebno komisijo, ki je postala formalni sogovornik v odnosih do skupine Romov, države in občine⁹. Izpustitev glavnega osumljenca na prostost ter vrnitev Romov na svojo lokacijo je stopnjeval napetosti do vrelišča. Sledil je protestni shod Ambrušev pred romskim naseljem. Policija je shod zavarovala z okrog 200 policisti. S posredovanjem predstavnikov vlade RS je bila sprejet tristranski sporazum: romski družini (25 do 30 oseb)¹⁰ naj bi vlada ponudili novo trajno lokacijo, v vmesnem tritedenskem obdobju pa bi živela v Postojni.

Nadaljevanje spora in očitno zelo resnih lokalnih problemov je po sprejemu sporazuma in začasni namestitvi skupine Romov v Postojni sledil pritisk dela civilne družbe in politične opozicije, češ da je taka rešitev sramota za državo, skrajno rasistična, ksenofobna, nestrpna ipd.¹¹ Varuh človekovih pravic je razglasil konec pravne države in le-to obtožil pred evropskimi institucijami¹². Romi so postali predmet političnega podajanja; njihov največji interni problem (težave z doseganjem integracije v družbo ter dvig kakovosti življenja) ter problem ostalega prebivalstva z Romi v stičnih območjih so šli odločno v ozadje. Lokalni problemi enih in drugih so postali predmet politične, v nekem smislu celo ideološke polarizacije. Medtem ko je vlada s tem korakom končno pričela senzibilnejše ukrepati tudi v perifernih območjih ter poskuša reševati probleme, s strani opozicije ni konstruktivnih predlogov, ki bi bili v kontekstu reševanja zaostrenih in zapletenih razmerij na lokalni ravni. Večkrat je bilo poudarjeno, da je v 21. stoletju nedopustno koga seliti¹³. Nesprejemljivo naj bi bilo, da bi Romi zamenjali občino svojega bivališča. Toda ob tem so ti kritiki gladko prezrli temeljno potezo in svoboščino sodobne Evrope, to je pravico do mobilnosti. Romski »problem« naj torej lepo ostane tam, kjer je, v svoji občini. Zanimivo, da se ob to »navезanost« Romov (in ki velja izključno za Rome!) na ozke lokalne okvire nihče ne spotika! Vendar se bomo k vprašanju lokacije in tudi prelokacije romskih naselij v nadaljevanju te razprave še vrnili.

10. 2006; v istem prispevku je ponovljena pripravljenost za selitev, če bi dobili primerno nadomestno lokacijo. V pogajanjih ob protestu Ambrušarov je bila to predpostavka, ki jo je vlada upoštevala in obljubila v treh tednih poiskati nadomestno lokacijo.

Tako sta se na tapeti znašli (kot že mnogokrat doslej) nedejavnost državnih institucij (predvsem v smislu sankcioniranja nedopustnih prestopkov in ravnanj, vključno s prevladujočimi črnimi gradnjami) ter v enaki meri tudi občin. Opozoril z različnih strani je bilo vselej dovolj. Zato se je umestno vprašati, v čem je začarani krog preskromnega poseganja v očitne probleme, ki z naraščanjem vodijo k odprtim konfliktom. Iskati jih moramo predvsem v štirih sklopih:

- v očitni lokalizaciji »romskih« problemov ter pomanjkanju državne strategije in sistema pomoči tako Romom kot (dejansko!) prizadetim občinam;

- permissivna politika s sorazmerno dragimi investicijami in sistemom socialne pomoči je v celoti dala skromne rezultate (in ne zanikamo pri tem dobrih praks!). V praksi visoka toleranca do nedopustnih ravnanj Rome vztrajno potiska na družbeni rob, torej dejansko proč od ciljev, ki jih te oblike pomoči deklarirajo;

- velika notranja nasprotja med skupinami Romov znotraj romskih naselbin ter v teritorialnem stiku z ostalim prebivalstvom;

- romski problemi se pogosto opredeljujejo kot »manjšinski«, čeprav v resnici niso; na ta način se prikriva marsikateri problem.

Očitke prebivalstva, ki živi z Romi v neposrednem stiku in kjer je pogosto (ne pa vedno!) prihajalo do različnih problemov, ki pa se niso reševali, je treba jemati z vso resnostjo. Čeprav je na drugi strani res, da so k slabšemu sožitju krivi tudi na splošno prisotni predsodki in negativni stereotipi o Romih, pa je omalovažujoč odnos državnih institucij do izpostavljenih problemov predsodke le poglobljal. Dejansko je obojim ustrežal položaj »ne-motenja« oziroma ločeno življenje s čim manj stiki (ker prinašajo probleme). Tako naziranje je množično prisotno tudi še danes, najbolj jasno pa se izkazuje v zahtevah po strogi lokalizaciji Romov (morajo ostati v okvirih svojih občin in naselij!). Zavzemanje za statičnost romskega prebivalstva pa Rome kot skupnost vztrajno marginalizira in jim dolgoročno onemogoča socialni preboj, povečanje kakovosti življenja, ohranjanja pa tudi vse elemente konfliktnosti na lokalni ravni. In poudarjamo: ti konflikti so odraz povsem stvarnih problemov in ne odsev raznih rasizmov, nestrpnosti in ksenofobije. Res pa je, da prav toleriranje nesprejemljivega življenjskega stila (ker povzroča stvarne in resne probleme) lahko radikalizira skupine večinskega prebivalstva in vodi v odprte konflikte. S tem izpostavljamo naslednji, le na videz obrobni problem: vprašanje prostorske in socialne mobilnosti Romov.

Romska naselja v luči socialnih odnosov in procesov

Pri obravnavi vprašanja prostorske mobilnosti Romov se moramo vrniti k pojavu in značilnostim romskih naselij. V programih in projektih, namenjenim izboljšanju stvarnega položaja Romov, je navadno govora predvsem o bivalnih razmerah. Vendar je pojem »romsko naselje« oziroma prostorski problemi bistveno širši in zajema celotno območje, na katerem Romi opravljajo različne funkcije.

Izraz »romsko naselje« je nastal v določeni zadregi, kako poimenovati skupino bivalnih enot, zasedenih z romskim prebivalstvom. Te enote niso dejanska statistična naselja z ustrezno numeracijo; pogosto niti nimajo hišnih števil. Čeprav so v bližini obstoječih statistično opredeljenih naselij, se vanje funkcionalno večinoma ne vključujejo. Tudi v tem gre iskati razloge za številne probleme legalizacije tovrstnih naselbin oziroma posameznih bivalnih enot. Vendar je po drugi

14 Štrukelj P., 2004, Tisočletne podobe nemirnih nomadov. Zgodovina in kultura Romov v Sloveniji, Družina, Ljubljana, str. 303-309

15 Komac M., Zupančič J., Winkler P., 1999, Varstvo narodnih skupnosti v Republiki Sloveniji, INV, Ljubljana; z dopolnili popisa 2002 (SURS, prvi podatki popisa, 2003)

strani evidenca romskega prebivalstva dokaj jasna, posebej če uporabimo sezname prejemnikov določene socialne in zdravstvene pomoči, šolske obveznike ali pa volilne imenike. Romi so prostorsko razpršena skupnost, ki so v teku zadnjih desetletij zaradi načrtne ustalitve in drugih – večinoma z modernizacijo povezanih razlogov, izoblikovali več tako imenovanih romskih naselij, v katerih živi večji del pripadnikov. Največ jih živi v Prekmurju in na Dolenjskem. Pavla Štrukelj omenja v svoji monografiji 60 romskih naselij in zaselkov v 17 občinah v Prekmurju, 56 naselij v 13 občinah na Dolenjskem in v Beli krajini ter 8 zaselkov Sintov (največkrat imenovanih tudi »gorenjski« Romi) na Gorenjskem. Slednjih je komaj nekaj odstotkov. Skupaj je torej 124 romskih naselbin¹⁴. Romi so v veliki večini podeželsko prebivalstvo. Povsem nova skupina so mestne populacije v večjih mestih, predvsem v Ljubljani in Mariboru; slednji so večinoma imigranti iz držav nekdanje Jugoslavije, ki so prišli v slovenski prostor v zadnjih treh desetletjih. Deloma se jim pridružujejo tudi begunci in azilanti z istih območij, ki se priseljujejo zaradi težkih domačih razmer.

Po zadnjem statističnem popisu leta 2002 je bilo v Sloveniji 3.264 Romov, kar je v primerjavi z letom 1991 razmeroma visok statistični porast. Vendar to dokazuje le del romske populacije, ki jo je na podlagi ocen, podatkov Zavoda za socialno varstvo in drugih ustanov, mogoče oceniti na okrog 7.000 ali celo do okrog 10.000¹⁵. Statistični popisi naj bi dajali zato močno podcenjeno sliko o številčnosti Romov. Romska naselja so večinoma mlajšega nastanka, saj je stalna naselitev uspela šele v sedemdesetih letih 20. stoletja. S stalno naselitvijo so jim bile vsaj deloma dostopne nekatere dobrine urbanizirane in modernizirane družbe. V novih pogojih so zaradi slabih izhodiščnih možnosti zadržali ali celo stopnjevali svoj slab socialni položaj. V pomanjkanju lastništva zemlje in pravnih regulativ, finančnih sredstev in tudi predstav o kakovosti bivanja so bile gradnje zelo različne, večinoma pa slabših kvalitiet. Za Rome je značilna prostorska razpršenost in bivanje v relativno zaključenih »romskih« naseljih. Mnoga bi upravičila ime etničnega in socialnega geta, po svoji fiziognomiji, strukturi in tudi funkciji pa so te naselbine ali deli naselbin izraziti »slumik«. Prav obe omenjeni potezi jih uvrščata med socialno ogrožene in marginalne družbene skupine, po drugi strani pa prav zaradi tega značaja pogosto prihaja do konfrontacij in konfliktov z drugim prebivalstvom.

Romska naselja so torej nastajala v razmeroma dolgotrajnem procesu prostorske stabilizacije Romov. Zaradi prevladujočih neugodnih okoliščin so se izoblikovali v specifične prostorske pojave, ki zaradi stavbne strukture ne omogočajo bivalnih kakovosti njihovim stanovalcem, zaradi neustreznih in pogosto ilegalnih lokacij nimajo možnosti nadaljnjega (predvsem kakovostnega) razvoja, zaradi funkcionalnih motenj pa sproža številne spore z okoliškim prebivalstvom.

Živimo v postmoderni, informacijski družbi. Uspeh posameznika in dvig na socialni lestvici je usodno odvisen od tehničnih možnosti komunikacije na eni ter strokovne usposobljenosti in znanja kot osnovne razvojne dobrine. Toda taka družba je obenem tudi veliko bolj ranljiva kot pa na primer prejšnja kmečka (agrarna) in tudi industrijska. Moteči dejavniki v bližnjem okolju ter na območjih, ki jih dosega posameznik pri opravljanju svojih funkcij, se zato hitro prepoznajo kot velike razvojne težave ter resno oviranje kakovosti življenja. V luči prostorsko-socialnih odnosov dobijo konfrontacije in nevšeč-

16 »Klošarji« po mestih so le deloma rezultat te ekonomske selekcije; deloma gre tudi za odločitev za tak stil življenja.

17 O tem obširneje v Zupančič, J., 2006, *Funkcije in problemi romskih naselij v luči boljše integracije Romov, Poklicno informiranje in svetovanje za Rome – PISR, Črnomelj*, ur. Žagar N., in Klopčič V., str. 42-55

18 Glej tudi v: Steklačič G., 2003, *Romi v občini Grosuplje, Evropa, Slovenija in Romi*, zbornik, ur. Klopčič V., Polzer M.), INV, Ljubljana

19 Predvsem Zupančič, J., 2004, *Prostorski problemi romskih naselij na Dolenjskem in v Sloveniji*, Rast, letnik 15, št. 95, Novo mesto, str. 511-524 ; ter Zupančič, J., 2006, *Funkcije in problemi romskih naselij v luči boljše integracije Romov, Poklicno informiranje in svetovanje za Rome – PISR, Črnomelj*, ur. Žagar N., in Klopčič V., str. 42-55

DRUŽBENA VPRAŠANJA

Rast 6 / 2006

nosti, ki jih Romi povzročajo svojim sosedom (zelo redko je obratno) povsem nove razsežnosti. Težje dosežajo ne le delovna mesta, temveč tudi različne oblike oskrbe, rekreacije, sprostitve, dodatnega (permanentnega) izobraževanja. Vsak vlom v stanovanjsko hišo pomeni tudi bistveno večjo škodo zaradi elektronskih naprav, shranjenih podatkov in drugih sodobnih dobrin in pridobitev. Vse to lahko stopnjuje negativno percepcijo Romov in utrjuje stare (v glavnem negativne) stereotipe o njih. Toda to so realni problemi in omalovaževanje teh težav le stopnjuje prepad med enimi in drugimi. Še toliko bolj so zaradi pomanjkanja sodobnih dobrin prikrajšani Romi. Slabe bivalne razmere, povezane z neugodno lokacijo in ureditvijo romskih naselbin, so tako vztrajen bumerang, ki vselej zadeva najprej Rome, posledično pa tudi njihovo sosodstvo.

Obenem je treba računati tudi na opazno socialno diferenciacijo prebivalstva. Razlike se povečujejo, s tem pa narašča tudi problem marginalnosti, ki nastopa tudi pri ostalem prebivalstvu. Tržno gospodarstvo je do teh dokaj neusmiljeno in jih potiska na socialni rob, nekateri pa se tudi sami¹⁶. Prebivalci perifernih podeželskih območij imajo zato praviloma skromnejše izhodiščne možnosti in morajo za enako stopnjo izobraževanja vložiti več časa in sredstev. Normativno naravnani šolski sistem poudarja zgodnjo individualizacijo, socialnega čuta pa ne vzpodbuja posebej. V takih pogojih je konkurenčni boj zaostren in v teh imajo Romi slabe možnosti, obenem pa je njihova prisotnost zlahka razumljena kot razvojna slabost in ovira. Zapiranje teh problemov na lokalno raven torej le poslabšuje stanje.

Funkcije romskih naselij

Vprašanje funkcij romskih naselij namenoma postavljamo v ospredje razprave, ker je ta vidik močno zanemarjen. Pri tem izhajamo iz dveh domnev: prvič, da je vsaka naselbina dejansko večfunkcionalna, in drugič, da skuša posameznik zaradi racionalizacije doseči glavnino svojih potreb v bližini. Iz opravljanja teh funkcij izhajajo različni problemi, ki motijo tako njihove prebivalce kot tudi tiste, ki so v dometu izbranega naselja. Te funkcije so: bivanje, izobraževanje, oskrba, delo, rekreacija, in sprostitve, druženje, ohranjanje in razvoj kulture in identitete. V nadaljevanju navajamo najprej funkcije, nato pa še nekatere izstopajoče probleme romskih naselij v Sloveniji¹⁷.

Bivanje predstavlja osnovno in izhodiščno vlogo. Romska naselja so, kot že poprej omenjeno, sicer bivalne enote, vendar z mnogimi slabostmi, ki izvirajo iz lokacije, kakovosti gradenj in stanovanjske opreme. Te slabosti se odražajo predvsem navznoter, torej v škodo Romom samim, obenem pa jih ovirajo pri doseganju boljše izobrazbe in poklicnih kvalifikacij, dosega informacijske tehnologije in drugih pridobitev – tudi če bi za to imeli potrebna sredstva. Že sama neugodna lega na primer v močvirjih ali na robu smetišč, povzroča nekatere zdravstvene probleme¹⁸.

Da bi bila romska naselja kar najbolj učinkovite bivalne enote, ki bi stanovalcem dajala ugodna izhodišča za izobraževalne in delovne izzive v okolju ter prispevala k dvigu kakovosti življenja, morajo izpolnjevati določene pogoje, podobne kot jih imajo druga naselja. Vendar se tu že postavlja temeljna dilema: če bi bila romska naselja po gradbeni strukturi, arhitekturni zasnovi in socialni strukturi podobna oziroma enaka, bi bila že vključena v siceršnji naselbinski sistem. V predhodnih razpravah¹⁹ smo že opozorili na bistvena odsto-

panja romskih naselij od norm in standardov, ki se praviloma manifestirajo kot problemi; pogloblitve značilnosti omenjamo v nadaljevanju. Toda nič manj ni pomembna funkcionalnost teh prostorskih tvorb in to tako navznoter (stanovalcem) kakor tudi navzven. V fazi agrarne družbe in pretežno ločenega življenja Romov in drugega prebivalstva so bila ta naselja in zaselki v glavnem samozadostni, njihov prostorski in družbeni vpliv pa dokaj omejen. Z rastočo socialno stratifikacijo pa se je soodvisnost povečevala. Danes ni nobeno romsko naselje samozadostno, temveč vstopa v različne interakcije z okoljem.

Nobeno romsko naselje v Sloveniji nima na svojem ožjem (naselbinskem) teritoriju vzgojno-izobraževalne enote. Romi obiskujejo šole v sosedstvu. To jih po eni strani sili v oblikovanje stikov z drugim prebivalstvom in s tem načeloma prispeva k njihovi družbeni integraciji, po drugi strani pa so ti bližnji stiki pogosto tudi točke konflikta. Pomanjkanje električnega in telefonskega omrežja ne omogoča uporabe sodobnih medijev, kar učence ovira pri doseganju boljšega učnega uspeha ter pogloblja občutke manjvrednosti. Oddaljenost je lahko pomemben dejavnik, saj so nekatera romska naselja oddaljena od šole in je posebej pozimi dostopnost šole slabša.

Prvotno romska naselja niso bila delovne enote, razen potujočih rokodelcev (npr. brusačev, kovačev ipd.), danes je drugače. Specifike romske ekonomije, naslonjene na različne vire dohodkov, je v več primerih pogojevala celo lokacijo teh naselij. Zaradi skromne zaposlenosti v industriji, storitvah, upravnih in drugih dejavnostih s formalno sklenjenimi delovnimi pogodbami so romska naselja v bistvu tudi pomembna prizorišča romske ekonomije neposredno ali pa so posredno povezana s tem. Ta vidik se pri analizi položaja Romov in predvsem v luči prostorsko-socialnih odnosov nekoliko zapostavlja, čeprav je ravno zaradi tega tako sporen v odnosih do okoliškega prebivalstva. Primanjkljaj kmetijskoproizvodnih površin in vrtov Romi ponekod kompenzirajo s posegi v sosednja kmetijska zemljišča, kar povzroča v prvi vrsti spore z okoliškim prebivalstvom. Med pomembne gospodarske dejavnosti Romov sodi tudi zbiranje, urejanje in preprodaja sekundarnih surovin, kot so papir, plastika, steklo in predvsem kovine. Zaradi teh aktivnosti, ki potrebujejo precej manipulativnega prostora, prihaja do občutne zasmetenosti naselja in njegove bližnje okolice, pojava zaprašenosti, smradu (zaradi sežiganja na primer gum, kablov in drugih izdelkov, iz katerih potem pridobijo dragocene surovine za preprodajo). Zlasti v manjših romskih naseljih, kjer prostora pač primanjkuje, je to zelo občuten notranji problem. Gosta pozidava onemogoča urejanje teh aktivnosti znotraj naselja, poleg tega pa je zaradi vplivov na okolje moteč tudi za same Rome. Zaradi tega nastajajo spori, povezani tudi že s konfliktno rabo prostora znotraj romskih naselij. Zato nastajajo proizvodni in servisni otoki na robovih romskih naselij, najraje ob prometnicah. Toda s tem že ovirajo druge uporabnike prometnih površin.

Zelo podobno je pri oskrbi. Zelo redko se romske naselbine lahko ponašajo s katero od oskrbnih funkcij: trgovino ali gostinskim lokalom. Zdravstvene postaje, enote pošte, banke in drugih sodobnih storitev seveda še zdaleč ni zaslediti. Zlasti pri bolj oddaljenih naselbinah je to lahko dolgoročno občuten problem. Romi jih zato iščejo v sosedstvu.

Edino rekreativne potrebe, druženje in zabavo najdejo Romi v okviru svojih naselbin, seveda predvsem v nekoliko večjih. Del

druženja in zabave poteka tudi v ustreznih objektih v okolici. Medkrajevne in še posebej medregionalne razlike so tukaj zelo očitne. V Prekmurju praviloma sprejemajo Rome tudi kot glasbenike in so zato v regionalni folkloristiki prepoznaven, včasih celo iskan element. Na Dolenjskem je prisotnost Romov pri večjih prireditvah največkrat razlog za izgrede. Nedvomno igrajo pri tem veliko vlogo (poleg stvarnih problemov) prisotni stereotipi in predsodki. Družabno življenje ima poseben pomen za ohranjanje in razvoj romskega jezika in kulture in s tem tudi romske identitete. Položaj Romov je na tem področju poseben, neprimerljiv s katero koli drugo etnično skupino v slovenskem prostoru. Zgoščenost Romov v romskem naselju nedvomno pripomore k ohranjanju romskega jezika, medgeneracijskem prenosu romske kulture v najširšem smislu in s tem k ohranjanju njihove identitete, v sklopu katere imajo specifičen način življenja, sistem vrednot in predstave očitno pomembno vlogo. Toda obenem je to tudi dejavnik določene getoizacije, samozadostnosti in izogibanja stikov z drugim prebivalstvom, še posebej otrokom in mladini. Tudi zaradi tega vstopajo v vzgojno-izobraževalni sistem preskromno pripravljeni z znanjem slovenskega jezika, kar se ob zadrževanju družabnih stikov pretežno z Romi in pomanjkanju medijske oskrbe (ki je v tem pogledu tudi posrednik jezika) kaže v slabšem znanju slovenščine in s tem skromnejši konkurenčnosti Romov na trgu dela. Obenem pa vzgojno-izobraževalni sistem zaradi odsotnosti upoštevanja romščine kot pomembnega vira in elementa romske identitete (ter tudi upoštevanja njihove kulture) le-te ne ohranja, spodbuja in razvija, temveč nasprotno, prispeva k nazadovanju teh elementov in s tem osebni razdvojenosti med »romskim« in »civilnim«, kar potem struktura, videz in funkcija romskih naselij samo še utrjujejo. Nedvomno bodo imele prihodnje raziskave na tem področju še veliko dela. Skoraj pa ne moremo dvomiti, da je tovrstni integracijski model v bistvu asimilacijski.

Pregled funkcij romskih naselij lahko sklenemo z ugotovitvijo, da romska naselja zagotavljajo poleg bivalne (stanovanjske) le zelo omejeno mero drugih vlog, ki se lahko nudijo na ravni naselja. Ta primanjkljaj ovira Rome na drugih področjih in zmanjšuje njihovo uspešnost pri različnih vidikih družbene integracije. Celo več: izvrševanje različnih funkcij na lokalni ravni vodi v konfrontacijo ali celo konflikte z okoliškim prebivalstvom.

Z naraščanjem mobilnosti (tako prostorske – horizontalne kakor tudi socialne – vertikalne) Romov se bo povečeval njihov prostorski doseg. To skoraj avtomatično pomeni povečevanje območij, ki bodo imela v primerih bolj »težavnih« romskih naselbin pač več različnih problemov. Povečana prostorska in socialna mobilnost Romov po eni strani rešuje njihove eksistencialne probleme, toda obenem tudi širi območje vplivov, tako pozitivnih kakor negativnih. Negativne vplive je mogoče zmanjševati (ne delamo si iluzije, da bodo že srednjeročno odpravljeni) predvsem z vplivom na učinkovitost izobraževanja, delovnega usposabljanja in zaposlovanja, posredno pa tudi z urejanjem prostorskih problemov.

Problemi romskih naselij

Zaradi svoje lokacije, videza, gradbene strukture, lastništva, arhitekturne in komunalne ureditve ter opremljenosti imajo Romi v svojih naseljih vrsto problemov. Bivalni problemi so namreč izhodišče tudi nekaterih drugih težav, posebej pri doseganju ustrezne stopnje

izobrazbe, poklicnih kvalifikacij, dodatnih izobraževalnih možnosti, informiranosti, zdravstvenih in socialnih storitev, dostopa do delovnih mest in skratka dostopa do vključevanja v slovensko družbo na različnih področjih. Neredko so prav neustrezne bivalne razmere krive za poznejše neuspehe. Posebej omenjamo naslednje probleme:

- neprimerna lokacija,
- lastništvo (večinoma niso lastniki parcel oziroma zemljišč),
- neurejena legalizacija naselja,
- stanovanjske enote v romskih naseljih pogosto niso oštevilčene,
- prostorske omejitve širjenja naselja,
- praviloma slaba komunalna in infrastrukturna opremljenost,
- nizek stanovanjski standard večjega dela stanovanjskih objektov,
- pomanjkanje oziroma odsotnost arhitekturnih in krajinskih modelov romskih naselij,
- pomanjkanje prostora za nekatere oblike gospodarskih dejavnosti,
- povzročanje smradu, prašnosti, zasmetenost je opazen zdravstveni in ne zgolj estetski problem,
- ogrožanje vodnih virov ter naravne in kulturne dediščine,
- resni notranji konflikti.

Problemi okoliškega prebivalstva

Ob stikih z Romi se ob izkazanih problemih, ki zadevajo slednje, zelo pogosto čuti prizadeto tudi lokalno prebivalstvo. Dodatni problemi, ki skoraj po pravilu (so pa tudi izjeme!) spremljajo občine z romskim prebivalstvom, predstavljajo ne le lokalni, temveč regionalni problem. Izpostavljene so predvsem naslednje težave:

- uzurpacija zemljišč za lokacijo romskih naselij, odlaganje materialov in druge zasedbe parcel - motnje posesti, rabe zemljišč in gospodarskih dejavnosti,
- povzročanje neposredne škode zaradi kraje, nenamernega uničevanja,
- vizualna devastacija zaradi odlaganja odpadkov, videza naselij in spremljajočih površin,
- povzročanje smradu, povečevanje prašnosti, onesnaževanje vodotokov ali podtalnice oziroma kraških vodnih zajetij,
- oviranje gospodarskih dejavnosti, predvsem kmetijstva in turizma,
- konflikti, strah zlasti starejšega prebivalstva pred nasiljem ipd.,
- razraščanja kriminala v nekaterih primerih prinaša nepomirljive odnose s soseditvom.

Vidiki prostorskega reševanja romskih naselij

Čeprav reševanje prostorske problematike romskih naselij ne pomeni nujno že tudi avtomatičnega izboljšanja položaja Romov, niti ne odpravlja latentnih napetosti in celo konfliktov, pa dolgoročno vendarle pripravlja okvire reševanja. V luči priprave krovnega zakona o romski skupnosti ob normativni naravnosti ne moremo pričakovati neposrednega izboljševanja učinka. Šele operacionalizacija zakona, podkrepljena z ustreznimi programskimi in projektnimi okviri, lahko pomeni pot neposrednega reševanja prostorskih problemov romskih naselij. Delovno izhodišče mora biti odpravljanje realnih problemov, ki jih imajo eni in drugi zaradi različnih življenjskih stilov v neposrednem stiku. Problem romskih naselij je treba opredeliti kot problem konfliktne rabe prostora – in to zaradi različnih razlogov večinoma tudi je.

Analiza stanja romskih naselij hitro pokaže ključne (prej naštete) probleme. Dosledno spoštovanje zakonodaje in predpisov s področja urejanja prostora in varstva okolja (ki jih tu zaradi pomanjkanja prostora ne navajamo) torej samo po sebi ne more reševati problemov. Zaradi zavarovanja različnih okoljskih prvin, preprečevanja škode, zmanjševanja konfliktnosti in omogočanja realnih možnosti boljše družbene integracije Romov bi bilo smiselno pristopiti k začasnim akcijskim rešitvam. Te bi morale predvidevati tudi trajnejše solucije oziroma biti podlaga zanje. Nakazujejo se naslednje možnosti urejanja romskih naselij:

- integracija romskih naselij v obstoječi naselbinski sistem (kot del naselja),
- legalizacija romskih naselij,
- časne (omejene!) prilagoditve romskih naselij,
- prelokacije (selitev),
- odškodnine lokalnemu prebivalstvu.²⁰

20 Zupančič J., 2006, razmere kličejo po resni strokovni presoji. Problematika romskih naselij, Delo, Sobotna priloga, 4. november 2006, str. 17-18

Že v začetku je treba opozoriti, da idealne lokacije romskih naselij ni; nastala so preveč stihijsko in se kasneje tako tudi širila ter spreminjala. Poleg splošnih pogojev, ki veljajo za vse posege v prostor kot so na primer urejeno lastništvo, možnosti širitve, da ne ogrožajo vitalnih naravnih virov in tudi ne pomembne kulturne dediščine, da so prometno dostopne ipd.), je treba v primeru romskih naselij izpostaviti še nekatere specifične pogoje. Da bi Romi lahko dosegli čim uspešnejšo vključitev v družbo, potrebujejo vrsto specializiranih ustanov, ki so se strokovno zmožna ukvarjati z njimi. Gre predvsem za dostopnost do ustreznih izobraževalnih ustanov, zdravstvenih služb, centrov za socialno delo, poklicno usposabljanje in izobraževanje (tudi odraslih!). Posebej v zadnjih letih se je pokazal tudi izjemen pomen varnostnega segmenta in preventivnega dela policije. Bližina teh služb in za to kvalificiranih oseb je bistveno pripomogla k uspešnejši integraciji in zmanjševanju konfliktov, ne more pa jih povsem odpraviti.

O integraciji romskih naselij govorimo predvsem v primerih, ko so le-ta locirana v neposredni bližini drugih naselij ali del njih. V tem primeru je ob prej omenjenih pogojih potrebno preveriti, ali obstajajo pogoji legalizacije stavbnega fonda in drugih površin ter s tem odprte poti za vključitev v naselje pod splošnimi pogoji, kot je to določeno s področno zakonodajo. Vendar je teh primerov sorazmerno malo; večina romskih naselij je prostorsko ločenih od siceršnje naselbinske mreže. Zato je treba pretehtati možnosti druge opisane opcije: legalizacije naselij. Čeprav se zdi v luči urejanja prostorskih problemov ta ukrep privlačen, pa bi prehitre in premalo strokovno utemeljene legalizacije kasneje povzročale vrsto problemov. Ta postopek bi moral biti sorazmerno redko odstopanje od zakonsko opredeljenih norm in samo tam, kjer bi neizpodbitno ugotovili dolgoročno sprejemljivost takih lokacij. Veliko pogostejše se bo treba soočiti z možnostmi začasnih funkcionalnih prilagoditev v obstoječih »divjih« romskih naseljih. Teh ne bi legalizirali, akcijsko pa je morda dobro razmisliti o funkcijski in strukturni prilagoditvi. Ta možnost se ponuja kot oblika začasnega reševanja problemov in jih je mogoče izvajati v okviru projektov in programov. Pri tem bi morali jasno izpostaviti začasnost takih rešitev ter jih ciljno operacionalizirati. Cilj bi moral biti boljši pogoji za bivanje in posledično tudi izobraževanje, za delovno usposabljanje, zaposljivost in tako dalje. Voditi bi moral ven iz začaranega kroga.

Prelokacija (selitev) romskih naselij – nesprejemljiva možnost?

Če bi bilo nadaljnje vztrajanje romskega naselja na neprimerni lokaciji (ker ogroža pomembne življenjske vire, razvoj infrastrukture in druge, po strokovni presoji pomembnejše posege v prostor) je smiselno razmisliti o možnostih prelokacije naselja. To velja za vse primere, ne glede na kulturno ali etnično poreklo prebivalcev. Prav tako se ta rešitev ponuja v primerih, ko je nesporno mogoče ugotoviti, da na danih lokacijah adaptacije niso mogoče in dolgoročno legalizacije ne pridejo v poštev, ter tam, kjer ni pogojev za izvajanje projektov in programov, ki naj bi vodili k različnim oblikam družbene integracije Romov ter s tem dolgoročno izboljševanje njihovega stvarnega položaja. Prelokacija mora biti izvedena skladno z zakonskimi opredelitvami, to je z iskanjem nadomestnih možnosti in/ali ustreznih odškodnin ter zagotovitvijo o možnostih dolgoročne legalizacije novega naselja. Ukrep mora biti izveden sporazumno. Prav tukaj se zlasti manjšim občinam, ki upravljajo relativno zelo omejen prostor, možnosti teh ukrepov povsem ustavijo. Srečamo se s problemom neprijetnosti Romov in bojazni ali celo strahu lokalnega prebivalstva po poslabšanju ne le vizualnih in funkcijskih okolja, temveč tudi zaradi morebitnega poslabšanja varnostnih razmer. Posebno poglavje predstavlja ureditev odnosov z lastniki zemljišč, kjer zaradi uzurpacije, motenja posesti ter zmanjševanja vrednosti zemljišč ter drugih težav. Kot smo že v uvodu omenili, je lokaliziranost romskega »problema« pogosto kriva tudi za nemoč lokalnih oblasti, če pri tem odmislimo tudi morebitne grožnje (ki menda niso ravno redkost) Romov do predstavnikov lokalnih oblasti, inšpekcijskih služb ali celo varnostnih organov. Če postavimo problem na državno raven, je morda pri iskanju nadomestnih, ugodnejših lokacij (na primer z javnim razpisom) vsaj načeloma več. Vsekakor pa sodijo prelokacije neustreznih (tudi romskih) naselij v povsem relevantne ukrepe.

Sklep: nuja dolgoročne strategije

Glede na dinamične procese znotraj romske družbe, ki v fazi socializacije in s tem integracije v večinsko družbo izboljšuje svoj materialni položaj, je mogoče povsem realno pričakovati povečanje vplivov na okolico. Zaradi modernizacijskih posegov znotraj romskih naselij se bo verjetno marsikje pokazalo pomanjkanje razpoložljivega prostora (širitev naselij je že sedaj žgoč problem) in morda tudi spornost nekaterih dejavnosti. Potrebni bodo različni ukrepi, kot smo jih omenili zgoraj. Čeprav ti ukrepi dolgoročno izboljšujejo tako ekološki, estetski, funkcionalni in varnostni vidik sobivanja med Romi in drugim prebivalstvom, bodo kratkoročno verjetno vse prej kot priljubljeni. Dosedanje politike – to so bile dejansko bolj prakse, ki so največkrat nastajale kot prepuščanje stihijskega razvoja romskih naselij – se niso najbolje obnesle. Tako se šele ob različnih krizah tako upravljalci prostora kakor javnost zdrzne in pričanja razmišljati o problemih Romov in problemov okoliškega prebivalstva. Pozivanje k »umiritvi strasti« in še manj iskanje različnih konstruktov, po katerih naj bi bili za probleme (dejansko pa realne konflikte) krivi pojavi, kot so ksenofobija, nestrpnost, rasizem, predsodki in podobno, je morda »evropsko« všečen, toda v smislu reševanja realnih problemov povsem zgrešen pristop. Ljudi, ki na svoji koži dnevno občutijo realne probleme sobivanja z Romi, ne bo mogoče prepričati, naj pač še malo potrpijo, ker se bodo stvari razrešile z uspešnejšo integracijo Romov.

Toda te ne more biti brez ustreznih, tudi manj priljubljenih ukrepov in bistveno večje participacije in odgovornosti Romov! Ne more je biti brez reševanja žgočih prostorskih problemov, ki se z rastočo družbeno dinamiko znotraj romske skupnosti ter s povečevanjem razlik med Romi in drugim prebivalstvom pač povečuje.

Problemov romskih naselij in s tem zagotavljanja na eni strani Romom boljših izhodiščnih možnosti (in posredno zmanjševanje ter odpravljanje njihove marginalnosti, pa tudi konfliktnosti) ter reševanje napetih odnosov na območjih neposrednega stika ni mogoče rešiti čez noč. Razmere kličejo po resni strokovni presoji in morda tudi dolgoročni strategiji urejanja teh prostorskih odnosov oziroma problemov. Ob tem bo potrebno preveriti dosedanje oblike pomoči in na podlagi pozitivnih praks predvsem spodbujati pozitivne pojave, najbolj negativne pa dosledno sankcionirati. Zaradi kompleksnosti in večplastnosti problemov ni mogoče pričakovati takojšnjega konsenza. Vendar to ne bi smelo razrešiti vlade, da k reševanju ne pristopi. Uvodoma bi bilo smotno pripraviti vsaj strateški okvir, medtem ko bi modalitete, kriterije, pogoje, načine ipd. odpravljanja problemov Romov ter romskih naselij določili v akcijskih programih in projektih, vendar vselej po načelu partnerstva.

Drugi pristop zadeva civilno družbo. Namesto večnega pritoževanja in iskanja imaginarnih razlogov (niti ne rešitev!) problemov je mogoče povsem enostavno pristopiti k elementom pomoči in različnih spodbud. Potreben je torej nek pozitiven naboj. Morda bi dikcijo »pozitivna diskriminacija« nadomestiti s »pozitivno stimulacijo«. Tako bi lahko poiskali primere uspešnih programov in projektov (in ne koliko sredstev je bilo razdeljenih), nagradili uspešne romske učence, dijake, študente in tudi učitelje, nagrajevali konstruktivne rešitve prek nagradnega natečaja, poiskali in nagradili uspešne romske podjetnike, promovirali dobre prostorsko-lokacijske ali krajinske rešitve in še marsikaj drugega. Opaziti in nagraditi bi morali ne ravno neznatna (ponekod!) preventivna prizadevanje policije. Veliko tega poteka, a razen v zbornikih²¹, namenjenih sorazmerno ozkim krogom, tega ni kaj dosti zaslediti in za to skoraj le redki izvedo.

Tretji pristop je v rokah romske skupnosti. S sprejemanjem posebnega zakona bo pridobila normativno podlago za urejanje številnih razvojnih vprašanj. Še nobena evropska država tega nima in tudi sicer je treba priznati sorazmerno znaten posluš Slovenije za probleme Romov.^{22 23} Namesto izraza »romska etnična skupnost« se uveljavlja dikcija »romski narod«; skupnost torej, ki je v svojem razvoju že dosegla določeno stopnjo lastne institucionalizacije. Morda se premalo zavedajo, da jim to izhodišče nalaga bistveno več odgovornosti in dolžnosti. Romska skupnost v Sloveniji še ni socialno močnejše razslojena. V tem duhu so pomilovalni toni, ki jih ob različnih krizah namenjajo Romom in naj bi pri bralcu/gledalcu vzbujali sočutje, dejansko pa utrjujejo in poglobljajo njihovo marginalnost. Sožitja in dobrih odnosov ne bo mogoče niti iztožiti niti izsiliti, še manj izpomilovati; potrebno ga bo graditi z vztrajnim delom in dobrimi praksami. Manjšinstvo je odgovornost, in šele ko ta postane samoumevna pri večini pripadnikov, postane tudi priložnost. Iskanje partnerstva, skrb za boljše okolje in razreševanje problemov na lokalni ravni pa so in bodo – tega se moramo vsi jasno zavedati – zelo težki preizkusni kamni. Zelo slabo bi bilo, če bi v luči novih spoznanj zaradi lagodnosti čakali na utrjenih stezicah dosedanje (preverjeno neučinkovite) pasivnosti. In čakali na nove odprte konflikte!

21 Odlične primere dobrih praks prinaša zbornik Poklicno informiranje in svetovanje za Rome – PISR, Črnomelj, 2006, ur. N. Žagar in V. Klopčič
22 Horvat J., 1999, Položaj Romov v Sloveniji, Poti za izboljšanje Romov v Srednji in Vzhodni Evropi. Izziv za manjšinsko pravo, INV in OOSI, Izpostava Ljubljana, Ljubljana (ur. Klopčič V. in Polzer M.)

23 Klopčič V., 1991, Pravni položaj Romov, Razprave in gradivo 25, INV, Ljubljana

LITERATURA

- Horvat J., 1999, Položaj Romov v Sloveniji, Poti za izboljšanje Romov v Srednji in Vzhodni Evropi. Izziv za manjšinsko pravo, INV in OOSI, Izpostava Ljubljana, Ljubljana (ur. Klopčič V. in Polzer M.)
- Klien R., 1999, Posebni sistemi v politiki delovne sile za Rome, Poti za izboljšanje Romov v Srednji in Vzhodni Evropi. Izziv za manjšinsko pravo, INV in OOSI, Izpostava Ljubljana, Ljubljana (ur. Klopčič V. in Polzer M.)
- Klopčič V., 1991, Pravni položaj Romov, Razprave in gradivo 25, INV, Ljubljana
- Klopčič V., 1999, Pravni položaj Romov v mednarodnih dokumentih, Poti za izboljšanje Romov v Srednji in Vzhodni Evropi. Izziv za manjšinsko pravo, INV in OOSI, Izpostava Ljubljana, Ljubljana (ur. Klopčič V. in Polzer M.)
- Komac M., Zupančič J., Winkler P., 1999, Varstvo narodnih skupnosti v Republiki Sloveniji, INV, Ljubljana
- Smerdu F., 1999, Predstavitev projekta Problematika zaposlovanja Romov v občini Novo mesto, Poti za izboljšanje Romov v Srednji in Vzhodni Evropi. Izziv za manjšinsko pravo, INV in OOSI, Izpostava Ljubljana, Ljubljana (ur. Klopčič V. in Polzer M.)
- Srienz Polzer M., 1999, Primerjava pravnega položaja Romov v Avstriji in Sloveniji, Poti za izboljšanje Romov v Srednji in Vzhodni Evropi. Izziv za manjšinsko pravo, INV in OOSI, Izpostava Ljubljana, Ljubljana (ur. Klopčič V. in Polzer M.)
- Steklačič G., 2003, Romi v občini Grosuplje, v: Evropa. Slovenija in Romi, INV, Ljubljana, 286-302
- Štrukelj P., 1979, Romi na Slovenskem, Cankarjeva založba, Ljubljana
- Štrukelj P., 1991, Etnološke raziskave romske populacije v Sloveniji, Razprave in gradivo 25, INV, Ljubljana
- Štrukelj P., 2004, Tisočletne podobe nemirnih nomadov, Družina, Ljubljana
- Štrukelj P., Winkler P., 1996, Romi. Enciklopedija Slovenije, 10. zvezek. Mladinska knjiga, Ljubljana.
- Tancer, M., 1999, Komparativni prikaz učne uspešnosti romskih in neromskih osnovnošolcev v Prekmurju. Poti za izboljšanje Romov v Srednji in Vzhodni Evropi. Izziv za manjšinsko pravo, INV in OOSI, Izpostava Ljubljana, Ljubljana (ur. Klopčič V. in Polzer M.)
- Tichy H., 1999, Izkušnje pri naporih za izboljšanje položaja Romov v Avstriji, Poti za izboljšanje Romov v Srednji in Vzhodni Evropi. Izziv za manjšinsko pravo, INV in OOSI, Izpostava Ljubljana, Ljubljana (ur. Klopčič V. in Polzer M.)
- Turner E., 1999, Spremembe pravnega položaja Romov v Evropi – Primerjava najpomembnejših trendov v državah članicah Evropske unije in v državah, ki niso članice Evropske unije, Poti za izboljšanje Romov v Srednji in Vzhodni Evropi. Izziv za manjšinsko pravo, INV in OOSI, Izpostava Ljubljana, Ljubljana (ur. Klopčič V. in Polzer M.)
- Winkler P., 1999, Izkušnje Slovenije pri urejanju položaja Romov, Poti za izboljšanje Romov v Srednji in Vzhodni Evropi. Izziv za manjšinsko pravo, INV in OOSI, Izpostava Ljubljana, Ljubljana (ur. Klopčič V. in Polzer M.)
- Zadravec J., 1991, Demografska in socialna podoba Romov v Sloveniji, Razprave in gradivo 25, INV, Ljubljana
- Zupančič J., Repolusk P., Josipovič D., 2001, Problematika Romov v občini Turnišče, raziskovalna naloga, Inštitut za geografijo
- Zupančič J., Kos M. et al., 2000, Družba in prostorski razvoj Slovenije, raziskovalna naloga, Inštitut za geografijo, Ljubljana
- Zupančič J., 2003, Romska vprašanja v luči prostorskih odnosov, v: Evropa, Slovenija in Romi, INV, Ljubljana, 112-129
- Zupančič J., 2004, Prostorski problemi romskih naselij na Dolenjskem in v Sloveniji, Rast, št. 5 / 2004, Novo mesto, 510-523
- Zupančič J., 2006, Razmere kličejo po resni strokovni presoji. Problematika romskih naselij, Delo, Sobotna priloga, 4. november 2006
- Žagar M., 1999, Romi na Slovenskem; družbena integracija marginalnih skupnosti, Poti za izboljšanje Romov v Srednji in Vzhodni Evropi. Izziv za manjšinsko pravo, INV in OOSI, Izpostava Ljubljana, Ljubljana (ur. Klopčič V. in Polzer M.)
- Žugelj J., 1991, Integracija romske skupnosti v slovensko družbo, Razprave in gradivo 25, INV, Ljubljana

REGIONALNI RAZVOJNI PROGRAM 2007 - 2013 (2)

Cilji in ukrepi na področju gospodarstva

Gospodarstvo regije se bo na globalnem trgu specializiralo predvsem v panogah, ki so že sedaj prevladujoče in uspešne (farmacevtska in kovinsko predelovalna industrija). Podjetja v regiji v okviru teh dejavnosti so in bodo ponudniki izdelkov z visoko dodano vrednostjo na globalnem trgu. Bodo gonilna sila tehnološkega razvoja regije. V perspektivnih panogah bo delovala mreža majhnih in srednje velikih podjetij, ki bo prodirala na svetovni trg. Perspektivna majhna podjetja bodo preraščala v srednje velika podjetja.

Cilja gospodarskega razvoja regije sta:

- spodbuditi rast dodane vrednosti proizvodov in storitev,
- ob spodbujanju razvoja regije je potrebno zmanjšati razlike v razvoju regije.

Povečana novoustvarjena vrednost (dodana vrednost) proizvodov in storitev je najpomembnejši kazalec konkurenčnosti gospodarstva. Za doseg tega cilja je potrebno v regiji zlasti povečati vlaganja v raziskave in razvoj, v nove tehnologije in v znanje. Za izboljšanje trženja pa se bodo podjetja povezovala.

Hitrejši razvoj regije se lahko doseže s še hitrejšim razvojem razvitih delov regije, vendar se bodo na ta način razvojne razlike v regiji povečale. Imeli bomo območja depopulacije in območja priseljevanja, kar ne podpira razvojne vizije regije. Hitrejši razvoj JV Slovenije želimo doseči z izvedbo projektov, ki bodo spodbujali zmanjšanje razvojnih razlik v regiji, zlasti v Beli krajini in na Kočevsko-ribniškem.

Glavni strateški cilj na področju gospodarstva v programskem obdobju 2007-2013 je povečevanje neto dodane vrednosti vsako leto realno za 5 odstotkov, kar omogoča regiji preboj v prvo tretjino najbolj razvitih razvojnih slovenskih regij in med najbolj razvite razvojne regije v vzhodni kohezijski regiji.

Kako bomo to dosegli?

Izvesti je potrebno naslednje ukrepe:

Ukrep 1: Povezovanje, mreženje in zagotavljanje podpornih potreb gospodarstva. Manjša podjetja so lahko uspešna samo, če so inovativna in nastopajo v nišnih trgih. Pristop, ki to omogoča, je mreženje in povezovanje v panogi (vertikalno) ali med panogami (horizontalno). Na ta način se zmanjšujejo stroški, povečuje se kritična masa, izboljšuje se ponudba, povečuje se sposobnost nastopa na večjih, zahtevnejših trgih. Za izvedbo tega ukrepa je potrebno zagotoviti poleg ustreznih komunalno opremljenih zemljišč predvsem poslovne in administrativne storitve ter prilagoditev spremljajočih dejavnosti. Regija sama nima potrebnih finančnih virov (skladi tveganega in zagonskega kapitala) za spodbujanje takšnega razvoja podjetnikov. Ukrep podpira zlasti naslednje aktivnosti: razvoj podpornega okolja za podjetništvo (poslovne cone, podporne storitve), povezovanje podjetij z razvojnimi programi, podpora logističnim storitvam, spodbujanje trženja, skladi tveganega in zagonskega

kapitala in spreminjanje namembnosti poslovnih prostorov. Cilji ukrepa so zagotoviti ustrezno podporno okolje, ki bo omogočalo podjetnikom učinkovitejše nastopanje na domačem in tujih trgih, pospešiti domača in tuja vlaganja v izvozno usmerjene regije in zagotoviti dolgoročno lokacijo za nastanek majhnih in rast teh podjetij kot pogoj za pospešen razvoj podjetništva in gospodarstva.

Ukrep 2: Vlaganja v raziskave in razvoj ter pripadajočo infrastrukturo. Za podjetja, ki ne prenesejo večjih vlaganj v razvoj, je značilna razvojna strategija sledenja hitremu tehnološkemu razvoju. Na ta način je dodana vrednost nižja, to pa zmanjšuje možnosti za vlaganja v razvoj. Razvojni preboj regijskega gospodarstva bomo zato skušali doseči z inovativnostjo. Za to pa je potrebno sodelovanje z različnimi raziskovalnimi institucijami. Ker je razvoj drag, bodo morala podjetja med seboj sodelovati. Ustanovila bodo institucijo, ki bo skrbela za tehnološki razvoj izdelkov in storitev. Izvedli bomo naslednje aktivnosti: tehnološke naložbe v podjetjih, vzpostavili tehnološki center, razvoj oblikovanja, štipendirali za prenos znanja in tehnologij, razvili nove izobraževalne programe. Vse to s ciljem: povečati inovacijsko sposobnost podjetij, spodbujanja razvoja novih tehnologij, zmanjševanja razvojnih stroškov, v okviru območnega razvojnega partnerstva Pokolpja pa z aktivnostmi, ki bodo stimulirale vlagatelje.

Ukrep 3: Ustrezno znanje v gospodarstvu na vseh ravneh, tudi za spodbujanje malega in srednjega podjetništva. Znanje je potencial vsakega razvoja. V regiji prevladuje močan industrijski sektor, zaznavamo pa ustanavljanje manjših podjetij in razvoj teh v srednje velika podjetja, kar je pogoj za večjo prilagodljivost regije glede na morebitne »neugodne premike« v industriji. Vzpostavili bomo institucijo in mehanizme, ki bodo omogočala podjetjem pridobivanje novih znanj, potrebnih za razvoj inovativnih proizvodov in storitev. To bo krepilo nastop podjetij na domačem in tujih trgih. Podjetja ne potrebujejo samo klasičnega formalnega izobraževanja, ki je osnovni pogoj za vstop v podjetje, temveč jim je potrebno zagotoviti pridobivanje znanja v gospodarsko razvitejših regijah in državah ali prenos tega znanja. Zamisli je potrebno udejaniti v nova tehnološka podjetja. Zato je potrebno podjetništvo spodbujati in vzpostaviti okolje, ki bo znalo in zmoglo. Najprej mora ovrednotiti poslovno idejo, potem pa mora imeti možnost ponuditi podjetniško infrastrukturo, štipendijo, storitev inkubatorja ali tehnološkega parka. Samo na tak način bo možna tudi hitrejša rast majhnih podjetij. Izvajali bomo naslednje aktivnosti: razvoj štipendijske sheme (pridobivanje novih znanj doma in v tujini) za štipendiranje menedžerjev, razvoj visokošolskih centrov in programov, vzpostavitev inkubatorja in predinkubatorja, vrednotenje znanja in poslovnih idej, izobraževanje za potrebe regijskega gospodarstva. Tudi za te ukrepe smo oblikovali cilje: z novim znanjem prispevati k ekonomski rasti in tehnološkemu razvoju regijskega podjetništva, zmanjšati izobraževalne potrebe gospodarstva in povečati ponudbo znanja, ustvariti inovativno okolje in podjetniško klimo za rast novih in majhnih podjetij, spodbuditi samozaposlovanje študentov in tako omogočiti hitrejši vstop novega znanja neposredno v gospodarstvo.

Cilji in ukrepi na področju človeških virov in družbene blaginje

Vizija regije je razviti učinkovit in kakovosten sistem za razvoj človeških virov, ki podpira konkurenčnost in inovativnost gospodarstva in prispeva k povečevanju družbene blaginje in kakovosti živ-

ljenja vseh prebivalcev. Oblikovati je potrebno celovit in kakovosten sistem podpornih institucij za razvoj človeških virov. Kjer so že kvalitetno vzpostavljena, moramo ta področja nadgraditi, razširiti, dopolniti, tam, kjer razvojno na teh področjih zaostajamo, pa jih bo potrebno pospešiti in vanje vlagati (razvoj visokega šolstva, R&R, inovacijski sistemi, znanstvenoraziskovalna dejavnost). S tem bomo prispevali k spodbujanju razvoja »neotipljivih« dejavnikov konkurenčnosti in uravnavanja ponudbe in povpraševanja na trgu dela, posredno pa tudi k večji kakovosti življenja v regiji. Cilji na tem, za razvoj izredno pomembnem področju, so: zmanjšati izobrazbeni primanjkljaj v regiji, povečati vlaganja v raziskave in razvoj, spodbuditi interes in zagotoviti možnosti za vseživljenjsko učenje, povečati ponudbo kakovostnih delovnih mest in povečati družbeno blaginjo za vse družbene skupine.

Oblikovali smo naslednje ukrepe:

Ukrep 1: Ustvarjanje znanja, ki je prilagojeno potrebam regionalnega gospodarstva in priprava izobraževalnih institucij na nove zahteve gospodarstva. Za spodbujanje konkurenčnosti regijskega gospodarstva je potrebno izboljšati sisteme za produkcijo in reprodukcijo znanja na vseh področjih. Šolsko vzgojo moramo nadgrajevati z vrednotami, ki spodbujajo podjetnost, samoorganizacijo in prispevajo k prilaganju poklicnega in srednjega izobraževanja potrebam gospodarstva. Pomembna naloga bo vzpostaviti visokošolski in raziskovalni prostor, kar bo povezano zlasti z visokimi vlaganji v pedagoško in raziskovalno infrastrukturo ter zagotavljanje pogojev za zaposlovanje raziskovalcev. Na ta način bomo hitreje presegli probleme s strukturno brezposelnostjo. Cilji ukrepa so: vzpostaviti pogoje za izobraževanje na dodiplomski in podiplomski stopnji za potrebe regije, vzpostaviti pogoje za zagon razvojno-raziskovalne dejavnosti v regiji, nadaljevati z usklajevanjem poklicnega izobraževanja s potrebami gospodarstva in motivirati učence za vpis v tehnične srednje šole in poklice, spodbujati podjetniški duh in znanje, spodbujati turističnim trendom v regiji prilagojeno izobraževanje vseh starostnih skupin, spodbujati vlaganje delodajalcev v razvoj človeških virov, oblikovati programe za zagotavljanje enakih možnosti, spodbujati pogoje za uporabo informacijsko-komunikacijskih tehnologij pri pridobivanju znanja, motivirati Rome za izobraževanje in izboljšati njihove možnosti za zaposlovanje.

Ukrep 2: Spodbujanje kulture vseživljenjskega učenja in osebneega razvoja za vse generacije. Zaradi prenizke kulture vseživljenjskega učenja se srečuje regija z nizko funkcionalno pismenostjo. Potrebno je oblikovati pogoje in programe izobraževanja in pismenosti za vse starostne in družbene skupine, posebej za ranljive skupine prebivalstva. Namen tega je spodbujanje njihovega osebnostnega razvoja in vključevanja v družbeno in kulturno življenje v regiji. Cilji tega ukrepa so: spodbujati vseživljenjsko učenje, oblikovanje pogojev za bogatitev javne, zasebne in ljubiteljske kulturne produkcije dostopne vsem prebivalcem ter povečanje trženjske sposobnosti kulturnih dejavnosti, zagotavljanje ustrezne infrastrukture na področju razvoja človeških virov v regiji.

Ukrep 3: Izboljšanje kakovosti življenja za vse generacije in družbene skupine. Kakovost življenja za vse generacije in družbene skupine v regiji je tesno posledica razvoja regije, hkrati pa tudi njen dejavnik. Kakovostno okolje, ki zagotavlja visoko stopnjo socialne var-

nosti, družbene blaginje, zagotavlja tudi večjo angažiranost človeških virov, motiviranost za delo, kohezivnost, integracijo ranljivih družbenih skupin in identifikacije. Zato so cilji tega ukrepa: dvigniti raven socialnovarstvenih in zdravstvenih storitev, oblikovati pogoje za institucionalno varstvo v domovih starejših občanov, v dnevnih centrih, v oskrbovanih stanovanjih in z drugimi oblikami ter spodbujati oskrbo starejših občanov v domačem okolju, ustvariti pogoje za lažje usklajevanje družinskih in poklicnih obveznosti obeh staršev, vključno s fleksibilnimi oblikami otroškega varstva, ter zagotoviti konkurenčnost in nediskriminatornost staršev na trgu dela, spodbujati integracijo romskih otrok v vrtce v čim večjem številu, oblikovati preventivne programe in programe za rehabilitacijo odvisnikov in za vključevanje v aktivno življenje, zagotoviti ustrezno infrastrukturo za umeščanje družbenih dejavnosti, izboljšanje bivalnih razmer Romov, ozaveščati in izobraževati vse generacije o zdravju in zdravem načinu življenja tudi v povezavi s športnimi in rekreativnimi aktivnostmi.

Cilji in ukrepi na področju okolja, prostora in infrastrukture

Razvojna vizija področja postavlja v ospredje infrastrukturni, okoljski in prostorski razvoj, ki bo temeljil na boljši povezanosti in dostopnosti regije, vzdržnem in uravnoteženem policentričnem razvoju vseh prostorskih struktur in dejavnosti v regiji. Na področju okolja predvidevamo ukrepe za izboljšanje stanja okolja in za zmanjševanje razlik v razvoju regije, vzpostavitev ustreznega urbanega omrežja, omogočanje gospodarskega razvoja, dvig kakovosti bivanja, novo in prenavljanje obstoječih infrastrukturnih omrežij (oskrbe s pitno vodo, odvajanja in čiščenja odpadnih vod, ravnanje z odpadki). Pomembno je kvalitetno izboljšanje oskrbe razvojnih središč in zagotavljanje vsaj minimalnega infrastrukturnega standarda za razvoj podeželja. Na področju prostora predvidevamo intenzivnejši urbani razvoj v večjih urbanih središčih, Novem mestu kot regijskem središču nacionalnega pomena, dograditev in ustrezna navezava regije na avtocesto, gradnja stanovanj in opremljanje poslovnih, gospodarskih in podjetniških con, izgradnja logističnega centra, univerzitetnega središča in umeščanje tretje in tretje A razvojne osi, možnosti za razvoj podeželja in turizma. Na področju prometne infrastrukture je izpostavljena dograditev daljinske cestne povezave, ki bo izboljšala dostopnost regije, priključkov na to cesto, začetek gradnje tretje razvojne osi, ki bo skupaj s tretjo A razvojno osjo bistveno izboljšala notranjo povezanost regije in povezanost regije s sosednjimi regijami in Hrvaško, Dalmacijo ter Bosno in Hercegovino. Potrebna je dograditev in posodobitev državnih cest v regiji, posodobitev železniških povezav in izboljšanje javnega prometa v regiji in z državnim središčem. Letališče v Prečni bo dobilo status javnega letališča za mednarodni zračni promet nižje kategorije, izboljšano pa bo tudi stanje na športnih letališčih v Prilozju v Beli krajini ter v Novih Lazah na Kočevsko-ribniškem. V regiji bodo izvajali projekte za izboljšanje z energijo (plinifikacija in povečanje zanesljivosti oskrbe gospodarstva z električno energijo), pomembna razvojna pobuda pa je povečana mobilnost s sistemom telekomunikacij (širokopasovna omrežja, internetni priključki, pokritost s TV signali).

Tako predvidevajo na področju okolja, prostora in infrastrukture naslednje ukrepe:

Ukrep 1: Izboljšanje dostopnosti in komunikacij v regiji. Ukrep je izrednega pomena za gospodarski razvoj regije in razvoj podeželja, zlasti v Beli krajini in na Kočevsko-ribniškem. Novo in obnova prometnega omrežja je odvisna predvsem od vpetosti v nacionalne programe. Regija bo izvajala aktivnosti in projekte, ki bodo podpirali izvajanje nacionalnih programov za boljšo dostopnost in povezanost regije. Ukrep je usmerjen k zmanjševanju notranjih razlik v regiji, za kar je ustrezna infrastrukturna pokritost pogoj. Izboljšane bodo povezave z regijskim središčem in med občinskimi središči ter njihova navezanost na daljinsko cestno omrežje. Cilji ukrepa so: izboljšanje prostorske in prometne dostopnosti, povečanje možnosti za gospodarski in enakomernejši regionalni razvoj, zmanjševanje razlik v infrastrukturni opremljenosti in izboljšanje povezav v regiji ter med regijami, tudi prekomejnimi.

Ukrep 2: Izboljšanje komunalne opremljenosti. Predvidevamo vzpostavitev in rekonstrukcija obstoječih infrastrukturnih omrežij in zagotavljanje enakovredne komunalne in energetske opremljenosti ter učinkovito varstvo okolja v regiji. Izvedba teh razvojnih aktivnosti je na kraškem in vododeficitarnem območju posebej zahtevna in občutljiva. Projekti bodo podpirali razvoj gospodarstva, razvoj podeželja in zagotavljanje enakomernejšega regionalnega razvoja. Cilji ukrepa so: zmanjšanje onesnaženosti okolja, povečevanje možnosti za gospodarski razvoj in zmanjševanje razlik v komunalni opremljenosti.

Ukrep 3: Hierarhija naselij in policentrični razvoj regije. Potrebno je izoblikovati mrežo naselij s prepoznavnimi funkcijami in medsebojnimi programski povezavami. Novo mesto bo v celoti pridobilo vlogo regijskega središča nacionalnega pomena, saj bo postalo pomembno prometno vozlišče, univerzitetno središče, zgrajen bo blagovno-logistični center, mrežni inkubator, tehnološki park, poskrbeti je potrebno za umestitev kake državne institucije. V regiji se bo krepila vloga občinskih središč z boljšo notranjo povezanostjo in z razporeditvijo posameznih dejavnosti na območju regije. Cilji ukrepa so: zagotavljanje regijskih in nekaterih nacionalnih funkcij v regijskem središču in drugih večjih rediščih, povečanje razvojnih možnosti na podeželju in izboljšanje notranje povezanosti.

Cilji in ukrepi na področju razvoja podeželja

JV Slovenija je podeželska regija z bogato naravno, ustvarjeno dediščino in kulturno krajino. Ima pogoje za razvoj ekološke proizvodnje hrane, živinoreje in gozdarstva v povezavi s turizmom in podjetniškimi programi podeželja. Kmetijstvo in gozdarstvo ostajata pomembni gospodarski panogi podeželja, vendar pa je njuna vloga večnamenska – poleg proizvodne in gospodarske imata tudi vlogo ohranjanja podeželja z dodatnimi in dopolnilnimi dejavnostmi. V programskem obdobju 2007-2013 bo prav širši vpliv kmetijstva in gozdarstva za razvoj podeželja izpostavljen.

Izvajali bomo naslednje ukrepe:

Ukrep 1: Konkurenčnost kmetijstva in gozdarstva. Obe dejavnosti sta za učinkovito delovanje v okviru globalnega trga nekonkurenčni. Zaostajata na področju učinkovite rabe proizvodnih virov, v tržni organiziranosti in pri zagotavljanju nekaterih standardov za pridelavo zdrave hrane. Podpira razvoj kmetijstva, živilskopredelovalne industrije in gozdarstva z izvajanjem ukrepov posodabljanja in

prestrukturiranja kmetijstva in lesarstva, dvigom dodane vrednosti, dvigom kakovosti v pridelavi in predelavi, trajnim in učinkovitim gospodarjenjem z gozdom ter zaposlovanjem v kmetijstvu, živilstvu in gozdarstvu. Cilji ukrepa so: tehnološko prilagajanje standardom in strukturne izboljšave za dvig učinkovitosti v kmetijstvu, krepitev spodbujanja inovativnosti, izboljšanja kakovosti in skrb za okolje, vzpostavitev prepoznavnih blagovnih znamk, uporaba biomase za pridobivanje energije, izboljšanje učinkovitosti gospodarjenja z gozdovi in povečanje gospodarske vrednosti gozda, zvišanje poklicne usposobljenosti kmetov in zasebnih lastnikov gozdov.

Ukrep 2: Izboljšanje podeželja s trajno rabo kmetijskih in gozdnih zemljišč. Razvoj kmetijstva in gozdarstva imata vpliv na upravljanje s prostorom, naravne vire, ohranjenost okolja in poseljenost podeželja. Zato je njuna vloga za razvoj podeželja ključna tako za ohranjanje kulturne krajine, naravne in kulturne dediščine in turizma na podeželju kot dodatne ponudbe zdraviliškemu, wellness in poslovnemu turizmu. Ohranjata nacionalno in regionalno prepoznavnost, povečujeta kakovost bivanja in razvojne možnosti podeželja. Cilji ukrepa so: povečanje razvojnih možnosti na podeželju, ohranjanje posebnih naravnih značilnosti regije, ohranjanje tradicionalnega kmetovanja, avtohtonega genetskega materiala, redkih živalskih vrst, povečevanje kakovosti bivanja in odkrivanje novih tržnih niš za ohranjanje dediščine in kulture krajine.

Ukrep 3: Ekonomska diverzifikacija in izboljšanje kakovosti življenja na podeželju. Podeželje JV Slovenije ne izkorišča vse svojih potencialov in nima podjetniške iniciative. Mladi se še vedno odseljujejo, kmetijska zemlja ni obdelana in se zarašča. Število delovnih mest na podeželju se ne povečuje. Spodbuditi je potrebno podjetniške aktivnosti, ki niso nujno vezane na kmetijstvo in gozdarstvo, ga pa vključujejo. Cilji ukrepa so: aktiviranje podjetniških potencialov na podeželju, tudi z diverzifikacijo kmetijskih gospodarstev in ne kmetijskih programov ter z ustanavljanjem mikro podjetij, ki bodo izkoriščala razvojne prednosti podeželja, ureditev izgleda vasi, oživitve izumrlih vasi in vaških jeder, obnova večnamenskih objektov, ureditev turistične infrastrukture, obnova naravne in kulturne dediščine ter oživljanje običajev in tradicije.

Cilji in ukrepi na področju turizma in dediščine

Področje turizma in dediščine v RRP 2002–2006, tako kot področje razvoja podeželja, ni bilo obravnavano samostojno, temveč v okviru drugih programov.

Vizija turizma in dediščine je »Zelena, okolju prijazna turistična destinacija, s ponudbo zdraviliškega in aktivno-doživljajskega turizma na temeljih naravne in kulturne dediščine ter čezmejnega sodelovanja«. Razvijali bomo turistično ponudbo z individualnim pristopom do gosta na naravnih in ustvarjenih danostih regije. Cilji tega programa so: povezovanje turistične ponudbe z naravo, podeželjem, kmetijstvom in gozdom, produkti naravoslovnega, kulturnega turizma, povezovanje z dediščino in sedaj prevladujočimi in prepoznavnimi oblikami turizma v regiji, zlasti zdraviliškega in wellness turizma, spodbujanja razvojnih možnosti turizma na območjih redke narave, ohranjanje kakovosti območij narave, usposabljanje turističnih delavcev in profesionalni marketing celovite in prepoznavne turistične ponudbe.

Ukrepi za doseg te ciljev so:

Ukrep 1: Izboljšanje dostopnosti do objektov in območij naravne in kulturne dediščine, dvig kakovosti turistične infrastrukture in stanja objektov kulturne dediščine. Potrebno je postaviti, izboljšati in poenotiti pomanjkljivo turistično in drugo obvestilno signalizacijo ob glavnih prometnicah, izboljšati pretočnost informacij o turistični ponudbi v regiji, na nacionalni ravni in v mednarodnem prostoru. Ukrep obsega prostorske ureditve, kot so parkirišča, sanitarije, signalizacija, šotorišča, parking za bivalnike, počivališča. Za boljši dostop do turističnih točk je potrebno izboljšati javni promet. Za širitev ponudbe je potrebno izkoristiti najbolj prepoznavne in urejene destinacije tudi v čezmejnem prostoru. Zagotoviti je potrebno boljšo dostopnost do mednarodnih letališč. Cilj ukrepa je zlasti izboljšati obstoječo turistično signalizacijo in infrastrukturo ter jo prilagoditi evropskim standardom in potrebam uporabnikov iz domačih in tujih turističnih trgov.

Ukrep 2: Povečati raznovrstnost in kakovost turistične ponudbe in storitev. Potrebno je dvigniti ponudbo in njeno kakovost v gostinsko-nastanitvenih objektih, nameniti več sredstev za investicije, povezane z razvojem turistične ponudbe, doseči za razvoj turizma bolj spodbudne rešitve v nacionalnih in občinskih predpisih, obogatiti obstoječo preskromno turistično ponudbo, prezentirati in popularizirati izjemna območja narave v regiji, vključiti in razširiti pešpoti, kolesarske, jahalne, čolnarske, učne, vinske poti, fotolov, opazovanje redkih divjih živali in zveri in oblikovati celovito turistično ponudbo z izgradnjo potrebnih kapacitet. Cilji tega ukrepa so: razširiti turistično ponudbo stacionarnega značaja, ki prinaša večjo dodano vrednost, izboljšati sodelovanje s programi kmetijstva in gozdarstva ter podeželja, pripraviti nove turistične produkte povezane z naravno in kulturno dediščino, pospešiti in spodbuditi gradnjo turističnih kapacitet (rekreativnih, nočitvenih, oskrbovalnih ...) v regiji.

Ukrep 3: Celovit in učinkovit marketing turistične destinacije. Namen tega ukrepa je kontinuiran razvoj turističnih produktov, njihova promocija in vzpostavitev učinkovitih tržnih poti. Cilja pa sta: izboljšanje pretočnosti informacij ponudnik – turist, ponudnik – informacijski sistem, povečanje uporabe sodobnih orodij za trženje, zlasti interneta za predstavitev ponudbe in rezervacije ter zagotoviti spremljanje turističnega obiska zlasti za pripravo učinkovitejših marketinških strategij tako za domače kot za tuje tržišče.

Ukrep 4: Izboljšanje organiziranosti in sodelovanje javnega, zasebnega in nevladnega sektorja pri razvoju turistične destinacije. Potrebna je mreža turističnih ponudnikov in večja vključenost ponudnikov v celovito turistično ponudbo regije, razvojna partnerstva, ki bi vključevala zlasti ponudnike iz zasebnega sektorja.

Za vse ukrepe smo oblikovali kazalnike za spremljanje uresničevanja ciljev.

Ocena skladnosti RRP z nacionalnimi planskimi in razvojnimi dokumenti

Preverjali smo skladnost ukrepov RRP z Strategijo razvoja Slovenije (SRS), Strategijo prostorskega razvoja Slovenije (SPRS) in njihovo navezavo na osrednje projekte Slovenije iz Resolucije o nacionalnih razvojnih projektih 2007-2013. Ugotovili smo:

- da ukrepi RRP podpirajo ukrepe SRS,
- da ukrepi RRP sledijo ukrepom SPRS. Regija je izdelala predlog regionalne zasnove prostorskega razvoja (RZPR), usklajen s SPRS, mnenjem Ministrstva za okolje in prostor in mnenji posameznih nosilcev razvojnega načrtovanja in ga uporabila pri pripravi RRP kot strokovno podlago,
- da RRP sledi signalu regijam in lokalnim skupnostim, ki ga je dala država z osrednjimi razvojnimi projekti.

Skladnost ukrepov RRP z nacionalnimi planskimi dokumenti je pomemben pogoj za kandidiranje letnih izvedbenih načrtov RRP na EU in državna razvojna sredstva.

Ocena javnofinančnega okvirja za izvajanje regionalnih razvojnih programov

Pri oceni potrebnih finančnih virov in možnosti za realizacijo RRP smo upoštevali:

- podatke o evropskih sredstvih v navedenem programskem obdobju smo povzeli po Nacionalnem strateškem referenčnem okvirju, pri čemer smo upoštevali, da bo 80 odstotkov teh sredstev namenjenih za izvajanje osrednjih nacionalnih projektov in Resolucije o nacionalnih razvojnih projektov, 10 odstotkov teh sredstev pa bo pridobila regija za izvajanje RRP in za podporo osrednjih regijskih projektov,
- prispevek države smo ugotovili v skladu z 19. členom Zakona o skladnem regionalnem razvoju na osnovi BDP za leto 2005, pri čemer bo za sofinanciranje izvajanja namenjenih 0,5 odstotka BDP letno,
- razvojne možnosti lokalnih skupnosti smo ugotovili na osnovi proračunskih prihodkov in odhodkov občin v letu 2007 in ocene, da bo za izvajanje RRP na voljo 11,11 odstotka sredstev občinskih proračunov letno,
- razvojne možnosti drugih regijskih razvojnih partnerjev smo ocenili na osnovi regijskega BDP za leto 2003 in na osnovi preteklega investiranja v razvoj ocenili, da bo za izvajanje programov RRP namenjeno 0,55 odstotka regijskega BDP,
- na osnovi dosedanjih izkušenj smo upoštevali, da bo razmerje sofinanciranje izvedbenih projektov RRP v razmerju: 40 odstotkov evropska in druga razvojna sredstva : 60 odstotkov sredstva lokalnih skupnosti in regije.

S temi predpostavkami bo lahko regija črpala za izvedbene projekte RRP v posameznem letu programskega obdobja 2007–2013 več kot 10 odstotkov EU in državnih razvojnih sredstev, kar je več kot smo predvidevali. Letno lahko računa regija na dobrih 16 milijonov EUR sredstev za sofinanciranje izvedbenih delov RRP, ob pogoju, da se bodo razvojne napovedi v regiji uresničevale. To pa je precej več razvojnih sredstev, kot jih je imela regija na razpolago za izvajanje RRP v obdobju 2002–2006.

Regionalni razvojni projekti

Istovrstne in povezane regionalne razvojne projekte smo združevali v smiselne projekte. Hkrati z evidentiranjem regionalnih razvojnih projektov smo ugotavljali njihovo pripravljenost za izvedbo. Projekte, ki so pripravljeni za realizacijo v prvih dveh letih programskega obdobja, v letih 2007 in 2008, smo opredelili kot projektne predloge. Drugi projekti v okviru smiselnih projektov in projekti, ki bodo še evidentirani kot prioritetni v okviru posameznega ukrepa RRP ob

pripravi letnih izvedbenih načrtov RRP, bodo kot projektni predlogi opredeljeni v posameznih letnih izvedbenih načrtih RRP. K pripravi projektnih predlogov, ki bodo sestavljali letne izvedbene načrte RRP bodo pritegnjeni z RRP evidentirani nosilci in partnerji.

Razvojne projekte, pomembne za hitrejši in enakomernejši razvoj regije, smo glede na pristojnosti za odločitve in izvedbo razdelili na *regionalne projekte nacionalnega pomena*, pomembne za razvoj regije in *regijske razvojne projekte*, o katerih se odloča regija. V pripravi RRP so bili kot pomembni nacionalni projekti za razvoj regije izpostavljeni:

- vzpostavitev slovenske razvojne mreže,
- dokončanje dolenjske avtoceste,
- tretja razvojna os,
- tretja A razvojna os,
- posodobitev državnih cest na območju regije,
- posodobitev železniške infrastrukture in prometa,
- oskrba Bele krajine in Kočevsko-ribniškega s plinom,
- širokopasovne podatkovne povezave na območju celotne regije,
- zanesljiva oskrba regijskega gospodarstva z električno energijo,
- ureditev vstopnih točk na meji z Republiko Hrvaško in čezmejno sodelovanje,
- ureditev omrežja kolesarskih poti in
- skladi tveganega kapitala.

Navedeni projekti, za katere se odločitve sprejemajo v parlamentu, vladi in posameznih ministrstvih omogočajo regiji zmanjšanje zaostankov na področju razvoja človeških virov, razvoja inovativne in R&R dejavnosti v regiji, boljšo dostopnost in povezanost regije, kar so pogoji za uresničevanje načrtovanega hitrejšega gospodarskega razvoja, izboljšanje konkurenčnosti gospodarstva, enakomernejšega razvoja regije in kakovosti življenja v regiji.

Regijski razvojni projekti so smiselno umeščeni v posamezne programe in sledijo ukrepom RRP. Zagotovljeno je, da predlagani regionalni razvojni programi podpirajo posamezni ukrep RRP. Omogočeno je, da se v programskem obdobju opredelijo prioritetni razvojni projekti z izvedbenimi načrti RRP izmed evidentiranih projektov v RRP in projektov, ki bodo še evidentirani glede na razvojne potrebe regije v času priprave letnega izvedbenega načrta RRP. Zlasti v kasnejših letih programskega obdobja bo potrebno RRP na projektni ravni dograjevati glede na uresničevanje razvojnih ciljev regije in spremenjenih pogojev razvoja tako na nacionalnem kot regijskem nivoju.

Tako so v okviru Programa gospodarstva pod:

ukrepom 1: Povezovanje, mreženje in zagotavljanje podpornih potreb gospodarstva združeni projekti: opremljanje gospodarskih, poslovnih in obrtnih con, izgradnja blagovno-logističnega centra, povezovanje podjetij, razvoj finančnih shem, vzpostavitev informacijskih točk za podjetništvo;

ukrepom 2: Vlaganje v raziskave in razvojno ter pripadajočo infrastrukturo združeni projekti: zagotavljanje razvojnih možnosti na obmejnem območju, spodbujanje podjetniške inovativnosti, univerzitetni znanstveno-tehnološki park, mreža medpodjetniški izobraževalnih in tehnološko-razvojnih centrov;

ukrepom 3: Ustrezno znanje v gospodarstvu in na vseh ravneh spodbujanja malega in srednjega podjetništva združeni projekti: vse

na enem mestu (VEM), vzpostavitev mrežnega inkubatorja, razvoj štipendijske sheme, spodbujanje podjetništva med mladimi.

Programa človeški viri in družbena blaginja pod:

ukrepom 1: Ustvarjanje znanja, ki je prilagojeno potrebam regionalnega gospodarstva in priprava izobraževalnih institucij za nove zahteve gospodarstva združeni projekti: priprava novih visokošolskih programov, razširitev srednješolskih programov glede na potrebe regije, priprava in začetek izgradnje univerzitetnega kampusa v Novem mestu, izgradnja infrastrukture za center biotehnike in turizma, izobraževanje za potrebe turizma;

ukrepom 2: Spodbujanje kulture vseživljenjskega učenja in osebnega razvoja za vse generacije združeni projekti: izboljšanje prostorskih pogojev za institucije, ki delujejo na področju vseživljenjskega učenja in osebnega razvoja, center vseživljenjskega učenja, motivacije Romov za izobraževanje in zaposlovanje, projektno učenje za mlade, usposabljanje za življenjsko uspešnost, gledališče Novo mesto;

ukrepom 3: Izboljšanje kakovosti življenja za vse generacije in družbene skupine združeni projekti: mreža domov in storitev za starostnike, izboljšanje pogojev za delo institucij, ki delujejo na področju družbene blaginje, zagotavljanje zdravstvene varstva na primarnem in sekundarnem nivoju, družinski krizni centri, preventivni programi za rehabilitacijo odvisnikov in njihovo vključevanje v aktivno življenje, integracije Romov, dvig prehranjevalnih navad, gibanje in zdrava prehrana, organizacija in trženje socialnih programov, vzpostavitev učno strokovnega in rekreacijskega parka.

Programa okolje, prostor in infrastruktura pod:

ukrepom 1: Izboljšanje dostopnosti in komunikacij v regiji in širšem prostoru združeni projekti: novogradnje in rekonstrukcije lokalnih cest, izgradnje prometnega in intermodalnega prometnega terminala, razvoj letališča v Prečni in športnih letališč v Beli krajini in na Kočevsko-ribniškem, javni promet;

ukrepom 2: Izboljšanje komunalne opremljenosti združeni projekti: trajnostna oskrba Bele krajine s pitno vodo, obnove in modernizacije regijskih vodovodov, izgradnje sistemov čiščenja in odvajanja odpadnih voda, vključevanje manjših vodovodnih sistemov v regionalne vodovodne sisteme, sanacije kakovosti pitne vode, zmanjšanja izgub pitne vode, upravljanje s porečjem Krke, urejanje odlaganja odpadkov, CEROD II. etapa, urejanje deponij za inertne odpadke, projekti za koriščenje obnovljivih virov energije, samooskrba regije z mineralnimi surovinami, komunalno opremljanje zemljišč za gradnjo, nadomestitve posegov na območje Natura 2000;

ukrepom 3: Hierarhija naselij in policentrični razvoj regije združeni projekti: zagotavljanje zemljišč za gospodarstvo in stanovanjsko gradnjo, prenova mestnih jeder, vzpostavitev regijske institucije za prostor.

Programa razvoja podeželja pod:

ukrepom 1: Konkurenčnost kmetijstva in gozdarstva združeni projekti: ogrevanje z lesno biomaso, podeželsko razvojno jedro, izgradnja lokalnih tržnic;

ukrepom 2: Izboljšanje podeželja s trajno rabo kmetijskih in gozdnih zemljišč združeni projekti: sanacija in ohranitev visokodebelnih sadovnjakov, povečanje proizvodne sposobnosti zemljišč, tehnološki park in MIC za kmetijsko pridelavo, predelavo in dopolnilne dejavnosti na podeželju;

ukrepom 3: Ekonomska diverzifikacija in izboljšanje kakovosti življenja na podeželju združeni projekti: obnove arhitekturne dediščine na podeželju, ureditve vasi in vaških središč, rastlinskih čistilnih naprav, razvoja gozdarstva in lovskega turizma, ponudbe ob vinskih turističnih cestah, izgradnje in obnove kulturno-društvenih centrov, kulinarike, čebelarstva, gojenja zdravilnih rastlin in zelišč, podjetništva na podeželju, obnove vaških kalov.

Programa turizma in dediščine pod:

ukrepom 1: Izboljšanje dostopnosti do objektov in območij naravne in kulturne dediščine, dvig kakovosti turistične infrastrukture in stanja objektov kulturne dediščine združeni projekti: izgradnja kampa za potrebe gostov v tranzitu, urejanje tematskih, jahalnih, učnih poti, označevanje in priprava turističnih točk za sprejem gostov;

ukrepom 2: Povečanje raznovrstnosti in kakovosti turistične ponudbe in storitev združeni projekti: kulturno-kongresni center, razvoj rekreativnega centra Bela, izgradnja mladinskega hotela, razvoj novega celovitega turističnega produkta na Kočevsko-ribniškem, vključevanje zidanic v turistično ponudbo, hmeljčarski hram, šolski hotel Trška gora, Terme Lahinja;

ukrepom 3: Celovit in učinkovit marketing turistične destinacije združeni projekti: povečanje števila internetnih priključkov;

ukrepom 4: Izboljšanje organiziranosti in sodelovanje javnega, zasebnega in nevladnega sektorja pri razvoju turistične destinacije združeni projekti: organiziranja regije na področju turizma, vzpostavitve informacijskih in znanstvenoraziskovalnih centrov.

Hišni oltarček iz Rakovnika pri Mokronogu, avtor: ljudski rezbar Janez Trontelj - Boh, zadnja četrtina 19. stoletja, etnološka zbirka Dolenjskega muzeja

Marko Koščak

TRŽENJE IN UPRAVLJANJE TURIZMA IN DEDIŠČINE V KRAJINSKEM PARKU KOLPA

Mednarodni modul podiplomskih študentov Univerze v Londonu in Univerze v Ljubljani – Biotehniške fakultete

V času od 23. do 29. septembra je v Krajinskem parku Kolpa in deloma v Krajinskem parku Lahinja v Beli krajini potekal mednarodni modul podiplomskih študentov iz Univerze Ljubljana – Biotehniška fakulteta in univerze Birkbeck iz Londona. Modula se je udeležilo 22 študentov z obeh univerz in pet stalnih predavateljev na seminarju. Poleg teh so o stanju in razmerah v Krajinskem parku Kolpa govorili tudi vabljeni predavatelji iz Zavoda za varstvo narave – Območne enote iz Novega mesta, Zavoda za varstvo kulturne dediščine iz Novega mesta, RIC-a Črnomelj, Kompassa Novo mesto in projekta Po poteh dediščine Dolenjske in Bele krajine. Na povabilo o sodelovanju pri realizaciji modula so se prijazno odzvali tudi na občini Črnomelj in seveda vsi domačini, ki so jih podiplomski študentje obiskali v času svojih terenskih proučevanj. Delo je tako potekalo na teoretični ravni preko predavanj in diskusij kot tudi in predvsem preko obiskov posameznih lokacij v parku Kolpa in Lahinja ter spoznavanju praktičnih izkušenj življenja in dela lokalnega prebivalstva, ki živi znotraj oziroma na robu obeh parkov.

Glavni cilj modula je bilo proučiti razvojne možnosti turizma v varovanih območjih, kot sta oba krajinska parka Kolpa in Lahinja. Podiplomski študentje z obeh univerz so se poleg tega, da so podrobno spoznali posamezne razvojne elemente parka, ukvarjali tudi s temo, na kakšen (ne) način(e) izvajati marketing v varovanih območjih oziroma na območjih s posebnimi kvalitetaми naravne in kulturne dediščine. Pri tem so jim

bile tako angleške kot slovenske izkušnje dobrodošle za kreiranje usmeritev pri nadaljnjih razvojnih aktivnostih za oba parka.

Delo je potekalo v petih skupinah. Vsaka je proučevala svoje interesno področje, in sicer: narava in krajina, kulturna dediščina in tradicija, predstavitev in trženje, lokalna skupnost ter lokalno gospodarstvo. Zadnji dan modula so predstavniki posameznih skupin predstavili svoje poglede in predloge, ki so jih strnili v naslednje ugotovitve:

Narava in krajina

Gre za kraško območje, kar pomeni, da imamo opravka z ranljivim ekosistemom, ki zahteva še posebno pozornost pri upravljanju z vodnimi viri. Gre za kvalitetno naravno dediščino in ustvarjeno kulturno krajino, ki jo zaznamujejo na eni strani gozdovi s svojimi naravnimi sestoji in ekološko vrednostjo kot tudi kmetijska pokrajina s svojo raznolikostjo in pestrostjo ter predvsem posameznimi značilnostmi, kot so na primer stelniki. Na območju je značilno bogastvo flore in favne. Če izpostavimo samo nekatere elemente, potem velja omeniti 26 različnih ribjih vrst, redke ogrožene ptice in pa posebnosti območja, kot so vidra, netopirji in posamezni plenilci. Seveda je najbolj prepoznaven element območja reka Kolpa kot ena najtoplejših (če ne že najtoplejša) in najčistejših slovenskih rek, za katero pa si velja postaviti tudi nekoliko izzivalno vprašanje: ali si res želimo, da postane prepoznavna kot slovenska riviera, kot jo nekatere tudi poimenujejo? Mnenje

udeležencev je bilo predvsem na strani tistih, ki jo želijo ohraniti kot čisto in primerno tudi za kopanje oziroma druge vodne aktivnosti, pa vendar tudi kot prihodnji dom in prebivališče mnogih rastlinskih in živalskih vrst.

Kulturna dediščina in tradicija

Skupina je menila, da gre na območju parka za izjemno in nepovljivo kulturno pokrajino, ki jo je skozi stoletja ustvarila narava s pomočjo tukajšnjih ljudi in njihovega načina življenja in dela. V nekaterih primerih lahko celo govorimo o kulturni dediščini kot muzejskem primerku, kar lahko razumemo tudi kot dejstvo, da na območju parka ponekod občutimo tudi že izgubljanje le-te kot tudi izgubljanje tradicije in načina življenja iz preteklosti. Člani skupine so menili, da je zadnji čas in potreba, da se za očuvanje teh tradicij kulturne dediščine namenijo finančna sredstva v obliki različnih stimulativnih oblik pomoči. Lokalna skupnost in njeni posamezniki naj bodo nosilci in tudi ambasadorji prenašanja tradicij na mlajše rodove, pri čemer je pomembno, da pri teh procesih sodeluje kar največje število ljudi. Potrebno se je zavedati vrednot kulturne dediščine in po vseh možnostih preprečevati, da bi jo poceni in prelahko izgubili ali celo razprodali v katerikoli obliki. Nekatere posebnosti, kot so na primer stelniki in vrtače z obdelanimi njivami v njih, pa so potrebne največje pozornosti, ki jih nikakor ne bi smeli izgubiti ... Na sami delavnici smo izvedeli tudi za podatek, da se dosedaj noben lastnik teh parcel ni mogel prijaviti na noben razpis (zaradi premajnih parcel), s katerim bi pridobil sredstva, ki bi mu omogočila, da bi te prepoznavne elemente Bele krajine še naprej vzdrževali, kar je zelo zaskrbljujoče.

Predstavitev in trženje

Za kvalitetno predstavitev in trženje je najprej potrebno začeti z izobraževanjem in informiranjem lokalnega prebivalstva vseh starostnih struktur. To je bilo prvo in najpomembnejše sporočilo te skupine, ki meni, da bi na ta način lahko bistveno izboljšali interpretacijo parka, kar bi bil lahko prvi korak k pripravi enotnega programa trženja na dolgi

rok. Pri slednjem je potrebna pomoč strokovnjakov, seveda pa tudi vključevanje lokalnega prebivalstva v vse načrtovalske procese. Skupina prav tako meni, da je nujno potrebno trženje nadgraditi z blagovno znamko parka in sloganom, kar bi dodatno pospešilo trženje, predvsem lokalnih in zelo kvalitetnih proizvodov različnih vsebin. Pri vsem tem bo morala še naprej glavno besedo imeti tudi stroka, interdisciplinarna sestava, ki pa bo morala znati prisluhniti tudi potrebam in željam lokalnega prebivalstva. Predstavili so tudi posamezne predloge odpiranja parka in celotnega območja Bele krajine s povezanimi pohodnimi, kolesarskimi in drugimi tematskimi potmi, kar bi v mnoga naselja lahko pripeljalo nove obiskovalce in na ta način dalo lokalnim prebivalcem možnost lastnega vključevanja v turistično ponudbo tega prostora.

Lokalna skupnost

Skupina je predvsem izpostavila in poudarila pomen sodelovanja med vsemi akterji prihodnjega razvoja v parku, tako med predstavniki javnega, zasebnega in nevladnega sektorja kot tudi in predvsem vključevanja lokalnega prebivalstva od samega začetka v vse načrtovalske procese. Govorimo o tako imenovanem »participativnem načrtovanju«, ki mora v prvi vrsti upoštevati obstoječe vrednote in tradicijo in ki mora biti celosten. Na konkretnih primerih posameznih lokacij na Vinici so izpostavili možnosti za ureditev nekaterih objektov in muzejev, da bi le-ti še nadgradili in izboljšali svojo ponudbo in prepoznavnost tako na domačem kot tudi na tujih turističnih tržiščih.

Lokalno gospodarstvo

Kot zadnja je svoje poglede predstavila skupina, ki si je kot izziv zadala analizirati možnosti za razvoj lokalne ekonomije v parku. Ugotovila je relativno veliko odvisnost od industrije odnosno sekundarnega sektorja ter tudi od kmetijstva in gozdarstva, pri čemer pa pri slednjem obstajajo še neizkoriščene priložnosti za zajemanje dodane vrednosti proizvodom, ki bi jih lahko uspešno tržili tudi v ponudbi parka. Razvojne potenciale za trženje vidijo predvsem v turizmu, poleg že

omenjenega trženja tudi s povečano ponudbo nočitvenih kapacitet, trženjem izdelkov domače obrti, nudenjem servisnih in uslužnostnih dejavnosti in nenazadnje tudi z vstopninami na nekaterih točkah parka. Pri kmetijstvu je bila še posebej omenjena priložnost za izkoriščanje obnovljivih virov energije, ki jih omogoča les. Slabosti, ki so jih v skupini izpostavili, so predvsem pomanjkljiva in nezadostna infrastruktura (tako komunalna kot turistična), zaznaven in posledično opazen »beg možganov« s podeželja, staranje prebivalstva in tudi pomanjkanje kvalitetnih informacij o različnih razvojnih sredstvih, ki bi jih lahko za udejanjanje svojih idej koristilo lokalno prebivalstvo. Prav gotovo pa je prihodnja razvojna priložnost povezana s trženjem turistične ponudbe, ki pa mora biti načrtovana po načelih trajnostnega razvoja, razvojem okolju prijaznega kmetijstva in gozdarstva, ki bo poleg gospodarskega segmenta tudi »skrbnik« za ohranjanje kulturne krajine

kot največjega potenciala za razvoj turizma. Vse to pa bo naloga in izziv za prihodnje upravljavce krajinskega parka in vse tiste, ki bodo pri teh procesih tudi sodelovali.

Po predstavitvi, ki je bila v Župančičevem hramu v Dragatušu, kjer so udeleženci modula ves čas tudi bivali, se je razvila živahna diskusija, ki je potrdila, da lokalni prebivalci razmišljajo o izzivih življenja in dela v Krajinskem parku Kolpa, pri tem pa jim morajo vsi odgovorni pomagati, da bodo zastavljeni procesi tudi lažje stekli.

Naj se na koncu v imenu vseh udeležencev mednarodnega modula zahvalimo vsem tistim, ki so pomagali pri izvedbi in realizaciji izredno intenzivnega programa, ki pa je bil v celoti realiziran, tudi zahvaljujoč izredno naklonjenemu vremenu, ki je Belo krajino pokazal v izjemno privlačni luči. Da o kulinariki ter drugih lokalnih dobrotah vseh oblik iz vseh obiskanih »kuhinj« ne izgubljam besed ...

Tatjana Pregl Kobe

UMETNOST IN NAMEMBNOST ŠOLE Z ROKO V ROKI

Likovni projekt Priklon zemlji, priklon življenju: ob 120-letnici Kmetijske šole Grm v Novem mestu, oktober 2006.

Bogastvo ustvarjanja na kmetih in ekološka zavest sta omogočila, da so pri likovnem projektu, posvečenem 120-letnici Kmetijske šole Grm, nastale izjemne likovne stvaritve – od slavoloka, obeliska, travnatih košev za profesorje, za poredne dijakke in za smeti pa vse do stripa. "Kmet se je vedno odlikoval po ustvarjalnosti, zato sem se odločila, da bo to praznovanje v znamenju ustvarjalnih dni. Povabili smo nekaj priznanih slovenskih umetnikov, ki so za svoje ustvarjanje uporabili tvarino, povezano s kmečkim življenjem," je povedala avtorica projekta, pri katerem so v naravi in iz narave ustvarjali *Vladimir Leben*, *Jožica Medle*, *Janko Orač*, *Boštjan Pucelj*, *Jože Slak* – *Doka* in *Janez Suhadolc*.

Kmetijska šola Grm v Novem mestu letos praznuje stodvajseti rojstni dan, zato so po zaključeni, več kot dve uri trajajoči uradni proslavi, ki se je je udeležilo ogromno število obiskovalcev, na rahlo nagnjenem hribu pred šolo namesto svečk na torti prižgali na stotine sveč v bučah. Dijakinje šole, oblečene v vile, so jih med plesom prižigale eno za drugo. Izzvano občinstvo je nato skoraj enoglasno zapelo "Vse najboljše, šola, za te, vse najboljše ..." Idejo, da se kmetijski šoli s tako bogatim programom in tako velikim posestvom daruje takšne vrste torto in voščilo, je dobila slikarka *Jožica Medle*, ki na tej šoli tudi poučuje umetnostno vzgojo. Po scenariju je idejo tudi uspešno uresničila. Bogastvo likovnega ustvarjanja na kmetih pa je bilo

Pred solskim centrom in višjo šolo je majhen prostor, ki deluje kot otok med tremi potmi. Sredi tega zelenega otoka je nekoč stal grd, zvrt smetnjak. In Jožica Medle, ki na šoli že vrsto let tudi uči in tako pogosto hodi mimo tega prostora, je dobila zamisel, ki se tudi sicer sklada z njeno umetniško ekološko zavestjo. S tremi skulpturami je želela pokazati, iz česa vse se da v umetnosti ustvarjati: iz železnih mrež, iz računalniških izpisov, iz plastičnih vreč in – zakaj pa ne? – tudi iz trave! Poleg estetsko domišljene kompozicije iz treh različno velikih objektov in poleg ekološke vsebine pa je v avtorsko postavitev vnesla še nekaj humorja. Smetnjakom, ki jih je postavila na vhod šole, da jih učenci prej opazijo, je nadela imena: največji ima napis Za profesorje, srednji Za poredne dijake in najmanjši Za smeti. Pri ustvarjanju teh treh skulptur iz trave in drugih materialov so pomagali učiteljica Nina Jelenc in učitelj Boštjan Punčuh ter delavec Mile Ostič pa tudi dijakinje prvega letnika iz programa Vrtnarski tehnik in dijaki tretjega letnika iz programa

James H. S. & D. C.

Rogeri se na 3. jula 1942. u Ljubljani. Po svoji
Belgradskoj primici u Ljubljani se je spisal
faustski za arhiviranje u Ljubljani, kar je u
1948. primio. Očito 1972 sprava postojala
dasi na Faustski za arhiviranje u Ljubljani,
prema pristupiti naizda u delovno
prema. Pregleda se u arhivskoj zbirki
gledati u arhiv. u arhivskoj zbirki
u arhivskoj zbirki u arhivskoj zbirki
prema, u postojanju naizda, u arhivskoj
delovno u Ljubljani spravi postojala
postojala se u spravi. U Spravi u Ljubljani
dasi mnogo arhivskih spravi, na postojala
postojala spravi delovno delovno se u
postojala spravi delovno delovno. Očito se
delovno spravi delovno delovno naizda

Kmetijski tehnik. Za končni izgled postavitve je v kompoziciji z drevesom na ožjem delu travnatega trikotnika pomembna tudi urejena zelena.

Gladka zelena površina pa je osnova tudi za pravilno umestitev obeliska slikarja Janka Orača, več kot dvometrske skulpture, ki lebdi skoraj pol metra nad zemljo v zraku. Na osnovi poslikanih skulptur iz lesa, ki jih je že večkrat razstavljal, si je zamislil likovni objekt, ki bi zaživel in živel v naravi. Ustvaril je obelisk, posvečen življenju, in ga imenoval *Iz zemlje proti soncu*. Betonske mreže za tlake so osnova enakostraničnega trikotnika. Iz tanjših in širših trakov valjevca, ki jih uporabljamo za strelovode, je ustvarjena nekakšna risba, ki pripoveduje zgodbo. Spodaj je podpis, ki pa ima hkrati simboličen pomen: J predstavlja oranje, O pa seme. Nad njim se širi pokrajina, mehka in valovita, ki se odpira pogledu s tega gledišča. Valovite linije zapolnjuje prepleteno šibje, kakršnega uporabljajo za pletenje košar. Zgoraj je oblika sonca, pri katerem je odstranjen del železne mreže. Tako očiščen prostor omogoča nemoten pogled navzgor – iz zemlje proti soncu. Pri ustvarjanju te zemlji posvečene skulpture je sodeloval delavec grmske šole Branko Dragman, v pomoč pa so bili tudi učiteljica Mateja Okleščen in učitelj Peter Seničar ter dijaki prvega in tretjega letnika programa Kemijski tehnik.

Priklon zemlji, rasti, pokrajini, soncu in življenju je tudi skalnjak Jožeta Slaka, ki ga je umetnik imenoval *Skalnjak z japonskim navdihom*. Skale so prinesene izpod Bohorja, pesek iz kamnoloma Sv. Ane pri Mirni peči. Zasaditev je zasnovana na prostoru, ki upošteva že zasajeno grmičevje, ob katerega je posajeno novo grmičevje, kar naj skupaj ustvari učinek žive meje. Osnovni vzorec je oblikovan po japonskih principih. Kamni so vraščeni v tla, kompozicija je nesimetrična tako pri zasaditvi kot pri položaju kamnov. Prostor s kamni je poenoten s celo površino, kar poudarja enostavnost. Poleg prostorskega učinka je umetnik uporabil tako imenovan – sposojen pogled. Okolico in razgled je umestil v kompozicijo tako, da se Trška gora in oko-

liško mehko dolensko gričevje estetsko premišljeno spajajo z navpičnicami, valovitimi linijami, linijami kamna in zasaditvijo in travnato čistino. Pri postavitvi skalnjaka sta sodelovali učiteljici Zvijezdana Cujnik in Simona Zupanc, umetnikove navdušene pomočnice pa so bile dijakinje četrtega letnika iz programa Vrtnarski tehnik, prav tako z veseljem pa so pomagali tudi dijaki tretjega letnika iz programa Kmetijski tehnik.

Slikar in animator Vladimir Leben je ob pomoči učiteljice kemije Vojke Zupančič ustvaril *Stripovsko dekoracijo kemijskega kotička*. Strip v avli na vhodu kemijskega laboratorija s svojo namerno nedodelanostjo in prvinskostjo mehča geometrijo praznega prostora novogradnje. Delo vsebuje tudi vzgojno-pedagoški moment. Ustvarjalec, znan tudi po animirani seriji Bizgeci, je letos skupaj z Damjanom Kracino ustvaril otočje Galapagos, pokrajino prihodnosti, kjer živijo nenavadne vrste živali. Projekt Galapagos, pri katerem domišljija nima meja, sestavljajo slike, skulpture, glasba in video. Zasnovan je v naravi, navdih pa črpa v Darwinovi evlucijski teoriji ter vedno bolj odgovorni vlogi sodobnega umetnika v skrbi za prihodnost življenjsko ogroženega planeta in njenih živalskih vrst. Postavitve razstave je v različnih galerijski prostorih lahko drugačna, vsebinsko sporočilo pa ostaja nespremenjeno. Po utopični poglavitvi v namišljeni svet prihodnosti se Leben pri sedanjem projektu vrača v sedanost, saj je v duhovitem stripu navzoč tudi vzgojno-pedagoški namen v konkretnem prostoru.

Pri sedanjem projektu je Boštjan Pucelj fotografsko spremljal motoriko ustvarjalnega duha umetnikov. Hkrati pa je navzoč tudi kot ustvarjalec s svojim projektom, ki je nadaljevanje prejšnjih. Pri Projektu o nakupovalnih vozičkih, ki je v Novem mestu nastajal zadnji dve leti, so nakupovalni vozički predstavljeni kot tujec v okolju, kot pohabljeni brezdomci. Serija fotografij predstavlja nenavadna parkirišča in vmesne postanke nakupovalnih vozičkov, ko romajo iz trgovskih centrov. Projekt o kraljestvu števil govori o sistematizaciji vsega, kar je ustvarila naša družba in o smislu te-

ga. Serija Totalna razprodaja govori o novomeški praznih poslovnih prostorih, saj je v ožjem središču kar štirideset takih prostorov, ki čakajo na ponovno ožvitev, stik s civilizacijo. Tokrat se predstavlja s serijo fotografij, s katero se že nekaj časa ukvarja. Nastajajoči cikel *Zgodba o rožah* pripoveduje o tem, da se v današnjih časih ne da živeti preveč lagodno oziroma da nam ni "postlano z rožicami". Vendar so prav rože tiste, ki nam olepšujejo dneve, življenje. Navadno se jih sploh ne zavedamo, čeprav nas obkrožajo in nas opazujejo.

Seveda je bila avtorica zamisli s končanimi umetninami, pri katerih je poleg ustvarjalcev zaneseno sodelovalo veliko število profesorjev in profesorice te šole in še večje število učencev in dijakov, več kot zadovoljna. In tudi vodilni v šoli, saj pravijo, da bo imela takšna nadgradnja

njihovega sicer uspešnega delovanja tudi v prihodnje svoje mesto. Misel je vabljliva. Če bodo v šoli, kjer imajo za to usposobljene ljudi, skulpture na prostem iz naravnih materialov vzdrževali in če bodo s projektom nadaljevali, se bodo lahko ponašali s svojo formo vivo. Zakaj ne? Tako kot se ponašajo v Seči pri Portorožu s skulpturami iz kamna, v Ravnah na Koroškem s skulpturami iz železa, v Kostanjevici na Krki s kipi iz lesa in v Sečoveljskih solinah z večletnim projektom *Genius loci Lera*, kjer na prostem nastajajo velike, na kraj vezane umetnine. Zdi se, da so ne navadne skulpture iz naravnih materialov že našle svoje mesto in naklonjenost ljudi, ki bodo omogočili nastajanje novih skulptur in objektov v naravi. Nekaterim čas ne bo mogel prizanesti, a bodo kot dokument ostale na fotografijah ali na filmu, druge bodo ostale za vedno. Mar ni tudi v tem čar?

Dirk Heij

ARTOTEKA – KAJ JE, KAKO DELUJE IN KAJ BI LAHKO BILA

Beseda artoteka je izpeljana enako kot besedi biblioteka, videoteka in podobno in preprosto pomeni kraj, kjer si človek lahko izposodi umetnino, tako kot si izposodi iz biblioteke knjigo. To je artoteka v svojem prvotnem pomenu, nič več in nič manj.

Ideja artoteke je preprosta, vendar je lahko zelo učinkovita. Javna knjižnica daje ljudem možnost, da lahko za malo denarja berejo to, kar jih zanima. Javne knjižnice so bile ustanovljene zato, da bi spodbujale k branju, da bi se ljudje tako izobraževali in v branju uživali. Seveda je to zelo odvisno od kvalitete tega, kar ljudje berejo, to pa je odvisno od stopnje izobrazbe in tudi od interesov bralcev. Razume se, da vse, kar je

napisano in ponujeno v branje, ni vedno kakovostno, vendar pa velja, da več ko kdo bere, bolj je sposoben razumeti razliko med različnimi nivoji in kvaliteto prebranega.

Artoteka naj bi delovala na enak način. Ljudem naj bi dala priložnost, da si izposodijo umetnino za malo denarja. Kot za knjige tudi za likovna dela velja, da vse, kar je naslikano, narisano ali narejeno v katerikoli likovni tehniki, ni nujno umetnina. Velja pa tudi, da več ko kdo vidi, bolj je sposoben razumeti razlike v kvaliteti ponujenega.

Odgovornost artoteke naj bi bila, da s kvaliteto ponujenega zadosti vsaj minimalnim standardom, kar pa je lahko zelo zahtevno, kajti, kdo naj razsoja o kvaliteti. Videti je, da knjiž-

nice danes ne delajo nobene selekcije, če sodimo po tem, kaj je ponujeno v branje – ob dobri literaturi še veliko plaže. Če bi imela artoteka drugačen pristop, bi bilo to mogoče razumeti kot elitizem.

A če naj bo artoteka vredna svojega imena, mora zagotoviti vsaj minimalno kakovostno raven in ne ponujati kiča, ki je na voljo že tako na številnih drugih mestih. Navsezadnje že samo ime artoteka zagotavlja stranki, da so na izposojajo umetnine.

V mnogih zahodnoevropskih državah artoteke delujejo že več let v zadovoljstvo umetnikov in uporabnikov. Pogosto delujejo pod okriljem ministrstva za kulturo, kot na primer na Nizozemskem, in so celo del javnih knjižnic, imajo osebje, usposobljeno za izposojajo ne glede na to, ali gre za knjigo ali likovno umetnino. Seveda pa mora imeti knjižnica dovolj prostora. Knjige praviloma zavzamejo manj prostora kot razstavljene umetnine. Pomembno je tudi, da imajo artoteke na voljo sredstva za nakup umetnin (zagotavljata jih tako ministrstvo kot občina) in sredstva za prostor, opremo in delavce.

V Sloveniji zaenkrat takšnih artotek še ni, kar pa nas ne bi smelo odvrniti od tega, da bi poskusili. Zanimiv poskus, kako bi se dalo priti do artotek, imamo v Beli krajini.

Likovni umetniki imajo kar precej del, ki skoraj nikoli niso na ogled javnosti, razen ob redkih razstavah, ali še to ne, torej sploh ne morejo funkcionirati, saj umetnina funkcionira samo, če je videna. V Beli krajini smo iskali možnost, da bi to spremenili in pred enajstimi leti ustanovili KUD Artoteka Bela krajina, ki združuje skoraj vse likovne umetnike s tega območja in tudi sicer deluje na vsem območju Bele krajine. Seveda je bilo od vsega začetka

jasno, da samo denar od izposoje ne bo dovolj za vzdrževanje take ustanove, zato v naši artoteki omogočamo tudi nakup umetnin, celo na obroke. Poleg tega pripravljamo ali pomagamo pripravljati samostojne in skupinske razstave naših članov. Vsako leto organiziramo tudi likovno kolonijo. V vseh teh dejavnostih sodelujejo tudi povabljeni umetniki od drugod. Skratka, naša artoteka ni samo izposojevalnica umetnin, ampak deluje širše v dobro tako svojih članov kot javnosti.

Vendar moramo priznati, da se ljudje še vedno ne zavedajo izrednih možnosti, ki so jim z artoteko ponujene. Očitno jim tega še vedno nismo znali dovolj jasno predstaviti.

Podjetja in delovne organizacije uporabljajo naše storitve in imajo pisarne in hodnike lepo opremljene s slikami sprejemljive kakovosti za relativno nizko najemnino in, kar je še boljše, redno menjavajo razstavljena dela, tako da je možno videti vedno nove slike. Prav v tem je privlačnost ideje o izposoji – kar kupiš, imaš in tega ne moreš vsake toliko časa zamenjati za nekaj drugega, kot je to možno pri izposoji.

V našem primeru umetnik ostane lastnik umetnine in dobiva denar od najemnine, del te pa gre za administrativne stroške artoteke, za avtorski davek in druge dajatve. Kljub temu cena najema ni visoka in vsak ima nekaj od tega. Pokazali smo, kako se to lahko počne na ta način.

Bilo bi krasno, če bi tudi druge po Sloveniji sledili našemu zgledu. Ustanovili bi lahko zvezo artotek, preko katere bi artoteke med sabo izmenjevale dela svojih umetnikov, kar bi vsekakor nudilo več možnosti tako umetnikom kot izposojivalcem. Sanje? Morda. Od nas je odvisno, da sanje spremenimo v resničnost.

Jožef Vrščaj

ZAZNAMUJE KULTURNI UTRIP BELE KRAJINE

Kulturno-umetniško društvo Artoteka Bela krajina

Bilo je v letu 1993. Pridobili smo si novo samostojno državo Slovenijo in svet okoli nas se je pospešeno razvijal, z Dirkom Heijem sva se srečevala v mestu in tarnala nad seboj in nad po najinem mnenju preskromnem likovnem življenju v Črnomlju in tudi v Beli krajini. Govorila sva o tem in onem, da ni razstav, ni domačih likovnikov, da ni razumevanja za to dejavnost, da je drugod veliko boljše in kaj bi, če bi in kako bi.

Če bi in kako bi, je bil kar nekaj časa prevladujoči motiv najinih pogovorov, toda počasi se je začela pojavljati misel o novem, našem likovnem društvu, ki bi za vedno spremenilo likovno sliko v domačem okolju. Ko je misel o društvu dozorela, se nam je pridružil kipar Martin Skoliber, ki je tudi soglašal, da je treba nekaj ukreniti. Dogovorili smo se, da za začetek skupaj pripravimo razstavo naših skulptur. Z nečem je bilo treba začeti, hkrati pa tudi začeti iskati somišljenike in prostor, kjer bi lahko predstavili razstavo. Stopili smo v stik s takratno tajnico ZKD Črnomelj Ksenijo Khalil. Prisluhnila nam je in tudi pomagala. Skupaj smo razmišljali o ciljih in smotrih delovanja društva in tudi pridobili prostor za prvo razstavo v Špeličevi hiši v Črnomlju, kjer je še danes naš matični prostor za prirejanje razstav in hkrati prostor, kjer se srečujemo in

snujemo nove dogodke.

Zavedali smo se pičlih možnosti za prodor naših del v javnost, zato smo prisluhnili Dirku Heiju, ki je sledil zanimivim idejam iz tujine. Govoril je o možnosti ustanovitve društva, ki bi likovna dela svojih članov tudi izposojalo. Omenil je tudi možno ime za novo društvo: Artoteka Bela krajina. Zanimivo idejo smo podprli, ker smo zaslutili novo priložnost za še uspešnejšo predstavitev novega društva.

V decembru 1993 smo že pripravili prvo razstavo treh avtorjev, Dirka Heija, Martina Skolibra in Jožeta Vrščaja. Ob otvoritvi smo predstavili novo društvo, ki naj bi delovalo na celotnem belokranjskem območju pod imenom KUD Artoteka Bela krajina. Ob otvoritvi smo številnim obiskovalcem razstave v lični zloženki razložili osnovno dejavnost novoustanovljenega društva. Poudarek je bil na izposoji in najemu, zavedali pa smo se, da to ne more biti naše izključno poslanstvo. Vendar takrat še nismo uspeli ali si upali predstavljati, kako se bo s časom naše društvo razvijalo. Pomembno je bilo, da smo začeli z veliko volje. Sledila je registracija društva v marcu 1994 in povabilo vsem delujočim belokranjskim umetnikom, da se nam pridružijo. Takoj se nam je oglasilo okrog 25 likovnikov, ki so si želeli tovrstnega delovanja. Skupaj

Ustanovni sestanek KUD Artoteka Bela krajina marca 1994. leta v gostilni Müller

ODMEVI IN ODZIVI

Rast 6 / 2006

smo že naslednje leto pripravili več razstav, prvi bienale otroške ilustracije in prevzeli organizacijo IV. belokranjskega likovnega bienala, ki ga je do takrat pripravljala Silvester Mihelčič v sklopu Miniarta. Nekaj let je bil belokranjski likovni bienale naš najpomembnejši nastop v javnosti. Z njim smo se predstavili tudi v Metliki, Novem mestu in Ljubljani. Na bienalih so sodelovali tudi vabljeni umetniki izven Bele krajine.

Prišle so prve ponudbe za izposojno in kar nekaj poslovnih prostorov in dvoran smo začeli opremljati z deli naših članov in članic. Da bi imeli razpoložljivo število del, smo spodbujali člane k samostojnim predstavitvam, pospešeno smo prirejali skupne razstave. Društvo je postajalo prepoznavno, aktivno in začelo skrbeti tudi za morebitni podmladek. V ta namen smo zasnovali bienale otroške ilustracije, na katerem sodelujejo učenci in dijaki vseh belokranjskih šol. Organizirali smo tudi likovne delavnice mladih, ki jih je vodil akademski slikar Robert Lozar. Poleg naštetih aktivnosti je v zadnjih letih postala naša stalnica tudi vsakoletna poletna likovna kolonija, pomembna oblika druženja naših članov in gostujočih umetnikov, ki je zelo poživila naše delo in poglobila pripadnost članov lastnemu društvu. Mogoče tudi zaradi majhne izvirnosti v organizaciji: vedno skušamo v največji možni meri, umestiti likovno srečanje v sklop življenjskega utripa naših krajev. Na srečanjih ne želimo izzveneti samozadostno, ampak biti prisotni na pravem mestu ob pravem trenutku. Prvo srečanje smo udeležili v Jurjevanjski dragi, ker so na prireditvenem prostoru ostale ambientalne skulpture. Nadaljevali smo s srečanjem s pohodniki po Župančičevi poti. S čopičem in platnom smo beležili pot od Nerajca do Vinice. Ob tretjem druženju smo bili dobrodošli v romskem naselju Lokve pri Črnomlju. Ustvarjali smo med njimi in z njimi kot s svojimi sosedi. Vrstila so srečanja ob slovensko-hrvaški meji v Ziljah, Jankovičih in Žuničih, kjer skupaj s hrvaškimi likovniki ustvarjamo v prijateljskem vzdušju.

Naj med drugimi omenim multimedijski projekt Artoteke, pripravljen ob vstopu Slovenije v Evropsko unijo, poimenovan Obarvane zve-

zde. Vseh 25 zvezd, ki jih prepoznamo v značilni obliki logotipa EU je priplavalo v sotočje rek Lahinje in Dobličice in simbolično zaključilo nov krog držav, ki tvorijo EU.

V prizadevanju po še kvalitetnejšem in boljšem smo navezali stike s hrvaškim društvom likovnikov iz Karlovca in tako pričeli z mednarodnim udejstvovanjem. Imeli smo izmenjalni razstavi obeh društev, povabimo se na naša likovna srečanja, sodelovanje je trdnjše, ker nas družijo isti motivi, problemi in rešitve.

V dvanajstih letih smo pripravili preko 80 razstav in dogodkov, na katerih so se predstavili vsi člani Artoteke. Medse smo vabili tudi umetnike iz Slovenije, tudi zato, da spoznamo delo drugih ustvarjalcev in društev.

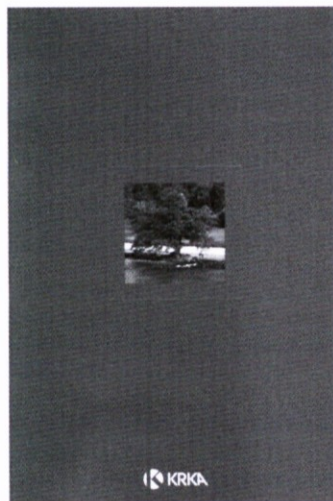
Opažamo napredek v kvaliteti likovnega ustvarjanja v ožjem okolju in tudi vse večjo aktivnost članov pri skupnih projektih. Z leti smo povečali število članov, sedaj nas je 29. Vsako leto pridobimo novega člana ali več. Ti so zagotovili, da likovno dogajanje v Beli krajini ne bo zamrlo, saj stremimo k temu, da vsak član primerno zastopa društvo in da mu prisotnost v javnosti pomeni dodatno ustvarjalno spodbudo.

Ves čas smo se zavedali, da ne bo in ni lahko. Čas je neusmiljen sodnik, vendar nam je v dvanajstih letih uspelo zgraditi močno društvo, ki s svojim delom opazno zaznamuje kulturni utrip Bele krajine. Vsako leto priredimo več dogodkov kot preteklo leto in vedno znova ugotavljamo, da smo na pravi poti. Moramo povečevati obseg in kvaliteto delo. Poglejmo k sosedu, kako on dela, učimo se, smo pestri in zanimivi, saj številno članstvo tak pristop pričakuje. Vemo, da kljub raznim težavam delamo predvsem zase, za lastno zadovoljstvo, za naš napredek in samo od nas je odvisno, kako se bo Artoteka v bodoče razvijala. Po dolgotrajnem vodenju Artoteke sem ob praznovanju desetletnice društva predal vodenje novemu predsedniku, Stanetu Lozarju, našemu aktivnemu članu, za katerega smo prepričani, da bo uspešno vodil Artoteko.

Želimo si, da bi bili tudi v bodoče deležni primerne podpore občine Črnomelj, občanov, prav tako medijev, ki s primerno pozornostjo spremljajo naše delo.

ODA ZELENI REKI

Zeleno, ki te ljubim zeleno; fotografija Bojan Radovič, esej Tone Pavček, Krka, d.d., Novo mesto, Novo mesto 2006

Naslov si je pri španskem mojstru lirike Federicu Garciji Lorei naš domači mojster peresa in dolenski rojak Tone Pavček izposodil z dobrim namenom. Znašel se je v zagati, kako zanosno opisati nekaj tako lepega, kot je reka otroštva, poleg domače zeleno nakodrane pokrajine njegov večni navdih. Tako je naslovil pred leti napisani esej o reki, ki je skozi dolenske kraje tekla že v času prapočetja in brezimne prazgodovine.

Ko je Bojan Radovič iskal besedilo, ki bi reko Krko predstavilo v nekoliko pesniški, vendar tudi verodostojni besedi, je prišlo Pavčkovo besedilo kot naročeno. Pavčkova beseda Krka brezmejno časti, je oda naravni in človeški ustvarjalnosti. Baročni zven njegove besede ni strastno vznesen in slovesno vzvišen, je častitljiv, milozvočen in naraven. Teče z reko. Skozi pokrajino, zgodovino, kulturo, življenje. Posnema njen tok. Pri izviru je pripovedno nežen, ob brzicah in jezovih bučeh, razvleče se po ravnini, ob povodnji prestopi bregove. Kot v rečni tok ujeti odpadel vrbov list, se na poti združenih kapljic dotika naplavin in osamelih skal. Teče skozi ustvarjalnost, ustavlja se ob velikih možeh in ženah. Objema naselja, z nanosi oplaja rodno Dolensko. Skozi ritmični zven se nakaplja podoba reke, njenega sveta, življa in kulture.

Pavčkovemu pesniškemu besedilu je novomeški fotografski ustvarjalec Bojan Radovič dodal v lanskem letu zabeležen niz fotografij, ki na podobno čuteč, optično fotografski način opisuje, kot pravi Tone Pavček, »najbolj slovensko reko«.

Tudi fotografska zgodba se začne pri kraškem izviru. Sledi ležernemu toku in v zgornjem delu odsliskava barvno bogastvo ter ga lovi v ogledalo zelenih odtenkov. Pogosto zašumi na lehnjakovih pragovih

in se požene po jezu. Reki sledi iz zraka in z bregov, išče skrite podrobnosti. Srečuje mostove, opuščene mline, jate labodov, ribiče in sanjače. Posveti se Novemu mestu, pokaže njegovo najlepše obličje. Spušča se mimo otočka z gradom Otočec, ob reki zaznava menjavo letnih časov, razkriva jutranje meglice, razliva se po lokah, počasti Kostanjevico in se s slutnjo človeškega minevanja kar nekoliko poetično izteka v rdečino večera.

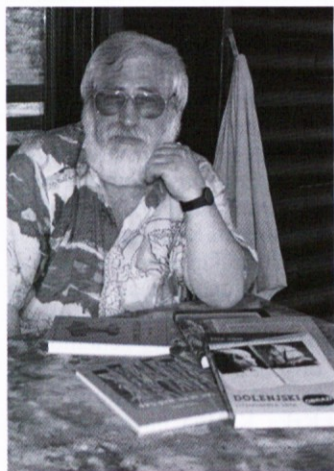
Naročnik dobrih sto sedemdeset strani obsežne knjige velikega formata je dolenski farmacevtski gigant Krka. Knjiga, nastala iz predstavitvenih razlogov, je namenjena darilom in notranji uporabi podjetja. Zasnova in oblikovanje sta delo Radovičevega podjetja Luminus, natisnili so jo v zavidljivi nakladi deset tisoč izvodov. Tisk so opravili pri Gorenjskem tisku v Kranju, izšla je v aprilu.

Gre za trojezično izdajo. Poleg slovenskega besedila sta v knjigi natisnjena še prevoda v angleščino (prevod Lili Potpara) in ruščino (prevod Tatjane Filimonove). Uvodna beseda je zapis Stojana Pelka, sledita mu nekaj besed predsednika uprave in generalnega direktorja Jožeta Colariča ter osebna izkaznica podjetja, nakar steče obsežno Pavčkovo besedilo, opremljeno z Radovičevimi fotografijami ali obratno.

Knjigo, kot je Zeleno, ki te ljubim zeleno, si lahko privoščijo le dobro stoječa podjetja, kljub temu si je ob Krkinem založniškem izdatku in podvigu želeli posnemanja, če ne drugje, vsaj na občinski ravni. Mesto, ponosno samozvano dolenska metropola in od nedavnega celo mesto situl, mesto, ki je po petdesetih letih delovanja Turistične zveze Dolenske in Bele krajine še vedno v turističnih poveljih, kaj podobnega vsekakor zasluži in potrebuje.

565 ČLOVEŠKIH USOD

Ob štirih knjigah Toneta Jakšeta o dolenjskih obrazih in koreninah

Tone Jakše s svojimi knjigami o dolenjskih obrazih in koreninah

Tonče Bukovinski, rojen 16. avgusta 1918 v Koritnem pri Veliki dolini, je služil vojsko v starojugoslovanski kraljevi gardi v Beogradu. Na cvetno nedeljo leta 1941, ko so nemška letala sesuvala Beograd v ruševine, so gardni konjeniki na povelje morali čez most na Donavi, prepoln tisočev beguncev, ki so bežali pred Nemci iz mesta. Sredi gazenja ljudi je nenadoma silna eksplozija vrgla most v zrak, ko so bili na njem še gardisti. Konji z jezdeci vred in številni pešci so zgrmeli v Donavo.

Tonče se po tem dogodku ni vrnil domov. Prišel pa je k njegovim staršem v Koritno neki domačin, ki je videl, kaj se je na mostu zgodilo. Upanje, da se bo Tonče vrnil, je ugasnilo. Mati je zanj dala za dve maši zadušnici.

Toda Tonče je bil že čez most, ko je ta zletel v zrak. S skupino vojakov je taval naokrog, potem pa so se fantje odpravili vsak proti svojemu domu. Vsega onemolega so ga pri Šabcu zajeli Nemci in ga poslali v ujetniško taborišče globoko v Nemčijo.

»Ves čas transporta, pa tudi prve mesece v taborišču, je Tonče prav občutil, kaj je to lakota in kaj je mraz. Prva pomladanska trava, ki je pričela poganjati znotraj taborišča, je bila vsa popasena tja do smrtno nevarne ograje, napajane z električnim tokom. In ko je pričel zeleneti bližnji bukov gozd, so stražarji gnali tja zdaj to, zdaj ono skupino, da si je nasmu-kala in se najedla sočnega listja ter nabasala žepe še za sotrpine v taborišču, ki jim tisti dan sprehod na bukovo pašo ni bil namenjen. Bili so ponižani na raven paše živali.«

Tako je o Tončetu Bukovinskem med drugim zapisal Tone Jakše v svoji knjigi Naše korenine, v kateri je leta 1998 ponatisnil članek, ki ga je že 9. januarja 1992 objavil v Dolenjskem listu pod naslovom Trije čudeži in bukova paša. Čez leta ga je hotel obiskati v Koritnem, pa so mu povedali, da je Tonče hudo bolan v brežiški bolnišnici. A se je z znan-cem, ki ga je obiskal konec leta 1991,

vendarle spet srečal: Martin Luzar je v Portretu tedna 21. septembra letos v Dolenjskem listu pisal o Tonetu Bukovinskem ob njegovem 87. letu, ko je Miškov Tonče kot najstarejši krajan dobil priznanje Osnovne šole Velike Doline.

Zgodba o Tončetu Bukovinskem je le ena izmed 565 zgodb, ki jih je Tone Jakše objavljala v Dolenjskem listu, pri katerem se je zaposlil leta 1980, potem ko je kar 14 let preživel na Švedskem. Z novinarstvom se je začel ukvarjati že v novomeški gimnaziji, kjer je urejal glasilo Stezice. Po absolviranju na Pedagoški akademiji v Ljubljani ga je pot zanesla v Stockholm. Začel je delati v raznih tovarnah in manjših podjetjih, postal tajnik v organizaciji vseh slovenskih društev na Švedskem in prvi urednik društvenega časopisa Naš glas. Kulturno delo ga je pripeljalo tudi do sodelovanja na švedskem radiu in televiziji. Nemirni ustvarjalni duh ga je po vrnitvi v domovino vabil, da je pri Dolenjskem listu kmalu začel pisati za rubriko Obrazi, katere se je pred njim prvi lotil novinar, pesnik in publicist Ladislav Lesar.

Reportažni zapisi, ki so jih gojili v Dolenjskem listu, so bili zanimivo in prikupno branje. Sredi dolgotrajne in resne bolezni je Tone Jakše spoznal, da bi padli v pozabo mnogi dolenjski ljudje, katerih usode so ga vedno znova vabile k pisanju in predstavljanju javnosti. V Dolenjskem listu oziroma v njegovi Prilogi se je v letih 1980-1989 zvrstilo več kot dvesto Jakšetovih člankov. Vodstvo pokrajinskega časnika je prisluhnilo in podprlo Jakšetovo zamisel, da bi njegov izbor ostal v spominu bralcev in lokalne zgodovine: leta 1996 je založilo in izdalo njegovo knjigo Dolenjski obrazi na 382 straneh.

Pisatelj Jože Dular, eden najstarejših in prvih sodelavcev Dolenjskega lista, je ob njenem izidu med drugim zapisal: »...Jakše je imel srečo, da se je pričel ukvarjati tudi z reportažnimi zapisi o naših dolenjskih ljudeh. Predvsem zrelih, tistih z življenjskimi izkušnjami. Vsajenih v našo dolenjsko zemljo, od Višnje

Gore pa do Sotle, od Kolpe do zasavskih hribov, ljudi, ki živijo po plodnih ravninah in kršnem svetu, med hostami in vinskimi griči ...

Bil je to čas, ko so ljudje doživljali socialne pretrse, beg z domače zemlje, izseljenstvo pa vojne, pregnanstvo, negotovost, skrbi in obup. Skratka: pred nami je pisana paleta dobrega in slabega, veselja in žalosti, telesnih in duševnih tegob, uspehov pa tudi porazov, to je vsega, kar pravzaprav sestavlja človekovo življenje.

In to je teklo. Skozi leta in desetletja. Skozi celo dvajseto stoletje. Skozi tri človeške rodove...«

Tako je Tone Jakše, neutrudni zapisovalec naše resničnosti, zapisoval preteklost in sedanost ter vse to ohranil v knjigi. Časopis ponavadi nima dolgega življenja, hitro ga preberemo in odložimo, morda še kdaj pogledamo to in ono za kak dan nazaj, potem pa se zapisano pozabi, zavrže in utone v poplavi novih skrbi, dogodkov, zanimanj in navad. Njegova zasluga je, da je ostalo v štirih njegovih knjigah od leta 1996 do 2006 zbrano in ohranjeno veliko tega, kar bo zanimalo tudi rodove, ki pridejo za nami.

Jakšetrovim Dolenjskim obrazom, ki jih je 1996 izdal in založil Dolenjski list, je leta 1998 sledila knjiga Naše korenine. Izdal jo je Biro M v Novem mestu, ki je leta 1990 založil tudi tretje Jakšetrovo delo: Iz takih korenin. Letos je Jakše v samozaložbi zaokrožil svoje ustvarjanje z delom Tak je bil naš čas s spremno besedo Marjana Brezovarja.

Od 23. oktobra 1980 do 14. junija 2001 je Tone Jakše objavil v Dolenjskem listu 565 reportaž o dolenjskih ljudeh. Predstavljene usode naših ljudi govore o nekoč tako številnih družinah, o izseljevanju na tuje, iskanju kruha v tujih državah in na daljnih kontinentih. Predstavljeni so živi obrazi naših mater, žena in deklet v preteklih desetletjih prejšnjega stoletja, mlinarji in žagarji, oglarji in pridelovci apna, kroveci slamnatih streh, kovači in podkovači, lončarji ter lončevci, izdelovalci oselnikov in srpic, komatov in kmečkih voz.

Jakše ohranja podobo kmečkih dekel, dninarjev in tabrharič, izdelovalk pisanic in snovalcev panjskih končnic, ljudskih podob in kipcev.

Avtor knjig piše seveda tudi o prvi in drugi svetovni vojni, o vstaji proti fašističnim okupatorjem in slovenskem upor, partizanskem vojskovanju in bridkih razmerah zlasti v naši pokrajini, ki je doživela največ gorja med slovenskimi deželami tudi zaradi osebnih maščevanj posameznikov. Piše o družini, v kateri je bil starejši brat pri partizanih, mlajši pri domobrancih in sta oba preživela vojno. Predstavlja skrivaje in njihove zgodbe, bridke usode izseljencev in pregnancev ter trpljenje otrok med vojnami.

Jakše je s pisano besedo in fotografijo ohranil pomemben del naše preteklosti. Zbrano gradivo je skrinja podatkov za etnologe in sociologe ter tudi vse tiste, ki jih zanima preteklost naših ljudi in njihovega življenja. Tako kot je pisanje nekdanih Dolenjskih novic sijajen vir spoznavanja minulih časov in ljudi na naših tleh, je tudi branje Jakšetrovih knjig o trpljenju, upanjih, pričakovanjih, napredku in rasti širše Dolenjske že sestavni del lokalne zgodovine.

K štirim knjigam dolenjskih obrazov in korenin je treba prišteti še Jakšetrovo avtobiografsko izpoved Poti iz sanj, ki jo je izdal v samozaložbi leta 2003 in je leto kasneje doživela že ponatis.

Knjige poživljajo tudi reprodukcije umetniških ilustracij in slik, ki so jih prispevali Jožica Škof, Dirk Heij, Stane Jarm, Danja Bajc, Franc Železnik in Marija Prah. Pregleden in čist tisk je zasluga Tiskarstva Opere z Malega Slatnika.

Naj ponovim: 565 reportažnih zapisov – 565 usod naših mnogih znanih in prej neznanih ljudi. Ob vsaki teh posameznih usod bi bilo mogoče napisati tudi knjigo. Toliko vabljivega in toplo človeškega je v njej po Jakšetrovi zaslugi, ki nam je z zaokroženo zbirko svojega dela ohranil bogato zakladnico dragocenih podatkov o 565 človeških usodah.

KRHKOST RAZTREŠČENOSTI

Milan Šelj, Darilo, Založba Škuc, knjižna zbirka Lambda, Ljubljana 2006

Prvo, kar sem čutila ob branju knjige poezije Milana Šelja Darilo, je bila pretresenost.

Svet je skrivnosten in pisan in nikoli dokončno opisan niti razjasnjen. Največji približek k njegovemu razodevanju, a tudi razumevanju je umetnost. Vedno nove izzive prinaša pred bralca in sestavlja koščke, ki ne bodo nikoli celota. Knjiga mi je bila podarjena to poletje, vendar ni darilo le zaradi tega in zaradi naslova, ampak tudi zato, ker je v meni pustila tisto, kar dobre knjige ali druge umetnine morajo pustiti: barvo in vonj svojih občutij, silo in nežno tkanino svojih podob, podobo svetov, v katere nam je bilo podarjeno poškiliti. Tako se le-ti približajo tisti pomanjkljivi zmožnosti razumevanja Drugega, ki smo je sposobni, tako moč ima morda predvsem poezija, neulovljiva, imaginarna bit pesmi.

Darilo je prva samostojna knjiga in prva pesniška knjiga Milana Šelja, komparativista in sociologa, ki živi v Angliji. Kot se včasih zgodi v delih umetnikov, ki so pesniki kljub temu, da svojih pesmi ne objavljajo vedno, so te dozorele v sadove za relativno pozno trgatve. Šeljeva zbirka je iz življenjske prsti posrkala močne sokove in posebnosti sestavin in jih zložila v sladko-trpek šopek polnega okusa.

Ima devet ciklov (Ljubljana – London, Divjina velemesta, Skala, V ponikalnici časa, Moralistove dileme, Med duhovnim in telesnim, Družinski portreti, Humoreske, Žarometi). V prvi pesmi zbirke S poti (napisana je bila januarja 2002) pesnik zareže med tu in tam; med domovino in tujino. Na tej strani ostaja prejšnji ljubi (Inventura), v novem svetu ni nikogar, ki bi ga poklical (Halo?) in občutek samote in tujosti je zato dvojen. Divjina velemesta plane vanj skozi frivolnost gejev, on pa preklinja "tisti dan, ko ga je prvič srečal" in "šteje dneve, ko ga bo spet." Prva pesem v ciklu Skala My Boy Has Red Shorts aludira na nežno erotično podobo Metke Krašovec (njena kolorirana risba na akrilu ima naslov

My Boy Has Red Socks). Tujost je za hip manj tuja, vendar se izkaže, da je le za hip pritažena, saj že v naslednji pesmi (Družinski portreti I) spet eksplodira: tudi novi ljubi, Anglež, v svojem svetu ni sprejet ("Oh, jaz ne nastopam v njihovih zgodbah," pravi o sorodnikih, ki so ga izprli iz svoje družine). Drugačnost je velika teža, kar se pokaže zlasti v mejnih situacijah (umirajoči prijatelj iz Nemčije noče domov, "v spominu jim hoče ostati kot fant, ki je pri osemnajstih zapustil nemško podeželje in se verjetno boji, da bi ga nazaj odpeljali na silo"). Najbolj pretresljive pesmi pa so pesmi Družinski portreti I, II, III, in cel cikel s tem imenom. V zbirki je tudi pesem Družinski portret IV. Ta pripoveduje neko drugo zgodbo, zgodbo o medsebojnih, sicer patoloških razmerjih med družinskimi člani, ki pa so v primerjavi z odnosom bližnjih do gejev benigni. Ta vrinek povzroči, da zgodba o (ne)sprejetosti gejev s strani družine zazveni v vsej svoji dramatični razsežnosti. Domači so srečni, da sta ljubimca daleč, na "drugi strani". Toda tudi tam ni skoraj nič drugače. V pesmi Brez imena pesnik tujost označi s primerom pars pro toto: "Kaj pa noga?" vprašajo sorodniki enega partnerja, ko se drugi ponebreči; noga, to je oseba, izgubi ime. Vsebinsko metonimija postane del stopnjevanja: osebi, ki sta od bližnjih doživljali ignoranco, postaneta del (roka-oseba). Ta skrajni položaj odlikuje neizrekljivost spolne identitete (ne samo pri nas, skozi odnos družine do geja v Angliji se kaže širša zemljepisna in kulturna razširjenost in globina te problematike). Partnerja in ljubimca sta kot zlato zrno, ki ga je ilustrator pozabil narisati ob zgodbi o vrabčku (Družinski portreti III).

Nekaj pesmi je erotično-humorno-vitalističnih (npr. Topla greda, Grška oda), v cikel Moralistove dileme so nagnjeni drobci časa (eksplozije v Madridu, psica, ki jo je strah), nekaj jih je posvečeno izginulemu ljubemu (tudi pesem, ki je zbirki dala ime, Darilo) ...

Občutek tujosti je v pesmi Moralistove dileme na tujem prignan do roba: pesnik je vedno doma tam, kjer ga ni: ko je na tujem, ga vleče domov, ko je doma, ga duši in si želi nazaj. To stopnjevano dvojnost in razcepljenost poudarjata sintagmi "konkretna ujetost domovine" in "abstraktna širina" tujine.

V ciklu Družinski portreti je tragičnost odnosa družine do pesnika poudarjena z očetovo boleznijo in potem smrtjo. Naslika nam doživljajsko in idejno-estetsko zaključen krog, od duševnih trepetov, preko zgodbenih epizod, od razkritja diagnoze do pogrebščine, dogodkov, ki zamejujejo lirski prostor smrtnega. Najprej sin postane tisti, ki je oče svojemu očetu, tik pred smrtjo oče njegovo "drugačnost" sprejme. Pred obličjem Dokončnega so vse človeške majhnosti nepomembne ("In čeprav ga telo izdaja, je zbral pogum in priznal, da sem še vedno njegov sin ..."). V cikel so vpete pesmi o zemlji; ta je živa, dom je kraj spominov na majhne, drobne in dobre stvari iz pesnikovega otroštva (sanke, ki sta jih delala z očetom skupaj). Nostalgija se zaveže v verz: "In kar se je zdelo zamujeno, se sklene v krog tihe zaveze, ki je močnejša od vsake besede." Nad smrtjo je življenje, kmečki opravi morajo biti

postorjeni; za to pred smrtjo poskrbi oče. Vse je tako, kot mora biti. Vendar po pogrebu sledi še en sunek: "Namignjeno mi je bilo, naj ostanem tam ..." Za mamó in sestro je sinova oziroma bratova zveza nesprejemljiva, samo otrok, nečak, brez predsodkov sprejme stričevo zvezo kot zvezo ljubezni, naravno in brez predsodkov (Senzibilna).

Pesmi Milana Šelja so na meji proze; vsaka ima v sebi zgodbo, zasajeno v podstat realnega sveta. Verzi vsebinsko skoraj vedno segajo v naslednje in so daljši, rime skorajda ni. Pesniška struktura se odraža tudi v kriticah, a beseda, vedno tehtna in izbrana, je zgoščena ter pojmovno in tonsko podrejena vsebinskemu cilju.

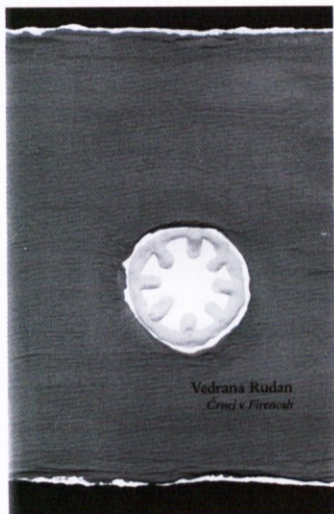
Darilo je knjiga o tujosti, izločenosti zaradi drugačnosti, a je tudi knjiga o ljubezni do ljubih, očeta, sestre, domačije, kljub vsemu ... Miselnih motivov je mnogo, a osnovni in ponavljajoči se so kljub trpkosti zato, ker so izrasli iz iskrenosti, močan votek umetniškega dela. Govori nam o dvojni razpetosti: oni, zaznamovani s spolno izbiro (oziroma narodenostjo) in drugi, izseljeniški, ki je posledica prve. Pesmi Milana Šelja so tako darilo vsem, ki so sposobni čutiti krhkost drugačnosti in raztreščenost dvojne izprtosti.

Rasto Božič

ROMANA O SODOBNI HRVAŠKI

Vedrana Rudan, *Črnci v Firencah*, prevod in spremna beseda Barica Smole, Založba Goga 2006

Rujana Jeger, *Darkroom*, prevod Teja Kleč, spremna beseda Stanka Hrastelj, Založba Goga 2006

1 Izraz Šuvarica se nanaša na jugoslovanskega politika Stipeta Šuvarja, ki je v času socializma pripomogel k uvedbi usmerjenih srednjih šol, ki naj bi vzgajale sistemu vdane kulturnike.

2 Beseda *Darkroom* ne meri na fotografsko temnico, temveč na neosvetljeno sobo za dokaj intimno spoznavanje naključnih istospolnih partnerjev.

Pogled skozi par okularjev sestavi sliko daljnogleda, približa ter izostri podobo. Mogoče bi primerjava ustrezala sodobnima hrvaškima literarnima deloma, obema letos izdanim pri novomeški Založbi Goga.

Prvi roman je delo ugledne hrvaške pisateljice Vedrane Rudan, o kateri gre glas, da je elegantna, ekstravagantna, ostra, aktualna in kritična. Poleg romanov *Uho*, *grlo*, *nož* (2002) in *Ljubezen na zadnji pogled* (2003) gre za tretjo knjigo te večkrat prevajane avtorice za Založbo Goga. Vedrana Rudan se je leta 1949 rodila v Opatiji. Živi na Reki, je kolumnistka hrvaškega tednika Nacional.

Drugo delo prihaja izpod peresa Rujane Jeger, mlajše zagrebške avtorice, hčerke najbolj prevajane hrvaške pisateljice Slavenke Drakulić. Rujana Jeger je kot novinarka in sodelavka v sredstvih javnega informiranja končala zagrebško tako imenovano Šuvarico¹, na Filozofski fakulteti v Zagrebu je diplomirala iz arheologije. Od leta 1991 živi na Dunaju. Je kolumnistka hrvaške izdaje revije *Cosmopolitan*, piše tudi za revijo *Elle*. Roman *Darkroom*² je poleg zbirke kolumn *Posve osobno* (2003) njeno drugo delo. *Darkroom* so doslej prevedli še v nemščino in poljščino, zanj je pred dvema letoma dobila nagrado mesta Dunaj.

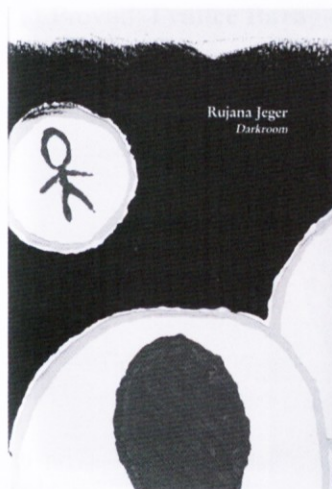
Črnci v Firencah so nenavadno in pretresljivo delo. V primerih obeh knjig gre za romana o sodobni Hrvaški. Romana govorita o državi na našem pragu, o deželi, za katero smo nekdaj menili, da je bratska, danes pa nam jo politiki obeh strani meje skušajo kar se da priskutiti. Čeprav med nami in Hrvati deluje nepregledna vrsta povezav, se po razpadu skupne države vse bolj odtujujemo in razhajamo. Od odcepitve naprej mladosamostojni državi doživljata različni usodi. Med in povojne zgodbe so za nas praktično pozabljene, za hrvaško javnost še vedno pomenijo pereč vsakdan in moraste travme. Hrvaške, kot smo jo nekoč poznali,

ni več, nove pa še nismo utegnili spoznati.

Vedrana Rudan in Rujana Jeger nam vsaka na svoj način ponujata različna kulturno duhovna in generacijska pogleda na domovino. Rudanova nas osupne z odkritim udarcem in pogosto plastičnim jezikom. Nepripravljenega bralca potegne v breizhodni krog življenjske negotovosti in vsakdanjosti. Njena država je na prelomnici, med uničenim starim in neizdelanim novim, vmes je prostor za vse, kar je najslabšega pri ljudeh. Skozi prepelele šive zakrpane države silijo stari grehi, potlačeni vojni zločini, zlorabe, okoriščanje, sodobne travme itd. Grehe se skuša zgolj skriti in ne razrešiti. So podlaga za nove krivice, neumnosti in zablude, postajajo utež preteklosti in ovira prihodnosti. Vojne posledice, sprememba gospodarske in politične ureditve, siromašenje, bogatenje, primitivnost, razpad zdravstvenega sistema, vse nadgrajuje razčlovečenje; seksizem, pedofilija, verska nestrpnost, nacionalizem, pogoltnost, korupcija in še se da naštevati. Posameznik je znotraj takšnega sistema izgubljen. Ni njegov upravljalec, prej surovina. Skoraj dvomimo v tako črn prikaz, ki pa daje slutiti globlje sporočilo in svarilo.

Knjiga je izvirno zasnovana, na nek način lepljenka s tekočo zgodbo. Beseda teče skozi dvogovore, pripoved in samoizpoved kar štirih naraščajev; none, babice, deda, strica, mame in še nerojenega zarodka dvojčkov v materinem trebuhu. Pristna zasnova daje pisateljici široko možnost tolmačenja, pri katerem še nerojena dvojčka predstavlja svojevrstno vest tako naroda kot avtorice. Delo smo dobili v prevodu Barice Smole, ki je prevedla že prejšnjo uspešnico Vedrane Rudan, *Ljubezen na zadnji pogled*.

Tudi *Darkroom* je lepljenka, mogoče ji ta oznaka še bolje ustreza. Čeprav so na prvih straneh v legendi navedeni vsi liki, čas in kraj doga-

janja, se bralec skozi kar nekaj strani sprašuje, kaj sploh bere. Različni zapisi, dnevniki, elektronska ter navadna pisma, spomini in podobno, mu počasi sestavijo zgodbo. Zdi se vnaprej načrtovana in začinjena z elementi, ki naj bi pritegnili in tudi nekoliko šokirali. Tukaj ni več govora o Hrvaški, prej o Hrvatih. Ne toliko o teh, ki so ostali doma, prej razseljenih, pobeglih pred domovinsko resničnostjo. Knjiga pripoveduje o mlajši generaciji, dosti bolj iznajdljivi in pragmatični, vendar še vedno navezani na stari svet. Opisana je sodobna družba, otroci Balkana tavajo, se najdejo in izgubljajo v njej. Srečamo homoseksualnost, mamila, razpad tradicionalne družine, pravzaprav, kdo pa danes ne piše o tem?! Avtorji kar tekmujejo s tovrstnimi opisi, pri tem se zdi, da tudi Jegrova močno stavi na ta učinek. Na vsak način želi delovati posrečeno izvorno, vendar pa se pri tem zaletava v prežvečene teme in ponavlja domislice z brado, kot recimo pripetljaj z družbo na plaži in kasneje razvitimi fotografijami neznanca z zobno krtačko v zadnjični odprtini. Celotna tema, ki je dala naslov knjigi, močno spominja na Foresta Gumpa in

njegovo čokoladno bonboniero, če ne pred tem še na kaj drugega. »Življenje je kot darkroom,« pravi njen homoseksualni junak. »Nikoli ne veš, kdo in kako te bo dal dol, niti kako in koga boš ti.« Tudi avtorica spremne besede Stanka Hrastelj se ujame na to izjavo in v naslovu komentarja zapiše, »Kdo koga nateguje«. Prav ima, čeprav s temi besedami ne ocenjuje knjige! Kot bralec sem se večkrat zalotil pri enaki misli.

Kakor koli, plehka generacija, ki jo ne-tako-spretno, ne-tako-domiselno in ne-tako-berljivo kot Rudanova opisuje Rujana Jeger, je del odpadnikov, katerih domovina je zgolj poreklo, ne pa preživetje in vsakdan. To je naraščaj, ki je pobegnil pred grozečo breizhodnostjo. Čeprav prozorno puhel in pogosto s srebrno žlico v ustih je tudi priča stanja v domovini lepi. Vsekakor knjigi, četudi pisani na različnih nivojih in skozi drugačne poglede, ena drugo dopolnjujeta in ne glede na njegove zemljepisne sorednice sestavljata sliko hrvaškega vsakdana.

Obe knjigi je v prepoznavnem slogu oblikovala Sandra Hrovat Grum, natisnili so ju pri Tiskarstvu Opara.

Majhen bedenj, pletena posoda za shranjevanje semen, prva polovica 20. stoletja, etnološka zbirka Dolenjskega muzeja

Okrašena zvita sveča, druga polovica 20. stoletja, etnološka zbirka Dolenjskega muzeja

Oton Skola
Prevod: France Baraga

POROČILO O MISIJONSKEM DELU V SEVERNI AMERIKI (3)

Škofovsko posvečenje Friderika Baraga in njegovo delo

Leta 1853 je bil prečastiti gospod Friderik Baraga, indijanski misijonar v L'Ansu, ki ga nadvse priporočajo njegova izjemna pobožnost, gorečnost za duše in učenost, povišan v škofovsko dostojanstvo, in to zaradi neutrudnih apostolskih naporov, ki jih je dolga leta nadvse hvalevredno prebil med Očipve Indijanci kakor tudi pri otavskem plemenu ter med Kanadčani, Irci in Nemci. Napisal je več del v otavskem in očipvejskem indijanskem jeziku in jih dal natisniti v veliko korist za misijonarje in kristjane obeh indijanskih dialektov. Med njimi velja še posebej omeniti molitvenik in pesmarico, evangelij z berili, knjigo premišljevanj,⁷⁹ pa slovnico in obojestranski slovar indijanskega in angleškega jezika.

79 Ta knjiga je izšla tudi v slovenščini pod naslovom Premišljevanja katoliškega kristjana v: Friderik Baraga, Krščanski nauk za Indijance, Ljubljana 1997, str. 10-222.

Odhod iz La Pointa

Prišel je čas, da zapustim La Pointe. V omenjenem letu sem izvedel, da namerava vlada ameriške države vzeti Indijance in mestice v svoje varstvo in pod to pretvezo vse prebivalce iz La Pointa preseliti v Lac du Sable v Minnesoti⁸⁰ ob Mississippiju in v ostale severne pokrajine ter jih razseliti med različna druga plemena. Ko sem videl, da je grozeča šiba preseljevanja že na pohodu, saj je ostalo v La Pointu le še kakih deset družin, sem zaradi pravkar navedenih razlogov nemudoma pisal svojemu škofu v Milwaukee, naj me pošlje v kak drug indijanski misijon. Odgovoril mi je s pismom, v katerem je ugodil moji prošnji in me poslal k indijanskemu plemenu Manominee⁸¹ v krajih ob Green Bayu. Takoj, ko sem izvedel za željo svojega škofa, sem pospravil svojo prtljago in imetje ter prvo nedeljo zatem ljudem v cerkvi oznanil svoj odhod. V osmih letih svojega bivanja v La Pointu sem pri krstnem studentu z Božjo pomočjo prepovedil z vodo zveličanja več kot šeststo indijanskih duš.

81 V izvirniku Manomini. O tem obširneje poroča v petem pismu, 18. maja 1854, Berichte 27 (1855), str. 43-48. Iz La Pointa je odšel 9. oktobra, v novi misijon pri reki Oconto je prišel 4. novembra. Vmes se je ustavil v Green Bayu, kjer je po desetih letih prvič spet nemško pridigal (str. 43).

Na dan mojega odhoda so hoteli številni možje iz La Pointa in drugi, ki so prav takrat prišli iz L'Ansa, z neutrudnim prepričevanjem prepričati mojo načrtovano pot. Vendar sem neomajno vztrajal pri svoji odločitvi, da odpotujem, saj je to narekovala moja pokorščina škofu. Ko je tistega dne, 9. oktobra 1853, priplul parnik v La Pointe in čakal, da me odpelje, so se vsi prebivalci obojega spola zbrali ob ladijskem mostu in se žalujoč in v solzah poslavljali od mene. Blagoslovil sem jih in jih priporočil Bogu in njegovi Previdnosti ter se vkrcal na ladjo. Potoval sem skozi Sault Ste. Marie, ki je imel leta 1845 komaj kakih dvajset hiš, do leta 1853 pa je postal prav široko in lepo mesto in je trenutno Baragova škofovska rezidenca. A škof Baraga je prav na dan, ko sem prispel tja, odpotoval v Nemčijo, tako da ga nisem mogel obiskati. Čez nekaj dni sem prispel v

Milwaukee in se srečal s svojim škofom. Z velikim veseljem me je sprejel in me petnajst dni zadržal pri sebi. Po teh dnevih, polnih velike tolažbe pri prijaznem predstojniku, sem prav tako po vodi odpotoval naprej, obiskal tudi Detroit in Mackinac in končno prišel v Green Bay.

Požar v Green Bayu

82 Njegovega imena ni bilo mogoče ugotoviti.

Nastanil sem se pri prečastitem I. Parodinu,⁸² ki je takrat tam vršil dušnopastirsko delo. Svojo prtljago in stvari, ki sem jih prinesel s seboj, sem shranil v nekem trgovskem skladišču, da bi tam počakale do mojega odhoda. Takoj naslednje jutro pa mi je Parodin ponudil: "Če želiš, lahko svoje stvari shraniš pri meni, bom že našel kak prostor, kamor jih bom del." Z veseljem sem sprejel njegovo ljubeznivo ponudbo. Še istega dne sva skupaj odšla v skladišče k trgovcu, ki je za eno samo noč hrambe mojih stvari zahteval dva ameriška dolarja. Plačal sem ceno, zahteval svoje stvari od trgovca nazaj in jih dal odpeljati v župnišče gospoda Parodina. Ker se je leto že bližalo koncu in ni bilo več upanja, da bi se dalo prtljago odpeljati iz Green Baya v samotna bivališča Indijancev, je gospod Parodin sklenil stvari, ki sem jih prinesel s seboj, obdržati pri sebi, dokler se ne bi ponudila priložnost, da jih pošlje na moj naslov. Drugo jutro sem nameraval peš oditi na svoj novi misijon. Prav tisto noč pa se je v mestu Green Bay vnel hud požar. Zagorelo je ravno v gostišču, natrpanem s prtljago in tovorom popotnikov, od koder sem prejšnji dan vzel svoje stvari, ki sem jih bil shranil tam. V požaru je umrl eden od služabnikov, gostišče pa je pogorelo skupaj z več drugimi hišami, ki so stale zraven. Tako je torej čuječa skrb Božje previdnosti in izredna dobrotljivost prečastitega gospoda Parodina na presenetljiv način obvarovala in ohranila pred grozečimi plameni zavoje, v katerih niso bile shranjene samo svete posode in duhovniška oblačila, ampak sploh vse moje osebne potrebščine.

Sprejem pri Manominee Indijancih v Ocontu, postavitve cerkve

Tistega usodnega dne sem v družbi popotnega spremljevalca zapustil mesto Green Bay in se podal na načrtovano pot k Indijancem. Po dveh dnevih potovanja, to je 3. novembra 1853, sem prispel v Oconto, kolonijo plemena Manominee. Ko so me Indijanci zagledali, so se zelo razveselili in mi zaželeli srečo za prihod. Gozdna divjina je kar odmevala od njihovih prazničnih vzklikov. Njihovi poglavarji so dali takoj zbrati svoje podložnike, ki so se od veselja drug za drugim vrgli na tla in me prosili za blagoslov. S srčno tolažbo in iskreno ljubeznijo sem ga podelil vsakomur od njih. Potem so me po domačem običaju prijeli za roko s pozdravom: "Nohninaw anamehkagon," kar pomeni: "Pozdravljen, naš oče!" Indijanci so se čudili, ko so me videli, saj sem prišel k njim povsem nepričakovano, ne da bi prej karkoli vedeli o tem. Prav takrat jih je bil namreč zapustil njihov dotedanji francoski misijonar, prečastiti Florimond Bonduel, ker je še pred mojim prihodom prišlo med njimi do nesoglasja in razdeljenosti med kristjani in pogani.

Možje so me peljali v hišo nekega Indijanca, kjer naj bi prebival, dokler si ne bi našel drugega bivališča. Medtem pa so se indijanski odličniki s svojimi podložniki skrbno posvetovali in preudarjali ter se v gozdovih po hribih in dolinah sestajali na posvete o tem, kako bi napravili cerkev in kam naj bi jo postavili. Takrat je bila v Ocontu

83 Kakor navaja omenjeno pismo (str. 44), je bila nova cerkev 24 čevljev dolga in 18 široka.

84 Dobesedno "posvečeni kamen" (portatile), z relikvijami mučencev.

85 Tri tablice z nespremenljivimi mašnimi besedili pred liturgično reformo drugega vatikanskega koncila, postavljene na sredo in z leve in desne strani oltarja.

86 V petem pismu, 18. maja 1854, Berichte 27 (1855), str. 44, Skola imenoma navaja dva od poglavarjev. To sta bila Oshkosh in Jabwedok.

neka lesena hiša, ki so jo njeni prebivalci zapustili že dalj časa tega. Zdaj so se je polastili Indijanci, da bi jo popravili in preuredili v cerkev. V ta namen so iz bližnje žage privlekli veliko desk, s katerimi so popravili streho, z letvami zabili razpoke v stenah in popravili še marsikaj drugega ter utrdili, kar se je majalo, in jo končno spremenili v cerkev. Poleg nje so zgradili še manjšo hišo zame, jaz pa sem jim priskrbel vse gradivo, ki so ga potrebovali, da so zaključili svoje delo. Tu smo bili sredi gozdov na prijazni in mirni planoti, ki se je razprostirala pod hribovjem, na zelo samotnem kraju, daleč od hrupa in ošabnosti civilizacije ter od trgovskega prometa z Američani. Zgradba je bila pripravljena in vanjo postavljene klopi, na katerih so lahko verniki sedeli ali klečali, prav tako pa tudi majhna hiša, ki sem jo dal zgraditi zase.⁸³

Oprema nove cerkve, številni krsti

Nekaj dni kasneje, januarja 1854, so se preko ledu pripeljale sani, natovorjene s prtljago, ki je bila do takrat spravljena pri gospodu Parodinu v Green Bayu, potem ko je bila tako čudovito obvarovana pred grozečim požarom. Ko sem vzel iz zaboja vso opremo, ki je potrebna za maševanje, skupaj z duhovniškimi oblačili, sem prekril zidove z volnenim blagom in k steni, kjer bi moral stati oltar, pomaknil oltarno mizo, ki so jo napravili Indijanci. Postavil sem *torej oltar* in ga na obeh straneh okrasil s številnimi podobicami, majhnimi križi in svetinjcami. Zelo prav mi je prišla tudi slika blažene Device Marije, dva komolca dolga in temu ustrezno široka, ki sem jo na hitro sam narisal s svinčnikom črne in rdeče barve. Ko sem tako vse pripravil za maševanje in postavil na oltar kelih, oltarno ploščo,⁸⁴ kanonske table,⁸⁵ okrasje in vse drugo, sem zjutraj z zvoncem sklical v cerkev katoliško ljudstvo. Ljudje so prišli iz svojih koč in se takoj zbrali k maši. Dobro ljudstvo Manominee je bilo polno srčnega veselja in imeli so se zares za srečne, da v Ocontu, v tem divjem gozdnem kraju, kjer so se naselili, zdaj prvič v lastni cerkvi lahko prisostvujejo sveti mašni daritvi. Čeprav so si sami izbrali ta kraj, vendar niso imeli namena, da bi za stalno ostali ondi.

Poglavarji⁸⁶ tega ljudstva so skoraj vsak dan prihajali k meni na pogovor. Poleg mnogih drugih stvari, o katerih sem jih spraševal, sem se pozanimal tudi o tem, ali je med njihovimi podložniki še kaj malikovalcev ali poganov. Ko sem iz njihovega pritrdilnega odgovora ugotovil, da je tako, sem vzel s seboj enega od nižjih plemenskih poglavarjev in začel hoditi po kočah poganov ter jih s prijaznimi besedami, prilagojenimi njihovi preprosti naravi, ogreval za milost krsta. Takoj naslednje jutro je prišlo v mojo hišo veliko poganov z družinami. Ponudili so se mi, da jih poučim za sprejem krsta. Ko sem jih zagledal, me je oblilo veliko veselje in takoj sem jih sprejel med katehumene. Od takrat, se pravi, od tistega dne naprej se je v Ocontu začelo množično krščevanje otrok in odraslih. Običajno sem jih krščeval ob nedeljah. Ta dar spreobračanja k veri je Božja dobrot tako pospešila, da sem v roku šestih mesecev svojega bivanja v Ocontu preporodil pri krstnem studencu sto petdeset poganov iz plemena Menominee.

Poslej je bilo moje glavno opravilo, da sem zbiral na svojem domu katehumene in jih učil molitev. S pobožnimi opomini sem jih utrjeval v veri v enega Boga in našega Odrešenika Jezusa Kristusa ter jih spodbujal, naj se zahvaljujejo Bogu, ki jih je tako obilno obogatil z

darovi svoje milosti. Tako sem v duhu strpnosti in potrpežljivosti te mlade poganjke vere, preporojene z vodo in Svetim Duhom, dan na dan zalival z Božjo roso. Kakor hitro so namreč prejeli sveti krst in se ogrnili z belim oblačilom nedolžnosti, so se odrekli svojemu prejšnjemu praznemu in nestalnemu življenju, češčenju malikov in vsakršnim delom hudega duha. V čistosti srca in duha so želeli ugajati le še enemu edinemu Bogu.

Prevod molitev v jezik Manominee Indijancev

To novo skupino krščanskih vernikov sem poučeval o temeljih vere v očipvejskem jeziku, ki ga z izjemo nekaterih družin, ki živijo v bolj oddaljenih pokrajinah in gozdovih, plemo Manominee zaradi stalnega medsebojnega občevarja teh dveh plemen večinoma dobro razume. Ko pa sem si sčasoma pridobil večjega znanja Manominee jezika in se nekoliko bolj ogrel za duhovni napredek svojega občestva, sem začel sam pri sebi premišljevati, kako koristno bi bilo za vse kristjane ljudstva Manominee, če bi imeli svoje molitve v domačem jeziku. Bolje bi jih razumeli, se jih učili z večjim duhovnim užitkom in veseljem ter jih molili z večjo sveto tolažbo.

Ker sem večkrat na leto v pismih poročal škofu v Milwaukeeju o svojih katoliških Indijancih, sem ga poleg drugih okoliščin svojega misijonskega dela, o katerih sem mu pisal, vprašal, ali mi dovoli, da v obče duhovno dobro svojih na novo spreobrnjenih gozdnih prebivalcev njihove vsakdanje molitve z nekaj pomočniki, veščimi njihovega jezika, prevedem v jezik Manominee, da bi jih ljudje tega rodu lažje razumeli. Dotlej so jih namreč imeli in molili samo v očipvejskem jeziku. Predlagano prošnjo je škof dobrohotno odobril in mi priporočil, naj prevedem v jezik Manominee tudi druge molitve, če bi se mi zdelo, da bi bilo to za te kristjane koristno. Potem sem dal sklicati plemenske poglavarje in rodovne odličnike in jim naznanil škofovo naklonjenost ter svojo namero, da običajne molitve, ki so jih dotlej vsak dan molili v očipvejskem jeziku, prevedem v njihov domači jezik. Ko so to slišali, so se vsi enodušno strinjali z mojimi besedami in kakor v en glas vzkliknili: "Tudi mi si to že dolga leta želimo!"

Krog sebe sem torej iz svojega katoliškega občestva zbral može, ki so se odlikovali po vzornem življenju, mladeniče, večče branja in tudi sicer sposobne in bistre, ter dobre poznavalce očipvejskega jezika in cerkvene pevce. Složno smo se lotili prevajanja očenaša, zdravamarije, apostolske vere ter splošne spovedi in kesanja, ki se molita pred in po spovedi. Svojim indijanskim svetovalcem sem predložil vsako besedo v molitvi, tako da sem jo jasno in razločno razložil v očipvejskem jeziku, oni pa so jo korak za korakom prevedli v svoj domači jezik Manominee. Na ta način smo se posvetovali dan za dnem, dokler ni bil prevod končan. Prevedene molitve, toliko časa zaželeno in zdaj tako skrbno in marljivo narejene, je vse ljudstvo Manominee sprejelo z velikim navdušenjem. Bili so vsi srečni, da so končno imeli v svojem jeziku molitve, ki jih bodo zdaj lahko vsak dan s toliko večjim razumevanjem, učinkovitejšo voljo in ognje-vitejšim srcem pošiljali k Bogu.

Novokrščenci in drugo krščansko ljudstvo obojega spola so se izkazali še bolj goreče kakor prej. Vsako jutro po maši so vztrajno prihajali k meni z enim samim hvalevrednim namenom, da se naučijo molitev v jeziku Manominee. Tudi plemenskih poglavarjev ni mogla

nobena težava odvrniti od tega, da se ne bi v lep zgled svojim podložnikom vsak dan ob popoldanskem času oglasili pri meni na pogovor o duhovnih stvareh in o molitvi.

Veselje nad novokrščenci

Ob nedeljah so peli pri maši pevci. Številni kristjani so, očiščeni po predhodni spovedi dobro pripravljeni, pristopili k sveti Gospodovi mizi. Na koncu sem imel za te ljudi pridigo, ki so jo sprejeli z željnimi srcem in ohranili v pobožnem duhu. Gozdovi in doline so odmevali od glasov Indijancev, ki so peli duhovne pesmi. Skoraj vsak dan so peli do pozne noči. Zdelo se je, kakor da nikogar med njimi več ne tlačijo potrtost srca, da nihče ne joka in ni nihče zaskrbljen. Ves njihov zunanji videz je razodeval radost in duhovno veselje. Vedno so bili drug drugemu takoj na voljo za bratsko pomoč in uteho.

87 Prim. Apd 5,14.

Vsak dan je raslo število tistih, ki so verovali v Gospoda,⁸⁷ vodila jih je mogočna roka Božja. Veliko veselja je bilo videti med tem preprostim in divjim ljudstvom. In če na kratko povzamem, kar sem rekel. Zdelo se je, da v tistem divjem in samotnem kraju praznujejo celo ptice v zraku in da hočejo ljudem sporočiti, kakšno veselje morajo imeti v službi svojemu Stvarniku. Blizu cerkve je bil namreč hrast, na katerem so se vsako jutro zbirale vse vrste ptic. Bile so tako številne, da bi jih lahko primerjal z množico zelenega listja, v kakršno se poleti oblačijo drevesne veje. V januarju in februarju so vsako jutro pele v prav prijaznem sozvočju in z nadvse milim glasom, ne glede na mrzlo podnebje tistega kraja, kjer povečini zapade do štiri komolce snega in gost in trd led prekrije zamrznjene struge potokov. Kar srce se mi je širilo od veselja.

Toda nekateri Indijanci se v duhu še niso popolnoma otresli nagnjenja k poganskemu vraževerju in so iz pogleda na neskončno množico ptic, ki so prijetno pele na drevesnih vejah, prerokovali nekaj temu nasprotnega, manj prijetnega. Že so nastavili sekiro na korenino in hoteli posekati drevo, ko sem jih ustavil in oštel. Rekel sem jim: "Vam mar ni všeč, da nedolžne ptičice slavijo Boga s svojim mnogoglasnim petjem in oznanjajo, da je v tej gozdni goščavi zbrana mala Kristusova čreda? Poglejte, celo ptice vam zavidajo vašo srečo, hkrati pa vas tudi vabijo in spodbujajo, da se veselite, ker vas je s krstom iz teme malikovalstva in prekletstva privedel v luč vere in večne svetlobe. Mar ne vidite ptičic, kako dvigajo svoja krila in jih širijo v znamenje radosti in veselja, ker so zadovoljne z vami in vam voščijo k vaši sreči?" Ko sem to rekel, so se Indijanci strinjali z mojimi besedami. Povesili so svoja ušesa in malce prestrašeno odgovorili: "Neprestano se moramo zahvaljevati Bogu, da smo postali kristjani in dediči večne slave v nebesih."

Spodbudno življenje spreobrnjenih Indijancev

Gozdni prebivalci Novega sveta se takoj, ko sprejmejo krst, povsem posvetijo Bogu ter se odpovejo vsakršnemu poželenju, pijančevanju, lenobi, plesu, magiji, malikovalstvu in poganskemu divjaštvu. Živijo pošteno in trezno, marljivo, mirno in krepostno življenje in vdano prisluhnejo Božji besedi. Res tolažilno deluje na dušnega pastirja, ko vidi, da njegove duhovne ovčice redno obiskujejo cerkev, še posebno v trenutkih miru in pokoja, kadar ni ne Skušnjavca ne zlih okoliščin, ki bi jih odvrčale od dobrega, niti ni slišati zavijanja volkov, se pravi ni zvijač pokvarjenih ljudi in

ameriških uradnikov, ki skušajo pod varljivo pretvezo civiliziranja Indijancev razkropiti to Kristusovo čredo in jo odvesti proč od bogoslužnega življenja ter svete katoliške vere. Kako spodbudno je poslušati Indijance, ko se, spreobrnjeni k veri in daleč od pohujšljivega trušča sveta, v divji goščavi, podvrženi zgolj nasvetom, skrbi in vodstvu svojega duhovnega pastirja, preprosto in odkrito pogovarjajo med seboj in se blagrujejo zaradi svoje velike sreče. S srčnim veseljem priznavajo veliko razliko med svojim prejšnjim poganskim življenjem in sedanjim srečnim položajem v krščanstvu, ne samo glede na duhovne, ampak tudi telesne prednosti in koristi, tako za mir in spokojnost duše kakor za resnično vero v Boga, Stvarnika vesolja, ki so ga spoznali po krstni milosti. Po drugi strani pa imajo sočutje do ubogih slepih poganov, ki so, vraževerni, zašli s prave poti, ki živijo kakor živali in nočejo iti za Božjim klicem, ki jih vabi k veri. A po drugi strani začutijo veliko veselje, kadar vidijo svoje poganske brate sprejeti sveti krst. Takoj se jim pridružijo v duhovnem prijateljstvu, jim ponudijo medsebojno pomoč, v sveti ljubezni jih objamejo kot svoje brate in jih spodbujajo k izvrševanju krščanskih dobrih del.

Spreobrnjeni Indijanci obojega spola so takoj v zadregi, kadar jih kdo spomni na njihovo prejšnje življenje, ko so bili še pogani. Še posebej se jim studijo pošasti, ki so jih častili, ko so zaupali v predmete vraževerja - živali in izdelke človeških rok. Že sam spomin na te reči napolni njihova srca z gnusom in prezirom. Po krstu se sramujejo svojih prejšnjih del, s katerimi so se nekoč ponašali kot pogani.

Varjenje brezovega sladkorja. Nameravani odhod Indijancev

V začetku marca se Indijanci vsako leto odpravijo v divjino pripravljat sladkor iz soka nekega drevesa.⁸⁸ Glede na potrebe tega trdega dela so tam zaposleni podnevi in ponoči. Čeprav je njihov duh zaposlen s časnimi zadevami, ne pozabijo na tisto edino potrebno za zveličanje. Prihajajo namreč v cerkev, nekateri vsako nedeljo, drugi vsak drugi teden, spet drugi vsak mesec, kolikor jim oddaljenost kraja in njihovo delo to dovoljujeta.

Zgodilo pa se je, da so nekoč, ko so napravili sladkor, v začetku maja prišli v mojo hišo glavarji in njihovi podložniki in mi razložili svoj sklep, da nameravajo postaviti svoje kočje na nek bolj visok kraj, kake tri milje daleč od kapele. Vendar njihovemu načrtu nisem hotel dati pristanka, ampak sem jim raje svetoval, da posedejo zemljo blizu Oconta in jo začno obdelovati. Ker na svetu ni nihče brez napake, se neredko primeri, da tudi v indijanskem srcu ostane kaka smet poganske trmoglavosti, potem ko sprejmejo krst. Tako nisem mogel zadržati poglavarjev, da ne bi izvedli svojega načrta. Prepustil sem jih torej njihovi lastni iznajdljivosti in so odšli.

Odhod v Shawano

Ni še minilo veliko od njihove dobronamerne odločitve in že se je povsem razdrlo. Komaj teden dni je minilo, ko je prišel iz Milwaukeeja v pokrajino Oconto doktor Hübschmann, od washingtonske vlade imenovan nadzornik plemena Manominee, in je v moči vladnega ukaza Indijancem, naseljenim v pokrajini Oconto, naložil, da se preselijo v Shawano. Pridružili naj bi se naseljencem drugega dela tega rodu, ki so že bili tam. Naslednjega dne so torej Indijanci

88 Natančneje piše o tem v prvem pismu Leopoldinini ustanovi, 4. julija 1846, *Berichte* 20 (1846), 66-67.

89 V zadnjem, šestem pismu, 22. avgusta 1856, *Berichte* 28 (1856), str. 20-21, Skola obširno opisuje majhne indijanske kočje, dolge od 12 do 18 čevljev, in njihovo skromno opremo v novem kraju okrog jezera Shawano.

pospravili svoje kočje in pohištvo,⁸⁹ zapustili so svojo kapelico v Ocontu in se skupaj z menoj napotili proti Shawanu, 30 milj oddaljenem od Oconta. Ko smo prišli tja, je hotel dr. Hübschmann govoriti vsemu plemenu Manominee, ki ga je imel pred seboj. Želel je Indijancem razložiti predsednikov ukaz, zato me je naprosil, da bi vsem zbranim Indijancem v indijanskem jeziku sporočil in razložil tisto, kar mi bo on povedal v angleščini.

Ko sem mu dal svoj blagohotni pristanek, je z mojim posredovanjem nagovoril ljudstvo. Vsebina govora se je tikala pokorščine in podložnosti, ki naj bi jo Indijanci izkazovali državnim političnim zakonom, pa tudi gospodarstvu, industriji in poljedelstvu, ki naj bi se mu učinkovito posvetili, ter veliko drugih za skupno življenje koristnih stvari.

Nova cerkev v Shawanu. Bogoslužje in krščevanje

Ko sem končal s tolmačenjem govora, mi je dal dr. Hübschmann v zahvalo 25 ameriških dolarjev. Njegova velikodušna nagrada mi je bila v veliko pomoč pri gradnji nove cerkve v Shawanu. Z njimi sem namreč kupil žeblje in les zanjo. Ko se je dr. Hübschmann po tridnevnem bivanju v Shawanu vrnil v Milwaukee, sem z indijanskimi odličniki takoj pregledal, kje bi želeli imeti zgrajeno cerkev. Pokazali so mi prijazen, nekoliko dvignjen kraj, ki so si ga izbrali za gradnjo. Iz bližnje motorne žage so prinesli les in žeblje in se hitro lotili načrtovanega dela.

Ko je bila cerkev dograjena, postavljen oltar in okrašen s slikami, sem začel tudi v Shawanu kakor v svojih prejšnjih misijonih opravljati bogoslužje, indijansko ljudstvo pa je pridno prihajalo k vsakdanji maši. S posebno gorečnostjo so se udeleževali Božje službe v nedeljah ob desetih, takrat je namreč pet pevcev pelo Slavo in Vero v indijanskem jeziku, med slovesno mašo pa so izmenično peli indijanske pesmi. Ko sem odpel evangelij, sem imel govor za svoje kristjane, prilagojen njihovim sposobnostim, njihovem razumevanju in nravem, in pobožno so me poslušali. Indijanci se po sprejemu krstne milosti z veliko gorečnostjo trudijo ohraniti čisto vest in si skrbno prizadevajo v zakramentu spovedi vztrajno očiščevati se svojih grehov, da bi tako svojo dušo, posvečeno z Božjo milostjo, napravili pripravnejšo za dobra dela in jo ohranili neomažeževano. Zato so se nekateri moji kristjani v Shawanu spovedali svojih grehov vsak teden, drugi vsak drugi teden, in spet drugi enkrat na mesec. Ob nedeljah je šlo več kakor štirideset kristjanov med mašo k obhajilu.

Glede na to, da je za Indijance kot nove kristjane kljub njihovi dobri volji zelo težko dvigniti oči duha k nadnaravnim in Božjim stvarem, kajti po naravi so čutni ljudje, sem moral za dvig njihovega duha uporabiti vso svojo spretnost. Ob nedeljah in praznikih sem takoj po svetem obhajilu obnavljal in spodbujal v njihovih srcih duha čiščenja in ponižnosti s pobožnimi vzdihmi in kratkimi molitvicami ter z dejanji vere, upanja in ljubezni. Nazadnje smo molili pet desetak rožnega venca s skrivnostmi, izraženimi v njihovem domačem jeziku manonimi, da izprosimo varstvo blažene Device Marije. Popoldne ob dveh so peli Indijanci večernice z zvonkimi naravnimi glasovi v očipvejskem jeziku. Jaz sem jim pomagal z intonacijo glasu in pel izmenično z njimi. Večernice smo peli tako, kakor se navadno pojejo v cerkvi. Odpeli smo pet psalmov in himno, potem

sem dal glas za magnifikat in ljudstvo v cerkvi pokropil z blagoslovljeno vodo. Poslušanje in spremljava večernega indijanskega petja je pobožne kristjane napolnjevala z res velikim veseljem. Takoj po večernicah sem imel za vernike pridigo o krščanskem nauku. Na koncu sem popoldansko bogoslužje zaključil z glasno molitvijo.

Kadar so bili krsti, smo jih praznovali ob nedeljah po večernicah. Ko so prihajali pogani v mojo hišo, sem jim, preden so prejeli krst, v njihovem manonimi jeziku razložil, kako veliko milost bodo s krstom dobili od Boga, Velikega Duha, ki je v nebesih, kako globoke občutke ponižnosti in hvaležnosti do Boga morajo zato obuditi v svojih srcih, saj jim bo po prejemu krsta odpustil vse grehe. In kakšno bolečino morajo končno občutiti nad svojimi prejšnjimi grehi in slabim življenjem. Prav tako sem jih opominjal, naj takoj zavržejo malikovalstvo in vsakršno hudičevsko vedeževanje, da bodo lahko z obnovljenim duhom vse dni življenja vredno hodili pred Bogom in tako naprej. Med oblivanjem s krstno vodo so moji katehumeni sprejeli krst z očmi, povešenimi v tla, ne le s pobožnim in skesanim srcem, ampak tudi z vdanim obrazom, in neredko z očmi, mokrimi od prevelike tolažbe. Nekateri posebno goreči so se mi hoteli, da bi bilo njihovo srce bolj spokojno, pred krstom naskrivaj spovedati grehov. Vendar sem jim rekel, da je zaradi krsta, ki ga bodo sprejeli in ki bo izbrisal vse grehe njihovega preteklega življenja, to odveč. Naj si raje prizadevajo, da bodo potem, ko jih bo očistila voda prenovljenja, pobožno živeli in nič več grešili. Veliko poganov je prejelo krst skupaj z ženami. Potem ko so bili prenovljeni v sveti kopeli, sem jih zvezal v zakon po obredu svete rimske Cerkve.

Uničevanje poganskih talismanov in malikovalskih predmetov

Ko je bil krst končan, sem prenovljenim poganom priporočil, naj prihodnjič, če imajo doma kake malikovalske in praznoverske predmete, vse skupaj poberejo in prinesejo k meni, da jih bom vrget v ogenj in zažgal. Napravili so, kakor sem jim ukazal. Naslednjega dne so prinesli v mojo hišo polne vreče malikovalskih predmetov, ničeve drobnarije in stvari brez vrednosti⁹⁰ kakor koščke brezovega lubja, od poganske roke nevešče popisane z znaki plemena Manominee, namreč z želvo, ribo, jelenom, podlasico in drugimi. Vsebovale so tudi stvari, povezane z velikim zdravilnim obredom, to je vsakovrstna barvila, zavita v jelenjo kožo, tobak, darovan bogovom, zelišča, rože, trave, korenine, zdravilne praške, opravljene v zvitke, in različne divje jagode, dalje piščali iz kosti poleg bobna in kositrnega lončka s peskom za izvajanje ropota med bobnanjem, vence iz zeli, prepletene z listjem, ki si jih sicer nadenejo na glavo vedeževalci. Mimo tega je bilo med malikovalskimi predmeti videti tudi ujede in nočne ptiče kakor orle, jastrebe, sokole, uharice, sove in podobno. Vsa ta vedeževalska pomagala, ki jim moram prišteti še kačjo kožo, so bila zaradi svoje starosti že napol strohnela in razpadla, vsa strgana in tako rekoč spremenjena v prah. Pogani namreč svoje malikovalske reči dedujejo drug za drugim od svojih prednikov, ki so živeli več stoletij nazaj, in si prizadevno trudijo ohraniti ostanke, ki so jih imeli njihovi očetje v veliki časti. In kadar pogani potujejo v oddaljene divjine, da bi tam postavili svoje šotore, nosijo s seboj omenjene ostaline svojih prednikov, ker jih častijo in vestno varujejo kakor svetinje. Zato jih tudi prenašajo iz roda v rod, da bi jih nepoškodovane ohranili svojim rodovom za bogočastje.

90 V izvirniku "apinas et trices". V angleškem prevodu "trifles and trinkets". O vsebini teh vreč poroča tudi v petem pismu, 18. maja 1854, *Berichte* 27 (1855), str. 46-47, ko opisuje Manominee Indijance, in ponovno v zadnjem, šestem pismu, 22. avgusta 1856, *Berichte* 28 (1856), str. 23-24.

91 V izvirniku "omnes suas
fascinationes ethnicas".

Nenavadno je videti, s kakšno neizmerno predanostjo so divji Indijanci privrženi svojemu malikovalskemu obredju, dokler živijo v poganstvu, in kako hitro in s kakšno pripravljenostjo potem, ko so krščeni, prepustijo pozabi vse, kar so prej v svoji slepoti tako goreče ljubili. Kot dokaz, da so se odrekli praznega malikovalstva, prinesejo duhovniku vse svoje domače čarovne predmete,⁹¹ v katere so prej polagali svoje zaupanje in jih doma čistili, da bi jih zdaj zavrgel, uničil in za vedno odpravil. V svojem novem življenju pa zaradi izgube stvari in ker so se odvrnili od svojih prejšnjih običajev, ne trpijo nobene nejevolje, da, celo velika tolažba jih napolnjuje.

Ko so mi novokrščeni pogani prinesli v trstenih vrečah svoje malikovalske predmete, ki sem jih omenil zgoraj, da bi jih uničil, sem jim pokazal svoje zadovoljstvo, pohvalil njihovo gorečnost in poveličeval njihovo bodočo slavo v nebesih, ki jo morajo zaupljivo pričakovati od Boga, ker so njegovi posinovljeni otroci. Obenem sem jih opominjal, naj se poslej odrečejo vsem malikom in delom hudiča, in naj verujejo v enega, živega Boga v nebesih in njemu samemu služijo. Potem sem jih opomnil na predlog, ki sem jim ga bil razodel, da naj namreč vse svoje malikovalske stvari vržejo v ogenj in jih prepustijo večni pozabi. V peči sem torej zakuril ogenj in vanj v prisotnosti Indijancev pometal vse njihove talismane, ki sem jih imel pred sabo. Pri zažiganju so mi pomagali z dobro voljo. Peč je kar žarela od velike vročine in dvigal se je močan vonj po zažganem. Toda zaradi velike tolažbe nisem čutil ob tem nobenega neugodja ali vznemirjenosti.

Iz tega hvalevrednega dejanja se očitno vidi, kako zelo so se morali Indijanci že pred krstom potruditi, da so premagali in si podredili svoje naravno nagnjenje celo pred krstom, da so zmogli zažgati svoje malikovalsko imetje in z lastnimi rokami in popolnoma uničili stvari, ki so jih že od otroštva naprej tako zelo cenili in čistili. Prav tako je očitno, koliko napora jih je stalo, da so zmogli zapustiti svoje očetne navade, razvedrila, plese, praznike, veliki zdravilni obred, čarovništvo in vse drugo, saj so iz izkušnje vedeli, da se bodo morali, kakor hitro se oprimejo krščanske vere, znebiti vseh teh praznih in ničevih reči, ki jim pripisujejo vso svojo srečo. Mnogi med njimi se ne ozirajo na zemeljske koristi, ki bi jih imeli od svojih domačih božanstev. Zaradi večne nagrade, ki jim je obljubljena v nebesih, se popolnoma odrečejo vsem svojim prejšnjim poganskim razvedrilom, in to iz enega samega razloga, da se vpišejo med priznavalce svete katoliške vere. Za naprej nočejo iskati slave v ničemer, razen da hodijo v cerkev, poslušajo krščanski nauk in molijo vsakdanje molitve, posebno skrivnosti svetega rožnega venca. Da pa bi poudarili razliko med seboj in protestanti, ki se prav tako hočejo imenovati kristjani, si v znamenje resničnega katoliškega kristjana nadenejo okrog vratu rožni venec s križem na prsih.

Odnos Indijancev do poganov in protestantov

Krščeni Indijanci se skušajo izogibati vsakršnega druženja in domačnosti z ljudmi druge veroizpovedi in se trdno držijo zveličavne katoliške vere. Protestantske pastirje⁹² nič bolj ne spoštujejo kakor druge Američane in jim navadno pravijo kar "intendantí".⁹³ Z njimi se sicer pogovarjajo o svetnih zadevah, če jih kdaj kdo vpraša, a nikoli o tem, kar zadeva vero. Če pa jih kdo sili v pogovor o duhovnih stvareh, takoj obrnejo pogovor k svetnim ali pa jim jasno povedo,

92 V izvirniku "ministros".

93 Tako v ang. prevodu. V izvirniku "villici", oskrbniki, upravitelji.

94 V izvorniku sicer stoji "katoličani", vendar je iz konteksta jasno, da gre za "nekatoličane".

95 Hamilton Nelson Ross, La Pointe - Village Outpost, Ann Arbor 1960, str. 87, meni, da je Skolova sodba preostra. Pravi, da so se protestantski misijonarji iskreno trudili in imeli predvsem na vzgojnem področju za La Point blagodejen učinek. Sklicuje se na poročila American Fur Company.

96 Na otoku Macinac jih Skola omeinja osem.

SKRITI ZAKLADI
KULTURNE DEDIŠČINE

Rast 6 / 2006

666

da njihova vera ni prava, ampak je prava samo katoliška, "ki jo pridigajo možje v črnih haljah, ki mašujejo in so vse življenje neporočeni. Oni so nas namreč, pravijo, "prvi obiskali na naših obalah, še preden so prišli v naše kraje angleški tujci, to je Američani. Kakor so nam pripovedovali naši predniki, so prišli iz daljnih prekomorskih dežel. Odkrekli so se svojim staršem in sorodnikom in pripluli sem, da bi nas poučili in nam v našem jeziku oznanili vse, kar jim je sam Veliki Duh položil v usta. Živijo pa ti možje revno, molijo za nas in nas branijo pred zlobnimi napadi hudiča," in tako dalje.

Celo pogani odklanjajo druge veroizpovedi. Včasih se namreč zgodi, da se spravijo na katere izmed njih nekatoličani⁹⁴ z dolgotrajnim prepričevanjem. Z obljubami in nagradami jih želijo pridobiti, da bi se bili pripravljeni izročiti njihovi veri in se krstiti. Pogani jim sicer z notranjim pridržkom in le navidezno obljubijo, da se jim bodo dali krstiti, če bodo dobili od njih kaj hrane, vendar hitro pozabijo na svoje obljube. Kmalu jih zapustijo, se vrnejo v svojo divjino in ostanejo tam, dokler jih spet ne začne mučiti lakota. Drugi pogani, ki se nočejo ukloniti prepričevanju nekatoličanov, pa jim odkrito povejo: "Veliko bolje je za nas, da ostanemo v poganstvu, kakor da bi pristali na vašo veroizpoved, ki ni dobra, saj bi zaradi nje po krstu, ki bi ga od vas prejeli, postali slabši, kakor smo zdaj. Če pa se nam bo kdaj zahotelo, bomo šli *raje* k možu, ki je oblečen v črno haljo (duhovniku), da nas bo on krstil, ali pa bomo ostali, kakršni smo.

V mojem času sta bila v La Pointu dva pastolja prezbiterijske Cerkve, ki sta v času dvajsetih let pritegnila k svoji veri eno samo indijansko družino.⁹⁵ V upanju, da bosta imela drugod boljšo srečo, sta zapustila La Pointe in skušala v višjih krajih ustanoviti nov misijon. Tista leta, ko je bil častiti gospod Baraga, sedanji škof v Sault Ste. Marie, misijonar v L'Ansu, jaz pa v La Pointu, je bilo v premeru kakih 200 milj med njim in mano okrog dvajset protestantskih pastoljev različnih sekt, ki so s plehkimi zbadljivkami napadali katoliško vero in skušali na vsak način odvrniti pogane, da se ji ne bi pridružili. A kljub svojemu fanatizmu so se trudili zaman. Čim bolj so namreč govorili proti nam, manj poganov so spreobrnil. A še tistih nekaj, ki se jih je pridružilo njihovi veri, se je večidel spet vrnil k prvotnemu poganstvu, se predalo plesu in pijanstvu in so postali še bolj zakrknjeni. Iz tega torej sledi, da je Božja Cerkev, ki je steber in opora Resnice, ker je zgrajena na trdni Skali in jo vodi Božji prst, neprimerljivo bolj uspešna v spreobračanju nevernikov kakor sekte vsega sveta skupaj. Kajti Bog sam ohranja svojo Cerkev, jo brani proti napadom tistih, ki so zunaj, ruši in slabi njihove napore in jih nazadnje pusti, da odhajajo nemočni in prazni.

Praznovanje božiča

Ker pa indijanski kristjani vidijo, da so po svojem spreobrnjenju k veri povsem omejeni glede nekdanih zabav, ki so jih v poganstvu uživalo s takšno svobodo, se zatekajo v duhovne radosti. In te so jim v veliko večjo tolažbo kakor vsi prazniki malikovalskega češčenja, v katerih so uživali nekoč. V Ameriki je namreč na leto sedem⁹⁶ zapovedanih cerkvenih praznikov. Katoliški Indijanci se sicer trudijo, da bi vse nedelje in praznike posvetili pobožnosti, še posebno pa častijo božič, Svete tri kralje in Rešnje telo. Krščanski

97 V izvorniku: "matutin", to je glavni del brevirja, molitvene obveznosti katoliškega duhovnika.

Manominee ves teden pred božičem porabijo za to, da se pri spovedi očistijo svojih grehov. Zaradi njihove hvalevredne gorečnosti sem imel na božični večer ob množici spovedancev komaj toliko časa, da sem lahko opravil ves brevir.⁹⁷ Nekateri izmed njih so šli namreč k svetemu obhajilu že opolnoči, drugi zjutraj. Za krašenje cerkve indijanski moške navadno že več dni pred praznikom začnejo v gozdovih sekati in nabirati cedrove veje. Iz njihovih listov spletejo ogromen venec. V vsej dolžini ga pričvrstijo na stene, tako da opaše vso cerkev. Z drugimi, manjšimi venci ovesijo oltar, vrata in okna. Da bi dali oltarju še lepši okras, ga okrasijo z najrazličnejšimi svetimi predmeti, da se le blestijo v pestrih barvah. Z njimi še bolj ganijo srca krščanskega ljudstva pri češčenju velikega praznika Gospodovega rojstva. Oltar namreč okrasijo z obeski in križi, s prozornimi koralami različnih barv, s čudovitimi šopki umetnih rož in z različnimi slikami v okvirjih, ki so krog in krog oviti v svilene trakove. Ob stenah oltarja visijo platnene zavese, oltar sam pa je okrašen z rožami, slikami in zelenečimi venci. Indijance vodi pri tem tolikšna verska vnema, da pri krašenju cerkve in oltarja kar tržejo drug drugemu delo iz rok. Vsaka krščanska družina priskrbi za praznično razsvetljavo lojene sveče, tako da v tisti presveti noči razsvetljuje cerkev s svojo lučjo okrog dvesto sveč. Ob enajstih ponoči prikliče vernike znamenje zvonca. Pevci prvi vstopijo v cerkev, za njimi pa gre ostala množica občestva. Potem zadonijo pobožne pesmi v čast Gospodovega rojstva v indijanskem jeziku. Pevci jih prepevajo celo uro. Opolnoči se začne slovesna maša v razkošnem ornatu. Preprosti Indijanci prisostvujejo tej presveti daritvi s toliko večjim srčnim veseljem, kolikor več tolažbe jim nudi sveta slovesnost. Tisti, ki naj bi jih med mašo obhajal, pristopijo h Gospodovi mizi. Indijanci to presveto noč večinoma prebijejo brez spanja in si čas kratijo s svetimi pogovori in duhovnimi pesmimi.

Praznik Svetih treh kraljev

Čeprav praznujejo katoliški Indijanci praznik Svetih treh kraljev z enako pobožnostjo kakor praznik Gospodovega rojstva, pa si poleg glavnega bogoslužnega cilja privoščijo tudi drugo, stransko češčenje, ki izvira iz samega imena tega praznika. To je nekakšna umirjena in trezna zabava. Zato tudi imenujejo Razglašenje v svojem jeziku "Origina-gijigat". Kakor tistim svetim magom, ki so prišli za zvezdo z Vzhoda v Jeruzalem, da bi se poklonili Gospodu Kristusu, pravimo kralji, tako se tudi prvaki indijanskega rodu v svojem jeziku radi imenujejo "ogimag", to je kralji ali poglavarji. Zato imajo praznik Svetih treh kraljev za svoj zavetni praznik.

Čeprav so Indijanci le ubogi prebivalci gozdov, pa so domorodci, se pravi najstarejši narod in prvi naseljenci Amerike. Preden so Angleži, ki jih danes imenujemo Američani, z zvijačo in okrutnostjo zavzeli njihove dežele, so bili posestniki vsega Novega sveta. Toda kako bi se mogel ubog, siromašen, prevaran in neoborožen narod braniti proti civiliziranemu angleškemu ljudstvu, bojevitemu in oboroženemu, ko lahko s svojim lesenim lokom, narejenim z lastnimi rokami in napetim s preprosto vrvjo, komajda ustrelji zajca ali srnjaka. Ko pa bi bil indijanski rod dobro oborožen, bi zaradi svoje naravne moči, hrabrosti in prirojene divje surovosti lahko brez velikega boja premagal in pregnal s svojega ozemlja nežni in šibki civilizirani svet, kakor se je to zgodilo v Kaliforniji.

98 V tretjem pismu, 12. novembra 1850, *Berichte* 23 (1851), str. 106, omenja kot pijačo tudi "v vodi in sladkorju kuhane smrekove iglice".

Navada, da ne le katoliški Indijanci, ampak tudi sami pogani, čeprav ločeno drug od drugega, praznujejo šesti januar, to je prav praznik Gospodovega razglašenja, kot svoj zavetni praznik, izhaja iz njihove stare tradicije. Vendar kot dan Gospodovega razglašenja očitno razodeva poklicanost poganov k *sveti* veri.

Za primerno praznovanje svojega zavetnega praznika ukažejo poglavarji svojim podložnikom postaviti šotor, dolg 50 čevljev, in tam pripravijo veliko pojedino. Nanjo najprej pokličejo prvega, najvišjega poglavarja "kitchi-ogima", za njim pa nižje poglavarje, za katerimi se veselemu praznovanju pridruži ostala množica plemen obojega spola. Pri takšni pojedini strežejo z različno perutnino kakor s petelini, kopuni, divjimi pticami, zajčjim, kozjim in svinjskim mesom, dalje z maslom in z več vrstami sladkega peciva, napravljenega iz različnih gozdnih jagod in sladkorja. Za pijačo strežejo katoliškemu ljudstvu zaradi kreposti vzdržnosti samo s čisto vodo.⁹⁸ Pojedina traja navadno tri ure. Ves ta čas pojejo pevci v kotu šotora ljudem v spodbudo pobožne pesmi o Svetih treh kraljih in o božiču. Ko se pojedina konča, najvišji poglavar vstane in spregovori svojim tovarišem pri pojedini. Zagotavlja jim svojo dobrohotnost in veselje, z blagimi besedami jim stavi pred oči zvestobo, ki mu jo dolgujejo, ter jih nagovarja k dobremu in poštenemu življenju. Na koncu jim zaželi vesplošnega uspeha in sreče v novem letu, ki se je začelo. Po teh besedah spet sede.

Eden od nižjih poglavarjev vzame iz torbe fižolčke bele in črne barve, kakor mu je ukazal glavni poglavar. Izmed vseh okoli stoječih mož potem izžreba tistega izmed njih, ki bo moral v prihodnjem letu pripraviti pojedino za povabljene. Medtem so že naskrivaj ob stran položili hlebček kruha, napravljen iz jajc, mleka, sladkorja in masla ter lično okrašen z rožami. S tem hlebčkom počastijo tistega, ki je bil izžreban, da bo drugo leto pripravil plemensko pojedino. Če je ta človek reven ali skop, mu je neprijetno vzeti hlebček, ki ga je dobil z žrebom; prestraši se, da kar obledi. Ker je dolžan pojesti tisti sladki hlebček v prisotnosti najvišjega poglavarja, medtem ko se mu vsi smejejo, ga spodbujajo in mu čestitajo, ga to spodbudi, da ga sprejme s hrabrim srcem. Če pa kdaj žreb zadene človeka, ki ga tare veliko pomanjkanj, mu morajo drugi dobrohotno pomagati pri pripravi pojedine za naslednje leto.

Praznik svetega Rešnjega telesa

Praznik presvetega Rešnjega telesa prav tako praznujejo z vsem mogočim sijajem in razkošjem, vendar v skladu z ubožnostjo indijanskega rodu. Za pripravo slovesne procesije se že dva dni pred praznikom moške Manominee pridno lotijo sekanja drevesnih vej v gozdu. Iz njih postavijo blizu cerkve štiri šotore ali utice, pokrite z obraslimi vejami, enako oddaljene ene od druge. Te utice so štiri postaje, kjer gre mimo procesija, in hkrati prostor, kjer se izpostavi najsvetejši Zakrament in dá ljudstvu blagoslov. Znotraj so utice okrašene s platnenimi in svilenimi zavesami, s pletenimi vrvicami, slikami in številnimi cvetovi. V utici stoji tudi s prti pogrnjena oltarna miza. Katoličani včasih pripravijo in izravnaajo pot za obhod procesije ali prošnje molitve, tako da očistijo prst od trnja, rastlin in korenin in jo potresejo z rožami. Na ta praznični dan se skupaj zbere katoliško ljudstvo in stoji zaradi prevelikega števila obiskovalcev deloma v cerkvi, deloma pred cerkvijo. Pevci in nosilci sveč so že pripravljeni,

in ko se zapoje "Pange lingua", se začne procesija in gre skozi cerkvena vrata po poti, posejani z rožami. Pevci pobožno pojejo latinsko himno skupaj z drugimi duhovnimi pesmimi izmenoma v indijanskem jeziku od ene postaje do druge, medtem ko se premikajo po poti naprej.

Češčenje najsvetejšega Zakramenta pa se odvija po naslednjem redu: Ko pridejo ljudje k posamezni od omenjenih štirih postaj, duhovnik, če je sam, pokadi Najsvetejše in na vsaki postaji posebej najprej zapoje začetek enega izmed štirih evangelijev. Zapoje tudi nekatere prošnje za Cerkev in ljudstvo in dá blagoslov z Najsvetejšim na vse štiri strani sveta. V istem trenutku dvajset ali več oboroženih Indijancev z enim zamahom slavnostno sproži svoje puške, medtem ko se množica kristjanov vrže na tla in pobožno počasti presveti zakrament. Štirje otročiči tudi vso pot zvonijo, vsak s svojim zvoncem v rokah, drugi trosijo cvetlice na pot, kjer bo šel mimo Gospod. Eden od dečkov nosi posodo, napolnjeno z žerjavico, s katero vzdružuje žar v kadilnici, oba akolita pa na vsakem koraku pokadita proti najsvetejšemu Zakramentu.

Procesija z javnim sprevedom traja dve uri, kajti postaje so kakih sto petdeset korakov daleč druga od druge. Katoliški Indijanci, tako moški kakor ženske, v molitvi zbrano prisostvujejo tej sveti slovesnosti. Za vsako pobožno dušo je nemajhna tolažba, ko v teh divjih gozdnih krajih gleda to sicer skromno, vendar za revne gozdne prebivalce tako veliko slovesnost. Kajti njihovim očem se le redko ponujajo takšna praznovanja. Potem ko pri vsakem oltarju dobijo blagoslov z Najsvetejšim, se vsa množica kristjanov v lepem redu v procesiji vrne v cerkev. Takoj nato se začne slovesna maša s petjem, popoldne ob določeni uri pa so pete večernice. Krščanski gozdni prebivalci spoštljivo in s pobožnim strahom stopajo po poti, po kateri gre na svoj slovesni dan Gospod v rokah duhovnika, ki ga nosi. Z veselim srcem ohranjajo spomin na tolažbo, ki so jo užili ob tej sveti slovesnosti. Tudi utic, v katerih je bila izpostavljena presveta monštranca in se je delil blagoslov, si ne upajo porušiti, dokler napol ne strohnijo in se, ko jim že odpade ovenelo listje, same ne podro. To je nesporno znamenje, ki daje slutiti, kako živa je njihova vera.

Pridelovanje sladkorja

Vsako leto ob začetku štiridesetdnevnega posta se Indijanci umaknejo v gozdne pokrajine od pet do deset milj daleč od njihovega domovanja, pridelovat sladkor. Vsakokrat, preden so se namenili iti tja, so me prosili, naj jim napravim koledarje, da bodo lahko zanesljivo vedeli, ob katerih dnevih morajo počivati od dela in kdaj se morajo postiti. Ta koledar je obstajal iz nekaj črt in znakov, napisanih na list papirja, ki so naznačevali vse postne dneve, nedelje in praznike od pepelnice do Gospodovega vstajenja. Da bi se izognili najmanjši napaki pri izračunavanju dni, so dobri kristjani vbadali igle v prvo vrsto dni v koledarju in jo vsak dan pomaknili za en dan navzdol. Kakor hitro so torej dobili koledarje, so odšli v divjino in začeli tam s svojim delom.

Najprej si postavijo šotore, kjer lahko stanujejo in opravljajo svoje delo. Potem si pripravijo posode in ognjišča, podrejo drevje v gozdu in nasekajo drva ter si napravijo koše in košare. Ko je pripravljeno vse orodje, potrebno za pridobivanje sladkorja, napravijo s sekiro ali nožem zarezo v drevo, imenovano javor (*acer*). Z veliko

prizadevnostjo in hvalevredno pridnostjo izdelajo iz soka, ki polagoma priteka iz drevesa in ki ga ponoči in podnevi kuhajo in varijo, zelo slahek in okusen sladkor rumene barve.

Krepost treznosti

Krepost treznosti je veliko prispevala k dvigu morale v Severni Ameriki in k odpravi in izkoreninjenju slabih navad. In to ne le med pobožnim irskim ljudstvom, kjer so jo najprej uvedli in kjer je sijajno premagala nasilje, ampak tudi med različnimi katoliškimi in nekatoliškimi narodi Severne Amerike, najbolj pa med katoliškimi Indijanci. *Družba treznosti* ustanavlja podružnice v posameznih verskih skupnostih, ki so se odločile, da jo sprejmejo in osvojijo. Imenuje pa se "Družba treznosti", to pomeni vzdržnosti od alkoholnih pijač.

Indijance sem hotel obvarovati vseh duhovnih nevarnosti, tako da bi se lahko brez ovir posvečali napredku katoliške vere in gojenju bogoslužja. Zato sem jih, še preden jih je oblila krstna voda, spodbujal, da morajo, če hočejo Boga dolžno ljubiti in mu služiti, opustiti vsa nočna pohajanja in popivanja. Kakor se spodobi za nove katoliške kristjane, naj se vpišejo v Družbo treznosti, da bodo tako poskrbeli za zveličanje svoje duše in dali drugim dober zgled.

Ko so bili Indijanci krščeni in ko sem njihova imena vpisal v krstno knjigo, sem osebno vprašal vsakogar od njih: "Imaš resen namen, vpisati se v Družbo treznosti in se zdržati mornarskega vina in žganja? Za koliko let ali za koliko časa se želiš vpisati?" Odgovor je bil večinoma odločitev za vzdržnost za pet ali deset let, včasih tudi za vse življenje. Obljube vzdržnosti, ki je temeljila na Božji milosti in dobri volji, so se potem zvesto držali. Indijanske žene, tudi tiste, ki živijo v poganstvu, zelo redko uživajo alkoholne pijače. Pogosto sem jih sam slišal govoriti: "Nikoli ni prišel čez moje grlo požirek vina ali kake druge alkoholne pijače." Zelo se trudijo in vztrajno prepričujejo svoje može, naj se vzdržijo pitja. Skupaj z njimi se tudi same obvežejo k vzdržnosti, ne toliko zaradi potrebe kolikor zaradi dobrega zgleda, ki ga dajo s tem svojim možem. Toliko učinkoviteje jih namreč lahko opominjajo, kolikor zvesteje se pred očmi svojih mož same držijo vzdržnosti. Nazadnje pa tudi zato, da bi razblinile strah svojih mož, če bi se kdaj zaradi pojava naravnega odpora hoteli vrniti k svoji prvotni strasti. Ko Indijanci na ta način hodijo po poti vzdržnosti, začenjajo polagoma čutiti grozo pred tistim, kar so prej s takšno poželjivostjo ljubili. Ko opazijo, da so v njihovo sosesko ali v katerega od šotorov njihovega rodu naskrivaj pripeljali alkohol, ki ga imenujejo z domačim angleškim imenom "whisky", po indijansko pa "ishkotewabo", jih njihova gorečnost *neredko* pripelje do tega, da stopijo v šotor, razbijejo vedra, vrče ali steklenice in tekočino izlijejo. Lastniku pa ne povrnejo z ničemer, razen s strogim opominom.

S kakšno nepremagljivo trdnostjo duha stojijo Indijanci za svojo obljubo neomajne vzdržnosti, ni težko razbrati iz naslednjega: Kadar zapustijo svoja bivališča in gredo na lov, kjer po več mesecev v gozdovih prežijo za divjačino, jih neredko obiščejo Američani, ki pridejo iz okolice Green Baya, in jim ljubeznivo nalijejo kozarec vina, da bi jih poživili, a ga nočejo sprejeti. Zgodilo se je, da so jim ponudili celo denar in obljubili, da jih bodo nagradili, če bodo kaj malega popili ali vsaj pokusili, a so vendar zavrnili vsa njih vabila,

99 O zmernosti Indijancev in posebej o tem dogodku poroča Skola tudi v zadnjem, šestem pismu, 22. avgusta 1856, *Berichte* 28 (1856), str. 25-26.

100 V izvirniku: *Principiis obsta, sero medicina paratur (Ovidij, Remedia amoris, 91).*

101 V izvirniku francosko: *a la Riviere aux Louis*, namesto *aux Loups*.

102 Letnico 1862 izdaja kronogram v zadnji vrstici latinskega besedila: "*SoLI Deo Meo LaVs, CoronantI eLeCtos sVos*".

obljube, darila in obete. Niti poslušati niso hoteli njihovega nagovarjanja. Ko so jih Američani videli tako zakrknjene, so jih začeli biti s pestmi, da bi jih morda z grdim ravnanjem prisilili, da popijejo kaj mornarskega vina. Potrpežljivo so prenesli žalitev, vendar niso pili. Na koncu, ko so propadli in se izjalovili vsi njihovi poskusi in se je uglednim Američanom zdelo, kakor da ničvredni divjaki zaničujejo nje in ves njihov narod. Napravili so še zadnji poskus, za katerega so mislili, da jim bo uspel. Jezno so privzdignili glavo nekoga Indijanca in na njegova usta nastavili vrček, poln alkohola, ter se trudili, da bi mu v usta zlili nekaj tekočine. Dobri Indijanec pa je imel usta čvrsto zaprta, da jih ne bi orosila kaka kaplja vina. Ko Američani niti s tem zadnjim poskusom niso mogli uspeti in so videli, da je vsak up zaman, so se v smehu in glasnem krohotu umaknili. Ta dogodek mi je pripovedoval prav tisti Manominee Indijanec, ki je po teh številnih poskusih nagovarjanja odnesel tako sijajno zmago.⁹⁹ Iz tega se jasno vidi, s kakšnim sovraštvom Indijanci po svojem spreobrnjenju h katoliški veri preganjajo tisto, kar jih je nekoč v poganstvu tako silovito držalo v temi in grozilo njihovim dušam s pogubo. Kako hrabro se borijo proti svojim slabim nagnjenjem in kako vestno se držijo tudi najmanjše spodbude svojih duhovnih pastirjev, se razodeva v tem, kako zvesto stojijo za svojimi obljubami, danimi Bogu in Cerkvi. Neizobraženi in oboroženi samo z nedolžno preprostostjo skušajo hrabro in v dejanju izpolniti tisto veličastno in sijajno geslo: "Že na začetku se upri, prekasno se nudi zdravilo."¹⁰⁰

Čeprav so Indijanci poganjek divjega, malikovalskega rodu, so vendar vcepljeni na dobro drevo svete katoliške vere in zaliti z vodo krstne milosti prinašajo zaželeni sad odrešenja.

Zelo težko pa jih je dvigniti iz njihove prvotne divjosti in jih odvrniti od njihovega malikovalstva in poganskih predsodkov, jih odvrniti od očetnih bogov in njihovega duha, ki je omejen v okove mesa, dvigniti od vidnega in naravnega ter jih prenesti k nevidnim in duhovnim stvarim. Še posebej, ker jih lahko od prave poti odvrnejo sovražniki vere, ki jim povsod nastavljajo zanke. Le z dejavno Božjo milostjo se odvrnejo vse te težave in se izjalovijo naklepi hudobnih.

Število krščencev

Seštevek vseh poganov indijanskega rodu, če ne štejem zraven drugih narodov, ki mi jih je privedla Božja dobrotljivost, da sem jih krstil v svojih misijonih, je naslednji:

V La Pointu pri Gornjem jezeru iz indijanskega in polindijanskega rodu Očipve sem v obdobju osmih let krstil 600 duš, v okraju Oconto blizu Green Baya med rodом Manominee v obdobju šestih mesecev 150 duš, potem v Shawanu, ob reki Wolf¹⁰¹ med plemenom Manominee v obdobju treh let in pol 200 duš.

Naj bo od letos (1862)¹⁰² in na vekomaj
hvala samo mojemu Bogu, ki venča svoje izvoljene.

AVGUST

Nastop Lidewij van der Boot na koncertu v Hudičevem turnu v okviru Festivala Brežice Skupine Festival Brežice

NOVO MESTO, 1. avgusta – V okviru Fotopuba je bilo v Kulturnem centru Janeza Trdine mogoče prisluhniti predavanju Afrika in jaz Crisa de Bodeja. Na razstavišču Arkade na Grmskem gradu so odprli fotografsko razstavo Pregovori avtorice Tanje Verlak, v San Sebastianu pa razstavo podvodne fotografije. – V stolni cerkvi sv. Nikolaja je bil koncert Flos Forum Numerična simbolika in Marijino čaščenje v izvedbi vokalnega ansambla Odhecaton v okviru festivala Klasikaa Slovenija Skupine Festival Brežice.

ŠENTRUPERT, 1. avgusta – V cerkvi sv. Ruperta je bilo mogoče prisluhniti koncertu Mozartovih zgodnjih sonat za čembalo in violino v izvedbi Timotyja Haiga in Valerie Monatar v okviru festivala Klasikaa Slovenija Skupine Festival Brežice.

ARTIČE, 2. avgusta – Skupina plesalcev in godcev Folklorne skupine KUD Otona Župančiča iz Artič se je podala na mednarodni festival Schwalberg v severno Nemčijo, kjer je predstavila slovenske ljudske ples.

NOVO MESTO, 2. avgusta – V cerkvi sv. Ruperta se je nadaljeval s predavanjem Dokumentiranje doline Spiti Patricka Sutherlanda v Kulturnem centru Janeza Trdine ter z otvoritvijo njegove istoimenske razstave v Galeriji Simulaker.

NOVO MESTO, 3. avgusta – V Kulturnem centru Janeza Trdine je bilo mogoče prisluhniti tribuni Dileme dokumentarne fotografije v okviru festivala Fotopub. Na terasi Kluba LokalPatriot je bila na ogled projekcija fotografskih zgodb. – V atriju Knjižarne Goga so predstavili strip Meksikajnarji Zorana Smiljaniča in Marijana Pušavca.

SEVNICA, 3. avgusta – V okviru Sevnškega grajskega poleta je bil v Lutrovski kleti pod gradom koncert Mie Žnidaršič.

DOLENJSKE TOPLICE, 4. avgusta – Organist Milko Bizjak je povabil na koncert v cerkev sv. Ane.

NOVO MESTO, 4. avgusta – Festival Fotopub se je nadaljeval s predavanjem Michaela Regniera Spremeni se ali umri: fotožurnalizem v dobi interneta v Kulturnem centru Janeza Trdine. V Galeriji Kralj so odprli fotografsko razstavo Beg pred Gospodom avtorja Crisa de Bodeja. – V San Sebastianu je bil koncert skupin Županova torta in Puppezt v okviru festivala Nm izklopljeni Novomeških poletnih večerov – Novega mesta festivalov.

DOLENJSKE TOPLICE, 5. avgusta – V Hudičevem turnu je bilo mogoče prisluhniti koncertu skupine Jararaja. Dan pozneje so ga ponovili v grajskem atriju v Črnomlju.

NOVO MESTO, 5. avgusta – V atriju Knjižarne Goga je bila na ogled zaključna razstava udeležencev delavnice Fotopub. Obiskovalci so za najboljšo izbrali zgodbo Človeško kraljestvo mladega novomeškega fotografa Boštjana Puclja. – V San Sebastianu je bilo mogoče prisluhniti koncertu skupin Otium, Mare & šankpolitkarji.

BIZELJSKO, 6. avgusta – Na Gradu Bizeljsko je bil koncert francoskega ansambla Alla Francesca v okviru Festivala Brežice Skupine Festival Brežice.

DOLENJSKE TOPLICE, 6. avgusta – 29 glasbenikov iz vse Slovenije se je predstavilo na 5. tekmovanju za najharmonikarja Dolenjskih Toplic.

SOTESKA, 6. avgusta – V Hudičevem turnu je bilo mogoče prisluhniti koncertu Bachovih sonat za solo violino v izvedbi Lidewij van der Boot v okviru Festivala Brežice Skupine Festival Brežice. Koncert je bil nekaj dni pozneje tudi na Gradu Mokrice in v cerkvi sv. Neže na Kumu.

DOLENJSKE TOPLICE, 10. avgusta – V Wellness centru Balnea so odprli fotografsko razstavo Vzoredna realnost: voda Bojana Štefaniča.

METLIKA, 10. avgusta – V okviru prireditve Pridi zvečer na grad je na dvorišču Metliškega gradu nastopila kubanska skupina Santiaguero.

NOVO MESTO, 10. avgusta – V Knjižarni Goga je potekal večer poezije Esada Babačiča. Pogovor je vodila Stanka Hrastelj.

ZAPLAZ, 10. avgusta – V cerkvi Marijinega vnebovzetja je bil koncert francoske in angleške polifonije iz 11. stoletja v izvedbi skupine Dialogos v okviru festivala Klasikaa Slovenija Skupine festivalov Brežice.

METLIKA, 11. avgusta – Ob 30-letnem delovanjem metliške Folklorne skupine Ivana Navratila so v Ganglovem razstavišču odprli razstavo.

NOVO MESTO, 11. avgusta – V San Sebastianu je bila na ogled gledališka predstava Stand Up Comedy.

PIŠECE, 11. avgusta – Festival Klasikaa Slovenija Skupine festivalov Brežice se je nadaljeval v cerkvi sv. Mihaela s koncertom skupine Cracovia Barocca.

RIBNICA, 11. avgusta – Prepoznati in razpoznati je naslov fotografske razstave Vita Oražma, ki so jo odprli v Galeriji Miklova hiša.

SOTESKA, 11. avgusta – V Hudičevem turnu je bil koncert Anžeta Palke in Presnetih vohunov.

TREBNJE, 11. avgusta – V Mercator centru je bila na ogled igrana otroška predstava Miška Minka.

BRESTANICA, 12. avgusta – Na gradu Rajhenburg je potekalo tekmovanje harmonikaric (na diatonično harmoniko) za državno prvenstvo. Od 22 tekmovalk se je najbolje odrezala Teja Ljubič, ki je osvojila naziv državne prvakinje, dobitnice zlatih medalj pa so še Jožica Hočevnar, Tadeja Kušar in Katja Lužar. Občinstvo je za najprikopnejšo harmonikarko izbralo Veroniko Podgrajšek iz Zreč.

ČRNOMELJ, 12. avgusta – Na črnomaljskem plac je bil koncert ansambla En skus fali.

LESKOVEC, 12. avgusta – Anin glasbeni večer v cerkvi sv. Ane sta oblikovala ruska glasbenika, pianistka Julie Kunšek in violinist Ilja Grom.

ČRNOMELJ, 13. avgusta – V grajskem atriju je potekal družabni popotniški večer z Damjanom Muhičem.

ČRNOMELJ, od 14. do 18. avgusta – V grajskem atriju je potekala likovna in kiparska delavnica Galerija Komenda v grajskem atriju. Otvaritveni večer je popestrila filmska projekcija filmov mladih belokranjskih ustvarjalcev.

NOVO MESTO, od 14. do 19. avgusta – Sedmič zapored je zavod LokalPatriot priredil Mednarodno glasbeno delavnico in festival Jazzinty. Delo je potekalo v delavnicah, mentorji so bili znani glasbeniki. V sklopu festivala je bilo šest koncertov ter nastop domačih zasedb Igrišče ter Črt Remic kvarteta. Četrtrič so podelili tudi nagrado za najboljšo slovensko jazz kompozicijo Jazzon, ki jo je prejel Kristijan Kranjčan za skladbo Odločitev.

DOLENJA VAS PRI KRŠKEM, 15. avgusta – Ob krajevnem prazniku so položili temeljni kamen za večnamenski dom, kjer bodo svoj prostor dobila tudi tamkajšnja kulturna društva.

KRŠKO, 15. avgusta – Direktorsko mesto KD Krško je prevzela diplomirana umetnostna zgodovinarica in sociologinja kulture Katja Ceglar.

METLIKA, 16. avgusta – Na dvorišču Metliškega gradu je potekala revija ljudskih pesmi in godcev ljudskih viž Tako se je pelo in igralo nekoč.

PLISKOVICA, 16. avgusta – Na 8. Štrekljevih večerih sta nastopila ženski pevski zbor Zimzelen z Mirne in instrumentalna skupina Tihožitja iz Metlike z ljudsko pevko Marijo Jerele.

ČRNOMELJ, 18. avgusta – Poletje v Črnomlju se je nadaljevalo s koncertom francoskega šansona in Ježkovih pesmi v izvedbi dua Chanson de la rue v mali dvorani Kulturnega doma.

DOLENJSKE TOPLICE, 18. avgusta – V cerkvi sv. Ane je bil koncert s tenoristom Matjažem Matejem Kastelecem in gosti.

ČRNOMELJ, 19. avgusta – V Galeriji Komenda so odprli razstavo Fotografske delavnice. – Na Črnomaljskem plac je bil koncert Zaklonišče prepeva.

DOLENJSKE TOPLICE, 19. avgusta – Družinsko gledališče Kolenc je v Balnei izvedlo kabaret Ljubezen vrti svet.

DRAŠIČI, 19. avgusta – Popevanje na vasi je bil naslov koncerta pevskih skupin.

METLIKA, 19. avgusta – V okviru prireditev Pridi zvečer na grad je na dvorišču Metliškega gradu nastopila Folklorna skupina KUD Tineta Rožanca.

PRELOKA, 19. avgusta – V Starem kalu so pripravili veliko folklorno prireditev z naslovom Bogdaj srečo, dobri ljudi.

Teja Ljubič, zmagovalka tekmovanja harmonikaric na diatonični harmoniki na državnem prvenstvu na gradu Rajhenburg

ČRNOMELJ, 20. avgusta – V grajskem atriju je nastopil Jani Kovačič.

METLIKA, 22. avgusta – Na dvorišču Metliškega gradu je bil koncert kantavtorja Tadeja Veseljaka.

METLIKA, 24. avgusta – Vdor v moje sanje je naslov celovečerne plesne predstave, ki jo je Plesno društvo Krokro predstavilo na grajskem dvorišču v okviru poletnih prireditev Pridi zvečer na grad.

NOVO MESTO, od 24. do 25. avgusta – V Klubu LokalPatriot je potekal 1. festival Nm Izklopljeni, oz. festival akustične glasbe.

ŠENTJERNEJ, 24. avgusta – V farni cerkvi je bil orgelski koncert. – Pred občinsko stavbo je bilo mogoče prisluhniti koncertu Občinskega pihalnega orkestra Občine Sentjernej.

SOTESKA, 25. avgusta – V Hudičevem turnu so odprli razstavo izdelkov iz delavnice Unikatna keramika. Z glasbilo didžiridu je nastopila Mateja Kunstek.

ARTIČE, 26. avgusta – Na Banovi domačiji je bila prireditev Zapijete z nami.

BRESTANICA, 26. avgusta – Poletje na gradu Rajhenburg se je nadaljevalo s prireditvijo Folklor brez meja. Nastopili so folkloristi s Senovega, Folklorna skupina KUD Oštrc s Hrvaške in Folklorna skupina Koernmend z Madžarske.

METLIKA, 26. avgusta – Mednarodne poletne kulturne prireditve Pridi zvečer na grad so se zaključile z nastopom Folklorne skupine Ivana Navratila, ki letos praznuje 30-letnico delovanja.

SOTESKA, 26. avgusta – V Hudičevem turnu je bil koncert skupine Robbie Evans 4+1.

ŠENTJERNEJ, 26. avgusta – Na promenadnem koncertu so nastopile godbe iz Vodice in Kamnika ter pihalni orkester iz Avstrije. Na trgu je bil nato skupni koncert pihalnih orkestrrov. Na jernejevo sta nastopila tudi Šentjernejski in Vinogradniški oktet.

VELIKE BRUSNICE, 27. avgusta – V okviru 10. novomeškega glasbenega festivala je v župnijski cerkvi Milko Bizjak pripravil orgelski koncert na obnovljenih baročnih orglah iz leta 1763.

ŽUŽEMBERK, 27. avgusta – V okviru 10. poletnih grajskih prireditev so se v nekdanji vinski kleti gradu predstavili člani različnih sekcij KUD Otona Župančiča iz Artič.

BREŽICE, 28. avgusta – Uporabnikom so predali nove prostore Knjižnice Brežice, ki je dobila prizidek.

KRŠKO, 30. avgusta – V parku v starem mestnem jedru si je bilo v okviru Poletnih glasbenih večerov v parku lahko ogledati glasbeno predstavo Hamlet express.

NOVO MESTO, 31. avgusta – V Knjigarni Goga je bil pogovor s pisateljem Andrejem Morovičem o romanu Seks, ljubezen in to.

SEVNICA, 31. avgusta – V Lekos Galeriji Ana so pripravili prireditev ob peti obletnici galerije.

TRŠKA GORA NAD KRŠKIM, od 31. avgusta do 2. septembra – V Lovskem domu je tri dni potekalo 1. mednarodno srečanje Luksuz Connection, ki so se ga udeležili mladi filmarji in predstavniki devetnajstih organizacij iz desetih evropskih držav, ki se ukvarjajo z medijsko in filmsko vzgojo mladih.

ČRNOMELJ, avgusta – Nadaljevala so se arheološka izkopavanja na trgu pred cerkvico Sv. Duha, ki jih je vodil dr. Phil Mason.

DRAŠIČI, avgusta – Na pobudo akademskega slikarja Slavka Čečure iz Črnomlja je drugič potekala slikarsko-kiparska kolonija, ki se jo je udeležilo 16 umetnikov iz vse Slovenije.

KOSTEL, avgusta – Zmagovalec Etnokostela 2006 je postal Marko Pezdirc in Zlati muzikanti, ljubljene občinista Roman Župančič, nagrado za najboljšo narečno besedilo pa je napisal pevec skupine Orlek Vlado Poredoš.

METLIKA, avgusta – Ves mesec je Belokranjski muzej v Galeriji Kambič pripravil brezplačne poletne delavnice pod skupnim naslovom Intaržija.

SARVAR, avgusta – Člani Folklorne skupine DKD Svoboda Senovo so sodelovali na 26. mednarodnem folklornem festivalu na Madžarskem.

SEVNICA, avgusta – V okviru Sevnškega grajskega poletja je v grajskem

atriju gostovala Violeta Tomič z monokomedijo Mira Gavrana Hotel Babilon. – V Galeriji Grad Sevnica so odprli razstavo umetniških del 9. KreArta.

ŠENTJERNEJ, avgusta – Ob jernejevem so predstavili knjižico več kot dvesto anekdot, ki jih je pod naslovom Okrogle iz Šentjernejske doline zbral upokojeni novinar Slavko Dokl iz Novega mesta.

TREBNJE, avgusta – Nadaljevala so se arheološka izkopavanja in odkrivanje antične dediščine v Trebnjem, med cerkvijo, gasilskim domom in železniško progo, ki jih je vodil mag. Uroš Bavec, višji konzervator novomeške območne enote Zavoda za varstvo kulturne dediščine Novo mesto.

TRŠKA GORA PRI KRŠKEM, avgusta – Društvo zaveznikov mehkega pristanka je že šesto leto zapored organiziralo filmski tabor za mlade.

SEPTEMBER

Sabina Velikanje, avtorica razstave o patru Simonu Ašiču, za patrovo delovno mizo na razstavi

KOSTANJEK PRI ZDOLAH, od 1. do 2. septembra – Na dvodnevem festivalu Oreng Fešta, ki je potekal pod geslom Ker je življenje prelepo, da bi ga jemali resno, si je bilo mogoče ogledati gledališko predstavo na prostem Nasvidenje nad zvezdami, nastopile so plesne skupine in številni ansambli.

METLIKA, 1. septembra – V Ganglovem razstavišču so odprli pregledno razstavo ilustratorja Zvonka Čoha.

NOVO MESTO, 1. septembra – Knjigarna Goga je poskrbela za koncert vsestranskega glasbenika in bobnarja Zlatka Kaučiča.

PONIKVE, 1. septembra – Na večeru poezije ob vinu, domačem kruhu in soli so se pod kozolcem pri Zakrajšku predstavili Alenka Zabukovec, Franci Novak, Saša Strnad, Andrej Debeljak in Jasmina Strnad, vsi pod vodstvom Ane Porenta.

ŠMARJETA, 2. septembra – Pri družbenem domu se je pričel drugi festival Rock Šmarjeta.

NOVO MESTO, 5. septembra – V Galeriji Krka so odprli razstavo slik ljubljanskega slikarja Milana Rožmarina. Umetnika je predstavila umetnostna zgodovinarica in likovna kritičarka Tatjana Pregl Kobe, za popestritev dogodka pa sta poskrbela pevec in kitarist Andraž Polič ter basist Gregor Cvetko.

KRŠKO, 7. septembra – V Dvorani v parku so odprli razstavo Narisati virtualno pokrajino, postaviti skulpture in se vseliti vanjo! avtorja Vita Marina.

NOVO MESTO, 7. septembra – Stanka Hrastelj se je v atriju Knjigarne Goga na literarnem večeru pogovarjala s pesnikom in pevcem Andražem Poličem. – V Dvorani Leona Štuklja je bil dobrodelni koncert za družino Novina, za njihovega bolnega sina Boruta. Nastopili so številni domači pevci in skupine.

STIČNA, 8. septembra – V Slovenskem verskem muzeju so odprli razstavo Ob stoletnici rojstva patra Simona Ašiča (1906–1992) avtorice Sabine Velikanje.

SOTESKA, 8. septembra – Prečensko kulturno-umetniško društvo je v dvorani pri gasilskem domu uprizorilo komedijo Dober dan.

TREBNJE, 8. septembra – V Knjižnici Pavla Golice so postavili razstavo Svetovni dan pismenosti.

TRŠKA GORA, 8. septembra – V okviru Novomeškega glasbenega festivala je bil v podružnični cerkvi Marijinega rojstva koncert sopranistke Francke Šenk in organistke Angele Tomanič.

ZAGORJE OB SAVI, 8. septembra – V Galeriji Medija so odprli likovno razstavo Transsubstanciacije akademskega slikarja in magistra umetnosti Uroša Weinbergerja iz Novega mesta.

AJDOVSKA JAMA, 9. septembra – Na jasi pred Ajdovsko jamo je potekal Bardovski večer, pripovedovanje zgodb ob ognju z vodjo delavnice Ljubo Jenče, Zlatkom Križanom in Petro Urek.

ČRNOMELJ, 9. septembra – V Pastoralnem centru je bilo v okviru Poletja v Črnomlju mogoče prisluhniti koncertu kitarista Aljoše Vrščaja z gostoma, violinistko Tino Simonič in kitaristom Zdravkom Kuničem.

LJUBLJANA, 9. septembra – V prostorih slovenskega ministrstva za obrambo so odprli razstavo del Roberta Strune, umetnostnega kovača iz Klečeta pri Žužemberku.

Avtor razstave Jovo Grobovšek in direktor ZVKDS Robert Peskar na razstavi konservatorskih in restavratorskih posegov na izbranih kulturnih spomenikih in dediščini Dolenjske in Bele krajine v Spomeniško-varstvenem centru v Ljubljani

STRAŽA, 9. septembra – Pred gasilskim domom je potekala 4. revija upokojenskih pevskih zborov Dolenjske, ki so jo pripravili v okviru 20. Straške jeseni. Prof. Tatjana Mihelčič Gregorčič, ki je strokovno spremljala revijo, je izbrala dva zbora, ki bosta zastopala Dolenjsko na državni reviji: letos je to Mešani pevski zbor DU Mirna, prihodnje leto pa Mešani pevski zbor DU Novo mesto.

KAPELE, 10. septembra – Za obnovo cerkve bodo farani pripravili dobrodelni koncert, na katerem sta poleg Pihalnega orkestra Kapele in moškega pevskega zbora nastopila Nuša Derenda in kvintet Dori.

PRESKA, 10. septembra – Ure, dnevi, kam bežijo je bil naslov 5. srečanja ljudskih pevcev in godcev na kmetiji Hrovat. Odprli so tudi razstavo Ohramnimo bogastvo naših babic.

DUNAJ, 11. septembra – Prav na dan terorističnega napada na newyorška nebotičnika "dvojčka" so v Tezejevem templju v Ljudskem vrtu na Dunaju odprli slikarsko razstavo Srebrenica Manhattna/Manhattan Srebrenice novomeškega akademskega slikarja Branka Suhyja.

KRŠKO, 11. septembra – S kotroverznim filmom Michaela Moora Fahrenheit 9/11 so v Čebelnaku Mladinskega centra Krško obeležili peto obletnico terorističnega napada v New Yorku.

NOVO MESTO, 11. septembra – V Kulturnem centru Janeza Trdine so odprli skupinsko razstavo Znamenja poletja likovne sekcije Kulturnega društva Revoz. O delih je spregovoril Jožef Matijević, za glasbeno popestritev dogodka pa je poskrbel Mešani pevski zbor Revoz.

REVOZ, 11. septembra – KUD Groblje so v okviru Straške jeseni zaigrali gledališko predstavo Pričarani ženin.

KRŠKO, 12. septembra – V Galeriji Krško so na ogled postavili fotografsko razstavo znane fotografije in profesorice na Srednji šoli za oblikovanje in fotografijo Sonje Lebedinec z naslovom Vidim nevidno. V Mladinskem centru Krško pa so odprli istoimensko razstavo njenega učenca Roka Rožmana, doma iz Brežic.

CERKLJE, 14. septembra – V spominsko-razstavnem prostoru Vojašnice Cerklje ob Krki so odprli likovno razstavo Željka Vertlja in podelili priznanja urejenosti in gostoljubnosti vojašnic Slovenske vojske v letu 2006.

LJUBLJANA, 14. septembra – V Spomeniško-varstvenem centru so odprli razstavo o kulturni dediščini Dolenjske in Bele krajine oblikovalca Jova Grobovška, arhitekta in svetovalca za restavratorstvo. Na njej strokovnjaki novomeške enote ZVKDS predstavljajo konservatorske in restavratorske posege na izbranih kulturnih spomenikih in dediščini Dolenjske in Bele krajine.

NOVO MESTO, 14. septembra – Stanka Hrastelj se je na literarnem večeru v atriju knjižarne Goga pogovarjala s hrvaškim pesnikom Stanislavom Oblučarjem.

PIŠECE, 14. septembra – Domačija Maksa Pleteršnika je odprla prostore Pleteršnikove zidanice.

ŽUŽEMBERK, 14. septembra – V okviru 10. poletnih grajskih prireditev je v nekdanji grajski kleti potekala prireditev Večer petja, plesa in poezije

KAPELE, od 15. do 17. septembra – Pihalni orkester je sodeloval na 9. evropskem festivalu.

KOSTANJEVICA, od 15. do 16. septembra – V obliki predavanj, razprav, razstave in predstavitev foto map je v Galeriji Božidarja Jakca potekal projekt Spot 2006, katerega pobudnik in producent je novomeški fotograf Bojan Radovič. Udeležilo se ga je okrog petdeset udeležencev iz Hrvaške, Avstrije, Anglije in Slovenije.

LESKOVEC, 15. septembra – Anini glasbeni večeri so se v cerkvi sv. Ane nadaljevali s koncertom klarinetistka Roberta Pirca in pianista Branimirja Biliške.

RIBNICA, 15. septembra – V Galeriji Miklova hiša so na ogled postavili razstavo slik Odštevanje Mitje Ficka.

ŠENTJANŽ, od 15. do 18. septembra – Osem slikarjev je sodelovalo na slikarski koloniji Portal Ana Šentjanž v organizaciji Gostilne Repovž in Lekos galerije Ana. Konec meseca so nastala dela tudi razstavili v prostorih gostilne.

DOBOVA, 16. septembra – V Kulturnem domu je bila predstavitev pesniške zbirke Skrivnostno žarenje Nade Srpčič.

Nastop pevskega zbora PGD Šmihel na 22. srečanju gasilskih pevskih zborov v Novem mestu

KOČEVJE, 16. septembra – V Šeškovem domu je potekala javna radijska oddaja Koncert iz naših krajev, na katerem so med drugim nastopili tudi člani Kluba literatov Kočevske, dekliški zbor Deorina, ansambel Slovenski pozdrav in harmonikarji Glasbene šole Kočevje.

NOVO MESTO, 16. septembra – V okviru 22. srečanja gasilskih pevskih zborov Slovenije so odprli tudi skulpture kiparske kolonije Drska 2005, ki so jih postavili na Ulici Slavka Gruma.

STRAŽA, 16. septembra – Novomeški glasbeni festival se je nadaljeval s koncertom harfistke Sofije Ristić v cerkvi Marijinega vnebovzvetja.

VIDEM – DOBROPOLJE, 16. septembra – V Jakličevem domu je potekalo medobmočno srečanje pevcev ljudskih pesmi in godcev ljudskih viž.

TREBNJE, 18. septembra – V Knjižnici Pavla Golie je bila na ogled lutkovna igrlica Kroki in prijatelji.

LJUBLJANA, 19. septembra – V Hotelu Domina se je s samostojno likovno razstavo Kdor ne prepozna in ne sprejme drugačnosti, ne more biti svoboden predstavila Brežičanka Breda Videnič Kuplenik.

METLIKA, 19. septembra – Tamburaška skupina FS Ivana Navratila je popestrila odprtje e–knjižnice in točke za samostojno učenje v Ljudski knjižnici Metlika.

NOVO MESTO, 20. septembra – V Evangelijski cerkvi je bil koncert sopranistke Pie Brodnik in Milka Bizjaka na špinetu v okviru Novomeškega glasbenega festivala.

KOČEVJE, 21. septembra – V Grajski kavarni je v sklopu multimedijskega dogodka Bratovih 30 nastopil gledališki igralec Luka Vasle, pesnica Romana Novak, kantavtor Primož Turk ter glasbenika Andraž Hribar in Roman Zupančič. Odprli so razstavo fotografij ljubljanskega fotografa Rajka Bizjaka.

KOSTANJEVICA, 21. septembra – Nekaj v, nekaj iz, nekaj za ... je naslov kiparske razstave Nace Rojnik, ki so jo na ogled postavili v lapidariju Galerije Božidarja Jakca. Umetnico je predstavila Milena Zlatar.

NOVO MESTO, 21. septembra – Knjižnica Mirana Jarca je pripravila projekcijo o življenju in delu Dragotina Ketteja in otvoritev razstave Dragotin Kette, iskalec večne harmonije ob 130-letnici pesnikovega rojstva. Pesnika sta predstavili višji bibliotekarki Mira Grahek in Jadranka Matič Zupančič.

SEVNICA, 21. septembra – V galeriji gradu so odprli slikarsko razstavo Šentjanška zbirka Tomanovih slik.

ČRNOMELJ, 22. septembra – V Maleričevi hiši so na ogled postavili razstavo Jakopine Pahor Pugelj ter Milene in Mojce Starešinič, izdelovalk drsank, pletenih čipk, slovenskih in belokranjskih vezenin. – V Dijaškem domu so odprli razstavo likovnih in ročnih del članov Društva upokojujencev Črnomelj ob 60-letnici društva.

KRŠKO, 22. septembra – Lovro Ravbar in Rok Lopatič sta pospremila otvoritev slikarske razstave akademskega slikarja Rajka Čubra v avli Kulturnega doma. Umetnika, ki se je pred dobrim desetletjem iz Ljubljane vrnil v rodno Brestanico, je predstavila direktorica KD Krško Katja Ceglar.

NOVO MESTO, 22. septembra – V Knjigarni Goga je bil koncert Tokca, damolet Enot Potlač se vrne zadnjič in otvoritev razstave stripa iz Parka.

TREBNJE, 22. septembra – V Mercator Trebnje je bila na ogled igrana predstava Mala čarovnica Lili.

DOLENJSKE TOPLICE, 23. septembra – V okviru Dnevoev evropske kulturne dediščine je bil ogled arheološkega spomenika, utrjenega prazgodovinskega gradišča na Cvingerju pod vodstvom arheologa Boruta Križa.

MULJAVA, 23. septembra – V Galeriji Kresnička na Jurčičevi domačiji so odprli razstavo likovnih del mladih in starejših ustvarjalcev ter fotografskih posnetkov današnjega stanja ostankov gradov v deželi desetega brata v okviru Dnevoev evropske kulturne dediščine (DEKD).

PIŠECE, 23. septembra – Potovanje skozi zgodovino gradu je bila prireditev v okviru DEKD. Ponovili so jo še naslednji dan.

RIBNICA, 23. septembra – Ribniški grad je pripravil dan odprtih vrat in strokovno vodstvo v okviru DEKD.

SEVNICA, 23. septembra – Na gradu so KŠTM & Bojan Kostevc premierno predstavili kratki film o sevnškem gradu z naslovom Med legendo in resničnostjo v okviru DEKD.

TREBNJE, 23. septembra – Knjižnica Pavla Golie je povabila na ustvarjalno delavnico za otroke in mladostnike. Izdelovali so makete gradov in spoznavali grajsko življenje v okviru DEKD.

BIZELJSKO, 25. septembra – Na OŠ Bizeljsko je potekala likovna kolonija v okviru DEKD.

KRŠKO, 25. septembra – Valvasorjeva knjižnica je povabila v Dvorano v parku na prireditev Iz knjižne zbirke. Svojo literarno in glasbeno ustvarjalnost je razkrilo 12 ustvarjalcev.

METLIKA, 25. septembra – OŠ Metlika je organizirala bralni maraton Pravljica zate in zame ob začetku nove sezone Bralne značke.

TREBNJE, 25. septembra – V Knjižnici Pavla Golie so pripravili razstavo Evropski dan jezikov.

BREŽICE, 26. septembra – V Kulturni dvorani je bil dobrodelni koncert glasbenih in pevskih skupin.

NOVO MESTO, 26. septembra – Dolenjski muzej je pripravil ogled znamenitosti Novega mesta pod vodstvom zgodovinarke Majde Pungerčar v okviru DEKD.

BREŽICE, 27. septembra – Društvo za ožvitev mesta Brežice in brežiška območna izpostava Javnega sklada RS za kulturne dejavnosti sta v nekdanjih grajskih kaščah pripravila okroglo mizo z naslovom Kašče - dediščina in prihodnost v okviru DEKD.

NOVO MESTO, 27. septembra – V Dolenjskem muzeju so odprli razstavo plastike Angeli Mira Vuice.

PODSREDA, 27. septembra – Dr. Ivan Stopar je na gradu predaval o projektu Transromanica - Romanske poti evropske dediščine v okviru DEKD.

TREBNJE, 27. septembra – V Galeriji likovnih samorastnikov je potekalo medobmočno srečanje seniorskih piscev 2006. Zbranim sta spregovorila tudi svetovalka za literaturo pri republiškem skladu in urednica revije Mentor Dragica Breskvar ter strokovni sodelavec slavist in novinar Peter Kuhar. – Knjižnica Pavla Golie je v okviru DEKD pripravila večer Gradovi v občini Trebnje med preteklostjo in sedanjostjo. Pogovor z Markom Marinom in Igorjem Sapačem je vodil Marko Kapus. Za glasbeni del večera sta poskrbeli učenki Glasbene šole Trebnje Kristina Gregorčič na flavti in Tina Cugelj na kitari. – V OŠ Trebnje so v okviru DEKD pripravili kulturni in tehniški dan z razstavo Gradovi in graščine v šolskem okolišu.

BREŽICE, 28. septembra – V Kašči so odprli razstavo del območne likovne kolonije Brežice - moje mesto.

ČRNOMELJ, 28. septembra – V Kulturnem domu je bila gledališka predstava za otroke Toli in Evro. – V prostorih Uprave enote so na ogled postavili dela, nastala na likovni koloniji Na bregovih Kolpe.

KRŠKO, 28. septembra – V Čebelnaku Mladinskega centra je potekal literarni večer Pod dežnikom Jesen v meni.

METLIKA, 28. septembra – V okviru DEKD je v Belokranjskem muzeju potekala konferenca o metliškem gradu, sledil je ogled gradu.

SEVNICA, 28. septembra – Grad Sevnica je za obiskovalce pripravil dan odprtih vrat, bil je tudi voden ogled po starem mestnem jedru Sevnice. – V Lekos galeriji Ana so pripravili 5. mednarodni haiku tabor Češnjev cvet - Sakura 2006 z retrospektivo preteklih let. Gostja večera je bila Seiko Araki - Gerl iz Tokia.

ŠMARJE PRI JELŠAH, 28. septembra – V Kulturnem domu so odprli razstavo likovnih del, nastalih na 2. slikarski koloniji Zibika - Tinsko 2006, na kateri sta med devetimi slikarji tudi dva dolenjska ustvarjalca: Jože Marinč iz Kostanjevice in Janko Orač iz Novega mesta; slednji je tudi vodja kolonije. Udeležence je predstavil publicist Drago Medved, za kulturni program so poskrbeli Vokalna skupina Lyra, moški oktet Zibika in Duo concertant.

BIZELJSKO, 29. septembra – DEKD so na Bizeljskem gradu obeležili z razstavo izdelkov udeležencev likovne kolonije ter koncertom pevskih zborov in ljudskih pevcev.

BRESTANICA, KRŠKO, od 29. do 30. septembra – Ob 1111-letnici prve omembe obeh krajev ob Savi ter DEKD pripravili vrsto prireditev. V Krškem je bil dogodek z naslovom Dve deželi, eno mesto - 1111 let, v Brestanici pa je na gradu potekala prireditev z naslovom Mogočni zidovi čuvajo povest

Prizor iz dramskega prikaza dogodkov iz zgodovine Brestanice na gradu Rajhenburg v počastitev 1111-letnice prve pisne omembe Brestanice in Krškega polja

naroda. V krškem Gaju zaslužnih občanov so Juriju Dalmatinu in Adamu Bohoriču postavili doprsna kipa, delo domače akademske kiparke Vlade Štoviček in ljubljanskega akademskega kiparja Matjaža Počivavška. Kip Bohoriča je dobil mesto tudi pred "svojo" šolo v Brestanici. V Dvorani v parku, kjer je bil koncert učencev in učiteljev Glasbene šole Krško, so na ogled postavili razstavo fotografij Kamen časa Janka Božiča iz KUD Leskovec pri Krškem, v Kavarni-klubu Zvezda pa so pripravili projekcijo fotografij gradu in razstavo fotografij. V Florjančičevi galeriji na gradu Rajhenburg so na ogled postavili razstavo brestaniških osnovnošolcev na temo Gradovi, na temo Gradovi Dolenjske in Posavja pa so razstavljali tudi likovniki Društva likovnikov Oko Krško in Mavrice iz Novega mesta.

MOKRICE, 29. septembra – Na Gradu Mokrice so pripravili srednjeveško obarvan večer mokriških specialitet in glasbenih nastopov v okviru DEKD.

NOVO MESTO, 29. septembra – Odprli so prenovljen Jakčev dom, ki odslej deluje kot mestna galerija novomeškega Dolenjskega muzeja. Obnovljeno razstavišče sta odprla novomeški župan Boštjan Kovačič in državna sekretarka z ministrstva za kulturo mag. Jelka Pirkovič.

PREČNA, 30. septembra – Furmani so furali je bil naslov prireditve pevcev ljudskih pesmi in godcev ljudskih viž v Pristavi gradu Lukna.

SEVNICA, 30. septembra – Pred 27. revijo slovenskih pihalnih godb so pri novem športnem domu nastopili godbeniki po različnih krajih občine. Na reviji pri bazenu je potem potekal glavni koncert, na katerem so nastopili: Gasilska godba na pihala Spodnja Polskava, Gasilski pihalni orkester Loče pri Dobovi in sevnška godba.

BANJA LUKA, septembra – Na 3. srečanje narodnih manjšin je Društvo za razvijanje prostovoljnega dela Novo mesto popeljalo otroško folklorno skupino Kres.

BIZELJSKO, septembra – Pred farno cerkvijo sv. Lovrenca je bil glasbeni večer, ki so ga oblikovali glasbeniki Orkestra Slovenske policije pod taktirko Tomaža Kmetiča. Nastopila sta tudi Nuša Derenda in Matjaž Mrak.

GROSUPLJE, septembra – Pihalni orkester Glasbene šole Grosuplje z dirigentom Boštjanom Dimnikom je na največjem mednarodnem tekmovanju mladinskih pihalnih orkestrov v avstrijskem Schladmingu osvojil 2. mesto v konkurenci desetih orkestrov v C-kategoriji iz devetih držav.

KRŠKO, septembra – Član Društva likovnikov Oko Krško Guni Fabjančič je v čakalnicah Zdravstvenega doma postavil na ogled svoja likovna dela.

NOVO MESTO, septembra – Novomeška območna enota Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije je izdala samostojno publikacijo z naslovom Rimske ceste in projekt avtocest s prispevki s posveta na to temo. – Upokojena učiteljica slovenskega pouka Ivanka Mestnik je napisala novo knjigo Resnične o volku, medvedku in reki z ilustracijami učencev žužemberške osnovne šole. Delo je izdalo Založništvo tiskarne Utrip iz Brežic. – Novomeški glasbeni festival, katerega "oče" je samostojni kulturni delavec na področju glasbe, instrumentalist, publicist in glasbeni založnik Milko Bizjak, je praznoval desetletnico. – Letos mineva deset let delovanja Galerije Kralj v Novem mestu, ki jo vodi Samo Kralj.

SEVNICA, septembra – V Lekos galeriji Ana je razstavljal Rudi Stopar, ki je razkril in razrezal delo Poklon Savi kot opomin skrbi za okolje. O umetniku je spregovorila Alenka Černelič Krošelj.

ŠMARJEŠKE TOPLICE, septembra – V hotelski avli Zdravilišča sta razstavljala Matjaž Longar iz Dolenjskih Toplic in Neje Prah iz Škofljice. Otvoritev razstave je z glasbo popestrila flautistka Jerica Pavli.

TÜRKENFELD – KD Godba Sevnica se je odzvala povabilu nemškega pihalnega orkestra iz Türkenfelda in pred župansko palačo izvedlo celovečerni koncert.

OKTOBER

KRŠKO, 2. oktobra – V Kulturnem domu je bila na ogled otroška cirkuško-klovnska animacijska predstava.

NOVO MESTO, 2. oktobra – V Narodnem domu so predstavili knjigo Ivanke Mestnik Resnične o volku, medvedku in reki. Sledilo je predavanje pedagoginje Mateje Petric.

TREBNJE, 2. oktobra – V Galeriji likovnih samorastnikov je potekalo medobmočno srečanje seniorskih piscev in literarna delavnica.

SEVNICA, 3. oktobra – Glasbeno gledališče Melite Osojnik je v Kulturni dvorani uprizorilo glasbeno predstavo Marko skače.

KRŠKO, 4. oktobra – Gledališka skupina OŠ Brežice je v Kulturnem domu Krško zaigrala gledališko predstavo Škrat kuzma dobi nagrado.

NOVO MESTO, 5. oktobra – Dr. Mateja Kos je v Dolenjskem muzeju predavala o oblikovanju keramike na Slovenskem. – V Kulturnem centru Janeza Trdine je bil koncert Drum cafe v izvedbi vokalne zasedbe Carmina Slovenica in ansambla Kebataola. – Knjigarna Goga je povabila na literarni večer Beri: četrtak s pesnikom in multiinstrumentalistom Galom Gjurinom, s katerim se je pogovarjala Stanka Hrastelj.

BREŽICE, 6. oktobra – Sonce Černobila 20 let po Černobilu je bil naslov fotografske razstave novomeškega fotografa Boruta Peterlina v klubu Mladinskega centra Brežice.

ČRNOMELJ, 6. oktobra – V Mladinskem kulturnem klubu so predstavili roman Mesta, peto knjigo mladega pisatelja Saša Janjaca.

KOSTANJEVICA, 6. oktobra – V razstavišču nekdanje samostanske cerkve Galerije Božidarja Jakca so odprli razstavo Prehodnost avtorice Uršule Berlot iz Ljubljane.

KRŠKO, 6. oktobra – Mini teater je v Kulturnem domu zaigral lutkovno predstavo Čarobna skrinjica.

LESKOVEC, 6. oktobra – Anin glasbeni večer v cerkvi Sv. Ane je oblikoval Mešani pevski zbor župnije Leskovec.

NOVO MESTO, 6. oktobra – V Knjigarni Mladinska knjiga so predstavili knjigo Slovenija 1945 z avtorjema Johnom Corsellisom in Marcusom Ferrarjem ter s prevajalko Evelino Ferrar. Z gosti se je pogovarjal Milan Markelj.

ROSALNICE, 6. oktobra – Podjetje Kolpa je organiziralo 25. jubilejni ekstempore mladih likovnikov Bele krajine.

ČRNOMELJ, 7. oktobra – V Kulturnem domu je bila na ogled romantična komedija Moja bivša se poroči.

ŠKOCJAN, 7. oktobra – V dvorani OŠ Frana Metelka je potekalo tradicionalno srečanje ljudskih pevcev Škocjanska jesen.

VINICA, 7. oktobra – V telovadnici OŠ so predpremierno predvajali dokumentarno televizijsko oddajo režiserja Slavka Hrena Vem, o vem svoj, dolg, v prsih tu me žge – portret Otona Župančiča.

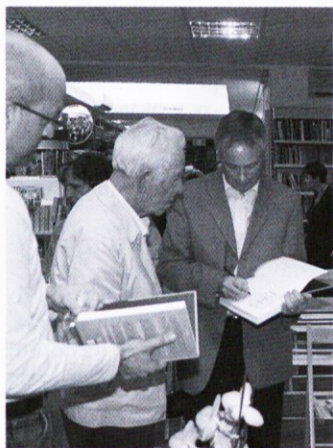
ČRNOMELJ, 8. oktobra – V Kulturnem domu je bila na ogled romantična komedija Moja super bivša.

NOVO MESTO, od 9. do 10. oktobra – Mestno gledališče ljubljansko je v Kulturnem centru Janeza Trdine uprizorilo gledališko predstavo Roberta Harlinga Jeklene magnolije.

NOVO MESTO, 10. oktobra – Ženski pevski zbor Jasmin je pospremil otvoritev razstave del, nastalih na 2. mednarodni slikarski koloniji Novomeški likovni dnevi v mali dvorani Kulturnega centra Janeza Trdine. Avtorje je predstavila likovna kritičarka Katja Ceglar.

NOVO MESTO, 11. oktobra – V Galeriji Krka so odprli razstavo slikarja Veljka Tomana z Rakitne. V kulturnem programu sta nastopila Klarisa Jovanović in kitarist Dror Orgad. – V Kulturnem centru Janeza Trdine je bila premiera filma in predstavitev knjige Potujmo skupaj okoli sveta avtorjev Kristine in Uroša Ravbarja o njunem dvehletnem potovanju z avtom okoli sveta. Dogodek je bil pozneje tudi v metliškem Kulturnem domu, v KD Črnomelj, v KD Semič, v Ideal Centru v Ribnici, v KD Trebnje in v Prosvetnem domu v Brežicah.

KRŠKO, 12. oktobra – V Dvorani v parku so odprli slikarsko razstavo Svet v barvah samoukega likovnega ustvarjalca Edvarda Starca, rojenega v Leskovcu pri Krškem. Umetnika je predstavila Alenka Černelič Krošelj. Nastopil je Mešani pevski zbor župnije Leskovec pri Krškem ter gledališki

Soavtor knjige Slovenija 1945 Marcus Ferrar podpisuje svojo knjigo na predstavitevni večeri v Knjigarni Mladinska knjiga v Novem mestu

igralce Andrej Kurent.

NOVO MESTO, 12. oktobra – Prostor tišine je naslov fotografske razstave Antonia Živkoviča, Trboveljčana, ki pa je po rodu Novomeščan. Razstavo so odprli v Galeriji Simulaker. – V Narodnem domu je bil pogovor in potopisno predavanje Toma Križnarja.

TREBNJE, 12. oktobra – Lutkovna skupina Uš iz Ljubljane je v Kulturnem domu uprizorila predstavo Rokec na drugem koncu sveta.

KOSTANJEVICA, 13. oktobra – V Kostanjevici so praznovali tri pomembne obletnice: 220-letnico šolstva, 100-letnico šole in 50-letnico galerijske dejavnosti v šoli. V Lamutovem likovnem salonu so odprli razstavo o šolstvu, na slavnostni akademiji z naslovom Ničesar tu ne bodo vzela leta pa so v telovadnici šole predstavili zgodovino šolstva in Gorjupove galerije na šoli. Veliko zahval in čestitk je bil deležen zaslužen za kulturni razvoj Kostanjevice, nekdanji ravnatelj in vsestranski kulturnik, Lado Smrekar. Ob pomembnih obletnicah je izšel tudi obsežen zbornik o zgodovini šolstva, ki ga je uredil Janez Zakšek.

MOSTEC, 13. oktobra – V stari gostilni Krule se je pričela likovna kolonija Mostec 2006.

NOVO MESTO, 13. oktobra – V obnovljeni mestni hiši na Glavnem trgu so odprli 7. bienale slovenske grafike Otočec/Novo mesto, ki je ponudil na ogled grafike 36 slovenskih grafikov, kot gostujoča umetnika pa sta se z izbranimi deli predstavila velika hrvaška likovnika, Josip Račić in Edo Murtić. Pogled v svet je odpirala razstava italijanske grafike iz beneške zbirke Enza di Martina, soočenje z mladimi ustvarjalci pa je ponudila razstava grafike študentov Akademije za likovno umetnost in oblikovanje v Ljubljani. Na otvoritveni slovesnosti sta spregovorila novomeški župan Boštjan Kovačič ter predsednik organizacijskega odbora Miloš Dular, bienale je predstavil njegov predsednik prof. Branko Suhy, gostujoča umetnika prof. Igor Zidić, predsednik mednarodne žirije Enzo di Martino pa razstavo italijanske grafike in na letošnjem bienalu nagrajene grafike slovenskih ustvarjalcev. Veliko nagrado bienala je prejel Jožef Muhovič, tri nagrade Novega mesta pa Rudi Benetik, Jurij Selan in Samuel Grajfoner. Slavnostni govornik je bil predsednik Slovenske akademije znanosti in umetnosti Boštjan Žekš. Slovesnosti je sledila otvoritev obnovljenega Rotoža in zabavni program s koncertom Popmlad, Zorana Predina in Živih legend ter skupine Big Food Mama.

SEMIČ, 13. oktobra – V Taborski hiši so odprli likovno razstavo učencev osnovnih šol in zavodov Slovenije na temo Naš sosed, striček čebelar.

SEVNICA, 13. oktobra – V Galeriji Ana so odprli zaključno razstavo mednarodnega projekta za likovna dela otrok na temo Izgnanstvo - begunstvo, moja babica in dedek pripovedujeta.

TREBNJE, 13. oktobra – V Baragovi galeriji je bilo potopisno predavanje Pot katedral Sebastjana Likarja.

BREŽICE, 14. oktobra – V Viteški dvorani Posavskega muzeja je bilo mogoče prisluhniti 5. reviji izbranih oktetov Slovenije. Od naših oktetov so nastopili Trebanjski oktet, Adoramus iz Novega mesta, Gallus iz Ribnice in Oktet Valvasor iz Litije.

DRAGATUŠ, 14. oktobra – V Trgu so odkrili kipe Dirka Heija, Jožefa Vrščaja in Robija Strune, ustvarjenih za Belokranjsko kiparsko pot. Sledil je koncert Tamburaškega orkestra KUD Dobreč v Kulturnem domu.

KRMELJ, 14. oktobra – Konrad Pižorn Kondi in Vlado Novak sta v Kulturni dvorani DKD Svoboda zaigrala komedijo Cinco in Marinko. Dan pozneje sta jo ponovila v KD Boštanj.

TREBNJE, 14. oktobra – V Kulturnem domu je bil koncert Stil kvarteta.

NOVO MESTO, 15. oktobra – S koncertom se je pričelo praznovanje 40-letnice župnije sv. Lenart.

BREŽICE, 16. oktobra – V Dvorani Savice Zorko v Knjižnici Brežice so slavnostno odprli prizidek knjižnice, e-knjižnico in točko za samostojno učenje. Na otvoritveni slovesnosti so poleg direktorice knjižnice Tee Bemkoč spregovorili še župan Ivan Molan in predstavnik ministrstva za kulturo Lovrenc Blaž Arnič. Knjižnica je poseben stalni kotiček namenila delom akademika dr. Jožeta Toporišiča. Ob otvoritvi je izšel tudi zbornik ob 60-letnici Knjižnice Brežice.

Otvoritveni dogodek odprtja obnovljenega Rotovža in 7. bienala slovenske grafike v Novem mestu

NOVO MESTO, 17. oktobra – V razstavišču Arkade na gradu Grm je Območna enota Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije Novo mesto pripravila razstavo o spomeniški službi, ki je bila najprej na ogled v Ljubljani.

BREŽICE, 18. oktobra – Gledališče za otroke in mlade Ljubljana je v Prosvetnem domu zaigralo melodramsko komedijo Zvonimirja Bajsiča Kako se dan lepo začne.

NOVO MESTO, 18. oktobra – V Kulturnem centru Janeza Trdine je bila na ogled predstava Buhuslava Martinuja Kdo je najmočnejši na svetu v izvedbi SNG Opera in balet Ljubljana.

BREŽICE, 19. oktobra – Družinsko gledališče Kolenc je v klubu Mladinskega centra zaigralo otroško predstavo Piki jesam doma. – V avli Mladinskega centra so odprli območno fotografsko razstavo 19 posavskih fotografov mlajše in srednje generacije. Izbor sta pripravila umetnostna zgodovinarica Alenka Černelič Krošelj in fotograf Blaž Mirt.

NOVO MESTO, 19. oktobra – V Knjigarni Mladinska knjiga je potekala knjižna čajanka Pleši z življenjem, na kateri je knjižne novosti predstavila Slavka Kristan. – Ivica Križ je v predavalnici Dolenjskega muzeja predavala o pečarski in keramični industriji v Novem mestu. Predstavili so tudi izdelke tovarne Keramika Josip Klemenčič. – V Knjigarni Goga je bil literarni večer Beri: četrtak s pesniki revije Poetikon. – V prostorih Mestne občine Novo mesto so odprli razstavo varovancev vrtecev OŠ Vavta vas in Šmarjeta.

SEVNICA, 19. oktobra – Tudi mi smo med vami je bil naslov razstave del članov Društva invalidov Sevnica v Lekos galeriji Ana.

GRČEVJE NAD PAHO, 20. oktobra – V Pavlinovem hramu so odprli razstavo fotografij Helene Murgelj z naslovom Moj kraj.

KOČEVJE, 20. oktobra – Društvo ljubiteljev likovnega ustvarjanja Kočevje je v Likovnem salonu pripravilo razstavo z naslovom 5 do 12, na kateri se predstavlja 12 diplomantov Visoke šole risanja in slikanja in ALU.

KRMELJ, 20. oktobra – Knjižnica Krmelj je povabila na otvoritev novih prostorov in razstavo Tomanovih slik.

MULJAVA, 20. oktobra – V Galeriji Kresnička na Jurčičevi domačiji so odprli razstavo akvarelov Emotions Joanne Zajac.

RIBNICA, 20. oktobra – Bivanjski krog je naslov slikarske razstave Jelke Flis, odprli pa so jo v Galeriji Miklova hiša.

SEVNICA, 20. oktobra – V Caffè Centrals je bil koncert Petra Lovšina in Španskih borcev ter nastop plesnih skupin.

TREBNJE, 20. oktobra – S pesmijo mlademu vinu naproti je bil naslov koncerta, na katerega je povabil Mešani pevski zbor Društva vinogradnikov Trebnje. V Kulturnem domu so še nastopili Marjan Zgonc, tamburaška skupina Klasje in humorista Nevenka in Branko. – V Mercator centru je bila na ogled lutkovna predstava Palček.

BREŽICE, 21. oktobra – Mešani pevski zbor Viva je povabil na letni koncert v Viteško dvorano Posavskega muzeja.

Dirigentka mešanega pevskega zbora Viva Simona Rožman Strnad na letnem koncertu zbora v Viteški dvorani Brežiškega gradu

Založnik Andrej Ivanuša in Marijan F. Kranjc, soavtor knjige Plava garda, na predstavitvi knjižne novosti v Knjižnici Mirana Jarca v Novem mestu

KRŠKO, 21. oktobra – SNG Drama Ljubljana je v Kulturnem domu zaigralo gledališko predstavo Yasmine Reza En španski komad.

NOVO MESTO, od 21. do 22. oktobra – Na pobudo diplomirane slikarke Jožice Medle so v počastitev častitljive 120-letnice Kmetijske šole Grm Novo mesto pripravili umetniško delavnico, na kateri je sodelovalo šest ustvarjalcev.

RAZBOR, 21. oktobra – Začetek osme sezone Razborskih večerov v Domu krajanov so oblikovali višja državna tožilka Vlasta Nussdorfer, Triom prečnih flaut in likovna gostja dr. Nada Jenštrle iz bližnjih Pameč.

SEVNICA, 21. oktobra – Na prireditvi To smo mi so se na Glavnem trgu predstavila društva z območja sevniske občine.

NOVO MESTO, 22. oktobra – Gustav gledališče in Theater Mogul sta v Kulturnem centru Janeza Trdine zaigrala komedijo Boba Beckerja.

NOVO MESTO, 23. oktobra – Domačinka Judita Kulovec je v Kulturnem centru Janeza Trdine predstavila prozno zbirko z naslovom Ženska sem.

KARLOVEC, od 24. do 26. oktobra – Na tradicionalnih slovenskih dnevih v Karlovcu, ki sta jih pripravila tamkajšnja Knjižnica Ivana Gorana Kovačiča in Kulturno društvo Slovenski dom, se je zvrstilo več predavanj, odprli so slikarsko razstavo Ob dolini Kolpe hrvaških in slovenskih slikarjev, na literarnem večeru pa sta sodelovala pesnik, pisatelj in urednik Marjan Pungartnik iz Maribora in novomeška pesnica Jadranka Matič Zupančič.

NOVO MESTO, 25. oktobra – V Knjižnici Mirana Jarca so predstavili knjigo Plava garda - poveljnikovo zaupno poročilo avtorjev Marijana F. Kranjca in Slobodana Kljakiča.

RIBNICA, 25. oktobra – Komorni orkester in zbor s solisti pod vodstvom Marka Hribernika je v cerkvi sv. Štefana zaigral koncert Mozartovega Rekviema.

TREBNJE, 25. oktobra – Pesnik Tone Pavček je v Baragovi galeriji odprl razstavo Neznani Lučko 1964-1966 z zgodnjimi deli Lucijana Reščiča. Strokovni razmislek k razstavi je prispevala Neža Rot. V kulturnem delu so nastopili profesorji Glasbene šole Trebnje.

ČRNOMELJ, 26. oktobra – V podružnici Nove Ljubljanske banke so odprli razstavo Alenke Mušič Zgodbe iz kopalnice. V otvoritvenem programu je svoje pesmi predstavila Jožica Kapele.

NOVO MESTO, 26. oktobra – Ivica Križ je v Dolenjskem muzeju vodila po etnološki razstavi Pečarska in keramična industrija v Novem mestu.

SEVNICA, 26. oktobra – Kamnita spirala Gora nad Ajdovščino je naslov fotografske razstave Damjana Popelarja v Galeriji Gradu Sevnica.

TREBNJE, 26. oktobra – V Kulturnem domu je bila na ogled komedija Izbrisani v režiji Miki Bubulj.

BREŽICE, 27. oktobra – V Mladinskem centru je nastopila Tinkara Kovač.

ČRNOMELJ, 27. oktobra – V KUD Laterna so povabili k ogledu vizualnega projekta Tona Semičana Raneta.

DOLENJSKE TOPLICE, 27. oktobra – V Gostilni Rog so predstavili knjigo o partizanskih grobiščih na Rogu Da bi v pozabo ne zabrisal jih čas.

KOSTANJEVICA, 27. oktobra – Umetnost - slavošpev življenju je bil naslov razstave, ki so jo v Lamutovem likovnem salonu pripravili ob 50-letnici galerijske dejavnosti v Kostanjevici. Avtor razstave je Andrej Smrekar, slavnostni govornik pa je bil predsednik SAZU prof. dr. Boštjan Žekš.

NOVO MESTO, 27. oktobra – V Kulturnem centru Janeza Trdine je bil koncert ob 60-letnici Društva upokojencev Novo mesto in 50-letnici društvenega mešanega pevskega zbora, ki ga vodi Sonja Pirc. Kot gostje so nastopili učenci trebanjske osnovne šole z odlomkom iz Jurčičevega Desetega brata ter citrarski duo in kvartet Glasbene šole Brežice. Ob obeh obletnicah je izšel tudi zbornik. – V Knjižarni Goga so predstavili albuma Intima z Mojco Maljevac in Tino Omerzo. – V galerijo Pri slonu so povabili na Projekt 13, akustični koncert s fotografsko razstavo, Dom za Sanje in Boštjan Pucelj.

SEMIČ, 27. oktobra – V Kulturnem domu so pripravili prireditev Semičani v delih Toneta Jakšeta. Z avtorjem se je pogovarjal Blaž Kočever.

ŠENTLOVRENC, 27. oktobra – KUD Marije Kmetove Šentlovrenc, sekcija Moški pevski zbor Zagriški fantje je v Kulturnem domu pripravil letni koncert, na katerem so nastopili še pevci Moškega pevskega zbora Bizeljsko in Mešanega pevskega zbora Strune Šentlovrenc.

TREBNJE, 27. oktobra – Mestno gledališče ljubljansko je v Kulturnem domu zaigralo predstavo Gospodinja. – V Mercator centru je bila na ogled igrana predstava Pogumni jelen.

BLANCA, 28. oktobra – V Kulturnem domu so pripravili koncert Ljudskih pevcev z Blance Pojdite z nami in predstavitev zgoščenke ob peti obletnici delovanja.

BREŽICE, 28. oktobra – V Mladinskem centru so bili na ogled kratki filmi Luksuz produkcije z letošnjega Mladinskega filmskega tabora in mednarodne izmenjave Media Without Borders. Sledil je koncert skupine Uranium Pills iz Krškega.

CERKLJE, 28. oktobra – V Gasilskem domu je potekalo 3. srečanje ljudskih pevcev in godcev.

NOVO MESTO, 28. oktobra – V Kulturnem centru Janeza Trdine je bilo mogoče prisluhniti koncertu črnske duhovne glasbe ter modernih pesmi z dramo v izvedbi skupine New Home iz ZDA.

RIBNICA, 28. oktobra – Na Škrabčevi domačiji je v okviru Kulturne ropotarnice potekala literarna delavnica z Nikom Grafenauerjem, na literarnem večeru pa so mladi ribniški literarni ustvarjalci brali svoje pesmi in prozo.

VESELAGORA, 28. oktobra – V cerkvi sv. Frančiška Ksaverja je potekal koncert duhovne pesmi Kaj morem, če sem mlad z vokalno skupino Cantamus, zborom Mladika, Zlati žarek in Skansen.

RAZBOR, 29. oktobra – Srečanje 50 glasbenikov, ki so po dvajsetih letih ponovno skupaj igrali in zapeli, so naslovili Pesem tisočernih zvonov, potekalo pa je v cerkvi sv. Janeza Krstnika.

VELIKE BRUSNICE, 29. oktobra – V OŠ so odprli razstavo slikarskih del, nastalih na 4. likovni koloniji Velike Brusnice, ki jo je strokovno vodil Marjan Maznik.

BREŽICE, 30. oktobra – Co-scene je naslov likovne razstave, ki so jo odprli v galeriji avle Gimnazije Brežice.

DOBOVA, 30. oktobra – V dvorani Kulturnega doma so pripravili prireditev Dobova se predstavi.

KRŠKO, 30. oktobra – V Dvorani v parku je potekala proslava ob dnevu reformacije, slavnostni govornik je bil doc. dr. Jonatan Vinkler.

DOBOVA, oktobra – Pripravili so zanimiv večer ljudske pesmi z naslovom Ura življenja, na katerem so nastopili člani kulturne sekcije in gostje iz Velike Doline ter seveda domači pevci.

KRMELJ, oktobra – Ob krajevnem prazniku so odprli prenovljene prostore krmeljske knjižnice, izposojevališča sevniske knjižnice. O pomenu knjige je spregovoril zgodovinar Janez Kos.

LONDON, oktobra – Na filmskem dogodku Reality Check so med dokumentarnimi filmi režiserjev iz Češke, Slovaške, Avstrije in Slovenije zavrteli tudi filma slovenskega režiserja Filipa Robarja Dorina iz Novega mesta: celovečerni film Ovni in mamuti iz leta 1985 in novejši dokumentarec Aven čavora iz leta 2005.

METLIKA, oktobra – Več kot 70 mladih likovnikov iz Bele krajine ter z Metliko pobratenih občin Wagne, Ronk in Ozlja je ustvarjalo na 25. ektemporu mladih likovnikov Bele krajine z naslovom Kako jo vidim, to deželico ob Kolpi.

NOVO MESTO, oktobra – Slavko Dokl iz Novega mesta je izdal že trinajsto knjižico anekdot in prigod Zbogom, smeh, ki jo je z ilustracijami opremil Bogdan Breznik. – Novomeška rojakinja in uspešna modna oblikovalka Martina Hegediš je v Kulturnem centru Janeza Trdine razstavila razstavo prostoročnih risb s tradicionalno moško nošo. – Dolenjski muzej je dobil nove depoje za arheološko zbirko v Križatiji.

OSTROWO, oktobra – Učiteljski pevski zbor Slovenije Emila Adamiča, v katerem pod vodstvom dirigenta Sebastjana Vrhovnika prepevajo tudi učitelji z območja širše Dolenjske, je na Evropskem festivalu učiteljskih zborov na Poljskem osvojil prvo mesto.

ŠKOCJAN, oktobra – V obnovljenem Metelkovem domu je nove prostore dobila krajevna knjižnica, ki je tudi e-knjižnica s petimi računalniki in čitalnico.

LETNO KAZALO 2006

VSEBINSKO KAZALO

UVODNIK

Markelj Milan: V meseca svečana zrealu	3
Avtocestna srečanja sodobnosti s preteklostjo	145
Težnostna in sevalna točka ali zgolj dremotični ništre?	271
Breztežno zlato oktobra	407
Pokrov z lonca vročega ciganskega golaža nam je priletel v glavo	541

LITERATURA

Poezija

Bedrač David: Potem so soneti razpadli	217
Skrivalnice	277
Gačnik Gombač Lidija: Voda	548
Garantini Vlado: Kmečka balada	221
Klošar	221
Dnevi penzionistke Pepce	222
Gombač Borut: Nobena ulica	549
Skozi zgoščeno temo	540
Sipki volan	550
Gosteje od zraka	551
Gregorčič Ivan: Volčje noči, volčji časi	4
Jesenska	4
Grahast dan	5
Vrbe in jelše ob vodi	5
Srbijo me besede	5
Najlepše pesmi	6
Kolenc Janez: Svetlo zelen dan	275
Kovič Jurij: Vitez	7
Oproda	7
Smrti greh	8
Vitezova žalostinka	8
Avalon	9
Spletična	9
Modri čarodej	10
Razvaline	10
Neskončnost	11
Lesar Ladislav: Ekstaza	222
Majhen Zvezdana: Lipica	12
Škofja Loka	12
Portorož	13
Strunjan	13
Maribor	14
Imovica	14
Introspektivni atelje	413
Pavček Tone: Ujedanke	408
Tema in luč	543
Moj sobesednik – Lučko	545
Preželj Cveto: Pravi čas	219
V zaprti vasi	219
Še vedno smo tukaj	219
V vetru žalost pometa	220
Kristalna pena	220
Simčič Neža: Desetnica	223
Slovo	223
Trobiš Smiljan: Pomladni haikuji	272
Premagano	273

Zahvala za mir	274
Oblak	274
Aforizmi	
Simčič Jože: Aforizmi	552
Proza	
Bruč Matjaž: Čistoča	422
Crček Helena: Aleksandrinka	554
Gazvoda Nejc: Čas	224
Sanjač	224
Peček Stane: Spominčice	21
Sevljak Jože: Ksenija	283
Puška	285
Mlada koža	556
Z belimi prti prepasana	558
Smole Barica: Januško in beloglavi jastrebi	17
Sreča	19
Sandolin	418
Šinigoj Damijan: Ko boš prišel, zmeraj prinesi mi rože	282
Zidar Anica: "Najin" tolmun	25
Meglena daljava	560
Prevod	
Camoes Luis Vaz de (prevod: Miklavž Komelj): Sonet	15
Rudan Vedrana (prevod: Barica Smole): Ded	228
Sorokin Vladimir (prevod: Lijana Dejak): Norma (odlomki iz romana)	288
Vega Lope de (prevod: Miklavž Komelj): Sonet	16

KULTURA

Bavec Uroš - Lovenjak Milan: Nova rimska miljnika na Karteljevem	184
Breščak Danilo: Romula in rimska cesta	199
Djurić Bojan: Rimske ceste in projekt avtocest	147
Južnič Stanislav: Dolenjski astronom Franc Breckerfeld	293
Komelj Miklavž: Galerija likovnih samorastnikov v Trebnjem	581
Kranjc F. Marijan: Slovenski četniki na Gorjancih 1942	52
Kristan Tine: Trubar, oče slovenske književnosti in kulture	304
Križ Borut: Rimsko grobišče Draga pri Beli Cerkvi	194
Kapiteljska njiva v Novem mestu	597
Lazar Irena: Rimska cesta Atrans-Celeia	160
Lovenjak Milan: Rimski miljniki na Dolenjskem	175
Lovenjak Milan - Bavec Uroš: Nova rimska miljnika na Karteljevem	184
Lubšina-Tušek Marija: Rimska cesta med Pragerskim in Godeninci	168
Lux Judita: Poznoantična višinska naselbina Zidani Gaber nad Mihovim	31
Mason Philip: Rimska poselitev pri Beli Cerkvi	191
Vojaški tabor in rimska cesta pri Obrežju	202
Matijević Meta: Pisma misijonarja Otona Skole	42
"Naznanim jest potpisani mestni stražnik ..."	427
Mohar Rozi: Življenjska pot pesnika Lojzeta Krakarja (1926-1995)	568
Mušič Branko: Geofizikalne raziskave antičnih komunikacij	150
Novšak Matjaž - Trenz Alfred A.: Školarice, ankaransko križišče	154
Peperko Golob Darja: O Bogu Komelju in knjižnici	63
Predan Primož: Raziskave rimske ceste v Slovenski Bistrici – TPC Interspar	166
Rimska cesta na Čatežu pri Brežicah	196
Sagadin Milan: Rimska cesta na Trojanah	158
Strgar Jože: Drevesa so del kulturne krajine, a se tudi starajo	447
Strmčnik Gulič Mira: Sledovi rimske ceste Celeia-Poetovio v Slovenski Bistrici	164
Topličanec Mija: Rimska in prazgodovinska cesta pri Požarnicah	189
Trenz Alfred A. - Novšak Matjaž: Školarice, ankaransko križišče	154
Tušek Ivan: Rimska cesta Poetovio-Savaria na Ptuju	172
Zupančič Jernej: Pokopališča kot kulturna dediščina	310

NAŠ GOST

Ceglar Katja: Novomeški likovni dnevi	468
Dražumerič Marinka: Poleg nagrobne formule je dal vklesati tudi tri elegijske	

distihe – Pogovor z dr. Milanom Lovenjakom	207
“Keramika je bila vedno moja skrita ljubezen” – Pogovor z etnologinjo in muzealko Ivico Križ	603
Gregorčič Ivan: Umetnost je hrana samo dojemljivim in humanim – Pogovor z dr. Milčkom Komeljcem	67
Markelj Milan: “Kar koli vam reče, storite!” – Pogovor s prvim novomeškim škofom msgr. Andrejem Glavanom	319
Pod trto rojen za čast in slavo vina – Pogovor z enologom dr. Julijem Nemaničem	452
Pregl Kobe Tatjana: Tudi sam sebi sem skrivnost	330

DRUŽBENA VPRAŠANJA

Dvornik Marjan: Proizvodnja mleka – (zamujena) priložnost za kmetijska gospodarstva	236
Simič Marjan: Razvoj gospodarstva v občini Novo mesto	336
Dopolnilo prispevka o Razvoju gospodarstva v občini Novo mesto	481
Vizjak Igor: Regionalni razvojni program 2007 -2013 (1)	472
Regionalni razvojni program 2007 -2013 (2)	628
Zupančič Jernej: Dolenjski sledovi na robu ameriške prerije	102
Zupančič Jernej: Poti k reševanju prostorske problematike romskih naselij	616

ODMEVI IN ODZIVI

Božič Rasto: Zamolčana usoda pretrganih korenin	117
Jezik kot domovina	253
Še dva zadetka novomeških glasbenih zagnancev	255
Optični odtis zapuščine	370
Podobi sodobnega sveta	373
Prazgodovinska jantar in steklo	496
Nova publikacija z gradivom Kapiteljske njive	503
Oda zeleni reki	649
Romana o sodobni Hrvaški	654
Breščak Danilo: Pleterje v Švici	497
Černelič Krošelj Alenka: Simona Dular: Esprit	355
Vloga in pomen “krških” protestantov	360
Kako misliti dediščino?	363
Skozi oči (Ok) v svet	498
Rudi Stopar - Hommage IPUSI	500
Dražumerič Marinka: Nesnovna kulturna dediščina Slovenije	241
Bila je to lepa vas	367
Gošnik Tone: 565 človeških usod	650
Heij Dirk: Artoteka – kaj je, kako deluje in kaj bi lahko bila	645
Kastelic Ivan: Muzejska delavnica – kulturno izročilo – identiteta	358
Jazbečeva Mavrica izza duše	504
Koncilija Franci: Deo, sibi, et posteribus!	349
Koncilija Tomaž: Nizki toni, visoka pesem	116
Košćak Marko: Trženje in upravljanje turizma in dediščine v Krajinskem parku Kolpa	640
Križnar Franc: Koncert na baročnih orglah	122
Miklič Joža: Uveljavljanje mednarodne odličnosti	483
Milovanovič Goran: Forma viva že enainvajsetič	491
Peček Stane: Rastoča knjiga v Trebnjem zgrešila smer	353
Počkar Ivanka: Etnografska zbirka treh generacij	367
Polajnar Freljih Nataša: Iluminacije Mateja Metlikoviča	357
Zeliščar 20. stoletja	495
Pregl Kobe Tatjana: Grafične podobe zemlje med usodo in tišino	250
Umetnost in namembnost šole z roko v roki	642
Smole Barica: Gazvodove obrnjene slike	371
Krhkost raztrešenosti (Milan Šelj: Darilo)	652
Stibilj Šajn Anamarija: Križev pot Janka Orača in Branka Šustra	247
Tišler Miha: Pot do uspeha je dolga	110
Vrščaj Jožef: Zaznamuje kulturni utrip Bele krajine (KUD Artoteka Bela krajina)	647

VSEBINSKO KAZALO	Vuga Davorin: Magdalenska gora	112
	Štiri "dolenjska" mesta v arhivski monografiji	114
	Slovenska odporniška fotografija	242
	Zupan Gojko: Kočevska – pusta in prazna	501
	Zupan Jože: Za podaljšano življenje	120
	Očiščenje z besedo	121
	Poklon kulturni dediščini Šentruperta	254
	Dan za odličnost	351
	Za osveščanje branja	365
	Zupančič Matić Jadranka: 60 let Knjižnice Mirana Jarca in 29 let Dolenjskega knjižnega sejma	345

SKRITI ZAKLADI KULTURNE DEDIŠČINE

Skola Oton (Prevod: France Baraga): Poročilo o misijonskem delu v Severni Ameriki (1)	376
Poročilo o misijonskem delu v S. Ameriki (2)	507
Poročilo o misijonskem delu v S. Ameriki (3)	xxx

KRONIKA

Markelj Lidija: Kronika: november - december 2005	125
Kronika: januar – februar 2006	258
Kronika: marec – april	391
Kronika: maj – julij 2006	522
Kronika: avgust – oktober 2006	672

LETNO KAZALO

Markelj Milan: Letno kazalo 2006	685
--	-----

IMENSKO KAZALO

Baraga France: Prevod Poročila o misijonskem delu v Severni Ameriki p. Otona	
Skole	376
Bavec Uroš - Lovenjak Milan: Nova rimska miljnika na Karteljevem	184
Bedrač David: Potem so soneti razpadli	217
Skrivalnice	277
Božič Rasto: Zamolčana usoda pretrganih korenin	117
Jezik kot domovina	253
Še dva zadetka novomeških glasbenih zagnancev	255
Optični odtis zapuščine	370
Podobi sodobnega sveta	373
Prazgodovinska jantar in steklo	496
Nova publikacija z gradivom Kapiteljske njive	503
Oda zeleni reki	649
Romana o sodobni Hrvaški	654
Breščak Danilo: Romula in rimska cesta	199
Pleterje v Švici	497
Brulc Matjaž: Čistoča	422
Camoes Luís Vaz de: Sonet	15
Ceglar Katja: Novomeški likovni dnevi	468
Crček Helena: Aleksandrinka	554
Černelič Krošelj Alenka: Simona Dular: Esprit	355
Vloga in pomen "krških" protestantov	360
Kako misliti dediščino?	363
Skozi oči (Oko) v svet	498
Rudi Stopar – Hommage IPUSI	500
Dejak Lijana: Prevod Norme Vladimirja Sorokina	288
Djurić Bojan: Rimske ceste in projekt avtocest	147

IMENSKO KAZALO	Dražumerič Marinka: Poleg nagrobne formule je dal vklesati tudi tri elegijske distihe – Pogovor z dr. Milanom Lovenjakom	207
	Nesnovna kulturna dediščina Slovenije	241
	Bila je to lepa vas	367
	Keramika je bila vedno moja skrita ljubezen – Pogovor z etnologinjo in muzealko Ivico Križ	603
	Dvornik Marjan: Proizvodnja mleka – (zamujena) priložnost za kmetijska gospodarstva	236
	Gačnik Gombač Lidija: Voda	548
	Garantini Vlado: Kmečka balada	221
	Klošar	221
	Dnevi penzionistke Pepce	222
	Gazvoda Nejc: Čas	224
	Sanjač	224
	Gombač Borut: Nobena ulica	549
	Skozi zgoščeno temo	549
	Sipki volan	550
	Gosteje od zraka	551
	Gošnik Tone: 565 človeških usod	650
	Gregorčič Ivan: Volčje noči, volčji časi	4
	Jesenska	4
	Grahast dan	5
	Vrbe in jelše ob vodi	5
	Srbijo me besede	5
	Najlepše pesmi	6
	Umetnost je hrana samo dojemljivim in humanim – Pogovor z dr. Milčkom Komeljem	67
	Heij Dirk: Artoteka – kaj je, kako deluje in kaj bi lahko bila	645
	Južnič Stanislav: Dolenjski astronom Franc Breckerfeld	293
	Kastelic Ivan: Muzejska delavnica – kulturno izročilo – identiteta	358
	Jazbečeva Mavrica izza duše	504
	Kolenc Janez: Svetlo zelen dan	275
	Komelj Miklavž: Prevod Camoesovega Soneta	15
	Prevod Vegovega Soneta	16
	Galerija likovnih samorastnikov v Trebnjem	581
	Koncilija Franci: Deo, sibi, et posteribus!	349
	Koncilija Tomaž: Nizki toni, vioka pesem	116
	Koščak Marko: Trženje in upravljanje turizma in dediščine v Krajinskem parku Kolpa	640
	Kovič Jurij: Vitez	7
	Oproda	7
	Smrtni greh	8
	Vitezova žalostinka	8
	Avalon	9
	Spletična	9
	Modri čarodej	10
	Razvaline	10
	Neskončnost	11
	Kranjc F. Marijan: Slovenski četniki na Gorjancih 1942	52
	Kristan Tine: Trubar, oče slovenske književnosti in kulture	304
	Križ Borut: Rimsko grobišče Draga pri Beli Cerkvi	194
	Kapiteljska njiva v Novem mestu	597
	Križnar Franc: Koncert na baročnih orglah	122
	Lazar Irena: Rimska cesta Atrans-Celeia	160
	Lesar Ladislav: Ekstaza	222
	Lovenjak Milan: Rimski miljniki na Dolenjskem	175
	Lovenjak Milan - Bavec Uroš: Nova rimska miljnika na Karteljevem	184
	Lubšina-Tušek Marija: Rimska cesta med Pragerskim in Godeninci	168
LETNO KAZALO	Lux Judita: Poznoantična višinska naselbina Židani Gaber nad Mihovim	31
Rast 6 / 2006	Majhen Zvezdana: Lipica	12
	Škofja Loka	12
	Portorož	12

Strunjan	13
Maribor	14
Imovica	14
Introspektivni atelje	413
Markelj Lidija: Kronika: november – december 2005	125
Kronika: januar – februar 2006	258
Kronika: marec – april	391
Kronika: maj – julij 2006	522
Kronika: avgust – oktober 2006	672
Markelj Milan: V meseca svečana zrcalu	3
Avtocestna srečanja sodobnosti s preteklostjo	145
Težnostna in sevalna točka ali zgolj dremotični ništre?	271
“Kar koli vam reče, storite!” – Pogovor s prvim novomeškim škofom msgr. Andrejem Glavanom	319
Breztežno zlato oktobra	407
Pod trto rojen za čast in slavo vina – Pogovor z enologom dr. Julijem Nemaničem	452
Pokrov z lonca vročega ciganskega golaža nam je priletel v glavo	541
Letno kazalo 2006	685
Mason Philip: Rimska poselitev pri Beli Cerkvi	191
Vojaški tabor in rimska cesta pri Obrežju	202
Matijević Meta: Pisma misijonarja Otona Skole	42
“Naznanim jest potpisani mestni stražnik ...”	427
Miklič Joža: Uveljavljanje mednarodne odličnosti	483
Milovanovič Goran: Forma viva že enaindvajsetič	491
Mohar Rozi: Življenjska pot pesnika Lojzeta Krakarja (1926–1995)	568
Mušič Branko: Geofizikalne raziskave antičnih komunikacij	150
Novšak Matjaž - Trenz Alfred A.: Školarice, ankaransko križišče	154
Pavček Tone: Ujedarke	408
Tema in luč	543
Moj sobesednik – Lučko	545
Peček Stane: Spominčice	21
Rastoča knjiga v Trebnjem zgrešila smer	353
Peperko Golob Darja: O Bogu Komelju in knjižnici	63
Počkar Ivanka: Etnografska zbirka treh generacij	367
Polajnar Frelih Nataša: Iluminacije Mateja Metlikoviča	357
Zeliščar 20. stoletja	495
Predan Primož: Raziskave rimske ceste v Slovenski Bistrici – TPC Interspar	166
Rimska cesta na Čatežu pri Brežicah	196
Pregl Kobe Tatjana: Grafične podobe zemlje med usodo in tišino	250
Tudi sam sebi sem skrivnost	330
Umetnost in namembnost šole z roko v roki	642
Preželj Cveto: Pravi čas	219
V zaprti vasi	219
Še vedno smo tukaj	219
V vetru žalost pometa	220
Kristalna pena	220
Rudan Vedrana: Ded (prevod: Barica Smole)	228
Sagadin Milan: Rimska cesta na Trojanah	158
Sevljak Jože: Ksenija	283
Puška	285
Mlada koža	556
Z belimi prti prepasana	558
Simčič Jože: Aforizmi	552
Simčič Neža: Desetnica	223
Slovo	223
Simič Marjan: Razvoj gospodarstva v občini Novo mesto	336
Dopolnilo prispevka o Razvoju gospodarstva v občini Novo mesto	481
Skola Oton: Poročilo o misijonskem delu v Severni Ameriki (1)	376
Poročilo o misijonskem delu v S. Ameriki (2)	507
Poročilo o misijonskem delu v S. Ameriki (3)	657
Smole Barica: Januško in beloglavi jastrebi	17

IMENSKO KAZALO

Sreča	19
Ded (prevod proze Vedrane Rudan)	228
Gazvodove obrnjene slike	371
Sandolin	418
Krhkost raztreščenosti	652
Sorokin Vladimir: Norma (odlomki iz romana)	288
Stibilj Šajn Anamarija: Križev pot Janka Orača in Branka Šustra	247
Strgar Jože: Drevesa so del kulturne krajine, a se tudi starajo	447
Strmčnik Gulič Mira: Sledovi rimske ceste Celeia-Poetovio v Slovenski Bistrici	164
Šinigoj Damijan: Ko boš prišel, zmeraj prinesi mi rože	282
Tišler Miha: Pot do uspeha je dolga	110
Topličanec Mija: Rimska in prazgodovinska cesta pri Požarnicah	189
Trenz Alfred A. - Novšak Matjaž: Školarice, ankaransko križišče	154
Trobiš Smiljan: Pomladni haikui	272
Premagano	273
Zahvala za mir	274
Oblak	274
Tušek Ivan: Rimska cesta Poetovio-Savaria na Ptuj	172
Vega Lope de: Sonet (prevod: Miklavž Komelj)	16
Vizjak Igor: Regionalni razvojni program 2007-2013 (1)	472
Regionalni razvojni program 2007-2013 (2)	628
Vrščaj Jožef: Zaznamuje kulturni utrip Bele krajine	647
Vuga Davorin: Magdalenska gora	112
Štiri "dolenjska" mesta v arhivski monografiji	114
Slovenska odporniška fotografija	242
Zidar Anica: "Najin" tolmun	25
Meglena daljava	560
Zupan Gojko: Kočevska – pusta in prazna	501
Zupan Jože: Za podaljšano življenje	120
Očiščenje z besedo	121
Poklon kulturni dediščini Šentruperta	254
Dan za odličnost	351
Za osveščanje branja	365
Zupančič Jernej: Dolenjski sledovi na robu ameriške prerije	102
Pokopališča kot kulturna dediščina	310
Poti k reševanju prostorske problematike romskih naselij	616
Zupančič Matič Jadranka: 60 let Knjižnice Mirana Jarca in 29 let Dolenjskega knjižnega sejma	345

Pripravil: **Milan Markelj**

LETNO KAZALO

Rast 6 / 2006

RAST

REVIJA ZA LITERATURO, KULTURO IN DRUŽBENA VPRAŠANJA

LETNIK XVII., DECEMBER 2006, št. 6 (108), ISSN 0353-6750, UDK 050 (497.4)

IZDAJATELJICA:	Mestna občina Novo mesto, zanjo župan Alojz Muhič
SOIZDAJATELJICE:	Občine Črnomelj, Dolenjske Toplice, Mirna Peč, Semič, Šentjernej, Škocjan, Trebnje, Žužemberk in Založba Goga
SVET REVIJE:	Predsednica sveta: Staša Vovk (Mestna občina Novo mesto), člani: Rudolf Cerkovnik (Žužemberk), Anica Jakša (Semič), Ksenija Khalil (Črnomelj), Cvetka Klobučar (Škocjan), Jože Kumer (Dolenjske Toplice), Ida Zagorc (Šentjernej), Aleksander Rupena (Mirna Peč), Stane Peček (Trebnje) in Mitja Ličen (Založba Goga)
UREDNIŠTVO:	Milan Markelj (odgovorni urednik), Nataša Petrov (namestnica odgovornega urednika), Ivan Gregorčič (Literatura), mag. Marinka Dražumerič (Kultura), dr. Marko Koščak (Družbena vprašanja), Janko Orač (likovni urednik)
NASLOV UREDNIŠTVA IN TAJNIŠTVA:	Mestna občina Novo mesto, Seidlova c. 1, 8000 Novo mesto, s pripisom: za revijo Rast, tel.: (07)39-39-253, faks: (07) 39-39-208, elektronska pošta: rast@novomesto.si.
TAJNIK REVIJE:	Franc Zaman – Uradne ure ob sredah od 9. do 18. ure, tel.: 041-845-729.
LEKTOR:	Peter Štefančič
NAROČNINA:	Podračun Mestne občine Novo mesto, št. 01285-0100015234, s pripisom: za revijo Rast. Letna naročnina za fizične osebe je 4.500 SIT / 18,78 EUR, za pravne osebe 7.500 SIT / 31,30 EUR. Ta številka stane v prosti prodaji 1.000 SIT / 4,17 EUR. Odpovedi so možne samo v začetku koledarskega leta.
PRISPEVKI:	Rokopise sprejemajo tajnik revije in uredniki. Nenaročenih rokopisov in drugih gradiv ne vračamo. Želena je, da so prispevki napisani z računalnikom, stiskani v dveh izvodih s širokim razmikom (30 vrst na stran). Zapisi naj bodo shranjeni v formatu MS Word, rtf ali txt.
NAKLADA:	500 izvodov
PRIPRAVA ZA TISK:	MiM
TISK:	Tiskarna Novo mesto
	Na podlagi Zakona o davku na dodano vrednost (Uradni list RS, št. 89/98) je revija uvrščena med proizvode, za katere se obračunava davek na dodano vrednost po stopnji 8,5 odst.
	Izhaja dvomesečno
PODPORNIKI:	Izid te številke so podprli: Mestna občina Novo mesto, občine soizdajateljice, Ministrstvo Republike Slovenije za kulturo, Komunala Novo mesto, Trimo Trebnje in Krka, d. d..

SODELAVCI TE ŠTEVILKE

France Baraga, mag. teologije, prevajalec, Ljubljana

Rasto Božič, publicist, Novo mesto

Helena Crček, sodelavka Rasti

Marinka Dražumerič, mag., univ.dipl.umet. zgodovinarica in univ.dipl.etnologinja, konservatorska svetovalka, ZVKDS, OE Novo mesto, Novo mesto

Lidija Gačnik Gombač, knjižničarka, Mariborska knjižnica, Maribor

Borut Gombač, knjižničar, Mariborska knjižnica, Maribor

Tone Gošnik, publicist, Novo mesto

Dirk Heij, kipar, Dragatuš

Miklavž Komelj, dr. znanosti s področja umetnostne zgodovine, pesnik, Ljubljana

Marko Koščak, dr. geografskih znanosti, Trebnje

Borut Križ, univ. dipl. arheolog, višji muzejski svetovalec, Dolenjski muzej Novo mesto, Novo mesto

Ivica Križ, univ. dipl. etnologinja, muzejska svetovalka, Dolenjski muzej Novo mesto, Novo mesto

Lidija Markelj, univ. dipl. novinarka, Novo mesto

Milan Markelj, novinar, urednik, pesnik in pisatelj, Novo mesto

Rozi Mohar, univ. prof. pedagogike in zgodovine, Semič

Tone Pavček, pesnik, prevajalec, urednik, Ljubljana

Tatjana Pregl Kobe, univ. dipl. umetnostna zgodovinarica, likovna kritičarka, esejistka, pesnica, samostojna kulturna ustvarjalka, Ljubljana

Jože Sevljak, prof. pedagogike, Litija

Jože Simčič, svobodni novinar, Novo mesto

p. Oton Skola, misijonar, slikar, pesnik, leksikograf (1805–1878)

Barica Smole, pisateljica in prevajalka, Trebnje

Igor Vizjak, direktor PRA JV Slovenije in PC Novo mesto, Straža

Jožef Vrščaj, akademski kipar, Črnomelj

Anica Zidar, razredna učiteljica, pisateljica, Mokronog

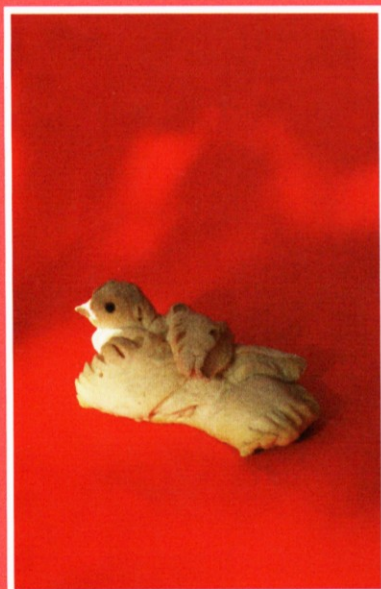
82
RAST 2006

200702439,6

COBISS

KNJARNICA M. JARCA
Dorožninski oddelček

RAST – DECEMBER 2006

MESTNA OBČINA NOVO MESTO